АНТОЛОГІЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ З ЇДИШУ

Видання друге,
виправлене і доповнене

Київ–2011

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ"
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ЄВРЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Антологія єврейської поезії. Українські переклади з їдишу / Укл. та редактори: В. Чернін, В. Богуславська. Видання друге, виправлене і доповнене. — К.: Дух і Літера, 2011. — 704 с., з іл.
ISBN 978-966-378-186-0

Ця книга є антологією єврейської поезії, написаної мовою їдиш у XIX-XXI ст., в українських перекладах.

В Антології представлені як добре відомі поети: Хаїм-Нахман Бялик, Перец Маркіш, Давид Гофштейн, Мейлах Равич, Урі-Цві Ґрінберґ, Лейб Квітко, Ошер Шварцман, Мані Лейб, Іцик Манґер, Йосип Керлер та інші, так і менш відомі читачам.

Переклади поезій здійснили знані українські поети та перекладачі: Іван Франко, Максим Рильський, Павло Тичина, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Абрам Кацнельсон, Мойсей Фішбейн, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Борис Олійник, Дмитро Павличко та інші. Окрім відомих перекладів, в Антології представлені й вірші та поеми, з якими український читач познайомиться вперше.

Віршованим текстам "Антології" передує вступне слово, що представляє єврейських поетів у загальноєвропейському та світовому літературному контексті, а також у їхньому перегуку з українською культурою.

Видавці: *Леонід Фінберг та Костянтин Сігов*

Укладачі: *Велвл Чернін, Валерія Богуславська*
Наукове рецензування: *Леся Лисенко, Леонід Череватенко, Григорій Фалькович, Гелій Аронов*
Літературне редагування та коректура: *Валерія Богуславська*
Комп'ютерна верстка: *Світлана Невдащенко*

На першій сторінці обкладинки скульптура *Ольги Рапай*

ББК Ш6(0)943.25-5Я43+
Ш6(4Укр)5/6-57Я43
ISBN 978-966-378-186-0

ЗМІСТ

---
* Переклад з івриту

* – у першому виданні тут була вміщена добірка віршів Л. БЕРИНСЬКОГО. Та враховуючи його заперечення, із другого видання ми ці вірші прибрали (*прим. упоряди.*)

РЕДКОЛЕГІЯ ВДЯЧНА ЗА ДОПОМОГУ У ПІДГОТОВЦІ АНТОЛОГІЇ:

Берману Вадиму Павловичу
Бірбраєру Маркусу Шулімовичу
Бубновій Любові Федорівні, секретарю Київської орг. НСПУ
Відділу довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки ім. Вернадського, зав.відділом Добко Тетяні Василівні
Глейзер Амалії
Дербаремдікеру Марку Львовичу
Дрізо Вірі Іллівні
Дроб'язку Леву Євгеновичу
Зав. архівом відділу рукописів Ін-ту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ Дибі Аллі Георгіївні
Зав. відділом рукописів Ін-ту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ Бурлаці Галині Миколаївні
Заславській Ірині Григорівні
Злотник Інні Вадимівні
Іванченко Лесі Антонівні, вид-во "Дух і Літера"
Кержнеру Анатолію
Кореняку Юрію Сергійовичу, вид-во "Дух і Літера"
Косицькій Зінаїді Миколаївні, вид-во "Дух і Літера"
Лаху Якову
Лисенко Лесі Олександрівні
Литвинцю Михайлу Івановичу
Лібіній Мері Ісаківні
Лісовому Арнольду
Малицькому Олександру, Канада, Монреаль
Межевікіній Олександрі Сергіївні
Метляєвій Мирославі
Науковому співробітнику Ін-ту літератури ім. Т.Г. Шевченка, к.ф.н. Лисенко-Єржиківській Наталі Олексіївні
Невдащенко Світлані Олексіївні
Петровській Світлані Василівні
Покидайлу Володимиру Аркадійовичу
Рапай Ользі Перецівні
Редьку Авруму Лейбовичу
Ривкіній Анні Абрамівні, Національна бібліотека НАНУ ім. Вернадського
Сандлер Жанні Яківні
Сокольському Павлу Петровичу, голові Товариства єврейської культури, м. Харків
Сторожу у Білій Церкві
Торхову Олексію Валентиновичу
Торчинському Йосипу Вольковичу
Хапчик Мірі Михайлівні
Шудрі Миколі Архиповичу
Щеколдіній Наталі Олексіївні, Національна бібліотека НАНУ ім. Вернадського

Велвл ЧЕРНІН

ЗАМКНЕНИЙ САД

НАЧЕРК ІСТОРІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ (ЇДИШ) ПОЕЗІЇ

Як і будь-яка історія, історія єврейської поезії мовою їдиш має свою передісторію. При цьому власне історія професійної поезії їдишем порівняно коротка – найбільше півтора століття, а ось її передісторія, що включає історію мови їдиш і народної поезії цією мовою, та історія єврейської (без зазначення в дужках конкретної мови) поезії, надто тривала. Витоки єврейської поезії пов'язані з ТАНАХом, безсмертною Книгою Книг, яку у християнській традиції зазвичай називають Старим Завітом. Перекладені більшістю мов світу Пісня Дебори, Псалми, Пісня над піснями та інші біблійні тексти століттями надихали поетів, котрі писали найрізноманітнішими мовами. У цьому контексті можна згадати й "Кобзар" Тараса Шевченка.

Що ж стосується єврейської поезії, то для неї ТАНАХ був і парадоксальним чином залишається не просто одним із джерел впливу, а основою основ у найбезпосереднішому сенсі. ТАНАХ – це не "Калевала", не "Пісня про Роланда" і не "Слово про Ігорів похід". Перетворити його на ні до чого не зобов'язуючий національний епос не вдавалося й не вдасться нікому. Через багатовікову традицію тлумачення біблійних текстів, кодифікацію стародавніх коментарів і полеміки щодо них цілковито сучасна в усіх смислах єврейська поезія стає ще однією ланкою в ланцюгу коментар на коментар на коментар... Багатошарова смислова панорамність (мірою сил та обдарування автора), що прагне до біблійної, обов'язково притаманна найкращим зразкам поезії специфічно єврейськими мовами – івритом, єврейсько-арамейською та їдишем, спираючись на тисячоліттями збережену традицію рефлексій на канонізований Текст і безлічі коментарів на нього, а також коментарів на коментарі. Єврейська поезія являє, по суті, безкінечний Коментар. Особливу роль у цьому відігравала мова ТАНАХу, котру за наших днів зазвичай називають

івритом. Утративши у перші століття нової ери свої розмовні функції, вона збереглася як мова священних текстів, молитви й "піюту", авторської літургійної поезії, історія якої нараховує півтора тисячоліття. Піют створювався івритом (зрідка генетично близькою до нього арамейською), оскільки поезія жодною нееврейською мовою, хоч би ким був її автор і хоч би наскільки біблійною за духом і формою уявлялася його творчість на першому й другому рівнях прочитання, здавалася, через мовні окови, під якими малася на увазі відсутність безпосереднього єврейського контакту з Текстом, зарані непридатною для ролі Коментаря.

Своєї вершини середньовічна єврейська поезія досягла на зламі першого й другого тисячоліть нової ери у творчості Авраама ібн Езри, Шломо ібн Ґабіроля, Єгуди Галеві, Шмуеля га-Нагіда, Єгуди Алхарізі та інших єврейських поетів Середньовічної Іспанії, завдяки яким цей період історії єврейської літератури одержав назву "Золотого віку єврейської поезії". Великі єврейські поети середньовічної Іспанії, що розширили жанрові рамки своєї творчості за межі традиційного піюту, створювали шедеври, які мали кілька шарів прочитання, дарували читачеві алюзії, що, здавалось би, не випливали з самого тексту. Перекладати такі тексти будь-якою іншою мовою майже неможливо. Обов'язково вимагаються розлогі коментарі, оскільки жодна інша мова не має такої традиції безпосереднього зв'язку з Книгою Книг.

Пізніше ця стародавня поетична традиція, що базувалася на біблійних і талмудичних алюзіях і на мозаїчному цитуванні священних текстів, була підхоплена й новою поезією, створеною їдишем. Як виявляє себе проблема незрозумілості прихованої цитати у безпосередньому спілкуванні з текстом? Хронологічно забігаючи наперед, як найпростіший приклад можна навести назву одного з віршів радянського поета Шмуеля (Самуїла) Галкіна, котрий писав їдишем. Автор, як і більшість його однолітків, одержав у дитинстві релігійну освіту. Вірш називається "Ві ліб дер бойм із" ("Яке чудове це дерево"). Ну, й що це скаже непідготованому читачеві? – Нічого. Банальність. Просто рядок з якоїсь пейзажної лірики. Насправді нічого схожого. Йдеться про філософську суперечку щодо сутності Творення і ролі поета в ньому. Галкін веде діалог зі своїм небіжчиком-батьком, який відстоює традиційний ортодоксально-релігійний погляд на світ. Батько докоряє синові, що один із проявів Творіння, в даному разі дерево, затулив од нього Творця, єдино гідного оспівування.

При цьому використовується притча з талмудичної літератури, що стосується ідолопоклонників: “Ма нас ілан зе!” – “Яке чудове це дерево!” – вигукує ідолопоклонник і вклоняється йому, забувши про те, хто створив і це дерево, і його самого, і весь світ.

Історія їдишу, яким писав і Шмуель Галкін, й інші поети, чиї твори увійшли до цієї антології, нараховує тисячу років. Він почав формуватися в районі Рейну як специфічно єврейська усно-розмовна мова на базі різноманітних германських діалектів, включивши субстратну романську лексику й численні запозичення з івриту та арамейської. Для письмової фіксації текстів їдишем із самого початку використовувалась єврейська абетка. Їдиш був повсякденною мовою лише однієї з субетнічних груп єврейського народу – ашкеназів, названих так за середньовічною єврейською назвою Німеччини й суміжних країн – Ашкеназ. Євреї Піренейського півострова – сефарди, євреї Балкан – романіоти, італійські євреї, не кажучи вже про єврейські громади більш віддалених від Європи країн Азії й Африки, користувались у побуті іншими мовами. Колись ашкенази були меншиною у складі єврейського народу, та впродовж останніх трьох століть ситуація різко змінилася. За наших днів до субетнічної групи ашкеназів належить приблизно 80 відсотків усіх євреїв.

Уже за доби Середньовіччя почалося переселення ашкеназьких євреїв на Схід, до слов’янських країн. Ближче до XVII століття їдиш уже був мовою переважної більшості євреїв од Нідерландів на заході до України на сході. Саме у цей час формується стара літературна мова їдиш, що базувалася на її західних діалектах. Цією мовою були написані численні твори як релігійної, так і світської літератури. Однак за умов діглосії, що існувала в усіх громадах діаспори (свята мова – мова розмовна), статус їдишу був низьким. Мовою “високих жанрів” залишався іврит, тоді як їдиш був мовою фольклору й народної літератури, у тім числі й народної поезії.

У першій половині XVIII століття серед євреїв Східної Європи виникла нова релігійна течія – хасидизм, що звертався в першу чергу до широких народних мас, котрі слабко володіли івритом. Не до тих, хто увесь час проводить в єшивах, а до людей, котрі тяжко працюють і в кого немає часу осягати стародавні тексти. Хасидизм висунув на перше місце ідею “авойдас га-лев” (“роботи серця”), ідею служіння Господові не “розумом”, а “серцем”. Перша за часом створення книга

хасидської літератури – “Шивхей Бешт” (“Вихваляння Баал-Шем-Това”). Розвивається жанр хасидської притчі, яка, видозмінюючись, збереглася до наших днів. Найяскравіший взірець цього жанру – “Історії рабі Нахмана з Брацлава”, написані у першій половині XIX ст. Його афоризми й короткі історії стали надзвичайно популярними. Сучасна ізраїльська пісня “Увесь світ – це вузький міст, і головне – нічого не боятися” – це переклад із рабі Нахмана. Оповідання “Шабос-Нахаму” російсько-єврейського класика Ісаака Бабеля є переспівом хасидської притчі.

Хасидизм дав могутній поштовх розвиткові літератури ідишем. При цьому розпочалися зміни у діалектній базі письмової форми ідишу. Замість західних діалектів, на які спиралася стара літературна мова, нею стали східні діалекти, що розвивалися у відриві від німецької мови, натомість у постійному контакті зі слов'янськими. Східні діалекти суттєво різнилися від західних у фонетичному, граматичному й лексичному аспектах (зокрема, до 10 відсотків їхнього словника складається зі слів слов'янського походження).

Наприкінці XVIII століття в Німеччині виник єврейський просвітницький рух Гаскала. Його основна ідея: будь євреєм у своєму домі та людиною, виходячи з нього. Ідеологом Гаскали став Мойше Мендельсон, дід композитора Мендельсона-Бартольді. У мовному відношенні цей рух прагнув, з одного боку, до розвитку світської літератури івритом, традиція якої збереглася до того часу фактично лише серед італійських євреїв, а з іншого – до витіснення мови ідиш із ужитку ашкеназьких євреїв та її заміни літературною німецькою мовою. Цей період історії літератури вважається початком нової літератури івритом. Єврейські просвітники виробили новий літературний стиль івриту, що одержав назву “меліца”, очистивши середньовічний іврит від запозичень із Талмуду та арамейської мови. Меліца ж базується цілковито на ТАНАХові. Що ж до ідишу, то вже на початку XIX століття він був витіснений в єврейських громадах Центральної й Західної Європи німецькою мовою. Маскілім, прибічники Гаскали, вважали ідиш зіпсованою німецькою мовою. Виник особливий жанр “п'єси для читання”, що пропагував відмову від ідишу. Примітивний сюжет будувався, як правило, на любовному трикутникові. Позитивний персонаж – поголений, з обстриженими пейсами, вбраний по-європейському, лікар за фахом, говорить чистісінькою німецькою мовою; негативний – пейсатий, з борідкою на взірець цапової, у традиц-

ійному одязі, навчається в єшиві. Неважко здогадатися, кого обирає дівчина. Мораль: хочете бути сучасним і подобатися дівчатам – говоріть німецькою.

Пропаганда маскілім призвела до того, що вже у 30-х рр. XIX ст. з'явилася відозва рабинів Східної Німеччини, в якій вони відчайдушно закликали не відмовлятися від їдишу. До 40-х рр. заклики змовкли: не залишилося рабинів, які б розмовляли їдишем.

Мовознавці вбачають у ранніх творах Генріха Гейне вплив граматики їдишу, проте свої вірші він писав усе-таки німецькою. Західні діалекти їдишу вимерли (до кінця XX століття зберігався лише ізольований ельзаський діалект). Із цього часу історія літератури мовою їдиш стає історією творчості трьома східними діалектами (зазвичай їх називали польським, українським та білорусько-литовським) і новою літературною мовою, цілковито сформованою на їхній основі у другій половині XIX століття. Перенесена на ґрунт Східної Європи (Російської імперії та австрійської Галичини), Гаскала змушена була змиритися з неможливістю швидкого витіснення їдишу. Прагнучи розповсюдити свої ідеї, просвітники, ніби й проти власної волі, стали активно використовувати їдиш у своїй творчості.

Аж до 80-х років XIX століття їдишська поезія зберігала колишні фольклорні риси, хоча нам добре відомі імена поетів-просвітників цього періоду, які писали їдишем – Авром Бер Готлобер, Міхл Гордон, Ельокум Цунзер і, звичайно ж, батько єврейського театру Авром Ґольдфаден. Поезія їдишем за своїм професійним рівнем жодним чином не могла зрівнятися з тодішньою поезією християнських народів, мовами яких володіли єврейські просвітники – німецькою, польською, російською. Їдиш усе ще розглядався його носіями й творцями літератури на ньому як "низька" мова. Ба більше, з легкої руки просвітників за ним закріпилося презирливе найменування – "жаргон". "Високою" мовою був іврит, і саме ним написані всі основні твори найбільшого єврейського поета XIX століття Єгуди Лейба Гордона. Низка його віршів написана їдишем, але своє ставлення до них та їхнього змісту сам автор красномовно висловив у назві збірки, до якої вони були включені – "Сіхас хулін" – "Буденні балачки".

Прозаїком, який створив новий літературний їдиш, був Менделе Мойхер-Сфорім. Він народився в Білорусії, в юності переїхав до України, але в побуті зберігав литовсько-білоруський діалект їдишу. Він створив мову, яка ні для кого не

була рідною, але в той же час була всім зрозумілою. Лексика й стиль її базувалися на українському діалекті, а фонетика – на білорусько-литовському.

Початок нової поезії ідишем може бути пов'язаний з ім'ям Іцхока Лейбуша Переца. Одержавши якнайширшу відомість передусім як один із засновників нової сучасної єврейської прози (як ідишем, так і івритом), він не цурався також і поезії. Найважливішим поетичним твором Переца є поема "Моніш". Написана силабічним віршем польським діалектом ідишу, вона, тим не менше, стала важливою віхою в розвитку єврейської поезії в цілому.

Особливе місце в історії поезії ідишем належить Шимену Шмуелю (Семену) Фругу. Він був свого часу, безперечно, однією з найяскравіших постатей в єврейському літературному світі.

Кількома роками пізніше того часу, коли Фруг опублікував свій перший вірш російською мовою, з'явилася написана івритом стаття Єгуди Лейба Гордона "Паростки", а в ній – пісня хвали "юному поету, меткому письменнику, що співає пісню Господню мовою чужини, – Шимену Шмуелю Фругу"; Гордон коронує Фруга як свого наступника словами: "Я – зів'ялий лист, ти – пуп'янок, що от-от розквітне". Цей рядок з'являється неодноразово в бібліографічних статтях про Фруга як "візитівка".

Кількома тижнями по смерті поета його друг, знаний єврейський історик і літературний критик Йосеф Ґедалія Клаузнер у нарисі, що являв собою передмову до останнього видання зібрання творів Фруга, визнав за потрібне підкреслити негативне ставлення поета до ідишу, однієї з двох основних мов його творчості.

Однак, якщо на ідеологічному рівні Фруг був прихильний до івриту настільки, що, за твердженням видатного єврейського поета Давида Фрішмана, вся його творчість російською та ідишем була тільки "тривалою перервою в творчості івритом", то фактично його літературний талант якнайкраще проявився саме російською та ідишем.

Фруг був першовідкривачем у єврейській літературі у цілій низці сфер; він був творцем російсько-єврейської поезії; власне, до нього не було єврейського поета, який би писав російською вірші, гідні цієї назви. 1879-го року він уперше опублікував два вірші у "Рассвете" ("Світанку"), російсько-єврейському журналі, що користувався свого часу якнайширшою

популярністю. Вірші викликали захоплений відгук читачів. Редакція часопису запросила його переїхати до Санкт-Петербурга і стати постійним автором.

Протягом дев'яти років російська була фактично єдиною мовою творчості Фруга. Однак 1888-го року Фруг звернувся до мови народу і почав писати їдишем. Його перші вірші та фейлетони їдишем побачили світ у газеті "Юдіше фолькс-блат" під редакцією д-ра Л. Кантора. Фруг привніс у поезію мовою їдиш давно усталену в російській силабо-тонічну систему, проте цим не обмежується його роль в єврейській літературі.

"Поети, його попередники, М. Гордон[1] та А. Ґольдфаден[2], підлаштовувалися під народний лад, і їхні вірші, надто близькі примітивністю форми до народних пісень, являли ніби перехідний щабель від останніх до індивідуальної поетичної творчості. Фруг є першим за часом жаргонним поетом з яскраво вираженою індивідуальністю; він надав єврейському віршу незнаної до того краси й мелодійності"[3]. Ці слова написав після смерті Фруга відомий історик і журналіст Шауль (Саул) Гінзбург, засновник першої щоденної газети їдишем "Дер фрайнд" ("Друг") (СПб, січень 1905). Видатний івритомовний поет першої половини ХХ століття Шауль Черніховський у своєму начеркові про російсько-єврейську літературу підкреслював той величезний вплив, який Фруг справляв на своїх читачів.

Творчість двома мовами не була винятком в єврейській літературі тих років. Наприкінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст. до творчості їдишем звернулися й інші автори, такі як С. Ан-ський (Шломо Зангвіль Раппопорт), автор гімну партії "Бунд" і п'єси "Діббук, або між двома світами", організатор знаменної етнографічної експедиції; Мордехай Бен-Амі (Марк Рабинович), Яків Гордон та ін. У той же період з івриту переважно на їдиш переходить і Шолом-Алейхем. Однак усі згадані письменники були передусім прозаїками, в той час як Фруг був фактично єдиним поетом, котрий приєднався до нової їдишської літератури, не полишаючи, однак, і своєї творчості російською мовою. А якщо вже йдеться про єврейську літературу в цілому, то Фруг першим торував шлях двома її мовами.

Слід зазначити, що попередники Фруга в поезії їдишем, і передусім Єгуда Лейб Гордон, не надавали значення своїй творчості цією мовою. Гордон навіть виступав проти зусиль з розвитку літератури їдишем. Своє негативне ставлення до

цієї літератури він висловив у листі до Шолом-Алейхема у 1888 році, охарактеризувавши їдиш таким чином:

"Це тавро блукача-вигнанця... Його можна терпіти як необхідне зло, ним можна користуватися як знаряддям для впровадження кращих ідей у нашу темну масу, та жодним чином не піклуватися про його зміцнення та процвітання... Ви пишете добре російською і володієте чудово нашою літературною (давньоєврейською) мовою, як Ви можете піддаватися культурі жаргону?.. Було б гріхом, якби Ви стали виховувати Ваших дітей цією мовою. Це було би так само, як якби Ви змусили їх прогулюватися Невським у лапсердаках".

Сьогодні нам відомо, що ані Шолом-Алейхем, ані Фруг, ані інші єврейські письменники не виховували своїх дітей їдишем. Їхня творчість цією мовою лишалася своєрідними "діамантами для бідних". Тим не менше, саме вони перетворили мову народу на літературну мову в сучасному розумінні. Стосовно прози, то в цьому процесі брав участь багато хто. У поезії ж тривалий час Фруг практично лишався самотнім.

Яків Біренбойм, один із редакторів 7 тому "Лексикону нової літератури їдишем", висловлює в статті про нього таку оцінку: "Фруг здійснив їдишем діяння першотворення, залишивши готове й прийшовши, щоб відшліфувати й оформити стиль наново – у рамках поезії, котра взагалі не знала, що таке модернізм. У вірші "Моя епітафія" він розповідає, "як з усіх сил останнім зубом він рвав і кусав жаргон, м'яв улюблену мову нашої мами, перчив цезурою, солив римами, щоб хоч трохи зробити його м'якшим і прогнати цей милий запах віленського ринку і двинських м'ясних рундуків", – Фруг приніс із собою з російської інші поетичні жанри, конструкцію вірша, систему силабо-тонічного римування – всі ті атрибути поезії, без яких не може обійтися жоден сучасний поет. Досягнення Фруга в сучасній поезії мовою їдиш колосальні. (...) Вплив Фруга на цю поезію набагато переважає його технічні інновації. Фруг розсунув обрії нашої поезії, він привніс у неї історико-романтичні жанри й теми, героїчні поеми про далеке минуле. Він сполучав національні й сучасні соціальні мотиви, і можливо, що в цьому його внесок у поезію їдишем ще більший, аніж у його першопрохідницьких технічних інноваціях. Він був першим, хто приніс у поезію свіжий аромат ланів і лісів".

На думку одного з ідеологів інзихізму, модерністської течії єврейської американської поезії 20-х років XX ст., знаного їдишського критика першої половини XX ст. Нохума

Мінкова, основний внесок Фруга в поезію їдишем полягав у майстерному перенесенні в їдиш форм, запозичених ним із російської поезії: "Через низький рівень поезії на їдиш поетичні кліше Фруга, запозичені з російської літератури, слугували інноваціями в поезії їдишем. (...) Фруг привніс дуже важливі елементи: милозвучність, гнучкість і ритм – уже давно усталені й самі собою зрозумілі в російській поезії"[4]. Стосовно ж попередників Фруга в царині їдишської поезії Мінков особливо різкий: "Найкращі версифікатори його часу були примітивними ремісниками (...) без щонайменшої поетичної культури, ба навіть тенденційними компіляторами римованої прози"[5].

Тим не менше, фактом є те, що захват читачів його поезією мовою їдиш великою мірою пов'язаний із тим, що поет, який набув визнання як російський, зглянувся і зійшов з небес на землю, аби писати вірші простонародною мовою. Можливо, на таке захоплене сприйняття вплинули головним чином твори Фруга, пронизані біблійними темами й мотивами, що набули широкого розголосу.

І справді, Фруг вивів на рівень, якого не знала до нього єврейська література, жанр історичної поеми на біблійні теми. Вірогідно, першим твором Фруга у цьому жанрі був переклад фрагменту поеми Гордона "Давид і Михаль", названий Фругом "Видіння Саула".

Неможливо заперечити якісну й кількісну перевагу Фруга у втіленні мотивів і легенд із Талмуду й мідрашів, та я певен, що й тут у нього були попередники. Якщо стосовно поезії на біблійні теми можна говорити про вплив івритської, то щодо талмудичних сюжетів варто розглянути питання про вплив німецької єврейської літератури. Досі залишається недослідженим той факт, що Фруг присвятив перший свій твір, написаний на талмудичний сюжет, вірш "Легенда про золотий ключ" (Єрусалимський Талмуд), який побачив світ 1883-го року, Бернгардові Льовенштейну, єврейсько-німецькому поетові з Австрії (XIX ст.) Цей факт свідчить, як мінімум, про зацікавленість Фруга єврейсько-німецькою літературою.

Фругові, котрий до кінця залишався двомовним (російська та їдиш) поетом, так і не вдалося подолати міцно укорінений в єврейській літературі стереотип ставлення до їдишу саме як до "низького" жаргону й підняти "жаргон" до рівня "високої мови", здатної обслуговувати високі жанри поезії. Тут Фруг послуговувався російською мовою, а наприкінці життя – також івритом[6]. В їдишській газеті "Дер фрайнд"

("Друг") Фруг висловився так: "Одне з двох. Або ми – нація, і тоді жаргон не є нашою національною мовою. Або жаргон – наша національна мова, але тоді ми не нація". Перед смертю Фруг зрікся всього, написаного ним як їдишем, так і російською. Шість останніх віршів він написав івритом.

Те, чого не зміг зробити Фруг, зробив, прийшовши слідом за ним, Хаїм Нахман Бялик. Не підтримуючи ідеологію їдишизму й ставши загальновизнаним національним поетом саме івритом, Бялик у півтора десятках поетичних творів, написаних ним їдишем, усе ж зламав бар'єр "жаргонності" й вивів поезію їдишем на якісно новий рівень, прибравши з їдишу ярлик "низької мови". Після виходу у світ таких його віршів як "Ґлуст зіх мір вейнен..." ("Мені хочеться плакати..."), "Дос лецте ворт" ("Останнє слово") і особливо поеми "Ін шхіте-штот" ("У місті різанини", варіанту мовою їдиш написаного спершу івритом "Сказання про погром") будь-які розмови про "непридатність" їдишу для "високих" жанрів поезії стали недоречними[7].

Ім'я Хаїма Нахмана Бялика міцно пов'язане у суспільній свідомості з новою літературою івритом, імперативним символом якої він є не меншою мірою, ніж Шолом-Алейхем є символом літератури їдишем. Однак поряд із творчістю івритом Бялик писав і їдишем (так само, як Шолом-Алейхем поряд з їдишем у своїй творчості користувався івритом), і його творчість мовою їдиш стала важливим етапом у розвитку поезії їдишем у цілому. Він дебютував їдишем віршем "Афн гойхн барг" ("З височінь-гори"), опублікованим у серпні 1899 р. у щотижневику "Дер юд"[8] ("Єврей"), який видавався у Кракові. Потому протягом десятиліть вірші Бялика їдишем лише зрідка з'являлись у періодичних виданнях, в основному у тому самому щотижневику "Дер юд" і в популярній петербурзькій газеті "Дер фрайнд" ("Друг"). У конфлікті між їдишистами (прихильниками підвищення статусу їдишу до рівня національної мови) й гебраїстами (прихильниками відродження івриту) напередодні Чернівецької мовної конференції 1908 р. редакція "Дер фрайнд" посіла однозначно їдишську позицію. Вірогідно, саме з цим пов'язане припинення співробітництва з цією газетою Бялика, який різко виступав проти їдишизму, після публікації в числі від 4 серпня 1908 р. його вірша "Ерев фрілінг"[9] ("Провесна"), хоча кілька нових віршів Бялика їдишем побачили світ і після цієї дати.

За життя поета були видані чотири його поетичні збірки їдишем:

1.“Фун цар ун цорн”[10] (“Про печаль і гнів”) – 1906 р.

2.“Поезіє”[11] (“Поезія”) – 1913 р.

3.“Лідер”[12] (“Пісні”) – 1918 р.

4.“Ширім”[13] (“Рядки”) – 1922 р.

Усі ці збірки, в основному, одного й того самого змісту, оскільки їдишем Бялик написав небагато творів. Особливе місце у творчості Бялика, як івритом, так і їдишем, посідає поема, названа ним “Сказання про погром” (івритом), або “У місті різанини” (варіант їдишем). Це, без сумніву, найпопулярніший твір класика з моменту його написання й до наших днів. 4 грудня 1903 року в одеській газеті “Га-зман” (“Час”) побачив світ івритомовний варіант поеми, спочатку названий “Маса Немиров” (“Мандрівка до Немирова”). Версія їдишем опублікована більш ніж двома роками пізніше, навесні 1906 р. у збірці “Фун цар ун цорн” (“Про печаль і гнів”), де, окрім цієї поеми, було надруковано лише один вірш – “Останнє слово”.

Широкий громадський інтерес до поеми, що торкалася злободенних для тодішнього єврейства проблем, міг сам по собі слугувати достатньою причиною для того, аби Бялик вирішив перекласти поему їдишем, мовою багатомільйонних народних мас. Однак були в автора й інші спонуки. У листі від 23 квітня 1906 р. до свого друга Мордехая Бен-Амі, відомого сіоністського діяча й літератора, основними мовами творчості якого були російська та їдиш, Бялик зізнається: “І я, грішний і недостойний, узяв і почав писати жаргоном. Переклав “Мандрівку до Немирова” їдишем. Поганий переклад Переца змусив мене зробити це”[14].

Іцхок Лейбуш Перец, який з повним правом вважається одним із трьох (поряд із Менделе Мойхер-Сфоримом і Шолом-Алейхемом) класиків сучасної прози мовою їдиш, був, як уже згадувалося, також і поетом. Немає сумніву, що, хоча поезія й посідала в його творчості другорядне місце порівняно з прозою, тим не менш у поколінні, що передувало Бялику, Перец, поряд із Фругом, був одним із провідних єврейських поетів. Практика перекладів їдишем з івриту й російської творів авторів, для яких їдиш був рідною мовою, не вважалася в той час чимось надзвичайним. Так, наприклад, той же Перец переклав з російської популярний свого часу вірш Фруга “Легенда про чашу” (“Дер бехер”)[15]. Бялик підтримував із Перецем дружні стосунки, а за два роки до описаних подій

опублікував у періодичному збірнику “Їдише бібліотек”, що редагувався Перецем, свій вірш “Х'волт ґевен а балн вісн” (“Хотів би конче знати я, що є насправді смерть...”), який не мав тоді івритського варіанту. Не може виникнути й тіні сумнівів щодо компетентності Переца в усьому, що стосується івриту, оскільки він сам писав цією мовою і є класиком не тільки прози мовою їдиш, а й івритської. Тим не менше, факт залишається фактом: виконаний Перецем переклад настільки не влаштував Бялика, що, надаючи великого значення цій поемі, він вирішив зробити власний переклад.

Корпус творів Бялика їдишем невеликий за обсягом (кількістю назв), проте слід враховувати, що серед них, окрім поеми, є вірші великого формату: “Останнє слово”, “Фрейлахс”, “Хотів би конче знати...”, “Принцеса субота” (“Владарка Шабат”), “Мій садок”. Короткі вірші у цьому корпусі є радше винятком із правила. Таким чином, написане Бяликом цією мовою не поступається за обсягом, наприклад, поетичній спадщині Ошера Шварцмана, котрий із повним правом вважається одним із класиків єврейської поезії початку ХХ століття. Навіть якщо Бялик не написав би нічого івритом, він, без сумніву, був би одним із найвидатніших єврейських поетів.

Та основний корпус творів Бялика написаний, як відомо, івритом. Той факт, що він писав також і їдишем, не виокремлював його з-поміж переважно івритомовних літераторів його покоління і не спонукав літературних критиків та істориків розглядати його як значну постать у розвитку їдишського літературного процесу.

На тлі загостреної мовної ідеологізації єврейського літературного процесу у ХХ столітті , що знайшла своє відображення в конфлікті між їдишистами та гебраїстами, котрий призвів зрештою до поділу первісно єдиної єврейської літератури на їдишську та івритську, можна було очікувати з боку їдишистів спроб обґрунтувати приналежність Бялика до їдишської літератури, проте цього не сталося. “Їдишисти” обмежилися констатацією факту, що Бяликові “був не чужий їдиш”. Так, наприклад, радянський єврейський поет і літературознавець Хаїм Бейдер писав у своєму короткому начерку про Бялика: “Видатний івритський поет, автор славетних творів, що стали новою епохою в розвитку літератури мовою Біблії, зовсім не гребував мовою, що нею розмовляли 97 відсотків євреїв Російської імперії (за переписом 1899 р.) Навпаки, він вважав, що без цієї мови неможливо будувати куль-

туру народу, і, написавши своє славетне "Сказання про погром", присвячене трагічним подіям 1903-го року в Кишиневі, він сам переклав його їдишем, аби поема дійшла до мільйонів читачів, які мешкали в усьому світі"[16].

Складається враження, що не лише гебраїсти, а й їдишисти ставилися до творчості Бялика мовою їдиш як до своєрідного курйозу. А як ставився до своєї творчості цією мовою сам Бялик? Не можна не погодитися з таким твердженням ізраїльського літературознавця Іцхака Бакона: "Юний Бялик почав писати вірші, бувши учнем Воложинської єшиви. У цій царині перед Бяликом постала лише одна задача – оволодіння івритською "меліцею". Це прагнення ще більше зміцнилося завдяки зв'язку із рухом "Хібат Ціон", а в наступні роки постійно стимулювалося прихильністю до ідей Ахад Гаама.

Поряд із потягом до івриту існував іще один: оволодіти мовою Пушкіна й Лермонтова, причому ідеальним взірцем у цій сфері юному Бялику ввижався Шимен Фруг, єврей, що удостоївся вінця поета цієї "обраної" мови.

Поряд із цими двома високими мовами їдиш перебував у приниженні та зневазі. В очах воложинського юнака, захопленого ідеями Ахад Гаама, їдиш був не тільки служницею поряд з івритською панією, а й мовою служниць. І в очах хлопчини, який намагався оволодіти мовою Пушкіна й Лермонтова, їдиш видавався мовою жалюгідною та вбогою. Все це розвинуло в молодого Бялика (...) аристократичне ставлення до їдишу..."[17].

Однак, погоджуючись із Баконом у конкретному випадку, не можна сприймати це твердження як вичерпне з двох причин:

1.Таке зверхнє ставлення до їдишу і сприйняття івриту (частково й російської) як "високих" літературних мов не є специфічним для Бялика. Це типова позиція європейських "просвітників", характерна для переважної більшості єврейських літераторів, покоління попередників Бялика та його старших сучасників.

2.Ставлення Бялика до їдишу дещо змінювалося протягом його життя. І хоча він, як і Фруг, був противником їдишизму як ідеологічної течії, вже на ранньому етапі своєї літературної діяльності Бялик ставився до літератури мовою їдиш як до важливої органічної складової єврейської літератури. Наприкінці життя, після репатріації до Ерец Ісраель, Бялик наразився на конфлікт з інтелектуальною елітою нового ішува через своє ставлення до їдишу на тлі тодішньої "війни

мов". У цьому контексті доречно процитувати оглядову статтю Зої Копельман "Про Бялика – через десятиліття": "Навесні 1927 року на сесії письменницької організації Бялик проголосив, що "іврит і їдиш заручені на небесах і їх не розлучити". Тієї ж весни Бялик і ще кілька письменників дружньо приймали їдишських гостей з Америки – прозаїка Шолома Аша[18] і поета Переца Гіршбейна[19]. (...) Бялик говорив про органічну приналежність їдишу до єврейської літератури. Його не хотіли слухати навіть друзі. (...) А кількома місяцями потому Бялик висунув іще одну крамольну ідею – відкрити в Єврейському університеті кафедру їдишу"[20].

Як зауважив відомий літературознавець Шмуель Ніґер: "Івритський Бялик копає глибше і здіймається вище на вогненній колісниці своєї могутньої "меліци", але й їдишем Бялик промовляє на повен голос..."[21] Далі критик конкретизує формальні ознаки різниці між "івритомовним" та "їдишемовним" Бяликом, причому виявляється, що межа між ними встановлюється зовсім не за суворо мовним принципом: "... на івриті панують "пророк" і трагізм, на їдиші – дитина і гра".

Пророчо-бурхливі, вулканічні "У місті різанини", "Останнє слово", "Не йшов по сліду чи на голос" походять від івритського Бялика; і їхній зміст, і їхній стиль – івритські, біблійні, хоча вони написані їдишем, або – в разі "У місті різанини" та "Не йшов по сліду..." – і їдишем також. Вони для творчості Бялика їдишем не характерні. Характерні – "Фрейлахс", "Мій садок", "Провесна", "Під деревцем..." У "Фрейлахс" і навіть у "Провесні" щось іще є від суворого "пророка"... "Вулкан" часом іще куриться"[22].

Інакше кажучи, твори високого, "пророчого" звучання визначаються Ніґером як івритські, незалежно від того, якою мовою вони написані. Твори ж більш "приземлені", в яких виявляється близькість до вражень повсякденного життя східноєвропейського єврея, визначаються як "їдишські", знов таки, незалежно від мови написання. Та чи інша мова є при цьому лише знаряддям, хоча й знаряддям, що ним Бялик володіє віртуозно.

Їдиш був рідною мовою Бялика та основною мовою повсякденного спілкування впродовж усього його життя; іврит же передусім – мовою книжної вченості. Розподіл функцій між "високим" івритом і "низьким" їдишем був усталеною традицією в єврейській літературі часів приходу в неї Бялика. Аналізуючи листування між Бяликом і Равницьким щодо вірша "З височінь-гори", в якому поет описує враження сво-

го дитинства, Іцхак Бакон торкається ставлення самого Бялика до вибору мови цього твору: "Він визначає перевагу ідишу як "зручність" для відтворення вражень дитинства, оскільки самі ці враження були спершу пережиті ідишем"[23].

Якби Бялик зупинився у своїй творчості мовою ідиш на такому рівні, то і в цьому разі його внесок у розвиток поезії ідишем був би відчутним; навіть у сенсі техніки, просодії він уже у своїх перших віршах зробив помітний крок уперед порівняно з найяскравішими своїми попередниками на ниві віршування ідишем – Перецем і Фругом. Та Бялик пішов суттєво далі. Він створив якісно новий стандарт поезії ідишем. Він здійснив справжній прорив, показавши, що затурканий "жаргон" може слугувати мовою високих жанрів поезії. Фруг, яким юний Бялик захоплювався і в якого вчився прийомам силабо-тонічного віршування[24], так ніколи й не спромігся подолати якісний розрив рівнів своєї поезії "високою" російською й "низькою" (ідиш) мовами[25]. Після написання Бяликом "Останнього слова" й особливо варіанту поеми "Сказання про погром" (ідишем – "У місті різанини"), будь-які розмови про "неповноцінність" ідишу як мови поезії стали анахронізмом.

Слідом за Бяликом, напередодні Першої світової війни в єврейську літературу прийшла плеяда видатних поетів, поетів-титанів, головною (а часто-густо й єдиною) мовою творчості яких був ідиш – Давид Гофштейн, Урі Цві Ґрінберґ, Перец Маркіш, Мейлах Равич, Мані Лейб, Ошер Шварцман та інші, що принесли із собою модернізм у всіх його проявах і вивели єврейську поезію XX століття на рівень провідних світових літератур. Вони не страждали на комплекс неповноцінності стосовно мови своєї творчості. В ідеологічному аспекті це пов'язане із впливом ідей ідишизму, а в творчому – з появою нової літературної традиції, контури якої були визначені Бяликом, традиції творення "високої", "івритської", за визначенням Ніґера, поезії ідишем. В єврейській літературі з'являються символісти, імпресіоністи, футуристи, представлені всі течії.

Прорив поезії мовою ідиш у "високі" жанри, здійснений Бяликом, не означав, однак, її доконечного відокремлення від традиції народної, фольклорної поезії. Зокрема необхідно пояснити, що у зв'язку з відсутністю в ідиші сталої традиції усного використання фонетично унормованої літературної мови, для поезії ідишем в цілому характерним є збе-

реження фонетичних особливостей діалекту, рідного для того чи іншого поета. При цьому запис тексту здійснюється згідно з нормами літературної мови, але спроба прочитати вірш згідно з фонетичними нормами літературної мови доволі часто призводить до неможливості відтворити авторські рими, які, будучи римами на рідному діалекті поета, перестають ними бути у літературній мові. Закономірності фонетичних відповідностей між діалектами їдишу та його літературною формою дозволяють читачеві, котрий добре володіє мовою, легко визначити, на якому діалекті думав автор і, відповідно, яким чином слід вимовляти ті чи інші римовані слова. Той факт, що основні діалекти їдишу підрозділяються на говірки, котрі мають свої фонетичні особливості, дозволяє в разі необхідності відтворити з достатньо високою точністю "фонетичні портрети" практично всіх знаних їдишемовних поетів. Однак "народність" такого роду погано узгоджувалася з вимогами ідеї "мистецтва для мистецтва", що набула популярності на початку XX століття, і найяскравішим втілювачем якої в поезії мовою їдиш був Лейб Найдус, що мешкав у Білорусії. Він помер молодим, і його рідко згадують. Слов'янськими мовами його майже не перекладали (існує лише невелика кількість перекладів білоруською).

Далекий від пафосу національного відродження, характерного для поезії Фруга й Бялика, і від патетики боротьби за соціальну справедливість, що була лейтмотивом так званої "пролетарської" єврейської поезії, котра виникла в першу чергу серед єврейських емігрантів у США і не була чужою для того ж-таки Фруга, Найдус створив те, чого в поезії мовою їдиш до нього фактично не було – поезію салону. Його вірші передусім фонетично милозвучні й ліричні. Він довів єврейське віршування до досконалості, якої, вважайте, ні в кого після нього не було. Це поет покоління, що втомилося від революцій і війн. Найдус писав про романтичні переживання й природу. Він увів до єврейської поезії образи античної міфології. Достатньо нагадати той факт, що одна з його віршованих збірок має не характерну для єврейської літератури назву – "Флейта Пана". Лейб Найдус досяг довершеності в мистецтві римування, відкривши нові можливості того, що багато хто ще презирливо іменував "жаргоном". Його поезія практично зовсім звільнена від діалектичних форм. Багато в чому схожим шляхом у єврейській емігрантській поезії США пішла літературна група "Ді юнге" ("Молоді"), близька за своїми художніми поглядами до європейських символістів.

З кожним новим поколінням література їдишем стає багатограннішою. Якщо наприкінці XIX ст. найяскравішим рухом були поети з "Пролетаріше діхтер" ("Пролетарські поети") в Америці, що таврували буржуїв, то вже в 10-х рр. XX ст. все стає набагато цікавішим. З'являються Мойше Алперн і Лейзер Вольф, абсурдисти. Якщо ми говоримо про єврейський символізм, то це передусім – Східна Європа, в їдишській поезії якої напередодні Першої світової війни провідне місце посів імпресіонізм, що його найяскравішим представником був Давид Гофштейн.

Це в багатьох аспектах постать знакова, вона символізує цілу низку подій та явищ єврейської літературної історії. Поряд з іменами Переца Маркіша, Шмуеля (Самуїла) Галкіна, Ошера Шварцмана, ім'я Давида Гофштейна слугувало й продовжує слугувати одним із символів єврейської поезії в СРСР.

Давид Гофштейн належав до покоління, що прийшло в єврейську поезію мовою їдиш напередодні Першої світової війни і спромоглося підняти її на рівень світової поезії. Це відбулося всього лише за чверть століття після приходу до їдишемовної поезії Фруга, на думку більшості істориків єврейської літератури, засновника сучасної поезії розмовною мовою ашкеназьких євреїв.

Перехід від технічно примітивної поезії пізньої Гаскали й початкового періоду національного відродження, яка тяжіла головним чином до дидактизму або розважальності і найпомітнішими представниками якої були Еліокум Цунзер, Авром Ґольдфаден, Міхл Гордон та Єгуда Лейб Гордон[26], до високої поезії Бялика – через просодичні й тематичні інновації Фруга – відбувся протягом життя одного покоління. І тим не менше до 1917-го року, коли в київській газеті "Найє цайт" ("Новий час") був оприлюднений перший цикл віршів Давида Гофштейна, що супроводжувався прозаїчною замальовкою "Ін дорф" ("У селі"), все це було вже набутком літературної історії. Гофштейн належав до покоління поетів, котрі не просили вибачення за те, що пишуть їдишем; котрі одержали у спадок сформовану літературну мову, яка накопичила певні поетичні традиції.

Це було останнє покоління єврейських літераторів, практично цілковито складене з людей, які одержали традиційне релігійне єврейське виховання й освіту і створили світську за суттю й формою літературу, використовуючи специфічні культурні коди єврейської цивілізації, спираючись на традиційну єврейську вченість, що мала на меті ґрунтовне й безпо-

середнє знайомство з релігійними текстами і засвоєне з дитинства сприйняття норм та звичаїв традиційного єврейського побуту. Прагнення звільнитися від обмежень суворого релігійного укладу, не пориваючи при цьому з юдаїзмом, було одним із лейтмотивів єврейської літератури протягом усього XIX – початку XX століття, але са́ме покоління Гофштейна прийшло в літературу в умовах масової секуляризації єврейського населення. Традиційна релігійна громада втратила свою владу, і виконання чи невиконання тих або інших релігійних норм усе більшою мірою ставало справою особистого вибору. І якщо до Фруга, згідно з твердженням Ісраеля (Сергія) Цинберга, їдишська поезія була значною мірою позбавлена такого явища як яскраво виражена авторська індивідуальність, то покоління Гофштейна можна охарактеризувати як покоління підкреслено виокремлених із маси індивідуумів, котрі свідомо прагнули крізь призму своєї індивідуальності стати голосом людської спільноти, ім'я якої – єврейський народ, що є, своєю чергою, часткою більш широкої спільноти – людства.

Якщо скористатися дефініцією, сформульованою Урі Цві Ґрінберґом у "Прокламації єврейських експресіоністів" (1922 р.)[27], то йшлося про "індивідуумів, що змужніли в бурі й натискові та ідейно приросли до універсального"[28]. Далі Ґрінберґ проголошує: "Тут прокламується мільйнноголовий-та-мільйонносердий індивідуалізм"[29]. Ця декларація в журналі "Альбатрос", виголошена від імені групи єврейських поетів, серед яких був і Гофштейн, протиставляється не тільки сучасному для них, доведеному до абсурду пересічному індивідуалізмові, а й притаманній поколінню попередників Фруга позиції поета як традиційного "посланця громади" (шаліах-цибер), що відмовляється на користь людства від частки власної індивідуальності.

Як така, ідея Бога була неминучою в поезії покоління Гофштейна, однак, на відміну від попередників – суворо релігійних чи бунтівниче секуляризованих поколінь єврейських літераторів, у її межах людина-творець ніби намагалася дорости до Бога-Творця, то ведучи з ним діалог на рівних, то закликаючи Його на суд Тори, то підкреслено ігноруючи Його, проте не заперечуючи при цьому самого факту Його існування й ані на йоту не відмовляючись від права на власну творчу індивідуальність. У цьому, безумовно, можна вбачати очевидний прояв секуляризації, та секуляризації неповної й сталої в своїй неповноті, позаяк, утративши безпосередній зв'я-

зок із традицією та Бога як партнера в діалозі й об'єкта наслідування, ця поезія позбулася б і своєї системи культурних кодів, і своєї мови, і свого ідейного змісту.

Сказане стосується рівною мірою всіх великих поетів цього покоління. Давид Гофштейн, на відміну від трибуна й гнівного пророка Урі Цві Ґрінберґа, сприймається в першу чергу як лірик, однак це лише верхній шар прочитання його поезії. Його лірика не просто філософська, це радше філософія, викладена у формі лірики. Ось що пише про це поет-перекладач Валерій Слуцький у своєму літературознавчому начерку "До перекладів Давида Гофштейна":

"Розуміння поезії Гофштейна буде збідненим, якщо підходити до неї з традиційними для сприйняття лірики мірками, що передбачають смислову відокремленість віршів, їхню незалежність один від одного у своєму замкненому змісті. Вірші, прочитані в тій послідовності, котру визначив їм сам Гофштейн, намічаючи композицію своїх книг і розділів, розкриваються у новій змістовій повноті, пов'язаній з появою наскрізного сюжету, що чітко простежується. Розрізнені на перший погляд вірші постають як моменти поетичного цілого, що не тільки пояснює їхній внутрішній смисл, а й наділяє їх, так би мовити, над-змістом, тобто змістом стосовно один одного і самого сюжету, що їх об'єднує. Ба більше, виявляється наскрізна метафорика, яка одержує послідовний смисловий розвиток у контекстах, котрі змінюють один одний. І головне, життя особистості – основна тема Гофштейна – набуває зримості реального предстояння, духовного масштабу, багатоплановості й динамічності. Таке прочитання дозволяє побачити поезію Гофштейна як єдине дійство, ліричну містерію – перед нами у послідовних картинах проходить життя особистості, що розкривається мовою поетичної сповіді"[30].

Сказане проте не заперечує можливості прочитання та аналізу окремо взятого вірша, незважаючи на те, що, за визначенням Слуцького, він є частиною "ліричної містерії". Таким чином уявляється можливим розглянути проблему релігії та секуляризації в творчості Давида Гофштейна на прикладі одного, особливо показового, вірша (який за бажання можна вважати й короткою поемою). Йдеться про вірш "Ін вінтер-фарнахтн" ("Зимового вечора"), написаний 1912-го року і включений до першої віршованої збірки Давида Гофштейна "Ба веґн" ("Край доріг"), що побачила світ 1919-

го року в Києві. Цей вірш користувався величезною популярністю і став ледь не “візитівкою” поета.

Вірш значною мірою автобіографічний. Ліричний герой Гофштейна – це він сам – Я. На момент написання авторові було 22 роки, та ліричний герой молодший. І, тим не менше, він уже поет. Практично в усіх біографіях Гофштейна згадується той факт, що вірші івритом він почав писати у віці 9 років[31], та його ліричний герой – уже не хлоп’я, а юнак.

Структурно вірш поділяється на три частини, що відрізняються ритмом і системою римування. Частини позначені початковими літерами єврейської абетки. Це не більш як загальноприйнята в єврейських мовах система нумерації, що базується на цифровому значенні літер, однак у цій тричленній структурі можна вбачати більше, наприклад, властиву багатьом віршам Гофштейна співвіднесеність розвитку ліричного сюжету з добовим циклом[32], у даному разі з його складовими: ранок – день – вечір.

Перша частина вірша природним чином слугує вступом як на першому, сюжетному й пейзажно-ліричному рівні прочитання, так і на більш глибоких рівнях, що заторкують філософський сенс подій.

Зачин вірша – дзвін, що лунає з вежі, – образ, первинно чужий єврейству, слугує символом християнства, релігії панівної більшості. Однак тема вірша – зовсім не юдео-християнське протистояння. Гофштейн фіксує увагу на дзвонах лише як на даності, що визначає час і місце дії. Перші два рядки звучать лунко й сонно, як далекі дзвони вночі; вони не пробуджують у герої-євреї жодних релігійних асоціацій:

Дорт ібер штет гот шойн ґеклунген
Фун шпіц фун турем і ейнс і цвей...

(*Там, над містами, вже бемкнули дзвони з вершини вежі і раз, і двічі...*)

Це тільки тло його життя. Слід зауважити, що таке сприйняття дзвонів у єврейській поезії не саме собою зрозуміле. Як приклад можна навести такі рядки з поеми Урі Цві Ґрінберґа, написаної на початку 20-х років минулого століття, “Ін малхус фун цейлем” (“У царстві хреста”): “*На світанні, ввечері починають розгойдуватися дзвони на ваших вежах. Вони доводять до безуму і розривають мою страждену й наболілу плоть, як пащі звірів*”. Дзвони тут – не просто символ релігії панівної більшості і не тільки тло єврейського буття. Це символ знавіснілого й нещадного панування християн над євреями. Ліричний герой Ґрінберґа не в змозі зми-

ритися з цим пануванням і приймає рішення покинути "царство хреста". Однак між "Зимового вечора" Гофштейна й "У царстві хреста" Ґрінберґа відстань у небагато, але страшних років, що вмістили криваві погроми в Україні 1918 – 1919 років. Ліричний герой Гофштейна про них іще не знає. В нього зовсім інші переживання. Дзвони заскочили його на "*острівці людського спокою*", якого він і прагне. Посеред одного з таких "острівців" він будує власний маленький острів світла, "*тихе коло світла лампи*".

Ліричний герой першої частини Гофштейнового вірша вільний і самотній у своїй свободі на острові спокою. Оглядаючись назад, автор повністю ідентифікує себе нинішнього з тодішнім тихим бунтівником: "*Моя мужність походить із тієї ночі, з тієї ночі – моя гордовита печаль*". Уже тоді він – індивідуум-творець, що намагається кинути виклик Богові-Творцю. Останні три слова першої частини – "*біля брами світів*" (*світів*, а не єдиного *світу*) – перегукуються зі словами загальновідомих у релігійному єврейському середовищі суботніх піснеспівів (адже юний бунтівник перебуває на "*острові спокою*"), в яких згадуються "Рібон алам ве-алмайя" (*Володар світу й світів*) та "Цур оламім" (*Опора світів*), тобто Бог-Творець.

Друга частина вірша відкривається словами, що дали назву цілому твору й міцно закарбувалися в колективній пам'яті єврейських читачів. Їх цитували практично всі, хто говорив чи писав про поезію Гофштейна: "*Зимового вечора в російських полях – / Де можна бути самотнішим? Де можна бути самотнішим?*" Саме в цій, центральній частині вірша автор декларує себе як "мільйонноголового-та-мільйонносердого індивідуаліста", що втілює в собі ціле покоління євреїв. Слова "*І я посередині*" слугують ліричним центром усієї другої частини, несподівано виростаючи з романтично-сумовитого пейзажно-ліричного наративу та перетворюючи його на філософську драму. Текст цієї драми побудований на символічній багатошаровості слів і фраз, починаючи від слова "*елнтер*", що з'являється й повторюється в першому й останньому двовірші та передає не тільки самотність (на відміну від, наприклад, досить нейтрального синоніму "*ейнзам*", використаного у кінці першої частини: "*Я вже тоді у вільній самоті чатував біля дверей життя, коло брами світів*"), а й – у підтексті – також і печаль, і злидні, і, насамкінець, образ єврейського дому, до якого веде "*багато стежин*" і в якому "*вікна більші*". Ліричний герой приходить сам і приводить

читача до висновку про плюралістичність єврейського мислення й буття, про неможливість залишатися в раз і назавжди тісно окресленому традиційно-релігійному замкненому світі, про своє право обрати власну "*стежинку до єврейського дому*".

Повторення першого двовірша у кінці частини замикає коло, створюючи враження замкненості й простору та неминучості конфлікту й відкритого бунту проти старого, освяченого століттями єврейського побуту для будь-кого, хто, прагнучи розширити свій світ, намагатиметься вирватися за його вузькі межі.

Третя частина вірша вводить нас у світ, в якому ці вузькі рамки більше не існують. Боротьба з поколінням батьків лишилася позаду. Їхня освячена традицією влада більше не втримує юного бунтівника. Ця частина особливо складна для перекладу і буквально сплетена з багатозначних символічних образів. У суто мовному плані дослівний переклад просто неможливий і вимагає розгалуженого коментарю. Вже перший рядок третьої частини потребує пояснень. В оригіналі сказано: "*авек дер шабес шойн*", тобто "*вже пішла Субота*". Ця фраза перегукується зі словами складеної їдишем молитви "Ґот фун Авром" ("Бог Авраама"), яку ашкеназькі жінки за традицією виголошували перед обрядом Гавдали, що знаменує закінчення Суботи і початок нового тижня, "дер лібер шабес гейт авек" ("улюблений святий день Суботній минає")[33]. Здавалось би, йдеться про констатацію галахічного факту, який повторюється щотижня: Субота закінчилася й почалися будні. Ймовірно, так і зрозумів цей рядок Мордехай Севеp, котрий переклав "Зимового вечора" івритом. Переклад івритом у даному разі особливо показовий, бо їдиш та іврит – дві мови одного народу, що обслуговують єдину національну культуру і мають спільні специфічно єврейські культурні коди. Згаданий рядок в івритському перекладі означає буквально "вже вийшла Субота". Це саме констатація галахічного факту, що регулярно повторюється, – і нічого більше.

Однак Гофштейн мав на увазі дещо інше. Мовні засоби їдишу дозволяють позначати тонку, та в даному разі важливу відмінність між галахічним завершенням, "виходом" Суботи та її "відходом". І такий віртуоз мови як Гофштейн визнав за потрібне сказати, що Субота саме "пішла". Таке рішення логічно випливає з двох попередніх частин вірша, в яких ідеться про неминучість бунту ліричного героя проти вузьких рамок традиційного релігійного єврейського побуту. Субота,

одна з основ цього буття, вже пішла від нього, навіть якщо в цей конкретний момент іще не завершилася з галахічної точки зору.

Вже сутеніє. Незабаром Субота має закінчитися і з галахічного погляду: "*На далекі сніги хтось великий сипле сірий попіл...*" "Хтось великий" – це Бог-Творець, Якого ліричний герой-творець не бажає називати на ім'я. Юний поет не заперечує існування Творця, а саме підкреслено ігнорує Його. Фізично ліричний герой ще перебуває в батьківському домі у нетерплячому чеканні обряду Гавдали. Його очікують підкреслено брутальні символи набутої свободи – "*чорнява шикса, чорний бутель*". Батьки вже не владні над ним. Вони вже не в змозі примусити його повернутися до традиційного способу життя. Вони вже навіть не намагаються цього робити: "*Батіг заспокоївся там, у шпарі запічній. Він ховається в густому мороці*". Не названий на ім'я Творець там, "*нагорі*", вже махнув на бунтівника рукою. Святкові суботні трапези, що колись сприймались як релігійне дійство, скінчилися: "*Туманний рушник там, нагорі, вже тихо накрив останній калач...*" Батько залишився "там", у світі релігійної традиції. Він засмучений тим, що син покинув Суботу, а Субота – сина, та навіть сумна Субота для нього – Субота: "*Батько справив третю трапезу і разом зі столом поступово зникає за покривалом пітьми*". Проводжаючи Суботу, батько наспівує традиційний "ніґун", мелодію без слів. Разом із ним за суботнім столом його все ще покірні доні, молодші сестри ліричного героя. Враховуючи, що йдеться про твір чималою мірою автобіографічний, доречно згадати, що одна з них – майбутня відома єврейська поетеса Шифра Холоденко. Своїм "ніґуном" батько прив'язує доньок до "*втомлених тіней*", які символізують світ релігійної традиції, що відходить у минуле.

Напруга сповнює повітря тихого хутірського єврейського дому, до якого "*веде багато стежин*". "*Мати шукає у вікні далеку зірку – і не знаходить її, й сидить, замислившись*". Зрозуміло, що йдеться про надію на примирення між батьком та сином, хоча на першому рівні прочитання ці рядки можуть бути витлумачені як проста констатація факту пошуку трьох зірок, що знаменують закінчення Суботи з точки зору Галахи.

Наступний рядок багатозначний, але майже передбачуваний: "*Я потопаю в печалі*". У печалі батьків, у печальній атмосфері проминаючої Суботи, вузенького світу традицій-

ного релігійного побуту, який полишає ліричний герой. Однак прикінцеві три рядки вірша надають йому, здавалось би, несподіваного повороту й змушують поглянути на драму, що розгортається, під іншим кутом зору.

До цього моменту ліричний герой був твердим і впевненим у своєму шляху: "*Моя мужність походить із тієї ночі, з тієї ночі – моя гордовита печаль. Я вже тоді у вільній самоті чатував біля дверей життя, коло брами світів*". І раптом його гордовита впевненість у своєму шляху похитнулася: "*Я потопаю в печалі і не хочу думати про те, що корова чекає мене, сіна, ночі...*" Ця фраза звучить дещо дивно, і не стільки через раптову зміну настрою ліричного героя, скільки через свій прямий зміст. Звідкись з'являється корова, причому з визначеним артиклем, тобто ніби вже раніше згадувана. Повертаючись до першої строфи третьої частини вірша, ми мусимо дійти висновку, що йдеться не про домашню тварину, якій ліричний герой має завдати кормів після відбуття Суботи (не той масштаб переживань, та й що корові до того, хто з господарів підкладе їй сіна), а про "*чорняву шиксу*", котра чекає на нього разом із "*чорним бутлем*" у "*маленькій комірчині*". При цьому слід враховувати, що граматичні особливості мови їдиш дозволяють прочитати останню фразу не тільки як цілковито безневинне "*корова чекає мене, сіна, ночі...*", а й як достатньо вульгарне "*ця корова чекає мене на сіні на ніч*", що в даному разі уявляється логічнішим.

Навіщо Гофштейнові знадобилося настільки епатажне закінчення, що різко контрастує з філософськи-ліричним тоном усього вірша? Цей контраст навмисний, щирий, він додає до створеного майстром поетичного полотна завершальний яскравий штрих, що спонукає заново поглянути на всю його філософську концепцію. Так, традиційний релігійний світ батьків для нього затісний. Так, ліричний герой повстав проти цього світу і здобув для себе свободу. Так, він кинув виклик Творцю. Та набуття свободи не тільки пов'язане із болем утрат – розривом із родиною, відмовою від звичного. Свобода від установлених у світі Творцем традицій вимагає від бунтівника створення власного світу. Цей новий світ, за всієї своєї просторості й свободи, може парадоксальним чином виявитися по суті так само тісним ("*маленькою комірчиною*"), як і традиційний релігійний світ батьківського дому, але при цьому позбавленим його тепла й любові.

Ліричний герой Гофштейна, що відважно піднявся, щоб "*у вільній самоті чатувати біля дверей життя, коло бра-*

ми світів", зупиняється на порозі батьківського дому під тягарем необхідності переступити його, аби зробити крок у пітьму.

Перша Світова війна, а слідом за нею – революції, призвели до краху чотирьох імперій: Російської, Австро-Угорської, Німецької і Турецької. Перші дві з них були напередодні цієї війни основними центрами єврейської літератури. На руїнах імперій виникають нові держави. Події 1918–1919-го років в Україні – громадянська війна на Сході й польсько-українська війна на Заході – супроводжувалися масовими погромами й десятками тисяч жертв серед єврейського населення. Незважаючи на сказане, саме у цей період Київ стає на короткий час одним із найважливіших центрів модерністської поезії їдишем. Потому на перший план висувається Варшава. Після усталення нових кордонів раніше єдина єврейська література виявляється розділеною географічно й політично на низку літературних центрів, найбільшими з яких у міжвоєнний період стають Польща, США та СРСР. Одночасно відбувається повне ідеологічне й творче розмежування між "їдишистами" та "гебраїстами". Творча двомовність (їдиш та іврит, або іврит і їдиш), що донедавна була нормою, сходить нанівець. Івритська література йде з діаспори, перебазовуючись до Ерец Ісраель, британської підмандатної Палестини. Одночасно активні діячі їдишської культури віддаляються від сіонізму, а незрідка посідають і відкрито ворожу до нього позицію. Були, звичайно, й винятки, та вони лише підкреслювали правило.

На перехресті всіх цих трагічних та епохальних подій виростає велетенська постать уродженця Східної Галичини, сина хасидського цадика Урі Цві Ґрінберґа, який встиг за своє тривале життя побувати в ролях солдата австрійської армії, ідеолога експресіоністської їдишської поезії, прихильника ревізіоністського підпілля у підмандатній Палестині, депутата Кнесету першого скликання, класика сучасної івритської поезії та пророка.

Незважаючи на гострі ідеологічні розходження між ізраїльським культурним істеблішментом та Урі Цві Ґрінберґом, що не втратили своєї актуальності дотепер, коли проминуло понад два десятиліття з його смерті; на те, що в багатьох аспектах його творчість досі залишається поза річищем основного потоку ізраїльської літератури, він фактично вже визнаний класиком івритської поезії. Побічно про це

свідчить видання повного зібрання його творів, здійснюване видавництвом "Мосад Бялик" ("Бяликове підґрунтя")[34]. Постійно зростає кількість наукових досліджень, присвячених івритомовній творчості Ґрінберґа. Починаючи з 70-х років XX століття вірші Ґрінберґа неодноразово перекладалися з івриту російською[35].

Істотно менше відомий сучасному читачеві, як єврейському, так і іншомовному, неосяжний їдишський доробок Урі Цві Ґрінберґа. І це незважаючи на те, що ще на початку 20-х років написані ним віршована збірка "Фарнахтнґолд" ("Вечірнє золото") та поема "Мефісто", за визначенням найвідомішого ізраїльського літературознавця Дова Садана, "піднесли його на найвищий щабель драбини модерністської, бунтівничої, орієнтованої на експресіонізм поезії їдишем"[36].

Урі Цві Ґрінберґ був, природно, далеко не єдиним єврейським літератором, що писав і їдишем, і івритом. Більшість найвизначніших творів класиків єврейської літератури мають по дві мовні версії (це більш відомо про Менделе Мойхер-Сфорима й Іцхока Лейбуша Переца, менше – про Шолом-Алейхема). У той же час класики сучасної івритської прози Йосеф Хаїм Бренер[37] та Яків Штейнберг[38] писали також і їдишем. Їдиш-івритська двомовність існувала також, як зазначалося вище, і в поезії, однак мовний вибір єврейських поетів був майже завжди наочним. Так що творчість другою мовою залишалась, як правило, більш або менш значним епізодом, додатковим штрихом до творчого портрета того чи іншого поета. Одначе творчість Ґрінберґа становить виняток із правила; це поет, внесок якого в єврейську літературу обома її основними мовами зіставний за обсягом і масштабом. Критики й літературознавці поглиблено вивчали головно твори, написані ним їдишем до репатріації в Ерец Ісраель 1924 року, особливо – періоду видання знаменитого журналу "Альбатрос"[39] у Варшаві, а потому – в Берліні, а також діяльності літературної групи "Халястре" ("Ватага"). При цьому Урі Цві Ґрінберґ розглядався як складова трійці: Мейлах Равич – Перец Маркіш – Урі Цві Ґрінберґ[40]. Віршів Ґрінберґа цього періоду стосуються й поодинокі спроби проаналізувати його творчість саме як двомовного поета, всі твори якого обома мовами являють неперервний і цілісний простір літературних текстів, із характерними рисами внутрішньої єдності[41].

Дов Садан, який особисто був знайомий з поетом іще в Галичині і працював із ним у редакції газети "Давар" ("Сло-

во") у перші роки після репатріації їх обох до Ерец Ісраель, відзначає наявність вододілу в поезії Ґрінберґа, проте вбачає його не в тому чи іншому творі, а в самому факті репатріації поета: "З першого свого кроку по землі Ерец Ісраель він ніби одразу став іншим порівняно з тим, чим був до цієї розмежувальної лінії, і в цьому новому просторі для дихання він наче віднайшов ґрунт свого минулого і майбутнього. Таким чином, його алія була подібна до алії найкращих і найвідданіших до нього і після нього. І це одразу стало відчутним у його поезії – річ сама по собі безпрецедентна, особливо зважаючи на грандіозність масштабів його бачення й відображення цього бачення"[42].

Перший, "європейський" період творчості Ґрінберґа включає більшу частину творів, написаних їдишем, а його завершення стало межею в переході поета до івриту як основної, а в деякі роки – навіть єдиної мови творчості. Згідно з Довом Саданом, "стосовно мови – ідейне превалювання в його творчому самовираженні належить не мові народу і його великих блоків, яка була раніше мовним засобом більшої частини його оригінальної поезії (…), а мові нації та одного її маленького коліна, котра була раніше мовним інструментом меншої частки його поезії…"[43]. Слід пояснити, що під "великими блоками єврейського народу" малася на увазі Діаспора, а під "маленьким коліном нації" – "коліно першопрохідців" (шейвет халуцім), за назвою вірша Ґрінберґа "Дер шейвет халуцім", датованого 28 лютого 1929 року[44]. Незважаючи на цей різкий поворот, їдиш не зник повністю з творчості поета й після його репатріації в Ерец Ісраель. З 1928 року він знову починає час від часу публікувати вірші цією мовою, проте творчість їдишем залишається незначною за своїм обсягом порівняно з його івритським доробком цих же років. Іноді ці вірші вторинні щодо івритомовних творів, будучи їхніми автоперекладами або переробками[45].

Під цим кутом зору можна розглядати їдишемовну творчість Ґрінберґа в Ерец Ісраель 1928 – 1930 рр. і в Польщі 1933 – 1939 рр. як єдине поле. Незалежно від того, йдеться про автопереклад з івриту чи вірш, написаний їдишем в оригіналі, це підкреслено палестинська за своїм духом творчість. І вимушено повернувшися до Польщі, поет і надалі почуватися палестинським єврейським поетом, і як саме такий він постає у своїх віршах, написаних їдишем у ті роки. Вибір їдишу як мови твору в багатьох випадках пов'язаний, поза

сумнівом, із потребою звернутися до всіх євреїв, котрі досі перебувають у Вигнанні, їхньою мовою. Навіть коли мовою ліричного героя вірша за логікою оповіді має бути їдиш, він все одно говорить нібито івритом. Так, у вірші "А моґн-довід фун файєр" ("Вогненний маґен-давід"), оприлюдненім у 1933 році, який, за визначенням ізраїльського літературознавця Хоне Шмерука, є скороченим перекладом написаного івритом вірша "Неум ель га-ам" ("Звернення до народу"), поет проголошує: "*Я стою тут на амвоні в євреїв і промовляю, як зелот, івритом*"[46].

Здавалося б, у передвоєнній Польщі, в якій мешкали мільйони носіїв їдишу і яка була одним із найбільших центрів літературної творчості цією мовою, можна було очікувати, що поет, котрий нещодавно вважався однією з центральних постатей модерністської їдишемовної літератури, гучно оголосить про своє повернення до неї. Однак сам автор у ті роки не надає особливого значення своїй творчості їдишем[47]. Побічно про це свідчить той факт, що книга його нових віршів їдишем під назвою "Бам драйцнтн тойєр" ("Біля тринадцятої брами"), яка мала побачити світ у Польщі, так і не була опублікована ні тоді, ні пізніше[48]. Аж до кінця життя Ґрінберґ так і не видав більше жодної книги їдишем. Його твори тих років цією мовою публікувалися тільки в періодиці та антологіях, і лише після його смерті увійшли до підготовленого Єврейським Університетом в Єрусалимі зібрання творів[49].

З усіх написаних ним у 30-ті роки творів хіба що розділи з поеми "Мелех Шапсе-Цві" ("Король Шабтай Цві")[50] залишають враження масштабного оригінального твору і змушують згадати про обшири поезії Ґрінберґа до його репатріації. Однак роботу над цією поемою він так ніколи й не завершив.

Серед дослідників єврейської літератури загальновідомий той факт, що Урі Цві Ґрінберґ "наприкінці 30-х і в 40-х роках не публікував віршів їдишем, але 1956-го р. знову почав публікувати їх"[51]. Вірші цього пізнього періоду їдишемовної творчості Ґрінберґа, створені після написання ним книги "Реховот га-Нагар" ("Реховот Нарічний"), що стала одним із найяскравіших поетичних творів івритської літератури, присвячених Голокосту, удостоїлися престижної премії ім. Іцика Манґера. Окрім творчого самовираження поета, у цьому останньому етапі його творчості мовою Діаспори можна вбачати і подвійний вираз послідовного творчого та ідеологіч-

ного нонконформізму поета й несприйняття ним будь-якого ідеологічного диктату з боку істеблішменту.

Він єдиний з усіх більш-менш значних авторів, хто у тогочасній літературі писав івритом[52], почав знову не тільки писати, а й публікувати під своїм ім'ям вірші їдишем у період "заперечення діаспори" й жорстокої боротьби проти цієї мови та її культури у Державі Ізраїль[53], коли в усіх сферах культури панувало гасло сіоністського істеблішменту "Один народ – одна мова! Єврею, розмовляй івритом!"[54]

Але навіть повернувшись у 50-і роки до творчості їдишем, Ґрінберґ не вважав для себе можливим ідентифікуватись із соціалістичним істеблішментом їдишської літератури у Державі Ізраїль, де також існував свій офіціоз. Жоден з його віршів не був опублікований у престижному літературному альманасі "Ді ґолдене кейт" ("Золотий ланцюг"), що редагувався поетом Абрамом Суцкевером та підтримувався з моменту його заснування напівдержавним соціалістичним профспілковим об'єднанням "Га-гістрадут га-клаліт"[55]. Ґрінберґ надав перевагу газеті "Лецте найєс" ("Останні новини"), що редагувалася Мордехаєм Цаніним і була головним джерелом інформації для репатріантів із Польщі й Румунії[56].

Однак, визнаючи той факт, що з 16 червня 1939, коли Ґрінберґ оприлюднив у варшавській газеті "Дер момент" вірш "Шлойме бен Йосеф" (автопереклад однойменного вірша, написаного івритом), і до 5 вересня 1956, коли в тель-авівській газеті "Лецте найєс" побачила світ його поема "Ба ді тойєрн фун трерн штейн а їд ін геденкшафт" ("*Біля брами сліз стоїть єврей у роздумах*"), він не публікував віршів їдишем, слід враховувати, що й протягом цих 17 років поет продовжував писати вірші їдишем, хоча й не публікував їх. За словами Дова Садана, "він, власне, всі роки писав їдишем і не тільки публіцистику, котру оприлюднював (...), а й, головним чином, поезію, котру публікував зрідка[57]. Невідомо, яку кількість віршів написав Урі Цві Ґрінберґ за ці роки. До нас дійшли лише чотири з них, оприлюднені вперше Хоне Шмеруком у зібранні творів Ґрінберґа мовою їдиш[58]. Редактор об'єднав їх під назвою "Цу дер мамен" ("Матінці") й особливо зазначив, що "чотири вірші цього циклу публікуються вперше за рукописами поета"[59].

Для всіх чотирьох віршів характерні просте, іноді навіть неповне римування і майже силабічні розміри, притаманні ранній поезії автора. Мова віршів також проста, майже народна. У ній практично немає неологізмів і довгих багато-

компонентних слів німецького типу, у цілому вельми характерних для їдишської поезії Ґрінберґа як раннього періоду, так і кінця 50-х років. Поет уникає піднесеної урочистості. Коли у вірші "О мої прекрасні птахи, в яку далечінь ви залетіли?" автор говорить: "*Он там – сосновий, я сказати хочу – ліванський бір*", він навіть створює за посередництва протиставлення "низького" слова слов'янського походження "*соснове*" і "високого", біблійного "*левонендікер*" (*ліванський*) певний відтінок самоіронії. Поет ніби кидає погляд на самого себе і на свою високу мрію про Ерец Ісраель. Біль, що звучить у всіх чотирьох віршах, – глибоко особистий. Поет іде від часткового до загального і підносить свій особистий біль до рівня загальноєврейського болю. Цим вірші даного циклу докорінно відрізняються від близьких за часом написання й основною тематикою творів, що увійшли до написаної івритом книги "Реховот Нарічний", де напрямок емоцій, як правило, протилежний – від спільного до особистого. Образ батька, що з'являється там, також виглядає радше як символічний і майже трансцендентний образ, аніж конкретний авторів батько, пов'язаний передусім не цілковито з народом Ізраїлю, а з конкретним його сином. "*Батько мій здіймає пісню від початку світів до кінця!*" Ба навіть у смерті "*душа його в Бозі*"[60].

Прикметно, що в цьому вірші, котрий самим автором характеризується як "*пророцтво кінця часів над прірвою*", фігурує тільки образ батька, символізуючи єврейську традицію та єврейський спосіб життя в есхатологічних масштабах. Поряд із ним немає образу матері з її м'якістю й відчуттям особистого домашнього затишку, в той час як у чотирьох їдишських віршах, про які мовилося раніше, відсутній якраз образ батька. Варто підкреслити, що навіть у тих віршах із книги "Реховот Нарічний", де образ матері присутній вже у назві – "Молитва сина, що тікає з батьківського дому" (дослівно: "з дому батька його й матері його"), "Сказання про двох матерів" тощо – це інший образ, аніж той, що постає у віршах, написаних їдишем. Образ матері в івритських віршах, так само, як і образ батька, виступає на рівні символу, а не особистої інтимної прихильності. І це простежується навіть тоді, коли поет не використовує майже офіційні звороти типу "батько його й мати його", не веде мову про легендарних "двох матерів", а говорить про власну матір, яка звертається особисто до нього: "*Що пишеш, сину мій, зараз, після того,*

як ми були вбиті?"[61] Навіть тут поряд із образом сина-поета і його матері з'являється як зв'язка образ їхнього народу.

Глибока символічність є у словах Урі Цві Ґрінберґа про "Реховота Нарічного" і "*річки сімдесяти Вигнань світу*", у протиставленні їх "*єдиній ріці*". Поет звертається до ерудованого єврейського читача, що розбирається у талмудичних писаннях і здатен з легкістю відчути приховану алюзію. Ґрінберґ бачить і показує Катастрофу європейського єврейства і майбутнє відродження Ізраїлю у світлі месіанського пророцтва, що здійснюється в нього на очах.

Однак у віршах, написаних їдишем, немає протиставлення річок Вигнання річкам країни Ізраїлю. Натомість є порівняння рік із людьми, просто з синами Адамовими, а не специфічно синами Ізраїлевим: "*Та люди не води, не ріки / Багатоводні ріки плинуть і мчать безупинно і без заспокоєння, / Та під їхнім пориванням і бігом у дальні дороги / Завжди є – ще й як є! – їхнє одвічне лігво на землі. / А в нас, людей, немає могутності у плині нашої гордині. / Ба навіть наша вага на терезах менша од ваги сльози*".

Ґрінберґ ніби забуває на мить про своє послідовне й повне відчуження від християнської Європи, в якій він народився і про розрив з якою проголосив своєю поемою "У царстві хреста" ще 1923-го року. Двома десятиліттями потому він визнає – у своїх віршах їдишем – емоційний зв'язок між ним і пейзажами його дитинства та юності. Отже, у християнській Європі є місце, про яке поет говорить: "Моє". Це його рідне містечко Білий Камінь у Західній Україні, євреї котрої, в тому числі й мати поета, отримали відстрочку майже на два роки у здійсненні винесеного їм смертного вироку – разом з усіма євреями східних районів Польщі, анексованих восени 1939-го р. Радянським Союзом одразу після початку Другої світової війни. Ці євреї потрапили до рук нацистів тільки влітку 1941-го р. Поет передбачає їхнє похмуре майбуття і висловлює сподівання, що "*перш ніж замерзнуть на заході ріки, і в тому числі моя ріка, Білий Камінь*", його мати знайде притулок у Країні Ізраїлю. Та країна не на-

зивається у вірші на ім'я. Урі Цві Ґрінберґ каже просто "*приїде сюди*", сюди, у більш безпечне місце, яке випадково є водночас Країною Ізраїлю. Приїде не задля здійснення мрії поколінь про повернення в Сіон, а щоб урятуватися від неминучої смерті й приєднатися до сина.

"Ріка Білий Камінь" – це не одна з символічних "рік вавилонських", це особистий Євфрат Урі Цві Ґрінберґа, з яким пов'язані не тільки тягарі Вигнання, а й світлі спогади дитинства. Поет передбачає, що ця ріка "*лежатиме замерзлою*", власне, перестане бути рікою. Зв'язок між рікою Вигнання і людиною, євреєм, буде перервано, і цей розрив буде болючим, він зітре дещо важливе в особистості людини, котра із втратою цього зв'язку втратить одну зі своїх сутностей. Автор вбачає в цьому неминучу особисту втрату і намагається "*якомога тихше загасити лампаду*", що є одним із його людських імен, саме людських, а не специфічно єврейських.

Як уже було згадано раніше, Ґрінберґ не оприлюднив ці чотири вірші і в середині 50-х років, коли почав знову публікувати свої вірші їдишем, в яких торкався, зокрема, й теми Голокосту, але під іншим кутом зору. І у своїй пізній їдишській творчості поет іде від окремішнього до узагальнень, однак при цьому, як і в івритській творчості, постає як поет-пророк, що говорить від імені всього народу Ізраїлю. Так, у поемі "Дощові дні 1957 року", висловлюючи свій біль за жертви Катастрофи, він говорить про те, що єврейська держава здійснилась, одначе тих євреїв, котрі мали стати її мешканцями й громадянами, у ній не вистачає:

Боже мій!
Якби в лазуровому святі чуда крізь море сюди
Всі містечка змогли би втекти разом зі штовханиною
єврейською:
Люди із вишнього світу, що заучують співуче;
Дрібнота пташина, принци без царства, ялинові пагони,
Сочисто-гіллясті, що всесвіт бентежать,
Бунтівники, здатні будувати й захищати;
Натруджені сучкуваті люди й невдатні купці,
Ті, що довгими роками всихають без доброї звістки;
Знавці світових широт і глибин, служителі думки,
В яких немає під ногами власного ґрунту, щоб творити...
О, містечка з краєвидами їхніми, деревами й квітами,
Синявою та спекою небесних вод...
Мільйони теплих євреїв з буднями й усім тарарамом,

Що під ніс собі наспівують "бабі-бам",
Із суботньо-святковим переходом до Бога-благословенний-Він!
Прилiпилися б тут до Яфи й Ашкелона, Карміеля і Цфата,
ставши
Периферією, сповненою любові до корони нашої – Єрусалима!
Боже мій! Овва, чому цього немає?
Що означає – немає? Чому цього нема?[62]

Автор, нібито наслідуючи традицію хасидського фольклору, викликає Всевишнього на суд Тори. Тон Ґрінберґа тут есхатологічно-месіянський, а не інтимно-особистий, як у чотирьох їдишських віршах, що їх ми розглядали. Видається ймовірним, що поет утримався від публікації чотирьох віршів, про які йшлося (а можливо, й інших, котрі не дійшли до нас і написані їдишем у період роботи над "Реховотом Нарічним"), через неподоланне протиріччя між інтимно-особистим тоном і внутрішньою переконаністю Ґрінберґа, що він має залишатися поетом і пророком водночас, пророком, який говорить від імені всього народу Ізраїлю за "месіянською совістю та логікою"[63].

У чотирьох віршах, об'єднаних спільною назвою "Матері"[64], виплеснувся особистий біль поета, але пророку не можна збочити зі шляху ані на мить. Він має привести народові Месію, коли народ покличе, і чекати щодня, що заклик пролунає: "*А пророк у тебе є завжди. / Поклич його – і він з'явиться*!"[65]

Період між двома світовими війнами – найяскравіший в існуванні їдишської літератури. У цей час відбувається нормування літературної мови. Відпрацьовуються норми орфографії, граматики, усталюється наукова термінологія. У цей період формуються кілька центрів єврейської літератури. У Варшаві працюють Іцхок та Ісроел Зінґери, Мордехай Ґебіртиґ, туди переїздить із Румунії Іцик Манґер, там довший час живуть Шолом Аш, Мейлах Равич, Мойше Бродерзон.

У ході Голокосту загинула переважна більшість польських євреїв, носіїв мови їдиш, поетів та їхніх читачів. Символом поезії польського єврейства міжвоєнного періоду була творчість Мордехая Ґебіртиґа, багато які з його віршів стали популярними піснями. Ґебіртиґ, як і більшість його читачів і слухачів, загинув у Катастрофі. Центр єврейської літератури в Польщі перестав існувати, хоча дехто з поетів, котрі жили там до війни, не загинули, а залишилися в живих, подібно до Абрама Суцкевера[66], в тель-авівському журналі якого у 50-і

роки не хотів публікуватися Ґрінберґ, так само, як і Іцик Манґер, що переселився до Ізраїлю наприкінці життя.

Зовсім іншою була доля американського центру єврейської літератури. У 20-і – 30-і роки він переживає бурхливий розквіт. Масова еміграція зі Східної Європи приносить до берегів "ґолдене медіне" ("золотої країни"), як чи то жартома, чи то всерйоз називали Америку єврейські емігранти, все нових їдишських читачів і письменників. У 20-і роки на перший план виходить літературний рух інзихістів, що одержав свою назву завдяки журналові "Ін зих" ("У собі", або "В себе"), близькому до європейського інтраспективізму. Найяскравішими його представниками були поети Авраам Гланц-Леєлес і Яків Ґлатштейн. Боротьба літературних течій була яскравою та агресивною. Їдишське літературне життя нуртувало, але вже наприкінці 30-х років почали відчуватися наслідки прискореної американізації єврейських емігрантів. Нове покоління, що народилося в Америці, надавало перевагу англійській, а незрідка й зовсім не володіло їдишем. Мовна асиміляція призвела до того, що на зміну інзихістам не прийшов ніхто, зіставний із ними за масштабом. Американський центр їдишської літератури не загинув, він перетворився на місто старих, в якому тільки помирають, а не народжуються.

Інакше склалася доля радянського центру їдишської літератури. Тут теж був Голокост, як і в Польщі, хоча половина радянських євреїв і вижила. Тут теж була мовна асиміляція, як і в США, хоча тут вона була, сказати б, добровільно-примусовою певніше, ніж добровільною. Однак розвиткові єврейської поезії, та й поезії взагалі в Радянському Союзі притаманні свої трагічні риси. Жорсткий ідеологічний диктат обмежував свободу творчості інколи до мінімуму, а часом до повної неможливості самовираження. Суперечка між їдишистами й гебраїстами закінчилася швидко й однозначно. Література івритом була законодавчо заборонена ще в середині 20-х. Символом її долі може слугувати загибель у сталінському таборі видатного івритомовного поета Хаїма Ленського. Потім виявилося, що недостатньо бути прихильником комуністичної ідеології й при цьому писати тільки їдишем. У цьому сенсі показова доля Лейба Квітка.

Це був один із найвідоміших і найпопулярніших серед російськомовних та україномовних читачів єврейський поет. Завдяки вдалим, а часом навіть блискучим перекладам російською С. Маршака, М. Свєтлова, С. Михалкова, та україн-

ською – П. Тичини, його творчість стала незаперечним фактом російської та української літератур, але здебільшого – як дитячого поета. Недарма під час святкування 30-річного ювілею його творчої діяльності, всього за місяць до арешту (25 січня 1949 року), саме "Піонерська правда" присвятила йому цілу сторінку[67]. Слід визнати, що саме ця популярність призвела до того, що і в єврейському літературному середовищі Квітко став сприйматися передусім як дитячий поет.

Дитяча поезія й справді посідала важливе місце в творчості Лейба Квітка. Його першою книгою стала збірка віршів для дітей "Ліделех"("Пісеньки"), видана 1917-го року в Києві. Широковідома також автобіографічна повість Квітка "Лям ун Петрик"("Лям і Петрик"), написана наприкінці 20-х років. Однак дитячою поезією творчість Квітка далеко не вичерпується. Ба більше, можливі радикально інші погляди на центральну складову його творчості. У рамках радянської єврейської поезії він розглядався насамперед як поет революції. Ось що писав із цього приводу єврейський літературознавець Герш Ременик на зламі 70-х – 80-х років: "... слід зауважити, що Квітко прийшов у літературу як значний художник не дитячої, а *народної* літератури, яка, природньо, включає в себе й дитячу літературу, проте не обмежується й не вичерпується нею. Л. Квітко прийшов у літературу як поет, що оспівав загибель старого світу і виникнення світу нового"[68].

Єврейська комуністична й соціалістична критика XX ст. декларувала як найважливіший твір Лейба Квітка поему "Ін ройтн штурем" ("У червоній бурі") як "перше художнє узагальнення всесвітньо-історичної перемоги народу в дні Жовтня. Не слід забувати, що цей твір було написано буквально на другий день після революції"[69]. Свого часу поема, вперше опублікована в київській газеті "Дос ворт" ("Слово"), і справді стала подією.

1921-го року Квітко, як і більшість визначних єврейських літераторів, залишає Радянську Україну. Він емігрує до Німеччини, яка на коротший час у першій половині 20-х років минулого століття стала одним із найважливіших центрів єврейського (їдишського та івритського) літературного життя. Тут побачили світ дві збірки віршів Квітка. Він бере активну участь у єврейській літературній періодиці Західного світу, насамперед у журналах "Мілгройм" ("Гранат") і "Цукунфт" ("Майбуття").

Сказане, однак, не заперечує прокомуністичної орієнтованості Квітка. Він не тільки зберігає радянське громадянство, а й стає активним членом комуністичної партії Німеччини. У середині 20-х років багато хто з єврейських літераторів репатріюється з Європи до Ерец Ісраель; серед них – представники старшого покоління (Бялик, Мордехай Бен-Амі), вихідці з колишньої австрійської Галіції (Галичини) (Урі Цві Ґрінберґ і Шмуель Йосеф Аґнон), а також поети "Київської групи" (Давид Гофштейн, Перец Маркіш). Учасником цієї групи був свого часу й Лейб Квітко. Однак він не приєднується до них. 1925-го року він повертається до СРСР, стає членом літературної асоціації "Октябрь" ("Жовтень") і членом редколегії журналу з багатозначною назвою "Ді ройте велт" ("Червоний світ").

Кінець 20-х – початок 30-х рр. були, мабуть, найпліднішими в сенсі обсягу творчості у житті Квітка, проте він не міг знайти спільної мови із сумновідомою євсекцією, був підданий "пролетарською" єврейською критикою нападкам за "ухили" і виведений з редколегії журналу. Можливо, саме це стимулювало його до набуття все більш сталого іміджу "дитячого" поета. У цьому можна вгледіти деяку аналогію з творчим шляхом С. Маршака, який починав як сіоністський російсько-єврейський поет, проте став відомий широким читацьким колам як поет переважно дитячий.

Хай там як, до середини 30-х років завершується процес інтеграції Лейба Квітка у радянську літературу, включно із засвоєнням принципу жорсткої ідеологічної самоцензури. У 1936 він переїздить з України до Москви. 1937-го р. у московському видавництві "Дер емес" ("Правда") виходять суворо відцензуровані самим автором "Вибрані твори". 1939-го р. він стає членом ВКП(б)[70].

Це був важкий, страшний і ганебний період в історії єврейської радянської літератури і радянської літератури взагалі. Історики єврейської літератури ухиляються його досліджувати, і це стосується не тільки, припустимо, Іцика Фефера, якого Іцик Манґер презирливо назвав "полковником Червоної Армії"[71], а й колишніх членів "Київської групи" – Давида Гофштейна й Переца Маркіша, котрі не знайшли свого місця ані в Ерец Ісраель, ані в міжвоєнній Європі й повернулися до СРСР наприкінці 20-х рр.

Повальні арешти діячів єврейської культури в СРСР і ліквідація всіх її закладів були здійснені лише наприкінці 40-х рр. Наприкінці 30-х єврейських письменників репресу-

вали "на загальних підставах". Однак уже тоді був заарештований і загинув багато хто з видатних єврейських літераторів. Достатньо згадати ідишських поетів Ізі Харика та Мойше Кульбака (розстріляні 1937-го р.), найвидатнішого грузинсько-єврейського письменника Герцля Баазова (розстріляний 1938), видатного історика єврейської літератури, автора 10-томної "Історії єврейської літератури" Ісраеля (Сергія) Цинберга (помер під час етапування 1939-го), найвидатнішого російсько-єврейського прозаїка Ісаака Бабеля і класика білоруської літератури Змитрока Бядулю (Шмуеля Плавника), що переклав білоруською твори Шолом-Алейхема (розстріляний 1941-го). Усі вони були добре відомі єврейським радянським літераторам, які поки що перебували на волі й мовчали з приводу жахіть, що відбувалися, ба навіть уголос висловлювали свою підтримку боротьбі з "ворогами народу".

З кінця 30-х років у збірках Квітка з'являються вірші, що таврують "ворогів народу" й оспівують "батька народів". Без огиди ці "твори" читати неможливо. Кращі "дорослі" його вірші цього періоду просякнуті не названим на ім'я жахом. (Ми всі знаємо милий переклад: "Анна Ванна, бригадир..." Але у Квітка був і інший, не "дитячий" вірш про порося. Підрядник його такий: "*Я порося. Я маю їсти з усіх каструльок і мисок, аби товстішати. Я прошу ще, мені дають, і я їм. І тому мене схоплять. І тому мене зв'яжуть. І тому мене заріжуть. З мене здеруть шкуру і з'їдять цілком*").

Так тривало аж до арешту практично всіх діячів єврейської літератури в СРСР на межі 1948 та 1949 років. Як було сказано раніше, 12 серпня 1952 року Лейб Квітко був розстріляний разом із поетами Давидом Гофштейном, Перецем Маркішем та Іциком Фефером.

Офіційно єврейська радянська література воскресла 1961-го року, коли в Москві почав виходити орган Спілки письменників СРСР, ідишський журнал "Советіш геймланд" ("Радянська батьківщина"). Його очолив поет Арон Вергеліс, один із небагатьох єврейських літераторів, що не потрапив до таборів наприкінці 40-х рр. Символічно, що за кілька місяців до створення журналу помер останній видатний радянський єврейський поет Шмуель (Самуїл) Галкін, звільнений 1956-го р. з табору. Під беззмінним керівництвом Вергеліса журнал проіснував понад 30 років, аж до розпаду СРСР, а потому – ще трохи під назвою "Ді їдише ґас" ("Єврейська вулиця"). На його сторінках друкувалися поети, котрі все ще залишалися в СРСР. Серед них були і вельми визначні й талановиті – такі

як Йосиф Керлер і Меїр Харац, що невдовзі (на початку 70-х) репатріювалися до Ізраїлю, та Мойше Тейф, який залишився в СРСР.

Однак практично всі поети того покоління одержали освіту в єврейських радянських школах. Вони не володіли, як правило, івритом і слабко розбиралися (а часом і зовсім не розбиралися) в канонічних релігійних текстах. Ця поезія вже мало нагадувала коментар на коментар на коментар... Ба більше, внутрішня самоцензура і радянське виховання призвели до того, що більшість із поетів того покоління уникала навіть натяків на те, що могло бути витлумачене як національно-релігійна символіка. Можна відзначити лише небагато творів, написаних різномовними єврейськими радянськими авторами, в яких юдейська релігія чи окремі її атрибути з'являються на рівні національного символу. Як відгук на розгорнуту з середини 60-х років кампанію боротьби за визнання Бабиного Яру місцем увічнення пам'яті євреїв, можна розглядати вірш відомого українського поета-єврея Абрама Кацнельсона[72] "У Бабинім Яру", в якому саме юдейська релігія фігурує як символ підданого знищенню єврейського народу:

Спинились біля яру, що здавна зветься "Бабин",
Був першим у колоні старий колишній рабин.
З манатками дрібними в незвідану дорогу
Узяв ярмулку, талес, щоб десь молитись Богу.

Коли ж відчув загибель, за п'ять хвилин до згуби
Молитву шепотіли його поблідлі губи.
А смерть йому у вічі як глянула зловіщо,
До неба скинув руки: "Ой, Ґотеню, за віщо?.."

Та сухо тріснув постріл – і в глинищі зостались
І рабин, і ярмулка, і в плямах крові талес...[73]

Необхідно підкреслити, що в цьому вірші йдеться не про релігію взагалі як про загальнолюдське духовне явище, а саме про юдейську релігію як символ єврейського народу. Це враження підсилюється завдяки тому, що, окрім слів "Ярмулка" і "талес", котрі не мають українських аналогів, в український текст введене ще одне єврейське слово: "*Ґотеню*" ("Боже"), а не використане адекватне українське слово. Цей вигук ліричного героя ніби підкреслює той факт, що перед лицем смерті старий "*колишній*" рабин, символізуючи весь єврейський

народ, звертається не до Творця Всесвіту, а саме до єврейського Бога, котрий не має імені мовою людей іншої віри. Привертає увагу й така, здавалось би, дрібна, проте характерна радянсько-єврейська реалія – “*колишній* рабин”. Поет не дає жодних коментарів до цього епітету, ніби натякаючи, що “свої” і так зрозуміють, а, як говориться у Псалмах, “нерозумна людина не знає, а недоумок не зрозуміє того”[74].

Існує стереотип, що корені їдишу були підрубані Голокостом. Насправді згасання їдишу відбулося через низку обставин. Секуляризація єврейського населення призвела до того, що їдишська література стала літературою одного покоління. Її автори вийшли з традиційних родин, де розмовляли їдишем. Проте самі вони, одержавши освіту кількома мовами, дітей їдишем уже не виховували. Окрім асиміляції, серйозним ударом була перемога гебраїзму в Палестині. Як етнічний символ, їдиш програв івритові. У 1930-х рр. законодавчий орган ішува постановив: школи, де викладають їдишем, позбавляються фінансової підтримки. Після цього тільки ортодокси, які не бажали брати гроші в сіоністів, продовжували викладання їдишем. Існувала заборона на їдишські театральні вистави. Як же повелися євреї? Вони враховували розмір штрафу у вартості квитка. Іще на початку 1960-х їдиш був активним засобом спілкування. Проте з приходом покоління, що народилося вже в Ізраїлі, їдиш був витіснений івритом.

У США та Канаді відбулася настільки могутня асиміляція, що у 1950-х рр. виник рух “Юнг їдиш” (“Молодой їдиш”), який боровся за збереження розмовної мови. Після війни та винищення більшості європейського єврейства, стало очевидним, що євреї Америки – єдині прихильники живого їдишу.

Незважаючи на все, сказане раніше, як уся радянська література, так і, зокрема, їдишська поезія зрештою не перетворилася на “місто старих”, у якому тільки помирають і ніхто не народжується. На зламі 70-х – 80-х років минулого століття на сторінках “Советіш геймланд” почали з’являтися нові імена. Їх було небагато, проте сьогодні саме вони складають ядро того, що залишилося від їдишської поезії в усьому світі (майже всі тодішні дебютанти журналу покинули СРСР на самому початку 90-х). Характерною рисою їдишських поетів нинішнього покоління є первісна двомовність і свідомий вибір їдишу як мови творчості. Усі без винятку (як уродженці СРСР, так і тих кілька, хто народився за його межами)

одержали освіту не їдишем. Дехто вивчив їдиш буквально з нуля. Лише для одиниць їдиш є єдиною мовою творчості. Це Михаїл Фельзенбаум (уродженець Василькова на Київщині, з 1990 року в Ізраїлі), Борис Карлов (Дов-Бер Керлер, уродженець Москви, з дитинства в Ізраїлі, зараз – у США), Шолом Бергер (США), Зісі Вейцман (Самара). Більшість – двомовні: Лев Беринський (уродженець Кишинева, з 1991 р. в Ізраїлі; російська та їдиш); Даніель Мерлін (США, основна мова – англійська, друга – їдиш); Їсроел Некрасов (Петербург; основна мова – їдиш, друга – російська); Жіль Розьє (Франція; проза – французька, поезія – їдишська); автор цих рядків (уродженець Москви, з 1990 р. в Ізраїлі; основна мова – їдиш, друга – іврит). Їдишем усе ще виходять літературні журнали й альманахи, у тому числі – Інтернет-журнали. Тобто щодо майбутнього їдишської поезії доречно навести талмудичне прислів'я: "Єврею не можна зневірюватися, не можна зневіритися в євреєві".

Я назвав цей начерк словами з "Пісні над піснями" – "Замкнений сад", маючи на увазі, що через мовний цивілізаційний бар'єр єврейська (їдишська й не тільки) поезія є своєрідним "замкненим садом" для неєврейських (а часто-густо і для нинішніх єврейських) читачів. Сподіваюся, що пропонована антологія послугує для тих, хто читає українською, хвірткою до цього саду.

---

[1] Міхл Гордон (1823 – 1890)

[2] Авром Ґольдфаден (Ґолденфудим) (1840–1908). Більш відомий як драматург і засновник професійного театру.

[3] Див.: Еврейская энциклопедия, т. X, сс. 289 – 290.

[4] Н. Б. Мінков, "Чи був Фруг російською великим поетом, а їдишем – лише епігоном?", Єврейські поети-класики, Нью-Йорк, 1937, їдишем.

[5] Там само.

[6] Про роль російської та їдишу в поезії Фруга див.: Велвл Чернін, "Шимен-Шмуель Фруг між російською та їдишем", Хуліот, Хайфський університет, осінь 2000, сс. 99 – 114, івритом.

[7] Значення творчості Х.-Н. Бялика в історії їдишської поезії не стало поки що об'єктом спеціального дослідження. Найбільш повна добірка творів, написаних Бяликом в оригіналі їдишем, оприлюднена на сс. 7–56 у збірці (Хаїм Нахман Бялик. Вірші та поеми) їдишем. Складена перекладачем Й.Й. Шварцем і видана в Мехіко, вид-во "Ліхт" ("Світло").

[8] "Der yud", yor alef, numer tes-vov, elul ThaRNaT.

[9] "Der fraynd", numer 64, zain ba-nisn ThaRSaH.

[10] "Fun tsar un tsorn", Одеса, вид-во "Kadima", 1906.

[11] “Poezie”, Варшава, вид-во “Progres”, ThaR’AG.
[12] “Lider”, Одеса, вид-во “Moria”, ThaR’AKH.
[13] “Shirim”, Берлін, вид-во “Klal”, ThaRPaV.
[14] Khaim Nahman Bialik, Igrot, том. 2, “Dvir”, Tel-Aviv, 1938, стор. 17.
[15] Див.: Shimon Shmuel Frug, Oysgeklibene shriftn, “Ateneo Literario en el IWO”, Буенос-Айрес, стор. 55—57.
[16] Хаим Бейдер, Этюды о еврейских писателях, Київ, “Дух і літера”, 2003, с. 55.
[17] Іцхак Бакон, с. 4.
[18] Шолом Аш (1880—1957) — традиційне у російськомовній літературі написання імені письменника. Один із найвидатніших єврейських прозаїків XX ст. Автор знаної п’єси “Ґот фун некоме” (“Бог помсти”). Народився у Польщі. Замолоду належав до школи Іцхока Лейбуша Переца, під впливом якого після перших літературних спроб івритом цілком присвятив себе творчості їдишем. Наприкінці життя репатріювався до Ізраїлю.
[19] Перец Гіршбейн (1880—1948). Уродженець Росії. З 1911 р. мешкав у США. Відомий передусім як драматург і театральний діяч. За його п’єсою “Ґріне фелдер” (“Зелені лани”) у 30-і рр. у США було знято один із перших звукових фільмів їдишем. Писав також прозу, вірші, дорожні нотатки. Перекладав їдишем твори російських письменників, зокрема Льва Толстого.
[20] Зоя Копельман, «О Бялике — спустя десятилетия», Хаим Нахман Бялик, Стихи и поэмы, Иерусалим, «Библиотека-Алия», 1994, с. 273.
[21] Ніґер, сс. 24 — 33.
[22] Там само, с. 30.
[23] Бакон, с. 6.
[24] Див.: *Bakon Y*. Просодія поезії Бялика (іврит), Беер-Шева, 1983.
[25] Див.: Чернін Велвл, Шимен-Шмуель Фруг поміж російською та їдишем // Huliot 6, Haifa, 2000, рр. 99 — 114.
[26] Єгуда Лейб (Лев Осипович) Гордон (1830 — 1892) — найбільший поет Гаскали, писав здебільшого івритом і був противником їдишизму. Разом із тим час від часу публікував і їдишські вірші, включені до збірки 1886-го р. “Сіхас хулін” (“Буденні балачки”).
[27] Урі Цві Ґрінберґ, “Прокламація: Маніфест супротивникам нової поезії”, Альбатрос, Варшава, №1, 1922 р., сс. 421 — 427, їдишем.
[28] Урі Цві Ґрінберґ, Зібрання творів, т. 2, Єрусалим, 1979, с. 421, їдишем.
[29] Там само.
[30] Валерій Слуцький, “К переводам Давида Гофштейна”, Из еврейской поэзии XX века.
[31] Див., наприклад, “Біографічні дані”, Давид Гофштейн, Вірші і поеми, т. 2, Тель-Авів, 1977, с. 199, їдишем.
[32] Валерій Слуцький, “К переводам Давида Гофштейна”, Из еврейской поэзии XX века.
[33] Цитата наводиться за виданням “Сидур Кол Йосеф. Нусах Ашкеназ”; переклад укр. з російського видання “Шамір”, Єрусалим, 1994, сс. 620 — 621.
[34] Урі Цві Ґрінберґ, Коль ктавав. 2001-го побачив світ 16-й том.

[35] Вірші Ґрінберґа перекладали російською різні російськомовні ізраїльські поети. Окремим виданням вийшла збірка «Посреди мира, посреди времен...», Тель-Авів, 1991, пер. Єфрема Бауха.
[36] Дов Садан, "До вісімдесятиріччя. Про Урі Цві Ґрінберґа" (їдиш), "Тоєрн ун тірн" ("Брами та двері"), вид-во Ісроел-бух, Тель-Авів, 1979 (надалі — Дов Садан), с. 113.
[37] Див. Й.-Х. Бренер, Га-ктавім га-їдиїм. Ді їдише шріфтн" ("Література їдишем"), упорядник і автор передмови — Хоне Шмерук, "Мосад Бялик", Єрусалим, 1976.
[38] Див.: Янкев Штейнберг. "Ґезамлте дерцейлунґен" ("Збірка оповідань"), їдиш. Упорядник та автор передмови — Аарон Комем, вид-во "Магнес", Єрусалим, 1986.
[39] Див.: Беньямін Гершовськи, "Ритмус га-реховот — галаха у-маасе би-ширато га-експресіоніст шель Урі Цві Ґрінберґ" ("Ритм вулиць - теорія й практика експресіоністської поезії Урі Цві Ґрінберґа"), іврит. Тель-Авів, 1976; Шалом Лінденбаум "'Га-Альбатрос' аль река макбілав га-'Халястре' ве 'Ді вог' ве-йовалав ("'Альбатрос' на тлі його паралелей 'Халястре' та 'Ді вог'"), іврит. Тель-Авів, 1992; Давид Вайнфельд, "Урі Цві Ґрінберґ ве-га-футуризм" ("Урі Цві Ґрінберґ та футуризм"), іврит. Сіман кріа, №16–17, 1983, с. 344–358; Авраам Новерштерн, "Га-маавар ель експресіонізм бе-єцират Урі Цві Ґрінберґ ве-га-поема 'Мефісто': Гілгулей амадот ве-дібурім" ("перехід до експресіонізму у творчості Урі Цві Ґрінберґа та поема Мефісто": зміна позицій та оповіді), іврит. Га-сіфрут, №35–36, 1986, с. 122–140; Авідов Ліпскер, "Га-муза га-асіріт. Мусаг програматі ле-шилув шира, публіцистика ве-аманут газутит бе-'Альбатрос' ("Програмний концепт стосунків поезії, публіцистики та мистецтва [живопису] в 'Альбатросі'"), Хуліот, №1, зима 1993, с. 124–147.
[40] Тамар Вольф-Монзон, "Петах давар' ле-'Ейма га-ґдола ве-га-яреах' ле-Урі Цві Ґрінберґ" ("'Передмова' до 'Великого страху і місяця'" Урі Цві Ґрінберґа), Хуліот, №6, осінь 2000, с. 213–232.
[41] Дов Садан, с. 113.
[42] Дов Садан, с. 114.
[43] Там само.
[44] Урі Цві Ґрінберґ, Вибрані твори (надалі — Ґрінберґ-їдиш), т. 2, Єрусалим, 1979, с. 485 — 486. Уперше — в газеті "Капай єдіес" (Тель-Авів), № 114.
[45] Див. Ґрінберґ-їдиш, т. 2, с. 628–630.
[46] Там само, с. 629.
[47] Однак на рівні інструменту, а не символу, Ґрінберґ продовжує користуватися їдишем і в ці роки. Так, їдиш у 30-і роки є переважною мовою його публіцистики, що друкується в періодиці. Ці статті, як правило, пізніше не перевидавалися, іншими мовами не перекладалися і не були об'єктом наукового дослідження.
[48] Шалом Лінденбаум, "Шират Урі Цві Ґрінберґ бе-їдиш бе-яхас га-бікорет елея ве-алав" ("Поезія Урі Цві Ґрінберґа їдишем та ставлення критики до

неї та до нього”), іврит. Урі Цві Ґрінберґ. Мівхар маамарим аль еџирато, вид-во “Ам овед”, Тель-Авів, 1974, с. 243. (Далі Шалом Лінденбаум).

[49] У розмові з автором џієї статті вдова поета, пані Аліза Ґрінберґ, згадала про намір редактора џього видання, проф. Хоне Шмерука, наблизити мову Ґрінберґа до літературної їдишської норми і дещо згладити її галиџьку специфіку, з чим сам Ґрінберґ не погоджувався.

[50] Див. Ґрінберґ-їдиш, с. 499—509.

[51] Шалом Лінденбаум, с. 243.

[52] 1947-го р. за свій внесок в івритську поезію Ґрінберґ був удостоєний літературної премії Х. Н. Бялика. А 1957-го р., тобто саме тоді, коли він поновив публікаџію віршів їдишем, — премії Х. Н. Бялика та Державної премії Ізраїлю (Прас Ісраель) за книгу “Реховот га-Нагар”.

[53] Про гоніння на їдиш в Ізраїлі 50-х рр. див.: Велвл Чернін, “Один документ”, Акџент, №2, Єрусалим, 1993.

[54] Як приклад можна згадати івритського поета Аміра Гільбоа, який писав вірші також їдишем, особливо в період Катастрофи, проте ніколи не публікував їх, ба навіть практично приховував самий факт своєї творчості їдишем. Частина написаних їдишем віршів Гільбоа, рукописи яких збереглися в архіві івритської літератури у Тель-Авівському університеті, була включена до семінарської роботи Рути Резнік “Шират га-їдиш шель Амір Гільбоа” (“Їдишська поезія Аміра Гільбоа”), виконаної 1999-го р. у Беер-Шевському університеті Бен-Ґуріон під керівниџтвом Аарона Комема.

[55] За весь період існування альманаху “Ді ґолдене кейт” у ньому було надруковано всього три вірші Урі Цві Ґрінберґа: “Ін малхус фун џейлем” (“У џарстві хреста”), “Іх ун майн брудер фун Португал” (“Я та мій брат із Португалії”), “Гімн фун ді їдн ін дер велт” (“Гімн євреїв усього світу”). Усі вони були передруковані зі старих публікаџій раннього періоду творчості автора, вже після смерті поета.

[56] Ставлення ізраїльського літературного істеблішменту до газети “Леџте найєс” було відмінним від ставлення до “Ді ґолдене кейт” і ворожим до того, що, за зізнанням Мордехая Цаніна в інтерв’ю з автором џієї статті, частина авторів, котрі писали їдишем, не кажучи вже про івритомовних, уникала публікувати свої твори в џій газеті через побоювання, що потім їх не друкуватимуть в івритській періодиџі. Урі Цві Ґрінберґ, який часто зустрічався з Мордехаєм Цаніним і читав йому свої нові вірші їдишем, відгукнувся на пропозиџію редактора опублікувати їх у “Леџте найєс”. Слід зазначити, що, торкаючись џього ж епізоду, вдова поета, пані Аліза Ґрінберґ, особливо підкреслила його негативне ставлення особисто до Абрама Суџкевера як причину, що спонукала його не друкуватися в “Ді ґолдене кейт”.

[57] Дов Садан, с. 114.

[58] Див. Ґрінберґ-їдиш, с. 609—612.

[59] Там само, т. 2, с. 631.

[60] Там само, с. 174.

[61] Там само.

[62] Из еврейской поэзии XX века. В переводах Валерия Слуцкого. Єрусалим, 2001, с. 155–156. В оригіналі поема написана римованим віршем. (*Укр. переклад мій – В.Б.*).
[63] Див. Ґрінберг-їдиш, с.498.
[64] Їдишем слова "Цу дер мамен" звучать набагато інтимніше й особистіше, означаючи радше "Нені" *(В.Б.)*.
[65] Див. Ґрінберг-їдиш, с.498.
[66] Див. подробиці біографії в тексті Антології.
[67] Хаим Бейдер, Этюды о еврейских писателях, Київ, "Дух і літера", 2003, с. 151.
[68] H. Remenik, Shtaplen. Portretn fun yidishe shraiber ("Портрети єврейських письменників"), "Советский писатель", Москва, 1982, с. 37–49.
[69] Там само, с. 41.
[70] Див.: В. Смирнов, Лев Квитко. Критико-биографический очерк, Москва, 1957.
[71] Itzik Manger, "An ofener briv tzu Shmuel Halkin" ("Відкритий лист до Самуїла Галкіна"), Noente geshtaltn un andere shriftn, New-York, 1961, z. 444.
[72] Абрам Кацнельсон народився 1923-го р. Автор численних поетичних збірок українською мовою. Перекладач їдишської поезії. На початку 90-х емігрував до США. Помер у Лос-Анджелесі.
[73] «Эхо Бабьего Яра», Поэтическая антология, Киев, 1991, с. 51.
[74] Пс. 92:7.

Валерія БОГУСЛАВСЬКА

УКРАЇНСЬКА ХВІРТКА У ЗАМКНЕНИЙ САД

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Думка саме про таку антологію виникла достатньо давно, наскільки мені відомо, принаймні років за п'ять – сім до здійснення задуму, і не в одній голові, а в кількох одночасно. А могла зародитися і в інших головах і набагато раніше. Тому що ця антологія – не випадковість і не забаганка, а необхідність і закономірність. Занадто щільно – не розплутати – переплелися долі двох народів – українського та єврейського, долі їхніх літератур і літераторів, надто багато схожого було в поневіряннях і становленні обох мов саме як мов, здатних на самостійне існування, на створення літератур високого, світового художнього рівня, а не як "жаргонів", "діалектів", "зіпсованих говірок".

Одна мова (і література – відповідно), українська, мала боротися спочатку із заборонами на державному рівні, потім із намаганням якомога міцніше прив'язати її до російської, зробити другорядною, мовою хатнього вжитку, обмежити коло тем, які їй дозволялося піднімати. Хто не погоджувався на таке пристосуванство та прислуговування, був або зламаний і примушений, або, за недостатньої гнучкості, – знищений.

Інша мова, їдиш, майже одночасно з українською, поставала як літературна (навіть у жорстоких умовах смуги осілості в Російській імперії чи у вільніших – Австро-Угорської), попри спротив своїх власних, єврейських, ортодоксів або надто ревних просвітителів-асиміляторів. А потім, за радянської влади, отримавши, здається, право на існування, всіляко обрубувалася, усереднювалася, запроторювалася спочатку в резервації, потім – у в'язниці і табори, схуднувши, врештірешт, по смерті Сталіна, до тонесенької цівочки журналу "Советіш Геймланд", що виходив у Москві. Україні і це не було

дозволено. Єврейські літератори, ті, кому не пощастило емігрувати, хто не загинув на фронті або в газових камерах, гетто, Бабиному та інших ярах і яругах, були донищені пізніше. Якщо для української еліти найстрашніша дата, дата винищення – роки 1937 – 1938, то єврейську донищили пізніше – у 1949 – 1952.

І ця спорідненість доль знайшла, звичайно ж, не могла не знайти відображення в літературі. Чи не побачить український читач, як у дзеркалі, власні проблеми – утвердження повноправності своєї рідної мови – у вірші Моріса Вінчевського "Жаргон", в якому звучить упевненість, що ця мова у високій поезії буде дзвінкішою "од латуні й латини"? Чи не проти добре відомого хуторянського "моя хата скраю" повстає Ґебіртиґ: "Не стійте, браття, склавши руки, / Як місто корчиться від муки, / Мерщій гасіть, не стійте, ні – / *Ваш* дім загине у вогні!" А з яким гумором та ущипливістю описує – зсередини – юдейські обряди Ґольдфаден! Чи не згадується тут вам ненароком Степан Руданський?

А як шпетить, як висміює "рабську кров", пристосуванство Мойше-Лейб Гальперн! "Рабська кров, собача родом! / Вмри в кайданах – так і треба. / Тільки встигне перегодом / Плюнути пророк на тебе!"

А ці поневіряння по чужих краях, попід чужими тинами – вам це нічого не нагадує в українській поезії? "Хоч би дощиком об дах – так даху немає"...

Чи не нагадує вірш Г.Лейвика "На дорогах Сибіру", як і вся його доля, долю і творічість Івана Багряного?

В їдишських поетів, які народилися в Україні, звичайні і звичні у віршах українські реалії (так само, як в Мойше Тейфа, уродженця Білорусії, – білоруські). Я вже не кажу про Ошера Шварцмана, який (повторюю відомості з біографічної довідки) починав як україномовний поет, і тільки потім перейшов на їдиш. Але й у творах такого, здавалось би, суто єврейського поета як Давид Гофштейн надибуємо то на український шлях, то на рушник, то на хатки, хоча при цьому українські поля названі в нього російськими. Повноправною дійовою особою багатьох віршів Переца Маркіша є Дніпро. А з якою любов'ю, з якою синівською ніжністю змальовує поет природу рідної Волині в однойменній поемі! Як його тягне з далеких країв "до тебе, о ніч України"! А вірші єврейського поета Якова Шудріха, присвячені Олексі Довбушу! Вірш Мані Лейба, уродженця Ніжина, присвячений рідному місту, написаний так далеко від нього, є свідченням любові не тільки до

"малої батьківщини", а й до української літератури. Автор навіть цитує Шевченка у своєму вірші. І про Гоголя згадує принагідно.

Ставлення єврейських поетів до Шевченка – тема окрема, яка вимагає більш детального розкриття, можливо, окремого дослідження. Самуїл Галкін, приїхавши зі свого білоруського містечка до Києва, української столиці, незнайомого великого міста, як реалію, котра може з ним зріднити, зауважує десь у вікні знайомий портрет Шевченка, з яким його єднає спільна доля бідняцького сина, спроможного стати митцем. Давид Гофштейн (мабуть, не з принуки) перекладає том поем Шевченка. У Хащеватського Тарасом Шевченком називає себе полонений партизан.

У дружніх стосунках між собою перебували й обидві поезії, так само, як і поети. Легко простежити зв'язок Гофштейн – Тичина, Гофштейн – Рильський. Тут і взаємні переклади, і взаємні присвяти (зразок знайдете у пропонованій антології). Окремий випадок – Матвій (Мотл) Талалаєвський, який і віршував, і перекладав обома мовами, перекладав не тільки власні вірші, а й вірші співбратів – їдишських поетів – українською мовою (так само, як українських – їдишем).

Звичайно, не міг не знайти в їдишській поезії відображення взаємний перегук в темах, образах, мотивах, взаємоприсвятах. Це як великий килим, візерунки котрого якщо й повторюються, то щоразу з якимись варіаціями, відмінностями. Цікаво простежити, як одна й та сама тема зовсім порізному трактується різними авторами – хоча б і "Врожай" – у Маркіша й Галкіна, або ж та сама "Корчма" – у Шварцмана і Маркіша (щоправда, цей вірш Маркіша не включений до Антології, його треба шукати у томі "Вибраного", Київ, "Дух і Літера", 2002). Особливо цікаві вірші, які наче розвивають, продовжують у часі тему вірша попередника, такі як "Попід польськими деревами" Йосипа Папернікова, що, за задумом, ніби описують подальшу долю героїв вірша Хаїма-Нахмана Бялика. Тут принагідно можна згадати й вірш молодшого за них Якова бен Гершона Розенберга, "Адже польські поля зеленіють", що теж якимось чином причетний до цього перегуку. Чи достатньо знайома була (а тим більше – є зараз) їдишська поезія українському читачеві? Наведу розлогу цитату зі статті Леоніда Кациса (часопис "Лехаїм", №1, 2006 р.):

"Так чи інакше, але для більшості радянських і пострадянських читачів єврейська поезія існує сьогодні лише в російських перекладах. І головне питання: чи існує взагалі? Адже

для того, аби поетичне слово було життєздатним, у нього має бути свій читач. А чи багато хто читає сьогодні те, що друкувалося в радянських виданнях єврейськими літераторами? Радянські роки чимдалі відходять від нас, стаючи, достеменно за Пастернаком, “ще незрозумілішими, ніж Пушкін”. Але ж той таки поет називав роки революції “повістю наших батьків”.

Без сумніву, далеко не все у цій літературі, як, утім, і в будь-якій іншій, зберегло своє значення сьогодні. Читати сьогодні те, що писалося за доби, коли “національна за формою й соціалістична за змістом” творчість була покликана відтрутити євреїв від усього єврейського, достатньо важко. Однак уявімо, як жили, що відчували і що намагалися висловити ті з єврейських поетів, хто хотів залишитися євреєм і не писати їдишем посередніх російських віршів.

Не будемо забувати: багато хто з єврейських поетів змушений був займатися далеко не літературною працею, адже декого дратував самий факт існування якоїсь спеціальної єврейської секції Спілки письменників, зрештою розігнаної в роки боротьби з “космополітизмом”. Не забудьмо й про те, що у другій половині XX століття основною темою радянської поезії на їдиші, поряд із неминучими боротьбою за мир і трудовим героїзмом, була тема Катастрофи. Не так уже й багато про це можна було прочитати в російськомовній літературі тих десятиріч, тому збірки перекладів з єврейської поезії ставали тими рідкісними виданнями, де єврейська трагедія виокремлювалася з безликої низки радянських громадянських тем.

Однак настільки ж зрозуміло, що поезія ця мала відображати “боротьбу з міжнародним сіонізмом”, яку активно провадив незмінний головний редактор часопису “Советіш Геймланд” Арон Вергеліс. Зауважимо, тим не менше, що дещо з його лірики заслуговує на увагу й нині.

У будь-якому разі радянська єврейська література є складовою історії євреїв XX сторіччя. Звичайно, радянським поетам було не так вільно творити, як тим, хто опинився у міжвоєнний період за межами СРСР. Їхні збірки не ілюстрував Марк Шаґал, як він робив це для нью-йоркських поетів (і раніше – для Гофштейна, у спільній праці над поемою “Троєр” [“Скорбота”]). В них не було двох міжвоєнних десятиріч, які були в загиблих у вогні Другої світової війни. Вони не могли відкрито вітати створення Ізраїлю. Хоча багато хто з них, починаючи з 1960-х, там потім опинився.

Це про них писали доповідні у ЦК, підписані відомими прізвищами, але підготовлені явно “корисними євреями” Радянського Союзу. Наведемо лише перший абзац записки “Про націоналістичні релігійно-містичні тенденції в єврейській літературі”: “Відділ преси управління кадрів ЦК ВКП(б) має матеріали про націоналістичні та релігійно-містичні тенденції в радянській єврейській літературі. Радянський патріотизм, віра в перемогу Червоної Армії та її визвольну місію надають єврейській літературі назагал оптимістичного тону. Однак у потрактуванні долі єврейського народу відбиваються настрої глибокої скорботи, безвиході, трагічної приреченості, релігійної містики. Це особливо проявилося в роки Великої Вітчизняної війни і післявоєнний час у творчості єврейських поетів і письменників Переца Маркіша, І. Фефера, Д. Берґельсона, Е. Фінінберга, Д. Гофштейна та інших.”

Але ж якщо змінити прокурорський тон цього доносу на інтонацію нормальної критичної статті, виявиться, що саме так все і було насправді. У записці процитований такий, наприклад, текст: “У поемі “Я єврей”, надрукованій газетою “Ейнікайт” (“Єдність”), один з ідеологів єврейської літератури І. Фефер вказує, що могуть і сила єврейського народу – від мудрості його біблійних предків... Він розповідає про шарф, що передавався у спадок від покоління до покоління, всотуючи в себе всі сльози й горе єврейського народу, став символом його страждань, і тепер майорить, “як стяг уночі”. (Так Шехіна трансформувалася в шарф незрозумілого походження)”.

Багато з чим у наведеній цитаті можна погодитися, інше – заперечити або уточнити.

У підрадянській Україні (а не тільки в Росії) теж виходило чимало книжок перекладів єврейських поетів українською мовою, щоправда, це були тільки поети, які постійно мешкали в Україні. Вірші як цих, так і інших поетів у перекладах українською можна було розшукати в періодиці (журнали “Радянська література”, 1941, кн.1– переклади віршів Бера Горовіца; “Жовтеня”, 1939 р., №9 – переклади віршів Ґутянського; “Жовтень”, 1968 р., №9 – переклади віршів С. Віленського; 1976 р., №4 – переклади віршів П. Киричанського; “Літературний журнал”, 1938 р., №1 – переклади віршів П. Маркіша; “Вітчизна”, 1948р., №2 – переклади віршів П. Маркіша; “Соціалістична культура”, 1941 р., №1 – переклади віршів П. Маркіша). У роки незалежності переклади також публікувалися в часописах (“Всесвіт”, 1989 р., № 9; 1994 р.,

№5 – 6 – переклади з Х.-Н. Бялика). Тоді ж у журналах з'явилися й переклади з івриту (той-таки "Всесвіт" із перекладами М. Фішбейна з того-таки Х.-Н. Бялика; "Дніпро", 1991р., № 9 – переклади В. Стусом віршів Рахелі). Особливо треба відзначити в плані публікації перекладів з їдишу часопис "Єгупець". А вже після виходу 1-го видання цієї Антології журнал "Кур'єр Кривбасу" надрукував переклади віршів Мані Лейба.

Українська перекладацька школа, беручи свої витоки від Панька Куліша, Шевченкових переспівів Давидових псалмів, Івана Франка, Агатангела Кримського, Івана Огієнка, а можливо, ще раніше – від "перелицьованої" Енеїди Котляревського, – завжди відзначалася міцністю і розгалуженістю. Корифеї українського перекладу здебільшого не користувалися підрядниками, а, бувши поліглотами, перекладали з оригіналів. Нічого дивного – сторіччями (принаймні, десятиріччями) живучи поруч, хай не писемну, а розмовну мову сусідів знали як слід. А дехто (як-от, приміром, прискіпливий і вимогливий до себе Павло Тичина), оволодівши івритом у семінарії, знання їдишу вдосконалював додатково. Тобто видатні українські перекладачі (Тичина, Рильський, Лукаш, Кочур) знали не тільки мову, а й реалії, що стояли за кожним образом. Годі й говорити про тих етнічних євреїв, які, ставши українськими поетами (Арон Копштейн, Леонід Первомайський, Наум Тихий, Абрам Кацнельсон), перекладали з їдишу, володіючи ним з дитинства. Дехто з них, як-от Матвій (Мотл) Талалаєвський, писав обома мовами і на обидві перекладав.

Тому, на наш погляд, українські переклади часто-густо відрізняються більшою точністю і глибшим проникненням у внутрішнє життя вірша, ніж аналогічні російські.

Звичайно, легше було б, замість займатися копіткою працею складання Антології, випустити короткий довідник, в якому перерахувати всі (чи майже всі) видання, де можна прочитати переклади єврейської поезії українською мовою. Або – погодимося на тому, що більшість населення України розуміється на російській, – російською. Гадаю, що той, хто заходився б шукати за всіма вказаними адресами, шпетив би передостанніми словами тих, хто його за наведеними адресами послав – замість зібрати перелічене під спільну обкладинку. Та й далеко не все, що увійшло до цієї Антології, можна прочитати десь в іншому, доступному для простого смертного, місці. Для прикладу: Іван Франко переклав 117 поезій

Вольфа Еренкранца (Велвла Збаржера) і 28 – Моріса Розенфельда, а до Зібрання його творів у 50 томах увійшли тільки дві поезії Розенфельда, а Збаржер не удостоївся жодної! Деякі з перекладів Максима Рильського або переклад Поліщуком поезії С. Фруга можна прочитати хіба що в теках архіву Інституту літератури ім. Шевченка АН України.

Із багатьма поетами, чия творчість представлена в антології більш або менш розгалужено, не знайомий зовсім чи мало знайомий не тільки український, а й російський читач – що говорять навіть фаховому філологу імена Мані Лейба, Лейба Найдуса, Іцика Манґера, Мойше-Лейба Гальперна, Якова Ґлатштейна, Йосипа Папернікова і багатьох інших, чиї вірші вперше перекладені українською. А це, погодьтеся, – першокласні поети. Деякі поети відомі більш-менш широкому колу читачів однобоко, тільки як дитячі – маються на увазі хоч би Лейб (Лев) Квітко чи Шике (Овсій) Дріз. А це ще й глибокі, мудрі трагіки. Чи не варті того, щоб ми пам'ятали їх самих і їхню творчість поети, які загинули на фронті (ця доля, до речі, не оминула і декого з перекладачів, представлених у пропонованій Антології) або в гетто чи концтаборах. Від деяких із них залишилося по 10 – 15 віршів, але це висока поезія!

Свого часу львівський поет Микола Петренко – честь йому й хвала! – зібрав і видав двомовну збірку галицького поета Якова Шудріха, що загинув, як герой. Де, в якій бібліотеці знайдете тепер це раритетне видання? Адже всім відомо, якими мізерними накладами видаються нині (а тим більше видавалися у 90-х роках) поетичні збірки.

Маємо надію, що пропонована увазі читача Антологія пробудить ширше зацікавлення творчістю доволі скупо (обсяг книги має вписуватися в якісь розумні межі) представлених тут поетів, декого змусить шукати їхні твори чи то в оригіналах, чи в перекладах доступними для розуміння (російська, англійська, німецька) мовами. А дехто, можливо, зацікавиться настільки, що заохотиться перекладати з оригіналів. Адже спромігся з цією метою покійний (земля йому пером!) Андрій М'ястківський упродовж трьох місяців пристойно оволодіти їдишем.

Надія вмирає останньою – тож хай живе якнайдовше!

P.S. Тут потрібна невелика примітка, чи пак роз'яснення. Щодо відбору запропонованих поетів і їхніх творів слід зау-

важити, що упорядники намагалися представити не тільки провідних поетів, а й першокласних перекладачів, надаючи, по змозі, перевагу саме таким перекладам.

Стосовно ж наведених біографічних довідок, то найрозгалуженішими представлені, по-перше, поети, чий внесок як до єврейської, так і до світової літератури і взагалі культурного простору щонайвагоміший, а, по-друге, ті, біографії котрих самі читаються як конспект пригодницького роману, як-от, для прикладу, біографія Суцкевера або, з іншим знаком, Фефера.

Матеріалом для біографічних довідок і літературознавчих екскурсів слугували, крім указаних у тексті статей Кациса, Єврейська енциклопедія (російський, англійський та їдишський варіанти), 3 томи Української енциклопедії, довідники Спілки письменників України, Інтернет, книга Хаїма Бейдера "Этюды о еврейских писателях", К., "Дух і літера", 2003, книга "Proletpen America's Rebel Yidish Poets", edited by Amelia Glaser and David Weintraub, U.S.A., 2005; книги поетів із біографічними довідками, спогади рідних і друзів.

P.P.S. Слід зазначити, що наша антологія єврейської поезії в українських перекладах – не перша в Україні. 1923-го р. вийшла невеличка (усього 35 сторінок) авторська антологія Василя Атаманюка під назвою "Нова єврейська поезія" (Видавниче т-во "Друкар"). Із авторів, яких немає у пропонованій нами антології, вона містила по одному віршу Іцика Кіпніса, Мойше Шапіро та Аврама Веледницького. Перекладач і упорядник тієї антології Василь Атаманюк (писав також під псевдонімом Василь Яблуненко), поет, літературознавець, критик, народився 14 березня 1897 р. в містечку Яблунів (нині Косівський р-н Івано-Франківської області). Як і багато хто з провідних діячів української культури, був репресований радянською владою і розстріляний 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох.

В.Б.

Шлойма ЕТІНГЕР – שלמה עטינגער
(1803–1856)

Шлойма Етінгер народився 1803 року у Замості Люблінської губ., в родині спадкових рабинів, знаних і шанованих по всій Польщі. Виховувався в родині дядька, Люблінського рабина. У п'ятнадцятирічному віці взяв шлюб із чотирнадцятирічною Ґолдою Ґолд, дочкою кантора із Замостя. Навчався, а потім викладав у бейт-мідраші. Дружина мала крамничку скляних виробів. Торгівля йшла кепсько, й Етінгер змушений був зодягатися у "німецьке плаття" з чужого плеча. У пошуках удачі 1825 р. переїздить до Львова, вивчає медицину, і 1830-го р. одержує університетський диплом. По закінченні університетського курсу оселився в єврейській колонії на півдні Російської імперії. Невдовзі в нього заговорив талант письменника та маляра. Він багато писав їдишем, але не публікував, байки, епіграми та пісні розповсюджувалися в рукописах та усно. Він став піонером єврейського просвітництва, його твори набули популярності. Написав і поставив комедію "Серкеле" (опублікована посмертно). Під час епідемії холери переїздить до Харкова, де мешкає до 1846 р. Пробує друкуватися, навіть видає одну книжку, але його епіграми і комедії відхиляються цензурою. Останні роки життя Етінгер провів у колонії Жданов, де допомагав обробляти землю. Не міг забути побожних і чистих душею мешканців Замостя. Помер 31 грудня 1856 року. 1889-го р. спадкоємці Е. видали однотомник його пісень, епіграм та байок "Мешолім, ліделех, клейне майселех ун катовешлех" ("Вигадки, пісеньки, маленькі казочки і жарти"). Байки Е. позначені колоритною, суто народною мовою.

ДВА ЦАПИ

Два цапи-підстарки, два дурні великі,
Бо карбом їм дурість позначила пики,
Розгладивши бороди довгі старечі,
Отак один одному мовлять, до речі:
"Ну, хто б це надумав, з якої уяви,
Що гідна лиса і ганьби, і неслави?
Вітали її, як сусідку і жінку,

Та вибачить як отаку поведінку?
Згадай, як високі виводила ноти,
Як Лева-царя вихваляла чесноти!
А це ж не відписка якась паперова…
А, хай вона буде так само здорова!
Молилась на нього, неначе на Бога,
А нині утнула таке – й проти кого?!
Ні, як не пояснять, із місця не зрушу,
Бо враз пропаду ні за цапову душу!
Допоки я цап і по-цап'ячи мислю,
Лису до розумних істот не причислю!

*

Так книги святі нам смішні, як не рідні,
Мов заходу – схід і мов півночі – південь.
Цілком протилежне велике й мале,
Та мудрість чужинську збагнути незле.

ДВА ДОБРИХ ПРИЯТЕЛІ

Вовк з удавом на "ти",
Дружні, наче брати –
В цім на мене пошлись.
Та в однім не зійшлись:
Хто за добрі діяння
Гідний пошанування.

Вовк починає першим планом:
"Ось якось йду ячмінним ланом,
Дощило під пригоду цю –
І зустрічаю там вівцю.
Хилилась, наче ковила,
І сльози із очей лила.
Так жебоніла чорна кров,
Що я аж серцем похолов:
Бідаха зранена різнею.
Я ледь не плакав разом з нею.
І впала враз мені до ніг…
Я мук позбавив, допоміг,
Горлянку вмить перекусив
І Бога в тім перепросив.

Накрив колоссям і хвощем –
Хай спить спокійно під дощем”.

“Перекусив? – удав аж витягсь. –
І ти ще можеш цим хвалитись?!
Це ж на тобі великий гріх!
Не пустить Бог і на поріг!..
Я з сином пастуха мав справу,
Я обійняв його ласкаво,
З ним тижнів три не розлучавсь,
Допоки він не накричавсь.
А потім в пастуха під боком
Зарився в ямину глибоку,
Ліг від великого жалю,
І вдав, що просто поряд сплю.
Він впав, як в бурю деревце.
Я глянув у його лице.
Щоб звістку синові приніс,
Його до серця я притис.
(Насправді син був із п’яниць
І безліч наробив дурниць).
Але я не виношу сліз,
Умить у спальню я проліз
І пастухову жінку кволу
Собою обернув довкола.
Цілунком обірвав їй скрик…
О, смерть – найліпший рятівник!”

*

Героєм кожен уявлявся
Собі, й чимдалі вихвалявся,
Які робив шляхетні справи…
Подалі б від такої слави!

НЕДОРІКУВАТА Й ПІВЕНЬ

У курнику в недоріки до ночі
Клекіт і пір’я:
Кури там квокчуть
На́вколо півня.
Якось ще півника баба купила,

Худющого, мовби стебло недоспіле.
Як тільки той до зерна допався,
Дзьобав, аж гребінець теліпався.
Прибіг старий півень у люті великій
Із того задрипанця робити каліку.
Драв з нього пір'я і суд свій правив,
За півхвилини невдаху скривавив.

Придибала до курника старенька
Курям вівса підсипати жменьку.
Ой, охопила тут бабу скруха:
Лежить бо півень сливе без руху.
Сяк-так допетравши все до суті,
Аж репетує з розпуки й люті:
"Ой, Боже мій, це ж добро пропало!
Була б ті гроші та й закопала!"
Тут шойхет[1] про курча подбав,
Яке той півень обскуба́в.

*

Як Бог дає тобі прибуток,
Не квапся з друзями позбути,
Бо й забере, мов кукуріку
В тієї баби-недоріки.

ТЕРЕН

Голосить і рюмсає терен бідний:
"Ох, ці часи, тяжкі, непогідні!
Чи вже не діждати такого року,
Щоб розростися, як світ, широко,
Листям зеленим прикрити трави
І не питати ні міри, ні права;
Пишався би любою давниною,
Аби навіть люди втішалися мною;
Був би собі, мов стрункий юнак,
Ягоди б мали приємний смак,
Міццю своєю бур'ян би боро́в,
Сік нуртував би в мені, мов кров.

[1] — ритуальний різник (євр.)

Часе, не маєш рації ти,
Йдеш, не вертаєшся в наші світи".

*

Набридло слухати скарги нудні:
Все гірші часи мов, непевні дні.
Кажу: проминули роки старі,
Листки зронили календарі.
Та людству часи хоч які – всі дурні.
Дуб винен, що тінь його вкрила терни.

Велвл ЗБАРЖЕР (Вольф ЕРЕНКРАНЦ) –
וועלוול זבארזשער
(1819–1883)

Вольф Еренкранц (псевдонім — Велвл Збаржер) народився 1826 року у містечку Збаражі (Галичина) у сім'ї різника. Посідає чільне місце серед народних єврейських співців, що самі творили слова й мелодії власних пісень, самі ж їх і виконували. Його дотепні експромти й гумористичні пісеньки здобули йому популярність, і він став згодом професійним мандрівним співаком. Більшу частину свого життя мешкав у Румунії, де спочатку перебивався уроками, а вже потім виступав зі своїми піснями там, а також у Галичині, Польщі, Молдавії, південних областях тодішньої Російської імперії (Україні). Пісні Збаржера досі в репертуарі професійних виконавців. Він сам перекладав свої пісні також на іврит. Спочатку він трохи соромився писати їдишем і друкував тільки те, що написане івритом, дебютувавши зі своїми творами у 1848 році. Згодом видав зібрання творів їдишем, а у збірці "Макел Ноам" ("Жезл пророка") (1869) видрукував паралельні тексти. Вірші Збаржера являють перехідний щабель від народної пісні до індивідуальної творчості. Багато які з його пісень стали народними, у деяких, особливо елегійного характеру, як "Дер флендер зухт ді різ" ("Крилатий шукає велетня"), "Ді велт" ("Світ") він піднімається до справжньої поезії. Помер 2 червня 1883 року в Константинополі.

ЗОЛОТИЙ ГОДИННИК

Скажи мені, годиннику мій золотий,
Що знать, понять не можу я, мені відкрий.

Оправлений ти в золото та діяманти,
Прикрашено тебе в найкращі брильянти.

Час – то не жарт. Щось там у тобі б'є.
Що се? Чого тобі? Чом серце стукає твоє?

Тебе носили гарні дами та пани,
Носили багачі, а може, й капцани[1].

[1] — бідняки, жебраки

Носили десь князі, носили графські діти,
Приємно ж і мені на тебе поглядіти.

Відкрий же всю мені правдиву новину,
Скажи, годиннику, всю правду. Ну?

Чи дурила любов тебе так же в свій час,
Як кождого, хоч наймудрішого, з нас?

Чи водила надія тебе так за ніс,
Чи фальшивий приятель до серця приріс?

Було важко й тобі гоїть рану страшну?
Скажи правду, годиннику. Ну?

Вічно ти молодий, не старієш ніколи,
Гарний вигляд ти свій не відміниш ніколи.

І не зноситься одіж твоя золота,
І не здушить тебе жаль, ані гризота.

То відкрий же мені свою тайну страшну!
Скажи коротко правду всю! Ну!

ХУСИТ[1] ЇДЕ ДО РАБИНА

Люди прагнуть грошей золотих та срібних,
Сміються, кепкують з нас, жидів бідних;
Я грошей, маєтків не потребую,
А прийде забава, то й так потанцюю.
Люди ладні тільки в калитах чвалати
І на три поверхи доми мурувати;
Я ходжу пішки, фір не потребую,
Де заночую, там переночую.

Ми не глядимо на багатих батьків,
Що носять одежі з дорогих шовків;
Нам для строю стане кафтан із латками,
А на шабес[2] штромель[3] з тринадцятьма хвостами.

---

[1] — хасид, послідовник хасидського напрямку в юдаїзмі;
[2] — субота;
[3] — головний убір особливого крою

Багаті п'ють тілько солодкії вина,
Страв до того много – отсе їх гостина;
Нам із рибки кість, що рав не доїсть,
І капка горілки – вже й в рабина гість.

На чарку горілки, на булки частину
До рабина їдуть хусити в гостину;
Спимо там в коморі на голих лавка́х, –
Все нам не приходить, заслабнуть не страх.

Далекі від нас всі гризоти й турботи,
Не ладні бо страху там, ані роботи;
Не знаємо там про душевну тривогу,
Черкнем оковиту та й молимось Богу.

До рабина йти хоч би пішки не во́тще,
Для хусита теє від цукру солодше;
До рабина йти – наймиліша прогулька:
Не йде радше в танець Мариська, Ганулька.

А як маєм гроші, щоб фіру найми́ти,
То вже тому раді й прераді хусити.
А чи чував хто про такі погоні?
Двадцять хуситів волочуть три коні.

А як дещо грошей в мене пригодиться,
То їду в дорогу світ подивиться;
Говорю: "Збираю на шлюб милостиню", –
А дітей не маю, з усіх дурнів чиню.

А ще одна штука з мого ремесла:
На голову шаль я турецьку наважу,
"Іду з Палестини", – так кожному кажу –
І всі мені гроші дають без числа.

ДЕНЬ УРОДИН

Не цвіту я вже в цвіті весни,
Я далеко зайшов у дорозі життя.
Наче бурею гнані, минають літа,
Молодії літа – вже не вернуть вони.

І який же ти біль мені, день той, приніс!
Б'є година, і ось незабаром і ніч.

Ранок скоро минув, а деньок ріс і ріс, –
Ось і південь пройшов, і знов близько вже ніч.

Ах, який же зрадливий минущий той час!
Ще жиєш, оглядівсь – де той з'їдений хліб?
А годинник повзе, стукотить раз у раз,
Вказівник лиш одно тобі вказує: гріб.

А надія – ох, як одурила мене!
Я чекав, сподівавсь: ось-ось щастя мигне.
А тепер все не йде. Що почну, те й покину.
А життя прожилось уже добру третину.

Так то все йде, як у річці вода!
Чоловік народився лише для труда.
Кожний двигає валку біди – круть чи верть, –
А звільнить з неї може його лише смерть.

ПОЕТ СПІВАЄ

Ах, як гірко та прикро такому,
Що вмирати мусить передчасно!
Не нажився ще на світі сьому,
Не знайшов іще домівку власну.
Все до того тільки він змагає,
Не вдається, під руками тає.
А що скажуть, як мене не стане,
Мої любі брати та кумпани?
Певно, жаден з них мовчать не буде
Та пісень моїх співать не буде,
А як дещо в них його зворушить,
Він ще й мої кості в траві рушить.
Тож пусти мене ще, смерте,
Полиши мене тут!
Хай ще трохи потружуся,
Між людьми поволочуся,
Ще не час мені заснуть,
Ще не хочу я до неба,
Та його й не заслужив, –
Тут ще дещо проспівати треба,
Доки буду жив!

Смерть мовить:
– Життя тобі я взять не можу,
Свобідний ти від моїх рук,
На теє маю волю Божу, –
Ще не досить тобі пісень і мук.
Так жий же зі своїми братами
І штуку жизні пізнавай,
І весели людей піснями!
Йду геть від тебе. Прощавай!

ТЕАТР

I

Театр гарний отсей світ,
Як хто серцем його відчуває;
Все гарно представляється у нім,
Те, що в театрі трупа грає.

Багато актів, много сцен
Теперішніх грається щоднини.
Ах, та які ж вони сумні!
Нема комедії ні о́дної між ними.

Один співа, другий сміється…
Ах, все неправда, все мана́.
І не дивись, як глянуть доведеться,
Бо все ошу́ка не дурна.

Кожний наслідує та грає
Чи зле, чи добре свою ролю;
Вдає веселого, хоч серцем завмирає,
Сльозам, що тиснуться з очей, не дасть він волю.

Життя його плине в журбі та в горі,
Та чи йому хто може зборонити,
Коли його стає на теє
Одіж веселую носити?

II

Непереможна сила пре всіх нас
На тім театрі виступати;

Та прийде час, не треба стане нас,
І хоч не хоч, а мус[1] ту сцену покидати.

І роля кожному призначена –
Чи гратиме героя, чи слабого.
Як відіграв те, що припада на нього,
Сходить із видовища світового,
А сцена – що йому вона?

Він появляється на ній, коли
Час повелить йому: "Ступай!"
Хоч як би рад ще погуляти,
Приймати мусить він свій пай.

Ніхто не бачить і не чує,
Що час зі всіми так жартує,
Що всі ми лиш актори тут,
Що кожний ролю свою грає,
А, відігравши, відступає
Без проволоки в темний кут.

САМОТНІЙ У ПОШУКАХ ПРАВДИ

О вітре, скажи мені ти,
Бо світ облітаєш увесь,
Чи може самотній знайти
Підтримку хоч десь:
Хай нелюд, почуй і озвись –
Волати вже сил не стає,
Очам не настачити сліз –
Чи слово правдиве ще є?
І вітер принишк, і мені,
Зітхнувши, відмовив: "Ні, ні".

Скажи мені, вод глибочінь,
Ота, що поглине всіх нас,
Чи дійсно там вічний спочин, –
Ніхто не зізнавсь.

[1] — примус, змушеність

Розрада побожному там
Чи десь в небесі?
Чи праведним, може, містам,
Хоч їм ти віддяку даси?
Та море обурилось: “Ні!
Розради немає в мені!”
О місяцю всепомічний,
Розбачив ти все навкруги,
Як навіть у тиші нічній
Чорніють покровом сніги,
Мов морок у світі владар
І світла – ані промінця.
Не знаєш, чи з Божих покар
Найгірша – покара оця?
Зник місяць у хмарнім вбранні,
Зітхнувши у відповідь: “Ні”.

Тож, душе, скажи, далебі,
Чом в любій надії ніде
Ти місця не знайдеш собі,
Ані співчуття – між людей?
Чи так вже погано, як-от:
Радіти життю задарма,
Щоб ані гріхів, ні турбот –
Й стражденному лиха нема.
Зусюди невтішні слова:
“Лиш в небі є правда жива”.

Авром ҐОЛЬДФАДЕН –
אברהם גאָלדפאַדען
(1840 – 1908)

“Батько єврейського театру”, драматург і поет, (справжнє прізвище Ґольденфудим) народився 12 липня 1840р. у родині годинникаря, прихильника Гаскали. У 1857 – 1866рр. навчався у Житомирському рабинському училищі, викладав у казенних училищах Сімферополя та Одеси. Ще в Житомирі під впливом Готлобера почав писати вірші івритом, але як поет став відомим після виходу збірок їдишем “Дос їделе” (“Єврейчик”, 1866) та “Ді їдене” (“Єврейка”, 1869). Багато які вірші із цих збірок стали незабаром популярними народними піснями. Зустріч із “Бродерівськими співаками” навела на думку створити за їхньої участі спектакль. У жовтні 1876 р. перша п’єса Ґ. “Ді Бобе міт дем ейнікл” (“Бабуся з онуком”) була захоплено зустрінута глядачами і сприймалась як народження мандрівного театру їдишем. Після розпаду трупи створив у Варшаві нову, яка проіснувала до 1883 р. Після заборони (циркуляр від 17 серпня 1883 р.) постановки в Росії п’єс на “жаргоні” він іще намагався віднайти справедливість у країнах “західної демократії”, але повсюдно наштовхувався на стіну глухої байдужості. Те саме чекало його і в Америці, де він спробував також видавати газету, але нічого з того не вийшло. Там він і помер 9 січня 1908 року майже жебраком, вичерпавши себе як душевно, так і фізично.

Свого часу особливо популярними були водевілі Ґ. “Шмендрик” (“Жебрак”, 1877), “Цвей Куні-лемін” (“Двоє простаків”, 1880); музичні драми “Шуламіс” (“Суламіта”), 1880, “Ді кішефмахерін” (“Чаклунка”, бл. 1879). Як реакція на погроми в Росії була написана п’єса “Доктор Алмасадо” (1882).

ЄВРЕЙСТВО У ТРЬОХ ВИМІРАХ

Що в юдейському сталося світі,
Що аж радість із лиць променить?
Один одному: чули? – як діти –
Сміхом-жартом повітря бринить.
Звеселила яка ж їх подія?
– Обрізанню єврейство радіє.

Чим же далі в єврейській громаді
Прикривають обрізану плоть?
Що таке один одному раді,
Сміючись, язиками змолоть?
Що розгупались? Що так гудуть? –
Наречених до хупи[1] ведуть.

Що стається з єврейством потому,
Чом захмарено чола й слова?
Сльози зір випікають натомість,
Зойки лихо в плачах вилива.
Що за бідкання? В чому терзання?
Надто щирим було обрізання.

---

[1] — весільне шатро

М.М. ВАРШАВСЬКИЙ –
מרק װאַרשאַװסקי
(1848 – 1907)

Марк Варшавський народився 26 листопада 1848 року в Одесі. Поет і композитор, автор пісень у народному дусі. Закінчив юрфак Київського університету. Працював адвокатом, присяжним повіреним, складав і виконував пісні, що зачаровували не тільки простий люд, але й людей рівня Шолом-Алейхема, який сам узявся за видання цих пісень, здійснене 1900 року. Це була збірка “Їдише фолкслідер” (“Єврейські народні пісні”), що неодноразово перевидавалася в Росії та за кордоном. Його пісні відображали побут російського єврейства, а деякі — сподівання на повернення до Сіону. Найпопулярніші: “Ойфн припечек”, “Алеф-бейс”, “Дос лід фун бройт” (“Пісня для хліба”) та інші. Пісні Варшавського й досі в репертуарі єврейських виконавців. Помер 1907 року у Києві.

КОЛО ПРИПІЧКА

Коло припічка, де не вичахлий
В грубі жар шкварчить,
Діти вкупочці коло вчителя,
Що абетки вчить.

– Дорогесенькі, пам’ятати слід,
Те, чому я вчу, – не дива.
Нумо, ще разок хором повторіть:
Алеф, алеф [1]– “а”.

Не лінуйтеся, вчіться, діти мої,
Через вас щоб я не ганьбивсь.
Хто найперший з вас вивчить літери,
Той одержить приз.

Букви бачите? То назвіть мені:
Комец-алеф, бейс.

---
[1] тут і далі у приспівах — назви початкових літер єврейської абетки

Не жахайтесь, живіть надіями,
Спершу вчення – і труд, і піт.
А зате як потім радіємо –
Вміння, дітки, – солодкий плід.

Тож повторимо, любі, знов і знов:
Алеф, далед, вов…

Старші станете, зрозумівши суть,
Якщо Бог вас не вбереже:
Скільки літер є, тих, що сльози ллють,
Скільки їх наплакано вже.

Любі дітоньки, повторімо знов:
Алеф, заєн, вов…

Аби труднощам з вами сам на сам
Ваші сили не підточить,
Хай ці літери допоможуть вам,
Придивляйтесь до них і вчіть.

Отже, любі мої, повторімо знов:
Алеф, ґімл, цвей вов…

Коло припічка, де не вичахлий
В грубі жар шкварчить,
Діти вкупочці коло вчителя,
Що абетки вчить.

ЇЙ ЛІТ СІМДЕСЯТ, ВІН НА ДЕСЯТЬ СТАРІШИЙ

Якраз п’ятдесята річниця припала,
Як шлюб узяла гідна щастя ця пара.
Старішають вкупі, як ластівки в стрісі.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Хоч дідо із бабцею всохли й змаліли,
Вони одне одному любі та милі.
Борідка зі зморшками радяться в тиші.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Від неба їм да́ні пошана і статки,
Про сварки ніколи не мали і гадки,
Бо “Нотеле”, “Єнтеле” звалися лише.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Сьогодні відвідали вдвох синагогу,
У злагоді ревно молилися Богу.
Пан Біг допоміг, хай святиться Всевишній!
Вже їй сімдесят, він – на десять старіший.

Ідуть від молитви у парі додому,
До столу, щоб їжу спожити потому,
Щоб ранку удвох дочекатись безгрішно.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Зі срібної миски дід вмився під вечір,
Скажу вам, з єдино коштовної речі.
– Чом, Єнтеле, чорна коса все сивіша?
– Мені ж сімдесят, ти на десять старіший.

– Та, щоб не зурочить, нівроку іще ти,
Готуєш і рибу смачну, і паштети,
Аж Гершеле-Цві перекаже й напише:
Тобі сімдесят, я на десять старіший.

Побожним і щедрим був Нотеле завше,
Єврейські чесноти невтомно вславлявши.
Тому, певно, Бог помогти їм і вирішив,
Бо їй сімдесят, він на десять старіший.

І бабця-красуня, взірцева дружина.
Хіба це неправда, га, друже, скажи-но!
А як посміхнеться, бувало, то й спишеш,
Що їй сімдесят, він – на десять старіший.

Як трохи винця їм до столу ще вродить,
То діду і бабі світ колесом ходить,
Крізь плюскіт – краплинами плинними десь там
Її сімдесят і його більш на десять.

Не бачиш хіба, світ кінця не надибав,
І дядько мій Лейбуш козак хоч куди був,
З колін не спускав Сосю, тітку розкішну,
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Ой, гульки до ночі, вам спогад – керманич.
Аж дідові бабця говорить: "Добраніч!
Здоровий будь! Спи вже! Коли вгомонишся?"
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

І сіється з діда зужитість негожа,
Народження сну дочекатись не може.
І бабині очі крізь морок пильніші.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

І в ліжку пригадує бабця знічев'я,
Як був її Ноте іще нареченим,
Який він був красень, читав гарні вірші...
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

І бабця у мрії пірнає одразу,
Про що – я колись розповім іншим разом.
Хай далі їм в парі ведеться не згірше.
Їй літ сімдесят, він на десять старіший.

Іцхок-Лейбуш ПЕРЕЦ –
יצחק-לײבוש פּרץ
(1851 – 1915)

Видатний єврейський письменник, один із родоначальників літератури на їдиші, народився 30 травня 1851 р. у Замості Люблінської губернії (тепер Замосць у Польщі) у родині торговця, переконаного противника хасидизму. З 3-х років вивчав Тору, з 6-и — Талмуд, з 12-и — середньовічну єврейську філософію; знайомився з Кабалою й літературою Гаскали. Батько запрошував до нього вчителів івритської граматики, російської та німецької мов. Польську і французьку засвоїв самотужки. Тоді ж почав писати івритом і польською. 1870 р. одружився з дочкою поета й математика Ліхтенштейна, оселивсь у Сандомирі, став співвласником броварні, та невдовзі збанкрутів, шлюб розпався, і 1876-го переїхав до Варшави. У часописі "Га-шофар" з'явилися сатиричні вірші П. "Шутафім" ("Компаньйони",1875), але сам автор вважав дебютом ліричний вірш "Лі омрім" ("Мені кажуть", 1876, там само). 1876-го випускає збірку віршів — власних та колишнього тестя. Повернувшись до Замостя, одружується з Нехамою-Рахеллю Рінгельгейм. Хоче відкрити івритську школу, та на заваді стають ортодокси. Здає іспити на право займатися адвокатурою і 1878 р. відкриває успішну юридичну контору (вів навіть справи графа Замойського). Єврейські погроми початку 1880-х спонукали розпочати переклад їдишем книги пророка Єхезкеля і скласти кілька ущипливих пісень (їдишем) у стилі бадхенів. Організував вечірні курси для робітників, які зусиллями ортодоксів невдовзі були закриті. У ті роки він літературною мовою євреїв вважав іврит, а в їдиші вбачав засіб прилучення простолюду до природничих та суспільних знань; перспективним вважав перехід на мову країни проживання, себто часткову асиміляцію. Через доноси 1889-го р. позбавлений права юридичної діяльності. Переїхав до Варшави, де задля заробітку посів місце діловода єврейської громади міста (на якому й пропрацював до кінця життя). 1888 року у щорічнику Шолом-Алейхема "Ді їдише фолксбібліотек" ("Єврейська народна бібліотека") побачила світ нова за жанром — сентиментально-іронічна поема "Моніш" — про роман містечкового талмудиста з дияволицею Ліліт і про його пригоди у пеклі; 1889-го — там само — низка оповідань, що відіграли визначну роль у розвитку єврейської літературної думки. У полемічних статтях та оповіданнях П. виступав проти антисемітських інсинуацій, і в той же час викривав ницість фанатизму, рабської покори, безпідставної віри у талан; безправ'я жінки. Оспівував красу відданості

і моральність щирого кохання. Серед класиків єврейської літератури він був найбільш чутливим до соціально-політичних процесів, що відбувалися в Росії та світі. Це знайшло відображення у його творах. Його вірші — то ціла епоха в єврейській літературі. Під час Першої світової війни опікувався безпритульними дітьми, створенням єврейських дитячих будинків, написав 107 віршів для дітей. За писанням 108-го, 3 квітня 1915 року, його спіткала смерть.

Увів як жанр у літературу їдишем віршовану драму. Створив 2 чудові драми, написані білим віршем — "Бай нахт ойфн алтн марк" ("Ніч на старому базарі"), 1907, та "Ін поліш дер кейт" ("На ланцюгові спокути"), 1909, у яких грань між реальністю та фантастикою, життям і смертю розмита. Перша із них ішла в ДОСЄТі з Міхоелсом і Зускіним у ролях бадхенів.

ЛЮБОВ

А.

На твій балкон настромлюються очі
Крізь темряву п'янку.
Зів'яв квітник. Фіранка не тріпоче.
Всі двері на замку.

Душа моя пташиною вистрибує,
З-за ґрат пірнає в вись
Все б'ється, б'ється у віконну шибу:
О, зглянься і озвись!

Стрімкій пташині заборони й кодекси
Задушні й затісні.
Дзвенять у серці зраненому, зводяться
Замріяні пісні.

Б.

Ніч, хоч в око стрель.
Свідків – ти і я.
Солов'їну трель
Ллє душа моя.

Нічка тишу тче.
Долі простягнусь.
Може, хоч плачем
Сну твого торкнусь?

В.

Кинувсь я на ліжко ночі,
Молить мозок мій болючий:
Розтули зболілі очі
Світлом, відблиском летючім.

Пурханням зірви, лелітко,
Ворожіння павутини,
Срібна зірко, ніжна квітко,
Хай навколо сяйво лине!

Вірити у щастя хочуть
Чорні очі, сльози чулі.
Губи, бліднучи, шепочуть,
Хоч ні слова не розчую.

Г.

Народна мелодія

Кам'яні палаци,
Крижані балкони,
Мармурові сходи,
Золоті палати.

Кришталево тане
Сяйво в склі блискучім.
Там моя кохана,
Я за нею скучив.

Наречена люба,
Гарна, полум'яна…
Поки нам до шлюбу,
Як листок, зів'яну…

РОЗРАДА

Над людом зглянься, Боже мій,
І Духом у серцях зміцній,
Свічки не загаси твої,
Ночей вітрами не труї!
Не обдирай з нас листя вщерть,

Бо ніч – отрута, сон – то смерть!
Над людом зглянься, Боже мій!

Нам дух зміцни, в серцях сталій,
Сяйни крізь морок уночі, –
Простімось, в битву ідучи.
Коли ж я руку простягну,
То зрушу й стіну крижану –
Хай тоне в пащі вогняній!
Народ мій, в полум’ї мужній!

Народ, непереможним будь!
Хай світло надихає путь
Стовпом вогню – про ніч забудь!
То сонячні потоки ллють,
То промінь – золота стріла –
Злетів з небесного крила!
Розрадь народ мій, Боже мій!

ЦУЦЕНЯ

Мале дурненьке цуценя
Все власну тінь наздоганя.
Кружля, аж світ в очах побляк,
Не вхопить тіні ну ніяк.

КІЗКА

Моя примхлива кізка
О шостій – чи десь близько –
Забачить небо голубе,
Белькоче мрійно: бе та бе-е-е.

Кізко діамантова,
Грудку цукру дам тобі!
З долоні цукор ізлизала
І знов тієї ж відказала:
– Бе-е-е…

Зазирає кізка в вічі,
Бо знадвору сонце кличе,
Заграє промінчик-зайчик,
І вона аж ніби плаче:
– Бе-е-е!

Був і я в твоєму віці...
Двері відчиню в повітці,
Прожогом з в'язниці кізка,
І аж сміхом голос бризка:
– Бе-е!

КАЧКА

Водить качка каченята,
Дибає, як бабця Ната[1].
Поспитай її саму:
"Перевальцем ти чому?"
Каже качка: "Бо я крячка,
Не піхота, а морячка,
Жодне з жовтих каченят
Не крокує, як солдат,
Бо червоні черевички
Для води, не для травички!"

[1] в оригіналі — бабця Єнта, бо "ентеле" — качечка (їдиш)

Моріс ВІНЧЕВСЬКИЙ –
מאָרים ווינטשיעווסקי
(1856 – 1932)

Під цим псевдонімом Ліпе-Бенціон Новахович увійшов до історії європейської та світової культури. Народився він 9 серпня 1856 року у Янові, Ковенської губ. Був одним із зачинателів єврейської робітничої поезії. Писав також івритом. Перші твори івритом з'явилися 1873 р. у газеті "Га-маґґід" ("Вісник"). Рано зійшовся з радикальними колами та познайомився з радикальною російською літературою. 1877-го р. переїхав до Німеччини, де вступив до лав соціал-демократичної партії. У Кенігсберзі заснував щомісячник "Асефат гагамім" ("Зібрання мудреців") івритом, оприлюднив там низку віршів, статей, оповідань. 1878-го його заарештували за звинуваченням у "соціал-нігілістській змові" і вислали за межі Пруссії. Наприкінці 1879-го оселився в Лондоні, прожив там 15 років, ведучи активну соціалістичну пропаганду. Редагував першу соціалістичну газету "Дер пойлішер їдл" ("Польський єврейчик"). З 1894 року жив в Америці (Нью-Йорк). З 1897-го р. бере участь у газетах "Цукунфт"("Майбутнє") і "Дер емес" ("Правда"). Його творчість просякнута любов'ю до знедолених і причетністю до народної долі. У 1921 розірвав з усіма колишніми однодумцями і вступив до компартії США. 1924 року відвідав Радянський Союз, де користувався величезною популярністю. Йому призначили довічну пенсію, пропонуючи назавжди залишитися в СРСР. Але він швидко зорієнтувався і не пристав на цю облесливу пропозицію. Він був багатожанровим письменником, драматургом. Серії його статей "Побіжні міркування божевільного філософа" відіграли визначну роль у розвитку жанру фейлетону. Його творчість мала деякий вплив на радянську їдишську поезію 20-х – 30-х років. Зібрання творів у 10 томах вийшло у США 1927 – 1928 рр.

Помер 18 березня 1932 року.

"ЖАРГОН"

Ось хтось, зачувши наспів мій,
Зневажливо всміхнувсь:
– Доволі, хлопче, веремій,
Ти б, іде[1], схаменувсь!
Що, поетичний цей жаргон?!
Фантазії облиш ти!
Хай ним спілкується Сморгонь,
Але ж писати вірші?

Відповідаю: Мова клуні? –
Та в кожного свій гонор.
Ще, мов латині, мов латуні,
Виблискувать жаргону!

Ні, друже, я не схаменусь,
Не кину кпини й спів,
Щоб їх, я їдишем клянусь,
І дурень зрозумів.

---
[1] ід — еврей (їдиш)

ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ (РАБИНОВИЧ) –
שלום - עליכם
(1859 – 1916)

Шолом-Алейхем (Шолом Рабинович), видатний єврейський письменник, народився 2 березня 1859 р. у Переяславі (нині Переяслав-Хмельницький) в ортодоксальній родині. До 15-річного віку вивчав саму тільки талмудичну писемність, потому, під впливом новоєврейської просвітницької літератури, перейнявся загальною освітою. У 1880 – 1882 рр. був громадським рабином у Лубнах. Потому жив у Києві, де займався торгівлею. Після жовтневих 1905 р. погромів на 2 роки виїхав до Америки. З 1909 р. через хворобу також мешкав за кордоном. Літературну діяльність розпочав наприкінці 1870-х рр., але по-справжньому його талант розквітнув, коли він почав писати їдишем і став друкуватися в “Юдішес фолксблат” (“Єврейська народна газета”). Колоритність мови й тонкий гумор начерків й оповідань одразу привернули до нього увагу. Включився до боротьби з бульварщиною, за розвиток читацьких смаків. Написав побутовий роман “Сендер Бланк” і заснував щорічник “Юдіше бібліотек”, де з'явилися його романи “Стемпеню” та “Йоселе Соловей”, що мали великий успіх. Перший із цих романів присвячений “дідусю” Менделе Мойхер-Сфоріму, якого вважав своїм учителем. Але Ш.-А. не копіює, в нього своя манера, свій кут зору. Писав здебільшого прозу, просякнуту гірким гумором та лірикою. Писав щонайбільше “низькою”, народною мовою – їдишем, але інколи – івритом і російською, досконало володіючи обома цими мовами. “Маленьких” людей він наділяє могутньою зброєю – сміхом. Але його касрилівці не тільки дотепники-гумористи, а й скептики, фантазери-мрійники. Добрим гумором і оптимізмом наділений найтиповіший персонаж – Тев'є-молочар.

З кінця 1880-х років Ш.-А. неодноразово виїздив за кордон. 1914 р. змушений був з усією родиною виїхати до США, де й помер 13 травня 1916 р.

АВТОЕПІТАФІЯ

Під цим лежить простий еврей –
Він був письменником з народу,
Весь вік писав він для людей
Звання простого й роду.

Сміявся з себе, сміхом жив –
На ґлузи брав він світ весь білий.
Та світ однак не затужив.
А він – весь вік промучивсь, бідний!

І в смертний час, як від душі
Сміялись всі, забувши смуток лютий,
Він потай плач в собі душив,
Аби не бачили те люди.

СПИ, ОЛЕКСО

Спи, Олексо, мій синочку,
Світ мого життя,
Спи тихенько в сповиточку,
Спи, не плач, дитя!

Щоб ти ріс і став великий,
Землями владав,
Щоб ти грошей мав без ліку,
Славно царював.

Ще мудріший будь за мене,
Над царями цар,
На увесь Сибір студений
Гордий володар.

Матимеш, як Бог поможе,
З рентою мішки,
Достобіса храмів божих,
Остроги й шинки.

І жандармів будеш мати,
Вірних козаків,
Щоб і різати, й рубати
Сам я їх навчив.

Ти Японії не бійся,
Лиш не будь дурним,
На незламний трон надійся –
І сиди на нім.

Не лякайся контрибуцій,
Тихше, не ґвалтуй!
Замість різних конституцій
Дулю подаруй!

Хай собі соціалісти
Цвенькають пусте,
Хай стріляють анархісти,
Не зважай на те.

В спальні мій синок замкнеться
Так, як я тепер,
Хай там кров річками ллється,
Тільки ти б не вмер!

Хай там гавкають газети
На лихо собі, –
Публіцисти і поети
Лестяться юрбі.

Хай там бомби вибухають,
Це не новина!
Всіх повісять, всіх піймають,
Всім петля одна!

Є поліції доволі,
Досить є шпигів,
Канчуки і шаблі голі,
Ще й вістря штиків.

Буде знищена крамола,
І настане рай…
Спи, дитя! Це я, Микола! –
От і пісні край…

1905

Шимен-Шмуель ФРУГ –
שמעון-שמואל פרוג
(1860 – 1916)

Шимен-Шмуель (Семен) Фруг народився 1860 року в єврейській землеробській колонії Бобровий Кут, Херсонської губернії, де одержав освіту в початковій школі колонії. Виросши серед вільної української природи, змалку закохався в неї, що справило великий вплив на всю його подальшу творчість. 1879-го надрукував перший вірш (у "Рассвете" ["Світанку"]). Писав російською, їдишем, івритом. Увійшов як поет до російської літератури, користувався популярністю. Його поезію відрізняла жвава, легка мова, музикальність. Вихований у найкращих традиціях єврейського маскілізму, перед жахом погромів 1881-го р. став "співцем гнаного народу" і найбільш натхненним виразником почуття гіркоти й відчаю, що охопило єврейську інтелігенцію після краху ідеалів. Він настільки перейнявся народним горем і надіями, що в нього, лірика за хистом та уподобаннями, не лишилося місця на висловлювання особистих почуттів, порухів серця. Якщо вони й прохоплюються, то в таких віршах Фруг видається багатослівним, холодним, позбавленим своєрідності. Тим яскравіший і могутніший його вірш, коли римами стають сльози гнаного народу, — тоді в мові немає зайвих слів, стара єреміада здається новою. "Кожне зі слів у тій пісні — стогоном рідних могил, сотень життів закатованих, сотень загублених сил". Незважаючи на важкі роки, Ф. не розгубив віри у краще майбутнє, не відмовився від заповітів попереднього покоління. Він відкриває цілий світ ідеалів у мові пророків, законовчителів сивої давнини. У ліриці пророчого жанру Ф. досяг найвищих успіхів. Стриманий пафос, який інколи все ж проривався, у поєднанні з простотою слова й енергійним ритмом, слугував чудовою оболонкою для імпровізацій, які до Фруга звучали солодкаво, єлейно. Після багатьох років творчої роботи написав сповнені свіжої юності "Сіоніди": "Житимем у пристрасній жадобі радощів, плекатимем ланів кожен колосочок щастям, щоб він життєдайно силою повнів!.." Відродження народу бачить "на власній ниві", але не припускає можливості його без відродження мови предків, любов до якої всотав із дитинства, та боявся, що "недовго ждати нам тих днів, коли і напису сумлінний вже не вчитає у журбі, надгробок стрівши старовинний". Ось чому він із захватом вітав паростки живої мови у Палестині.

Тривалий час намагався влаштуватися у Петербурзі, нарешті, у віці майже п'ятдесяти років, переїхав до Одеси, де потрапив у дружнє середовище. Саме тоді почав писати вірші здебільшого їдишем, став одним із зачинателів їдишської поезії. Перше зібрання поезій їдишем вийшло 1896-го р. ("Лідер ун ґеданкен" — "Пісні і спогади"), а 1904 — повне зібрання у 2-х томах. Деякі твори Фруга покладені на музику.

Хвороба і злидні призвели до передчасної смерті на 56-му році життя, 22 вересня 1916 року. Ховала його вся єврейська Одеса, за труною йшло близько 100 тис. чоловік.

— —

ПІСОК І КАМІННЯ

Палає місяць, мерехтять зірки,
Ніч огорнула гори і долини.
Читаю вкотре книгу цю стару,
І знову з неї голос Божий лине.

Збираю сяйво літер у слова,
Вичитую з них Божу клятву, чую:
"Народе мій, будь, як зірки небес,
Як той пісок, якого не злічу я".

Мій Господи! Хай слів Твоїх засів
Не пропаде, й призначене здійсниться,
І зійде з Божих осяйних велінь
У ці часи, у цьому певнім місці.

Хай вперше Божий глас об'явить нас,
Відчуємо і вивчимо уроки:
Напризволяще кинутий пісок,
Ми робимо непевні перші кроки.

Так, ми – Твій розпорошений пісок,
В ганьбі і кпинах – попід ноги камінь.
Хіба для нас небесна височінь?
То як же Бог нас визначив зірками?

ЄВРЕЙСЬКЕ ДИТЯ

Копанка вікна глибока
В осяйному дні.
Хто ж там хробаком безоким
Бачиться мені?

Чи, народжений у надрах,
Вріс у ту пітьму,
Де повік в підземних мандрах
Борсатись йому?

Хробачок у шибці темній,
Сліпачок німий,
Вік дитячий – біль даремний,
Бідний синку мій!

Неньки Хави колискова –
То не пісня – схлип,
Не веселий, не казковий,
Тільки рип та рип.

"Радісно садок і поле,
Граючись, вітай.
З долі бідної на волю
Вітерцем злітай".

Ні! З отих джерел скорботи
Скарги – не пісні.
Ти єврейських сліз гіркоту
Вибачай мені!

Геть зітхання проминулі.
Спи, моє дитя.
Проспіваю – люлі-люлі –
Все твоє життя.

Ці зітхання сумовиті,
Голод, жах – терпи.
Зимно. Спить усе на світі.
Й ти, дитинко, спи.
Від колиски до кончини

Стежка навпрошки.
Виростай, мов пагін, сину.
Ллє ріка роки.

ЕЛЕГІЯ

(на муз. К. Стеценка)

Занеси мою душу у синю ту даль,
Де степ, наче з золота, ліг на просторі,
Без кінця, як моя непорушна печаль,
Як моє неустаннеє горе.

Розбужу я надії минулі мої,
І теплую віру, і мрії весняні,
І як річка свавільна в широкім степу,
Розіллюся гіркими сльозами.

І на струни гучні я ударю в той час,
І ринуть потоком забутії звуки,
Разом виллє душа ціле море образ –
Безконечної тяжкої муки.

Занеси мою душу у синю ту даль,
Де степ, наче з золота, ліг на просторі,
Без кінця, як моя непорушна печаль,
Як моє неустаннеє горе.

Моріс РОЗЕНФЕЛЬД –
מאָרים ראָזענפעלד
(1862 – 1923)

Син бідного торговця рибою (справжнє ім'я Мойше Яків Алтер) із села Бокша під Сувалками народився 28 грудня 1862 року. Там же кілька років навчався у хедері. Рано одружившись і опинившись на утриманні тестя, вивчав у бет-мідраші Гемару, читаючи у той же час світську літературу. У 15 років написав перший вірш. 1882 року покинув рідні місця, тинявся по різних країнах, змінюючи фах за фахом і ніде не знаходячи притулку. Нарешті 1886 року осів у Нью-Йорку. Там 18 років пропрацював прасувальником. Друкував вірші у "Нью-Йоркер їдише фольксцайтунг" ("Нью-Йоркський єврейський народний часопис), і вони невдовзі набули популярності. Тим не менш, перші збірки віршів "Ді ґлоке" ("Дзвін", 1888) та "Ді блумен-кетте" ("Вінки", 1890) не мали успіху. Опісля друкувався у "Дер морґен-штерн" ("Вранішня зірка"), "Їдишер фолксблат" ("Єврейська народна газета") (обидві газети – петербурзькі), в анархістській газеті "Варгайт" ("Правда"), виступав із читанням власних віршів у робітничих клубах. Належав до плеяди так званих "пролетарських поетів", яких ніколи не згадували поодинці: Едельштадт, Бовшовер, Вінчевський і він, Розенфельд. Вірші його користувалися популярністю серед робітників. Проте поет відчував себе вдвічі нещасливим: як пролетар і як єврей. Тяжко захворівши, покинув важку працю прасувальника і став розносити книги. Написав лібрето опери "Дер лецтер коген" ("Останній первосвященик"), постановка якої була здійснена в Нью-Йорку 1896 року. Вірші Р. почали включати до колективних збірок та антологій. У віршах продовжував закликати до класової боротьби, але в них з'явилися й національні мотиви. 1899-го р. газета "Арбетер фрайнд" ("Друг робітника") обурювалася: "Ревний революціонер Розенфельд став плакальником Сіону". Незважаючи на тяжкі випробування (помер єдиний 15-річний син, сам був напівпаралізований, йому загрожувала сліпота), у поетичній майстерності саме тепер поет сягнув найвищого розквіту. Вийшли зібрання творів "Шріфтн" (Твори") у 6 томах (1908 – 1910, Нью-Йорк) "Гевейлте шріфтн" ("Вибрані твори" у 3 т., 1912, Нью-Йорк) тощо, художні біографії Гейне та Галеві. 1908-го р. здійснив поїздку до Західної Європи та Галичини (вірогідно, саме тоді познайомився з І. Франком – *В.Б.*), де був захоплено зустрінутий читачами. Потім поетична майстерність почала згасати. Одна з останніх прижиттєвих збірок, "Лідер" ("Вірші"), видана у Радянській Росії

1920 р. Помер так само тяжко, як і жив, у злиднях та самоті, 22 червня 1923 року, у Нью-Йорку. Похований поряд із Шолом-Алейхемом на кладовищі Маунт Кармел у Брукліні.

МОЯ ПІСНЯ

(зі збірки "Lieder des ghetto")

О вірте, не зо́лота бренькіт мені
Викликає з серця пісні,
Не ласка панів та принуки
Настроюють струн моїх згуки.

Тільки рабське зітхання й стогнання
Викликає мій спів,
Те горюче співання й благання
За моїх убогих братів.

Отак зійшла юність, неначе у сні,
І мужа знесилюють тру́ди.
Чи можуть за теє віддячить мені
Убогії люди?

У них лише сльози за сльози тепер
Замість золотої мамони;
На сльози то я мільйонер
І пла́чу за мільйони*.

Неділя (Львів) 1911. Ч. 24.

ПІСНЯ РОБІТНИКІВ

Гребем ми роботу,
Шваркочуть машини,
Добра́ нагрібаємо много;
Та що ми наробим,
І що наспособим,
І що назгрібаєм,
Собі здобуваєм
Лиш голод, і муку. І більше нічого.

---

* Lieder des Ghetto von Morris Rosenfeld. Autor – Übertragung aus dem Jüdischen von Berthold Feiwel, mit Zeichnungen von E.M. Lilien. Berlin: Fünfte Auflage, [без року].

Шваркочуть машини
Щодня, щогодини,
Та що нам із того, дурним?
Лиш мрії й надії
На кращії дії,
І праця без впину,
Така ж до загину,
І гнуться під ігом страшним.

Весело гуркоче
Наш “Зінґер”[1] до ночі;
Цей гуркіт приємний майстрам;
Та в гуркоті тому
Такому шпаркому
Бренять наші сльози,
Таяться погрози,
Гуркочуть прокляття усім лихварям.

Ми люди зарібні
Співати не здібні,
Лиш руки потрібні
Для власті і звад багачам;
Гребем і гуркочем,
Поки дотолочим
До вічності темної брам.

МОЯ ДИТИНА

Дитина в мене ніжна й мила,
Хлоп’я, як оксамит.
Гляджу на нього, то й здається,
Що мій увесь сей світ.

Та ах, се любеє дитя
Я рідко бачу граючи,
А найчастіше бачу в сні,
Як пізно прийду уночі.

[1] “Зінґер” — машина (швейна).

Уранці з дому гонить труд,
А пізно відпускає в дім;
Чужа для мене власна кров,
Дитя немов чуже зовсім.

Додому я спішу в журбі
В холодну, темну ніч.
Питає жінка: “Як велось тобі?”
А хлопчик ліг уже на піч.

“Він чемний, милий був весь день
І все питав: “Мама!
Чи скоро татко прийде наш?
Чом досі ще нема?”

Я чую се й при ліжку вже,
Ніяк не видержу!
У мене серце живо б’є:
“Збужу його, збужу!”

Над ліжком похилюсь і жду,
І жаль мене здійма,
А хлопчик промовля крізь сон:
“Чи татка ще нема?”

Цілую в очі я дитя.
Воно прокинесь. – “Синку мій!”
Він гляне й усміхнеться
І знов засне, як стій.

“Ось татко твій, дитя моє,
А ось дарунок твій!”
Та він крізь сон знов промовля:
“О, де ж ти, татку мій?”

І серце в мене біль стиска,
І налягає тьма:
“Дитя моє, не знаєш ти,
Що скоро запитаєш ти:
“Скажи, скажи, мама,
Чи татка вже зовсім нема?”

МОЯ МИЛА

Вітай, благословенна будь,
Моє ти щастя, мій спокою!
Сюди приходиш ти побуть
В моїй робітні тій зі мною.

Даремно, мила, ти прийшла,
Для тебе місце се погане.
Тут парно, душно, пилу мла –
Йди геть, дитя моє кохане!

Не смію тут тебе вітать
Ані обнять, кохана ти моя!
Все тут продав я, руки й зір,
І час, і силу – все те не моє.

Хоч жить без тебе – смерть мені,
Проте прошу тебе мене лишить.
Тут місце лиш завзятої борні,
Не хочеш згинуть, мусиш шить і шить.

Прийди по тім, прийди в мій дім,
Коли настане темна ніч;
Тоді я вільний, твій зовсім,
Почнеться в нас любовна річ.

Я схилю голову тобі на грудь
Ізлегка руки обійму,
І розповім тобі я стиха,
Як много вдень терпів я лиха.

І цілуватиму тебе тоді,
І обіллю твій вид сльозами,
Тобі повірю все моє добро,
Тайни не буде між нами.

Найкраща співанка моя
Тебе тут мило привітає,

І кожне слово, що мені ти скажеш,
Музикою в моїй душі заграє.

Тепер же, мила, геть іди,
Бо тут не місце для любови.
Життя для нас почнеться аж тоді,
Як ніч нам хвилю дасть обнови.

БОЖИЙ ЛЮД

У сумнівах я зупинивсь та в жалях:
Сюди один простягся, туди другий шлях.
І голос ізгори почув я: “Встань і йди!”
“По Твому розказу, о Пане мій, але куди?”

Не знаю, на котрий із тих шляхів пуститься,
Щоб там дійти, де світ мені міг проясниться,
Де в вірності й любови ми всі могли б з’єднаться.
Не знаю, Пане мій, на котрий шлях податься.

У грудях серця стук, в душі немало мук,
І ледве зношу вже тягар і злобу злюк,
І ноги втомлені вже ледве топчуть слід,
Оба шляхи важкий віщують хід.

Та голос чую знов: “Іди!” І встав я, щоб іти.
Чи дійду до мети, чи зблуджу на пути?
Ти, Отче, проведи к добру стопу мою!
В Твої, мій Боже, руки себе я віддаю.

Ти вів мене колись через Червоне море,
І шлях мені через пустиню промостив,
То чей же і тепер мене не зборе горе,
Коли мандрівця Ти свого не опустив.

І так, вповаючи на Тебе, Боже мій,
Беру я в руку знов старий мандрівний кий,
І хай камені й терни вкривають шлях,
Я сміло йду в Твоїх, о Господи, руках!

БУРЯ НА МОРІ

Пекельная буря на морі лютує.
Гойго! Мов звір дикий, на здобич чатує.
А там корабель! Ну ж на нього! Тарах!
Та він не дається,
Здіймається, гнеться,
І стогне, і б’ється
В водяних ярах.

Поскрипують машти, лопочуть вітрила.
Ось скеля підводна свій гребінь укрила
Піною, туди гонить буря судно́.
Судно, опираясь,
Бореться, змагаясь,
Аби не попасти на пагубне дно.

Воно раз потане, то знов вирне вгору,
Подасться назад, то вперед рине впору.
Тепер, як бальоном, ним граються хвилі,
Бурхають, хлюпочуть,
На поклад підскочуть,
То знов на боки опадають, безсилі.

Все море реве, підіймаясь валами,
І бризькає па́ром та піни клубами,
Кипить, і клекоче, й бурлить аж до дна,
Мов з жа́доби смерти,
Життя щоб пожерти,
Свою пасть роззявляє безодня грізна́.

А між пасажирами лемент і крики,
Смертельна тривога, пере́страх великий,
І кождий душею зітхає до Бога:
“О Боже ласкавий,
Зміни суд свій правий!
Нехай нас твоя порятує підмога!”

Квиля́ть малі діти, жіноцтво ридає,
Гріхи свої кождий в душі сповідає.

Заплакані очі, хвилюється грудь.
Душа мов злітає,
Тіла́ дрож проймає.
"О змилуйся, Боже, і ла́скав нам будь!"

Внизу під помостом два старці сиділи
Бік о бік на лавці, мов заіржавілі,
Спокійні, байдужі, в задумі німій,
Немов їм нічого
Не грозить лихого,
Немов все довкола безпечно й спокі́й.

А море реве, підіймаються води,
А буря знай виє і стра́шить народи,
Клекочуть котли і сигнали ревуть.
Ті два лише тихо
Не дбають про лихо,
Мовчать, мов нічого лихого не ждуть.

НА КЛАДОВИЩІ

Ніч тиха. Місяць сяє.
Блищать, моргають зорі.
Бог сну несе мене через життя і смерть
По темному просторі.

Оце кладовище широке,
Тут сплять злі й добрі, друзі й вороги,
Поховане щастя, схоронене горе,
Пан обік слуги.

Лиш інколи листям верба зашумить,
І вітер заграє гілками,
А поле широке мовчить і мовчить,
Мовчать і мертві віками.

Могил много сотень, німих і холодних.
Гляджу, і жаль серце стискає.
Побожних, безбожних, ситих чи голодних,
Різниці між ними немає.

Понад кладовищем ось вітер подув
І зашелестів у листках.
“Мир вам тут, мир вам! – немов я почув, –
І мир, і спокій у ямках!”

І я стрепенувся. Бог сну промовля:
“Направо й наліво – камінне.
Глянь добре на камінь один і другий,
Пізнаєш моє добро нині”.

І глянув я на могилки,
В душі здивування і страх:
Одна вся гола й пуста,
Друга ж уся у цвітках, у цвітках.

“Чом гріб сей голий і пустий? –
Спитав я в бога сну, –
А чом другий в цвітках рясний?
Скажи мені вину!”

“В тім гробі під цвітками спить
Мучитель і жмикрут;
Весь вік він мучив-висисав
Робучий, бідний люд.

Кров люду пив він, як вино,
І працею його кормився,
І се було те золотеє дно,
З якого він товстів і багатився.

Не мучила його ніколи совість,
Не страшили погрози;
По смерті ж цвіти вкрили гріб його –
Се робітницькі сльози.

Вони тут на гробі цвітуть і цвітуть,
Могилу красять-покривають,
Та в гробі душа не виходить із тіла,
Бо сльози її не пускають.

А та робітницька могилка пуста,
Душа полетіла до неба,
Життя виссало з тіла всі сльози й гріхи,
То й цвітів на гробі не треба".

С. АН-СЬКИЙ – ש. אַנ-סקי
(1863 – 1920)

Семен (Шлойме-Зангвіл) Раппопорт, відомий за псевдонімом С. Ан-ський, народився 1863 року. З юнацьких років перемінив багато професій: був кравцем, палітурником, працював на фабриках, був навіть шахтарем (на соляних шахтах Слов'яносербського повіту Катеринославської губ.), захоплювався народництвом, мешкав серед селян та гірників, викладав російську мову сільським дітям, збирав фольклорний та етнографічний матеріал, частково опублікований Г. Успенським у нарисі "Народные песни". За порадою Г. Успенського переїхав до Петербурга, потім жив у Парижі і знову — в Петербурзі. 1892-го р. емігрував до Палестини, де написав низку оповідань із життя французьких робітників та дослідження "Очерки народной литературы" (СП, 1894) та "Народ и книга" (1902, рукопис). Повернувшись до Росії, записував народні легенди, хасидські перекази, писав оповідання з життя єврейської бідноти. Брав участь у єврейських і російських народницьких організаціях. Виступав із лекціями про єврейське мистецтво, літературу і фольклор у Києві та інших містах України. У 1911 — 1914 рр. працював на Поділлі й Волині, під час І Світової війни — в Галичині. Завдяки А. врятовані цінні матеріали з єврейської історії й культури з місць бойових дій. Широкої відомості набули його революційні вірші, один із них, "Клятва", став гімном Бунду. Знаною і популярною була також його п'єса "Діббук". Помер 8 листопада 1920 року у голодній і спустошеній Варшаві, куди втік від більшовиків.

* * *

Сліз море солоне – без краю, без дна,
Воно, мов пекельне провалля.
Ні з чим не зіставна його глибина,
Бо кров'ю його доливали.

Цю прірву поглибили тисячоліть
Облуди, страждання, погрози,
Та людство невтомно продовжує лить
По краплі – кривавицю й сльози.

Єврейство наплакало чи не найбільш,
Бо жертви його – без упину.

І спльовують хвилі нестримний капіж –
Криваву розбурхану піну.

КРАВЕЦЬ

Крива хатинка – нещастя жмутком,
Кутки завалені сміттям зужитим.
Тут зимно, сумно, відгонить смутком.
Кравець, хоч хворий, а має шити.
Кравця аж трусить,
То й голка вкусить.
Не хоче – мусить:
Обсіли злидні.
Без хліба три дні,
Без хліба три дні.
Лице пожовкле, мов точить шашіль,
Та вправна голка щодня, щоночі.
Болюче рве йому груди кашель,
Аж випікає сльозами очі.
Кравця аж трусить,
То й голка вкусить.
Не хоче – мусить:
Обсіли злидні.
Без хліба три дні,
Без хліба три дні.
А вдома тоскно, а вдома пустка.
Зітхає ліжко, кляне бідаху.
І каганець не розрадить туску,
І грає дощ в дріботушки з дахом.
Кравця аж трусить,
То й голка вкусить.
Не хоче – мусить:
Обсіли злидні.
Без хліба три дні,
Без хліба три дні.
Світ напосів на кравцеві плечі,
І душу, й серце ладéн дожерти.
Живий – чи жахом від холоднечі?
Аніж так жити, то краще вмерти.

Кравця аж трусить,
То й голка вкусить.
Не хоче – мусить:
Обсіли злидні.
Без хліба три дні,
Без хліба три дні.

ЕМІГРАНТСЬКА ПІСНЯ

Ніде не закорінений,
Блукаю між країнами.
Та голод-холод скрізь.
Заблуканий, згорьований,
Морями замордований, –
О світе, я зморивсь!

Негодами знеможений,
Та вдома все ж народжений
І включений у звіт, –
Чого ж мене з огидою
Шмагає й штормом кидає
Немилий білий світ?

Розкреслений кордонами,
Цей світ не для бездомного –
Ні друзів, ні грошви.
Куди мені податися?
Перебираю дати всі,
Моря і острови.

Тисячолітні блукачі,
Нема де виспатись вночі,
Спинитись де – нема.
Кури́ть за нами димний шлях,
Бракує сил, і справи – швах.
Дарма! Усе дарма!

На вимогу найвищих сил
Мене світами рок носив, –
Всіх не злічити міст.
Навічно вся моя сім’я –

Лиш віра пресвята моя,
Блукань одвічний зміст.

Міцна рука мене жене
На скелі, в море крижане.
Геройства треба скрізь.
У найми, в прийми – де вже тут?
Вогонь, і кров, і бруд, і блуд.
О світе, схаменись!

Постань, новітній світ розрад,
Де право, доброта і лад,
І всім закон один.
Чи перешкод я не зборов?
Міцний підмурок – дух і кров,
Бо я – громадянин!

КЛЯТВА (ГІМН БУНДУ)

Трудящі, нужденні! Сестри й братове,
Сіяні в порох по селах, містах, –
Єднаймось! Єднає нас величі стяг,
Що гнівом здригнувся, червоний від крові, –
На смерть і життя ним поклястись готові!

Небо й земля хай почують зарок,
Свідки нам – світло зірок,
Клянемось, клянемось,
Крізь кров – кожен крок,
Крізь сльози – єднання урок!

Хай зміненим, звеличеним
Погляне світ у вічі нам,
Хай набере снаги.
Зрости його потужності
На нашій крові й мужності,
Братове дорогі!
Правдивими святими
Пройде́мо всі світи ми!

Роза ҐОЛЬДШТЕЙН –
ראָזע גאָלדשטײן
(бл. 1870 – ?)

Народилася близько 1870 року в місті Пирятині на Полтавщині. Працювала й друкувалася в “Єврейській бібліотеці”, друкувалася також в інших російських та єврейських виданнях. Її вірші та пісні були достатньо знаними серед містечкового єврейства. Працювала телеграфісткою.

МОЄМУ НАРОДОВІ

Я впізнаю тебе! До болю й сліз,
Історії тортур душі і тіла
Народженням я приросла колись,
Я власним серцем прикипіла.

Карбуючи здавен шлях літописний свій,
Всі сторінки списав ти кров’ю
І пробудив мене до слова й дій,
Єство наснаживши любов’ю.

Колишній час минув, не ставлю вже свічок –
Чужі кумири згасли!
До втрачених святинь, до рідних болячок, –
Історію писати власну!

Ти спалений, як стій, і, як тріски,
Беззахисні, жертовні діти.
Пробачиш, любий люде, гріх жаский?
Постань живим, аби життю радіти!

І геть богів чужих! Віднині їм не раб!
До неба руки я здіймаю:

Лиш ти, народе мій, моє життя, мій скарб!
Лише тебе за батька маю!

ЄВРЕЙСЬКА МУЗА
(Елегія)

О музо єврейська! Писання й ридання,
Мов мамині сльози гіркі,
У долі сирітській надія остання
В далекі голодні роки!..

Зіпершись на костур, підсіла під клунок,
Мов вітер зігнув деревце.
Чоло її в зморшках від болю і думи,
Змарніле і схудле лице.

Надгробками станцій карбуються далі,
Завбачні путівники
Шляхів незворотних бездомної долі,
Шикуються в дні і роки.

В очах кістяки з блискавицями в змові.
О владо вогню над життям!
Накаже – і віршем палатиму знову
В пекельних ночах до нестям!..

Як сяйво веселощів бачити любо
У світлі розквітлих очей!
Замовкни, знемого! Зникай, болю згубо!
У стріл – з луком злука, ачей!..

ЄГОАШ (Блюмгартен Шломо) – יהואש (1872 – 1927)

Народився 6 вересня 1872 р. у містечку на кордоні між Росією та Німеччиною. Навчався в хедері, а 1885-го р. — у Воложинській єшиві, самотужки оволодів російською та кількома іноземними мовами. Писати почав івритом. Перші вірші їдишем І.Л. Перец надрукував у збірках "Юдіше бібліотек" ("Єврейська бібліотека") за 1891 р., коли автор приїхав до Варшави, до І.Л. Переца, зі своїми віршами. Той схвалив, пророк велике майбутнє. Та юнака потягло до Америки, куди він емігрував 1890-го р., там захворів на сухоти і кілька років майже не писав, вилікувався, об'їздив півсвіту, 1915 р. повернувся до Нью-Йорка. З 1900 р. зайнявся інтенсивною літературною працею, публікувався у найпрестижніших журналах. Писав вірші, поеми, балади, байки, перекладав Езопа і Лафонтена, рубаї Омара Хаяма, твори Байрона на біблійні теми. 1907-го р. вийшла перша збірка його віршів "Гезамлте лідер" ("Збірка віршів"). Перец назвав її "початком нової єврейської поезії". Головний труд його життя — переклад Біблії на їдиш. Перекладу передувало вивчення старих текстів івритом, їдишем, грецькою та арамейською. Разом із Е. Співаком (1861 — 1927) уклав "Їдиш вертербух" (Словник), 1911, що містив 4 тис. арамейських та івритських слів, які ввійшли до їдишу. Коментарі Є. до Біблії розкривають методику тлумачення темних місць оригіналу. Перу Є. належать також книги прозових мініатюр і дорожніх нотаток, поетичні переспіви біблійних легенд. Але й поетична спадщина його величезна. Вірші його багато в чому випереджають творчі пошуки "інзихістів" (тобто групи "Ін зих").

Помер він 16 січня 1927 р.

МЕРТВА РУЖА

І раптом з книжки випада
Троянди цвіт,
Сухий і мертвий, наче сон
Юнацьких літ.

Питаю книжку: як же тут
Він опинивсь?
Рядки й минуле мовчазні
Як і колись.

А на одному з пелюстків
Сліди були…
То плакав хтось. Але ж бо хто?
Де? І коли?

Цілую мертву квітку я,
Мов серця плач мого.
Хтось же кохав колись когось…
А хто? Й кого?

Хаїм Нахман БЯЛИК –
חיים-נחמן ביאליק
(1873 – 1934)

Народився 9 січня 1873 року у Радах на Волині у бідній родині. Перші 5 років життя провів у сільській глушині, у тиші лісів і ланів, зачарований красою довколишньої природи. Майже на всіх етапах творчості повертався до перших вражень дитинства і втілював їх у віршах: “Весна”, “Метелик”, “Зорі”. У поемі “Га-бреха” (“Затока”) став, на березі якого поет хлопчаком годинами стежив за відбитком у ньому сонця, стає символом поезії та мистецтва.

Позбавлений служби, батько Б. переїхав до Житомира, де оселився з родиною у передмісті. 1880-го р., після смерті батька, мати віддала майбутнього поета на виховання дідові. Тут хлопчик поступив у хедер. У поемі “Аві” (“Мій батько”) Б. із величезним трагізмом зіставляє образ батька, мрійника й містика, з ницістю довколишньої дійсності. Дід був суворим і побожним талмудистом. За життя в діда в хлопчака зароджуються різні, часом несумісні пристрасті: 1) потяг до пустощів, ігор і забав; 2) потяг до самотності, бажання втекти й сховатися, віддатися мріям; 3) потяг до книг. У 13 років хлопець переходить до бет-га-мідрашу, де знайомиться з містичним ученням Кабали. Образ учня-відлюдника змальований поетом в одній із ранніх поем “Га-матмід” (“Подвижник”). Однак і в цьому закритому навчальному закладі відчувається вплив Гаскали, і сюди потрапляють світські книги, твори просвітників. Вирішивши здобути загальну освіту, майбутній поет прямує до Воложинської єшиви, сподіваючись на ширше вивчення світських дисциплін. Тоді ж без сторонньої допомоги почав вивчати російську мову, і першою прочитаною книгою були поезії С. Фруга. У дусі романтизму написаний перший оприлюднений вірш Бялика “Ел га-ціпор” (“До ластівки”) (альманах І.-Х. Равницького “Га-пардес”, 1892). Для поповнення освіти Б. їде до Одеси, де й жив (із незначними перервами) з 1899 до 1921 року. Дізнавшись про смертельну хворобу діда, змушений повернутися до Житомира, де одружується з Манею Авербух і деякий час займається лісоторгівлею. У цей період пише перший викривальний вірш “Ахен гацир га-ам” (“Як суха трава”), що розпочав славетний цикл “Пісень гніву”. Популярність Б. швидко зростає, й на запрошення знаних діячів літератури й культури він повертається до Одеси. Там написав головні свої твори, працював над перекладом повного зібрання творів Г. Гейне. Разом із Равницьким і

Бен-Ціоном засновує видавництво "Морія" ("Наука"). 1902-го р. виходить перша збірка віршів, 1903 — "Сказання про погром", яке сам же поет, відчуваючи важливість цього програмного твору, навіяного жахливим Кишинівським погромом, перекладає їдишем з івриту (під назвою "У місті різанини"). Велике горе, що спіткало нас, та страшніша ганьба жертви, яка не чинить спротиву, — ось основна думка поеми. Цей твір зробив Б. найпопулярнішим із єврейських поетів. Разом із Равницьким Б. видав капітальну працю — антологію легенд, оповідей, притч та крилатих висловів — витягів із Талмуду та Мідраша. У збиранні свідчень минулого та фольклору вбачав першочергове завдання діячів культури. Видає збірку віршів їдишем "Фун цар ун цорн" ("Про печаль і гнів", 1906). Переклав івритом "Дон Кіхота" Сервантеса та "Вільгельма Телля" Шіллера. "Для мене Бялик — великий поет, рідкісне та досконале втілення духу свого народу... ніби Ілля-пророк... і ніби богоборець-Йов", — писав М. Горький, прочитавши Б. в російських перекладах (стаття "Про Бялика", 1916).

1907-го та 1913-го рр. Бялик бере участь у сіоністських конгресах. 1909-го — відвідує Палестину, де має змогу упевнитись у власній популярності. Одна з його пісень, "Біркат ам" ("Богообраний народ"), стала гімном робітників ішува. В Одесі Б. мешкав до 1921-го р., коли з дозволу Леніна (на прохання Горького) разом із групою єврейських письменників покинув Радянський Союз. Після чотирирічного перебування у Берліні 1924 року переїхав до Тель-Авіва, де почався новий, суто івритський період його діяльності. Він одразу стає центральною постаттю у культурному житті країни. У помешканні Б. щотижня відбувалися культурно-просвітницькі симпозіуми. 1926 року поет здійснює турне по США. Займається систематичною науковою працею зі збирання літературної спадщини. Видає 6-томне зібрання творів Ібн-Ґабіроля і готує видання віршів Єгуди Галеві та Ібн Езри.

Б. є засновником дитячої літератури івритом. Перед смертю публікує незакінчену поему "Ятмут" ("Сирітство"), де постають картини дитинства й образи батьків.

Помер поет у Відні 4 липня 1934 року. Після смерті поета його будинок став музеєм.

Поетичну творчість Б. можна підрозділити на 4 етапи: 1-й — овіяний смутком і печаллю, 2-й — превалювання бентежних настроїв, посилення викривальних мотивів, невдоволення рабською покорою власного народу і заклик до відродження ("Мерці пустелі"); 3-й — період розчарувань, творчість цього періоду просякнута песимістичними настроями: "Мій молот не знайшов собі ковадла". Потому — двадцятирічне поетичне мовчання, що зрідка переривається ліричними сповідями: "Не поет, не пророк я, лише лісоруб, і сокира покірна руці працелюбній". Поетична творчість Б. віддзеркалює боротьбу двох

протилежних начал: особистого й національного, земного й духовного, бунтівного новаторства й інтимної прихильності до традицій, викривального пафосу давньоізраїльських пророків і глибокого ліризму. Вона відображає внутрішній конфлікт цілого покоління. Б. таврує асиміляцію не тільки тому, що вона є зрадою своєму народові, а й тому, що веде до моральної спустошеності. Сумуючи за цілісністю й гармонією, поет безстрашно оголює трагізм єврейського життя. "Брехати ви навчені в серці своїм... / В кумир іновірця і мармур чужий / Вдихнули свій пломінь душею живою..."

Б. звільнив поетичну мову від штампів і канонів, надавши своєму стилеві небувалої доти гнучкості. Він — єдиний із поетів XX ст., чиї твори сформували духовний світ цілого покоління єврейства в Росії, Східній Європі та Ізраїлі. Ще на початку сторіччя він передбачав трагедію східноєвропейського єврейства і національне відродження. Він посідає в єврейській культурі й літературі місце, яке у середньовіччі посідав Єгуда Галеві.

НА ПОРОЗІ БЕТ-МІДРАШУ

Я знову, рідний храме, став твоїм,
Торкнувшись порохнявого порога.
Ці стіни знов хисткі, неначе дим,
І стеля чорна, і брудна підлога.
Шляхи позаростали і стежки.
Руйновище. Ані плачу, ні свята.
Тремтять у павутинні павуки,
І крячуть у покрівлі воронята.
  Здригаються колони на вітрах,
  Відламки стін потрощено на прах.

І порохи, і Тори вже нема.
Гниють у бочці плісняві сувої.
У тишині торкається сліпма
Самотній промінь темряви сумної.
О стіни храму, стіни ці святі!
Народу й духу схов у часоплині, –
Чому ви стоїте у німоті,
Розкинувши ці довгі чорні тіні?
  Чи Бог пішов навік од цих руїн,
  І вже до нас не верне більше Він?

Покинуті, похмурі, мовчазні,
Скорботою німою оповиті,
Згадали ви зі мною давні дні,
А чи синів, розвіяних по світі?
Питайте, я чекаю запитань
Про всіх синів з далекої долини.
Здолала нас ворожа чорна хлань,
З Ахору я прийшов під рідні стіни, –
  Вернувся я, знеславлене дитя, –
  Звитяжцям не судилось вороття.

Немов жебрак похилений, стою.
Мій храме, ми спустошені з тобою.
Зруйнованість оплакую свою
Чи плачу над руїною святою?
Твої сини, птахи твої сумні, –
Так тінь майне і у конарах щезне, –
Розвіялись вони по чужині,
Покинувши кубло твоє старезне.
  Вони помруть, забувши рідний храм,
  Чи інша смерть судилася синам?

Мої шляхи – полин і ковила.
Бористу славу втрачено в розстанні.
Вода під саму душу підійшла –
Я відчував ті дотики останні.
Твій прихисток, твоя затишна тінь –
Рятунок мій, душа моя нетлінна,
І серце досі сповнене стремлінь,
Дарма, що підгинаються коліна,
  Що, спорожнілий, став на твій поріг,
  Я Бога спас, і Бог мене зберіг.

Не хочу ні шаленства, ні ганьби,
Відтак любов'ю житиму палкою,
Тож ми неправди лютої раби –
Вернися, мій жаданий супокою!
Мені не оскверняти Божих див
І права первака не продавати, –

Брехню зневажу, – Бог мені судив
Не левом бути – з вівцями вмирати.
  Ні пазурів, ні ікол чотирьох, –
  Вся сила – Богу, все життя – то Бог.

Мов ящірці зіщуленій луска –
Для мене духу вічного фортеця.
Далека та хвилина чи близька –
Коли до бою вийти доведеться,
Біля правиці завше буде Бог,
Я битимусь в шаленому пориві,
Нестримно йтиму з Ним до перемог.
Лежать убиті леви злотогриві.
  Живло – травинка, висохла й німа,
  Лиш подув Божий – і його нема.

Та не навчився бити мій кулак,
Я сили не віддав питву і блуду –
Я для пісень родився і відтак
Я, бранець правди, їх співати буду.
В усіх кінцях небес мої пісні,
У горнім горлі кожної істоти,
І вже простує правда в тишині,
І голосів божистих не збороти.
  Ні звуків, ані слів ізвіддалік –
  Слова бористі лишаться навік.

Моє ім'я зневажив лиходій,
Воно ж без плям перелюбу і крові
На тій межі, останній і святій,
Постане знаком Божої любові.
І знатимуть: відлюдник-мандрівець
Білоголовий брів між лиходії,
Бісівську силу звівши нанівець,
Очистив душі, юрбам дав надії, –
  Він тільки й мав, що срібло голови,
  Торбину, костур, тихі молитви.

Намете шемів[1], не впадеш повік!
Я з купи праху відбудую стіни.
Мій храме, ти у темряві не зник!
Мій храме, ти відродишся з руїни!
Постане для прийдешніх поколінь
Храмина і просторіша, і вища,
Проллється світло, відтіснивши тінь,
І Божий дух сяйне з-під хмаровища.
  Уздрить усе живе: загинув лох,
  Зів'яла квітка, та навіки – Бог.

* * *

Тяжко від вашого смутку і горя,
Лину я серцем до Чорного моря –
Ближче до вас, мої рідні і друзі!
Знаю, що море те повне сльозами
Мами, моєї страждeнної мами,
І за піснями моїми у тузі.

Виплакать вам не вдається всі сльози,
Їх убивають вітри і морози.
Наче підземних джерел течією,
Вашим сльозам не пробитись струмками,
Бродять в глибинах, немов хробаками,
Здавлені важко піском і землею.

Випали б сліз всі щемливі кристали, –
Легше б вам стало, вільніше б вам стало.
Є ще надія, не все ще пропаще.
Бог допоможе – і злиднів не буде,
Будете ви так, як інші всі люди,
Жить красивіше, достойніше, краще.

Може, прославиться світ ненароком
Віщим, новітнім Іллею-пророком,
В небі гримкі прогуркочуть обози,
І спалахнуть блискавицями грози,
Ваші навіки осушаться сльози,
Тисячолітні, святі ваші сльози.

[1] — шеми — семіти

Я ЖАДАЮ СЛІЗ

Хай серце заплаче – але не від горя,
Що суне, як хмари, із Чорного моря.
Дошкульніш біда безпорадних братів
І сльози моєї єдиної мами
Наповнять безодні, проллються морями,
І тишу поранить мій смуток, мій спів.

Я відаю: плаче вона, бо нещасна,
Бо лихо ще більше, аніж її власне,
Притлумленим б'є з-під землі джерелом:
Пробили дірки в нас нелічені жертви,
Що бродять поміж гробаків і між мертвих –
Багато їх в землю лягло.

Під землю добилися сльози солоні,
Неначе цвяхи, що пробили долоні –
І Бог, може, плаче коли-не-коли.
А нам у часи, коли ліпше померши,
Так хочеться бути такими, як перші,
Що гідно й чествиво на світі жили.

І в пам'ять про тих, що у небі їм гавань,
Лишитись, пошити з хмарини той саван,
Що землю із небом сьогодні з'єдна.
І радість засяє відпущенням пишно
Для всіх, хто вже сліз зачекався всевишніх.
Для обраних сльози – свячена вода.

САМОТНЯ ЗІРКА

Зіронько-жаринко, в мороці нічному
Освіти, маленька, шлях мені додому.

Не боюсь я пекла, привида нічного,
Я втомився жити в смутку без нічого.

У ярмі я виріс – кочівник невтомний:
І жебрак одвіку, і давно бездомний.

Голод був мій тато, чужиною мати.
Бідністю в пустелі нас не залякати.

Та боюсь до крику, до страшного болю
Жити без надії на вогонь і волю,

Жити без надії в затхлому болоті,
У свинцевім бруді, у слизькій мерзоті,

Жити псом, що рветься з ланцюга, голодний...
О життя прокляте, із яким не згодний!

Освіти мій сором, дух мій, зірко рання,
По чужих соборах, по чужих зібраннях.

Та світи так довго, доки буде в міру:
Може, я ще встану, відшукаю віру...

Та чи довгий шлях мій, я того не знаю:
Присмеркам, блуканню меж не видно й краю.

Промінь твій в безодні тихий та ласкавий!
Погляд незугарний мій прийми лукавий:

Не до дна ще сльози виплакані в дії –
Сколихнуться мрії в молодій надії,

В серці не дотліла світла крапелинка,
Спалахне багаттям полум'я велике,

Доки сила б'ється у страждань юдолі,
Присвіти дорогу в битві проти Долі!

1899

ВЛАДА́РКА ШАБАТ

Ледь сонце сідає в золо́чений сад,
Шабат зустрічаймо, Небесну Шабат!
Влада́рко, вітай наш святковий обід,
Й ви, ангели, ті, що тримають цей світ!
Крилом небес шеле́сни,
Шалом, Шабат Небесна,
Й вам, Ангели Світу, шалом !

Як сонце заходить в золо́чений сад,
Пора проводжати Влада́рку Шабат.

Шість днів не забудь, як нам гарно було –
Чекаємо знов за святковим столом!
Так, ще тиждень роботи,
Так, прощай до суботи!
Й ви, Ангели Світу, – шалом!

У МІСТІ РІЗАНИНИ

Зі сталі й заліза карбуй мовчазне
Гартоване серце – послухай мене!
Ходім в закатоване місто – дивись,
Помацай руками розтрощений камінь,
Все те, що отут будували роками –
Ці дрова ворітьми стояли колись;
Розбризканий мозок і кров почорніла –
Братами моїми настелено скрізь.
Ти маєш од крові відтерти ці брили,
Блукаючи повз переламані долі,
Повз чорних цеглин перепалені болі –
Вогонь і сокира людей зацькували,
Кружляли у вальсі всесильнім криваво,
Дахи розпанахавши чорним проваллям –
Дивися, як зяють їх рани діряво,
Послухай: волають роти занімілі,
Бо ліків калікам чекати дарма...
А вулиці в пір'ї тобі по коліна,
Немовби у річку пірнув білопінну,
Де потом кривавим фарбовано дно –
Безладдям горбатиться кревне майно,
Набуте життями, на шмаття подерте,
Так само, як люди, – розшарпане й мертве...
Тікай, бо зміїно розвалля затисне –
Зі срібла та міді, із шовку й батисту,
По крихтах назбиране потом турбот
Для свят, повсякдення і Божих субот.
То тфілни[1] і талеси[2], посаг і збіжжя,
І світло знання у святім П'ятикнижжі.
І не потопчи – сповивали й тебе ж –
Хіба материзну від ніг одіпхнеш?..
Тікаєш? До світла й повітря мерщій?

Чекай! Поглузують із тебе дощі!
І сонце насипле у витеклі очі
Акацій квітучих змордоване клоччя,
Їх пахощі труйні в ранковому вітрі
Безсилля в твоїй голові замакітрять.

Засіяно місто друзками скляними,
Цвяхами поцілює в зір вогняними…
Та двійню дарує Господь за покору:
Весну і молитву ранкову.
Вже знов розбуялись городи й сади,
Росою сріблятьcя сліди,
І день працьовитий, дбайливий господар,
Вже злото криваве підносить зі споду…
Ховатись в обійсті? Куди б звідси втік?
Повсюдно той самий смітник!
Скарали на голову вчора обох –
Жида і собаку, лишивсь тільки Бог.
Сьогоднішній день їх під тином знайшов,
Помацав, замащений в змішану кров.
Цить! Дощ заштовхає кривавий потік
У ринви, німі і оглухлі навік,
Щоб попіл, що неба глибінь зґвалтував,
У синій безодні мерщій розтавав.
Порубаний тин, обгорілий і чорний,
Стрічатиме сонце сьогодні, як вчора.
І сонце зі сходу в розчахнутій сині,
Вжахнувшись, не зменшиться й на волосину.
Мовчіть, мов не трапилось в світі нічого…

У цій божевільні горища, мов скроні,
Примарний твій прихисток, теж безборонні,
Бо й там смертний холод, мов подих зими,
Потворними чорними має крильми.
І дибки волосся на голові,
Бо з кожної шпари, чорнющий, безодній,
Жах втуплює в очі свій погляд мертвотний…
То, може, якась горопашна душа
Стражденне волання тобі залиша…

Чи можеш її ти у саван вдягти
І разом із нею у землю лягти?
Бо вже і на тебе сокиру готують,
Ніхто не врятує – й тебе закатують,
На тебе, на програшну карту, поставлять...
В смертельнім реєстрі хіба ти останній?
Цей безум страхіть марить кров'ю упитись...
Остання мораль – за життя зачепитись...

Мов голуб, тремтиш під ножем різника,
Втули́вшись у дах, і надія зника,
І погляд незрушний очей неживих
Втовкмачує сенс, до якого не звик,
Пояснює, певний, як Бог, правоти,
Що неба поможе тобі досягти.
Живим ще у небо ніхто не злітав...
За віщо? І вкотре: за що саме так?

І голову пне у небесні марноти
З-під даху німого, з-під чорної ґонти,
І рве павутиння – павук ще не виздох, –
Його розпитати – він бачив, він свідок,
Єдиний живий, хоч і родом він звідси,
Єдиний він може тобі розповісти:
Про нутрощі, напхані кров'ю і пір'ям,
Про пазурі – в очі, у тім'я – сокиру,
Відрубані голови, як в гусаків,
Об сволок розчахнутих кволих батьків,
Про сплячих у мам на руках немовлят,
Пришитих ломами до мами навічно,
Про інших, живцем головою об камінь,
Про зойк їхній: "Ма..." – друге "ма" – матюками...
І знову, і знову – страхіття і відчай
Просвердлюють мозок, пекуче болять,
Задмухують душу правічну, як свічку.
Розбий об кагал збожеволілі скельця,
Тікай із горища, та місто не кинь це,
Бо й світ не врятує тебе із учора,
Хоч сонце розхлюпає світло, як завше,

З порогом поріг серпанково зв’язавши,
Та золото тьмяне і запнуте в чорне,
Бо свині у нім копирсались потворні.
Тож далі, подалі од світла тікай,
Під землю, де чорний безколірний морок
Проштрикує серце болючим доко́ром:
Ти бачиш? Ти бачиш, як чисте сплюндроване?
Оно перші десять, і другі – де край?
При матері спершу дочку закололи,
І мати навколо лежить, захолола;
Загризли, як стерво, голодні шакали
Дитя, що напомацки цицю шукало,
Тягло рученята і падало в кров…
Сокири, що теплою кров’ю впилися,
В роз’ятрені рани безтямно вп’ялися…
Ти ж, вилупку, мав пелюшки такі самі…
Брати й наречені, сини із батьками
Очима кривавими в ямах безоких,
Гидуючи, гнатимуть спокій ваш, доки
Ганьба зажене до смердючої ями
І здушить пиху неєврейства так само.
Вам, грізні й зарізні антисеміти,
Кров кров’ю не змити, в землі заніміти,
В землі безголів’ям навік очманіти…
Вже іншим, ступивши на пруг домовини,
Вишіптувать ваші смертельні провини:
“О Боже, запни їхні очі у більма,
Щоб я, Божий раб, не ввижався їм більше”.
Господь, може, згодиться нас оживити,
Із крові і бруду зростити, мов квіти.
Помирить обидва світи Адонаї
І люд ворогуючий кров’ю з’єднає.
Та, Боже, якщо не спинив різанину,
То відповідь дай на питання рабина:
Як мертвій живу народити дитину?..

Розваллям ходім – зазирнути повинні
До хліву, де хлебчуть кривавицю свині, –
Аби власноoч неподобство засвідчити…

І там, де братів і нащадків забито,
Їх кров безневинну в небес відмолити,
Оплакати кожного і відспівати,
До Судного дня у землі поховати,
Найменння шановні одмити од бруду,
Хто навіть ховавсь до собаки у буду,
Тікав, мов блощиця, сіріший од миші,
І здох, як собака…
Щоб ранок прийдешній
Поклав теплий промінь на татові вічі
В його власній хаті… Не плач, чоловіче!
Чому затуляєш обличчя руками,
Заюшений, вилиць роздряпуєш камінь?!

Ходімо у діл, де буяють городи,
Повітка там є для побитого люду,
Там жертви погрому немовби поснули,
Бо висмоктав кров з них вампір знавіснілий,
Сп'янілий, розкидав колеса кінцівок,
Забризкані кров'ю людською і мозком,
Стирчать гачкувато їх погнуті спиці,
Мов, горло затиснувши, пальці убивці.
Он вже й сутеніє вогненно й криваво.
Як сонце за обрій сховає заграву,
Скрадайсь до повітки, немов мимохіть,
В криваве пекельне проваλля жахіть…
О жах! Жах розчинено тут у повітрі,
Він вчавлює в тишу чадні́ свої віхті…
Мовчи – бо й тебе проштрикне своїм вістрям…
Під ним затріпоче все тіло, немов
По вінця ув очі – агонія й кров.
Здуши у горлянці і схрипи, і стогін,
Коли ніж виймає зітхання останнє,
І, відчаєм звільнена, кров застигає… –
…Ту кров з-під коліс вибивало цівками,
Людей на тріски перемелював камінь,
Скидали колеса потрощених в ями,
Й калічне повітря німіло з нестями,

І привиди чорні роїлись в очах.
Німе зітхання, мука, біль найбільший...
Страждайте мовчки... Не поруште тиші,
Бо хтось там є, приблудиться й до тебе
З очима, тоскно зверненими в небо,
Або заглибленими у підземну тугу,
Руками прикриваючи наругу,
Рятунку зачекавшися від Бога,
Намацуючи пальцями наосліп
Свій смертний шлях, тернами сліз порослий.
Це він і є, дух смертної скорботи,
Той самий, що тобі оцю в'язницю
На згубу присудив. Єдиний вихід звідси –
Терпіння вічне виблагати нині
Для себе й тих, хто ще не в домовині,
Тим, у повітці, зшити саван. Доти
Тинятися світами ти повинен
У чорнім товаристві смертних мук,
З розбитим серцем, що живе над силу,
Хоч раз би скрикнуло – мовчить з розпук...
Воно в собі плачі свої здушило,
Святині прихищаючи крильми,
І голову, де приховали ми
Заплакану, тужливу рідну мову.
....
Поволі туди, де замкнули мерців,
Лишися віч-на-віч із мороком цим,
Аби пересичив безсмертную душу
Терпким і жагучим німотним терпцем,
Коли все в тобі заніміє незрушно,
Мерці заговорять, постануть живцем.
Залиш їм цю піняву смертну на спомин,
Бо маєш у пошуках світ перейти,
Аж поки не знатимеш всіх поіменно...
....
Щоб хтось не побачив, повз місто навскрад,
Хоч поповзом потай на цвинтар дістаньмось,
Дивімося пильно – тут кожен, як брат,

І запам'ятаймо!
Не плач, моє серце, – суцільна сльоза,
Хай очі поскляться на камінь надгробка,
Крізь вибиті скельця кричатимуть хай
Про жертви, що стали різницьким доробком.
Та крик застига в кам'яній німоті,
Бо дивляться в очі ті душі святі.
Їх напхано, наче забитих телят.
Мені не одплакати. Їм не повстать...
О, як же мені кістяки ті болять!
Пробачте мені, що я жити зостався.
Пробачте хоч Богу ганьбу цю довічну,
Пробачте мені це стражденне життя, –
Страдденніша в сотні разів ваша смерть.
Мо', саме така й під моїми дверима
Чигає і вхопить на ранок мене –
Дивіться, я більше нічого не можу.
Господь хай злаexcавиться й вам допоможе,
Бо духом і плоттю я геть зубожів,
Лиш болісний вітер несе по світах,
Лиш небо безкрає розпачливо плаче,
Бо їх незліченно, навмисне забитих –
Дарма прожили і дарма полягли –
Не знати, для чого, за віщо, навіщо?
І хмари громадяться над головою,
Змивають слізьми тих, що вкриті ганьбою...
Від ночі до ночі похилене небо
Оплакує жертви земні...
Безмірний наш сором – на пильність безмірну –
Що більше? Ти, сине Адамів, скажи!
Ні, свідку безмовний, в собі збережи,
Що бачив мене у кривавій калюжі
Незрушним мерцем на подвір'ї спаплюженім.
Дай швидше, людино, мені свою руку,
Ділімо по-братньому тугу і муку,
Змішаймо із люттю отруйною їх,
Із вихлюпом пінним мерців, ще живих...

Ходімо мерщій в степ, де трави духмяні,
Весни молодої провісники ранні,

Бальзамом у серце, росою у вічі,
На ласку і втіху народженим двічі…
Як трави, ці жертви покосу, людино,
Високими стеблами кинуті на́взнак!
Відводячи очі, женці примовляють:
“Народ ваш – покоси, отава спожита”.
Чи зможе отава повстати, ожити?..
Ти чуєш? Цей скрегіт жахливий, дикунський –
Це нищать почесних, порядних, найкращих,
Із тисяч життів роблять копи і купи,
Замішують діжу на крові гарячій,
А захват подвоюють зойки конання,
Аж сонячне світло трясе в лихоманці
Над стятою стелею головою
З кривавим обличчям, притуленим криво… –
Жахливо! Аж тіло обсипле морозом!
О бідний народе мій! Де ти? Немає!
Лиш приском і димом душа дотліває,
У серці лункім – найпустельніша пустка,
Та зерна зненависті зрощують помсту!
Ти чуєш? То попелом торгає серце:
Вони вимагають, щоб гріх відмолив цей…
Чи гріх ронять в душу ці тіні розпуки?
Чого вони просять? По що тягнуть руки?
Що в цій порожнечі? В цім розповні грому?
Що маю зламати, здолати – і чо́му?
І всесвіт, і небо, і вічність – пощезли,
Мій світ перекинуто з безміру – в безум.
………………………………………………
Тож слухай, людино!
Хай кантор олтар обридає.
Чи, Боже, Тобі вже псалми і плачі набридають?
До Тебе, навчителю, звернуто зір мудреців,
Твоїй благодаті з малят прилучаються діти,
Багатоголоссям до Тебе волають загали,
Бо віра єдина тримає серця і будівлі,
З Тобою бо легше тремтіти у вирі навали, –
Як варвари нас обертають усіх на мерців,
То певні – не плакатимеш за нами!

Зніми ж свого німба й свої окуляри віддай,
Здушу і зітру я всі Божі ознаки,
Нещасний, поганьблений паки і паки,
Живий – нáщо ж плачеш, Всевишній суддя?!
Безслізний донині, потонеш в сльозах,
В сердечних глибинах фортецю змуруєш,
На лють і зненависть її офіруєш
Змії, що зростатиме в серці-кублі
Й смоктатиме радо і першу, і другу,
Повік не тамуючи голод і спрагу.
Коли відгукнеться до нас Йом-Кіпур[3],
Розіб'ється серце, й змiюка звільниться,
Стрілою здійнявшись, навік вкорениться
Голодною смертю отруйних тортур
В серцях богообраного народу.

А завтра знов іди на вулицю, людино,
Дивись, там ярмарок понищених життів!
Скалічена, напівжива людська черва,
Заюшена, покришена на січку,
У дранті зі шматків кісток і шкіри;
Малята, видрані із матерів, –
Повсюдно страдницька, в тортурах смерть.
То сарана стокрила літо вкрала,
Сточила двері, вікна і ворота
І скупчилася вже біля порогу, –
І жебракам, і вченим прожирає
Благальні руки аж до гнійних ран.
Останні очі кидались до вікон,
Та, гірше ніж рабів, собак приблудних,
Їх чавили важкими чобітьми!
Грошима рани сплачено, грошима!
Грошима – за ґвалтованих дочок!
За смерть старого батька; щонайперше
За віру юні, ввергнену у вир!

Ходімо старцями́ до урвища страти,
Аби, як належить, кістки поховати.
Та жертвам святим не знайти домовини –

Натоптуймо, браття, щільніше торбини,
Аби по світах ще повніше напхати –
Від міста до міста, від хати до хати.
І кожен чужинський і зверхній поріг
Хай чує захриплі пісні жебраків.
Благайте, хапайте – чи вас мені вчити? –
Щоб м'яса й кісток до **отих** доточити.
....
Чи втеч споконвічних тобі не задосить
В пустелі, в пастки́ – а чи ти сповна розуму?
На тисячу мук розшматуй свою душу
І серце жбурни, наче пса осоружного.
Гаряча сльоза хай розтопить каміння,
Волання – у бурі знайде відгоміння...

ОСТАННЄ СЛОВО

(З пророків)

До вас я від Бога прямий посланець.
Він бачить: тут зводять життя нанівець,
Він бачить: все гине, гнітить, загнива.
Що день, то сивіша Його голова.
У відчаї руки здійняв Пресвятий,
Обурений, владою Він скориставсь.
Мені загадав у цю землю іти,
І от посланець я від Нього до вас.

І так мені промовив Бог:
"Страшний тягар – Я вже без сил,
Іди й розбий, хоч серця зойк
Сльозою зір би загасив!
Хай важко й гірко натщесерце,
Хай в небокрай – останній стогін,
Але й земля тоді здригнеться,
Струсне із себе бруд і погань".
І я послухався і рушив

---

[1] тфілни, тфілін (філактерії), коробочки з цитатами з Тори, що кріпляться чоловіками до чола під час молитви
[2] талес – молитовна накидка
[3] Йом-Кіпур – Судний день

Шляхом, камінно перестиглим.
І всі чуття мої і душу
Пекло́, мов у зміїнім лігві…
Зі мною і навкруг – нікого…
То тільки наших болів спогад,
Яким потрібна допомога…
Бог на покару серце дав,
Що біль чужий сприйма, як власний.
Ятрить його чужа біда
І палить пе́кло повсякчасне…
І ваш тягар відчув я враз.
Чуттям понад знання сягав.
І ваших слів пекучий спазм
Розрад від мене вимагав, –
Хвилини згаяти не можна…
Я йду – вже у печері вашій.
Вам рани залижу побожно,
І кров навічно нас пов'яже.
Так має статися – так буде,
Заколисаю і загою,
І голос мій вас вранці збудить,
Поки землиця заспокоїть.
Я йду – то йде розради час.
Несу я звістку душам вашим.
Бог спорядив мене до вас,
Я вашим душам дар назавше…
Я гарт несу від Бога люду,
Щоб зрушив гори він без труду.
Від руху рук моїх кремезних
З очей злостива мла пощезне;
Мені Бог мову дарував,
Щоб дзвоном зло я таврував;
Щоб камінь задзвенів залізом,
Залізо гартувало сталь,
Щоб всі і кожен Бога визнав,
Щоб знову люд народом став.
Стою під вашими дверима,
Вже відбира мені язик,
Вже суне глупа ніч невтримно,

Аби мій промінець заник.
Навстріч мені – ганьба і кпини,
Чола каміння не мине,
Та й це мене вже не зупинить –
Сам Бог напучує мене.
Та не промовлю вже до вас,
Бо смерть прорік вам Божий глас.
Єдине вимовив слівце,
Та вітер геть відніс і це;
І мовлена єдина звістка
У травах проростає в іскру,
Але з посохлих трав уже
Пожежа радісно ірже.
Було – та тільки загуло,
У попіл слово полягло.
Проте і той морозом взявсь,
І крапля кулею здалась,
І луснуло відлуння громом,
І день раптово споночів,
І серце стислось підсвідомо,
І розкололось на плачі́!
Та постріл у сльозу влучає!
Як боляче! Плачі облиште –
Не вірить більше тим плачам
Ні Бог, ні я, ані хто інший.
В багнюці й болоті хай буду заради
Вас, люди, хай одяг собі роздеру,
Аби моє слово – на ваші розради,
Розвіяти вашу одвічну журу...
Ніхто вам на поміч не прийде однині,
Я друг ваш єдиний, напутник єдиний...
Молитви моєї зціляючі звуки –
Крізь двері ґратовані, холод і голод.
Намарне вам Божі відштовхувать руки –
До вас я всміхаюся Божим глаголом.

Бідахи, вам слід пам'ятать повсякчас,
Що більше не зможу втішати я вас,
Бо я – тільки слово страшної мети,
Що вам з цього місця повік не зійти;

Що в чорне обвугляться сонячні дні,
Серця́ розпанахають руки брудні,
І рота поранять вам їжа й питво,
І в хлібі щоденнім – гіркота отрут,
Життя гидуватиме вашим єством,
І смерть відсахнеться, угледівши труп…
Надії на втіху вам світ не лишив.
Дощенту й моїй відпалати душі,
Аби розірвався мій з вами зв'язок…
І мужність поляже, згубивши путі.
Та жовчний сарказм, а не зболений зойк
Ще плюне криваво у пики пусті…

Всевишній вийшов і прорік:
"Щоб Я востаннє чув цей скрик!
Востаннє – стогін навздогін,
Мов гори витисли з долин".
І слово Бог зронив тверде:
"Почуй, оглухлий:
день гряде,
Я сонячні відкрию брами,
Щоб Всесвіт світанково плинув.
Раби ж залишаться рабами,
Од світла спивши лиш краплину…
Сини засліплі їхні й доні
Блукатимуть, як поторочі,
І повтікають світ за очі,
Хапаючись за промінці
І обпікаючи долоні…
Куди? Оманні манівці!

Звільнив би Я ваше життя від страждань,
По вінця влив радість у ваші моря,
Та вам увірвалася нитка чекань,
Тому переповнена й чаша моя;
І всохнути вам без дочок і синів,
І жебрати коло чужинських дверей,
І битися лобом у груди земні,
І колінкувать коло їхніх джерел;
І згага вам горло ножем роздере,

Не дасть вам і краплі ніхто в чужині…
І кпинами кожен ощериться рот,
Бо зась вам до їхніх джерельних щедрот.
Та Дух вам втіху сповістить,
Як Божої роси блакить –
То шлях новий в новітнє небо –
Ви, як суха солома, всі
Травою зродитесь в росі,
Запліснявілі і занедбані.
Хто закоцюрб і геть зневірившь –
Роздмухає Дух іскру віри –
Палкими вмитися слізьми,
Віддатись вічності в офіру…
Тож, люде, в серце ти візьми –
В людину виплекати звіра…

Та, зцілення чекавши, знай:
Сумирно маєш перебути
Дикунський зловорожий край
Старце́м біля чужих набутків;
Камінням під чужий поріг
Лягти у виразках і ранах
І ще до прикрощів старих
Чекати штурханів старанних;
Жебрацьку мову вигнання
Ховати у торбині вутлій,
За гроші помирать щодня…”

Життя пручається й не хоче
Без зір – у нескінченні ночі…
Та вітром зойк відносить геть,
Він не сягає вух пророчих.
І моторошно в наших злиднях,
І моторошно стертись в дерть.
Запаморочний смерті віддих
Знекровлює жагу життя,
Й Бог вимагає каяття…
Жахливим болем серце тисне
Єство хижацьке прямовисне,
Вуста не мають сил молитись,

Отут і спробуй не схилитись
І надихнутись днем безплідним…
Та не поховані ці жертви
Від тебе воскресіння ждуть,
Попри вогненну звичку жерти,
Попри єдиний вихід – смерть…

І Бог звелів:
Іди і будь
У домі гончаря за горщик,
Розбийся і промов пророчо,
Щоб чуло Небо й всі почули:
“Отак терпіти біль навчу Я,
Без стогону й волання – мовчки.
Хай гнуть дугою – ані руш.
І зійде Бог до ваших душ…”

* * *

Не йшов по сліду чи на голос,
Я сім шляхів долав, бува.
Я впав, немов роса на колос,
Чи під дощем – суха трава.
Дарма кричати, бить на сполох,
І ваша пісня – не моя.
Палаю – очманілий голуб,
Якого вжалила змія.

Йду: не зворушить звуків злива,
Вітань я майже не розчув.
Смерть обіймає ноги хтиво,
Та я ногами й потопчу.
Промовистіші ваші очі
В мигтінні чорних блискавиць,
Аніж ті знаки, що охоче
Лишають пазурі левиць.

Речу я – небо незворушне,
Земля, немов сухий листок,
І спраглі гори з місця зрушать
За слова Божого ковток.

ПІД ДЕРЕВЦЕМ ЗЕЛЕН-ЯСЕНЕМ

Під деревцем зелен-ясенем
Шлоймо чи Мойшеле грав собі,
У татовій кофті закасаній,
Єврейське курчаточко щаснеє.
Зди́міло тільце горіхове
В пір’я й солому під стріхою,
Вітром недбало розтринькане
На горобине цвірінькання.

Очі лишилися, синочку,
Очі, із ночі росиночки,
Ніби дві чорні жариночки –
Очі пророчі, всезнаючі,
Очі, в безодні пірнаючі –
Очі пташини із вирію,
Очі з такою довірою…
Чим я вам ласку відміряю?..

ФРЕЙЛАХС (ВЕСЕЛОЩІ)

Не ласуйте зі спонуки,
Світ народжений для втіх.
Другові на плечі руки,
Запальний танок – не гріх.

Підморгніть веселим оком,
П’яти й хати – догори.
Скоком-боком, ненароком
Сміхом у двори – гори!

Забувайте зле й мерзенне,
Болі вам не до лиця.
Вдармо лихом всім об землю,
І танцюймо без кінця.

*

Годі їсти, годі спати,
Від життя чекати див.
А що варто? Ви ж – орлята,
Підстрибнув – і полетів.

Понад гори – горя корчі,
Море злиднів – через край, –
Хай їм біс! Заплющіть очі –
І прямісінько у рай!

Тільки раз в житті вмирати,
Раз – гаразд іти в танок
Цей шалений. Нумо, браття,
Витанцьовуймо вінок!

*

Що нам тато, що нам мама,
Що нам ворог, що нам друг!
Вишиватимем ногами
Аж до скону закаблук!

Всі, усі в єдине кодло,
Коси й бороди, летіть!
Підстрибом старі і молодь,
Лиш взувачка миготить.

Кличмо в коло всіх навколо,
Дайте руку, пане Бог!
Скаче цвинтар вище школи,
Лазні – вище синагог!

*

Зась до хали і до хліба,
М'яса й риби не торкайсь.
Не насиділися ніби!
Коло столу – наш танц-клас.

Ширше коло корогоду,
Річка стрічкою навстріч.
Пану Богу на догоду
Ходить хата, ходить піч.

Вгору, бороди і пейси,
Радість порскає з грудей.
Добре, брате, добре, сестро,
Вдалий танцювальний день!

*

І ні краплі насолоди
В пересохле джерело?
Лий у келих! Пий, як воду,
Аби лиха не було!

Вгору келих! Ну й скажена!
– За життя і за свята!
Хай пощезнуть воріженьки,
Білий світ хай процвіта!

*

Нам ні совісті, ні правди
Не вблагать, не заробить.
Ну, то й що? Танцюєш вправно,
Ось і думка не свербить.

Ну, хапай найкращу кралю,
Хай ніхто не перейма!
Бо нема дорозі краю,
Каркові нема ярма!

Рвійно, вільно і свавільно,
Не жертовне ти ягня!
Світ голодний знайде винних,
Тридцять срібняків – брехня!

* * *

Хотів би конче знати я,
Що є насправді смерть?
Чи випаде душі моїй
Зійти на стогін чорний?
Чи, може, виблюватись їй
В гіркоті жовчі?
Мо', виллється душа моя
Перлиною сльози,
Розкотиться на блискітки́,
Дрібки́ мої засіє
Повсюдно у чужі серця
І на чужі корони?
А може, присуд – на старця́х

Брудним лисніти шматтям,
Чи у кіптя́вних каганцях
Тремтіти чадним світлом?
Чого ж очікуєш таки,
Душе, притулок світла?
Мій зливку золотий, ховайсь,
Пірнай у глиб очей,
Аби раптово не зірватись
В безодній морок,
Де навкруги на вік віків –
Безмовна чорна смерть…
Тож вирок ти почув: помре
Снага життєва,
Залюблена у паперові
Книжкові стоси,
Що мудрістю чужих сивин
Живили думку –
Отак – щоб знань моїх кістяк
Зазнав руйнацій,
По жертві – себто по собі –
Читати Каддиш[1] –
А чим зарадиш?
Єдиним: хай огорне смерть
Вночі і взимку,
Десь під парканом щоб задуб,
Як пес голодний…
Й коли мене засипле сніг,
Останнім рипом
Прокляття зірве навісний
Злодюга-вітер…

З ВИСОЧІНЬ-ГОРИ

З височінь-гори,
Із зелен-трави –
Тихе дитинча
Радощів моїх…

[1] поминальна молитва

Чи було, чи ні?
Промайне – лови,
Обмина той час
Нині мій поріг…

Знають лиш вітри
Й спритні промінці,
Мінячись в очах
Золотим дощем,
Із яких долин
Той джерельний дзвін,
Де ж те дитинча,
Мого серця щем…

На отій горі,
В місті, що згадав,
В ро́змаї трави
Вірив я собі,
В тиші звідти я
Бога виглядав,
Янголи й мене
Не́сли в голубінь.

Передднем субот
Літньої пори,
Звільнений школяр,
Світлом я впивавсь!
О мої човни,
Плиньте з-за гори,
Поверніть мені
Гору ту і час!..

Хай несе з довкіль
У незнаний світ,
Де пірну з гори
В море світляків,
Де зі сховку мли
Сонце у зеніт,
Де росте між трав
Радістю – сумне.

Світова душа
Ллє у мене струм
Повівом легким,
Сяючим теплом;
Ледь не захлинусь –
Сонцебарв'я сурм
В серці вибуха
Світлим джерелом –

І росте, росте…
Далі, вшир і вглиб… –
Серце хлопчака
Прагне німоти,
Тугою сплива…
Чом? Якби могли б
Відповідь знайти –
Чи вона така?

Може, ластів'я
Знає "так" чи "ні",
Сенс пташиних слів
Крил ховає свист.
Не схопити зміст,
От хіба що спів,
Вільний вітровій
Вільної пташні.

З височінь-гори,
Із зелен-трави
Тихе дитинча
Радощів моїх…
Чи було, чи ні?
Промайне – лови,
Обмина той час
Нині мій поріг.

ВСЕ МЕНІ ПЕРЕПЛУТАЛОСЬ

В мені переплутано трави і квіти,
Проміння, тремтливих метеликів рій.
І сяйво, в дзижчанні й сюрчанні розлите,
Доземно схиляє розгубленість вій.

Гаряче, гарне – вабить, горне,
Тамує подих – неповторне
Обличчя сяючої днини,
Ласкаве, стишено-мажорне.
Голівки квітів, мов зміїні,
Що, з лона випнувшись земного,
Шукають сонця, наче Бога,
 І Боже сонце ласку й дім
 Дарує всім.

Гаряче, гарне – наче Бог
Між трав земних веде танок,
І степ долоні простягає
По той квітуючий вінок,
Який безмежжю до лиця,
Бо ні початку, ні кінця.
І кожен квіт на самоті
У краплі – всесвіту сягає,
 І вітром – вічності снага
 З ланів летить.

Принишкни, тишо! Адже мить
Летить нестримністю стріли,
Дитинства сон за сотні миль
Несе в сивини ковили.
Було – як блискавка, як блиск.
В очах відбився – падолист.
Солодка радість рос рясних,
Де, не старіючи, я ріс –
 Стоптав я ряст, вкриває сніг
 Зелений ліс.

НЕ ВМІЮ НАВМАННЯ КРАСОЮ ЗОДЯГТИ

Не вмію навмання красою зодягти,
Аби рукав широкий маяв з вітром,
Щоб рідних скель нескорені хребти
Й серця розбиті зцілювати світлом.

Можливо, серце завинило голові,
Що іскру думка викресать безсила,
Ані намислить образи живі –
Невже краса сама себе зносила?

І знехотя, поволі молот креше той,
Від серця й скель відламує друзки,
І от зненацька іскра із тих решток –
Мов з крил пісенних зронені разки.

Беріть мої пісні в серця оголені,
Всотайте запальний, невтримний ритм,
Хоч іскра слова спопеліє в полум'ї,
Хоч з нею кров і плоть моя згорить.

ПРОВЕСНА

(Присвячується політичній "весні" в Росії)

Світло прибува потроху,
Тільки відчуття подвійне:
То морозяно і зимно,
То вітрець весніє рвійно.

Дах від паморозі срібний,
І шибки у білих більмах,
Та вже крила голубині
Небо пригорта в обіймах.

Та і крига все прозоріш,
Плавиться від сяйва панцер.
Сльози а чи краплі поту
У весняній лихоманці?

Що, весна вже календарна?
Хтозна, що там у природі.
Але вже стрибають кози
У рабиновім городі.

Переддень весни, братове!
Дихайте на повні груди!
А між тим ще вірогідно
Дорадіти до застуди.

Та земля – з-під ніг у мене.
Скину я свитину цюю,
Вдячний Богу за дивацтва,
З променем в багні танцюю.

Серцем провесну вчуваю
В світі і в своїй поставі,
Бо між дрантя хмаровиння
Лине сяйво золотаве.

Любі вітерця зальоти,
Прохолодні ще долоні,
Що голублять, пестять, ваблять
Губи, щоки, шию, скроні.

І небес блакитний погляд
Крадькома, сором'язливий.
Він такий меткий, цікавий,
По-дівочому вразливий.

Всі зачаєні хотіння
Марять у легкім промінні.
Бавляться зі світлом тіні,
Полум'я танцює з тінню…

Так, вподобав я ці ігри,
Плями золота на тиньку,
Чисті наміри і барви,
Сотні тіней і відтінків;

Міниться щось у повітрі,
І в деревах бродять зміни,
Змушуючи зашарітись,
Заграє проміння з ними…

Розвидняється у серці,
Ніби розсувають стіни
Чисті наміри і барви
І мінливі світлотіні…

Що з рікою? – Чуєш, крекче,
Десь рипить, хрипить, аж гупа,
Розсідається вже навпіл
Остогидла шкаралупа.

Щось керує цим ізнизу,
Може, з’явиться нам рицар,
Розірвавши, ніби шкіру,
Оболонку з криги й криці…

Заструмують тихі води,
Зрушить їх “єднаймось!” чинне,
І гайнуть, вузьку шпарину
Розтуляючи плечима –

“Разом, браття!” – Ми розіб’єм
Крижану в’язницю долі,
І повстанем, і постане
Небо зоряне на волі.

Звільнена могутня хвиля
Крижані мости порушить,
Пожене у Чорне море,
Землю струсоне, мов грушу.

Вивільнімо все до крихти!
Проти нас той, хто не з нами!
Що нам ляпаси зимові!
Ми самі – пекучі злами!

Як схрестилися шаблюки
Хвиль суворих і проміння,
Навіть риби заспівали
І озвалося каміння!

У ріці зухвалій, дужій
Гноблячe й потворне тане.
Йде весна, весела юнка,
Із усміхненим вітанням.

МІЙ САДОК
(Фрагменти)

....
Як розхитуються дерева,
Плями сонця в піжмурки грають,
Золоті меткі білченята
То зникають, то визирають.

В бороді блукають, як в лісі,
І борюкаються, й лоскочуть,
Миготять в очах – ну, чому це
Повертатись в небо не хочуть?..

Роблять дурня з еврея, їй-право,
Їхні кпини одні й ті самі –
Годі ковзатись і гойдатись,
Геть од мене к бісовій мамі...

Любо, лежачи, спостерігати
За тремтливим листочком кожним,
Аж ввижатись почну собі я
Ханом на заквітчанім ложі...
....
Так все солодко й лагідно, мов
Змій-спокусник мене морочить –
Тільки Бог не попустить, щоб
Хтось мій гарний садок зурочив!
....

Я відкрию вам таїну,
Покажу небачене досі,
Богу дякувати, які
В мене визріли абрикоси!

Потім вас проведу до слив,
Як вони вам – вже й не питаю.
Я зі слив повидло варю,
Смак такий – язика ковтаю!
....
Я ж кажу вам: чистий нектар!
Як гарненько хліб намастити,
То, хоч будеш святий рабин,
Можна й душу занапастити...
....
Я, можливо, здаюся вам
Ненажерою чи гурманом? –
Але ж є ще яблучний квас,
Він міцним буває й духмяним.

У суботу чи перед сном,
Чи під час осінньої скрути,
Як порядний не сміє реб[1]
Ані чхнути, ні позіхнути, –

І бажає собі душа
А чи кислого, чи міцного, –
Квас в пригоді тоді стає,
Справжня втіха, хвалити Бога!
....
Та й у довгу зимову ніч
Не вщухають братні розмови;
Добрий квас, наливка міцна
Нам вкоротять нічку зимову.
....
Ледацюг круг столу нема.
Як старанно працюють гості!
Аж за вухами в них лящить,
Аж впрівають в солодкій млості!

Тепло й затишно в мене всім,
Світло, радісно і духмяно,
Наче в лампі не гас горить,
А палає літо рум'яне...

Гості, гострі на язичок,
Анекдоти всі ними знані.
Годі сумнівів і відмов –
Краще дружньо посидьте з нами...
....
Кредитори! О мука з мук!
Кредитори! Яка образа!
Обдеруть, як липку, мене
Із моєю гостинністю разом...

Гуп об дерево серце моє,
Наче ляпасом – карт колода.
Ох, садочка шкода найбільш, –
Прощавай, моя насолодо!

---

[1] "реб", "ребе" — чемне звернення до єврея (зазвичай релігійного й освіченого).

Авром РЕЙЗЕН – אברהם רייזען
(1876 – 1953)

Народився 10 квітня 1876 року в Койданові (Мінської губ.). Навчався в хедері, потому у свого дядька, знавця Талмуду. Початкам російської та німецької мов, а також івритської граматики навчав батько, самоук, автор кількох фейлетонів, віршів івритом та їдишем. Сам А. Р. писав вірші з 9 років. Увійшов до літератури, напучуваний добрим словом І.-Л. Переца, Я. Дінезона, Якнегоза та Шолом-Алейхема. 1891-го р. один із його віршів Перец умістив у першому випуску "Ді їдише бібліотек" ("Єврейська бібліотека"), а наступного року вірші надрукувала філадельфійська газета "Штот цайтунг" ("Міська газета"). Шолом-Алейхем порівняв юного поета з С. Фругом. У ці роки Р. працював учителем у містечках, жив у Мінську, де познайомився з діячами єврейського робітничого руху. 1895—98 рр. служив у російській армії, демобілізації присвятив поему "Майн цурікер агейм" ("Моє повернення додому"). 1899 р. переїхав з Мінська до Варшави, де входив до найближчого оточення Переца. Був улюбленцем широкого загалу читачів. Знаний не тільки як письменник — поет і прозаїк, а й як видавець, що відкрив шлях у літературу багатьом визнаним згодом талантам. Останні кілька десятиріч свого життя жив і працював у Нью-Йорку, був постійним автором "Форвертса" ("Вперед"), а потім — "Фрайгайта" ("Свобода"). 1928 року здійснив мандрівку до Європи й Радянського Союзу, де був прийнятий на державному рівні у тодішній столиці України — Харкові. У СРСР побачили світ його оповідання їдишем та 5 видань перекладів російською мовою. У серпні 1929 р., на знак протесту проти брехливого висвітлення арабських заворушень у Палестині комуністичною газетою "Фрайгайт", разом з іще кількома письменниками вийшов зі складу її редакції та повернувся до "Форвертса". Помер 31 березня 1953 року в Нью-Йорку.

ТИША І СМУТОК

Тиша, смуток, подих ночі.
Серце, що мені торочиш?
Добрі люди сплять, еге ж?
Вибач, я стомився теж.
Цить, стрибати ще набридне!

Віриш – стрінеш серце рідне?
Цить, дурне! Ніхто не йде,
Ані вогника ніде...
Чорним вікнам сниться ніч.
Змовкни, серденько, не клич...
Що й кого чекаєш нині?
Може, завтрашньої днини?
Ну, надійде – й чим зарадить?
При́крий день надій не справдить...
Що ж заманюєш іще мене
В пастку ночі, серце щемне?..

ТВОЇ ОЧІ

Твої іскристі очі
Розрадять будь-кого.
Мов промені пророчі,
Пропалюють єство.

Довірився я у хащі
Вій – світлим маякам.
Невже за мене кращий
Блукав до мене там?

ТИ ЗАПИТУЄШ...

Ти запитуєш, друже, скільки років мені,
Та мої підрахунки сумнівні й сумні.
Ти повір мені, друже, самому́ невтямки,
Навіть варто чи ні рахувати роки.

Лічить гроші скупий, а щасливий – по днях
І годинах кохання шикує роки.
Що скажу тобі, друже: життя – довгий шлях,
Хай чекають в кінці його звабні зірки.

Як життя горопашне, задовге воно.
Предостатньо і я перете́рпів образ.
Та якщо пригубив щастя добре вино,
То, можливо, для цього й народився якраз.

БЛАГОСЛОВЕННЯ

Співав мій тато хвалу на свято,
Роздмухав свічі́ вогонь.
В промінні світлім немов розквітло
Бліде обличчя його.

Подвійне сяйво – нія́к не зайве
У пломінких очах,
І з тіла втома пішла питома,
І кволості жар прочах.

Чи так здалося, що все збулося,
Що з неба ангел сурмить,
І світло любе цілує в губи
Благословенну мить.

І всі тривоги, і збиті ноги
Омило святим дощем.
Співай же, тату, хваління святу,
Немов я маля іще.

СМУТОК І РАДІСТЬ

Смуток у серці моїм,
Світу у нім таїна,
Що, огортаючи в дим,
В холод найглибший зрина.

Іноді й радість майне,
Зоряний визбере пил.
Разом складають мене,
Разом і ділять навпі́л.

ПОЕТОВІ

Якщо лише тобі судилося, співцю,
Орати тяжко спраглу ниву цю,
Її запліднювати і снопи в'язати,
І, пестячи, сувору правду їй казати;

Якщо не випала тобі хвилина жодна
Над ланом сонце зупини́ть холодне,
Якщо ти долі хліборобській упокоривсь,
Питаючи щораз: кому від цього користь? –

Якщо усе, чим володів і що любив,
Де мешкав, що носив – набуте все згубив –
Ладе́н був сам віддати, а для себе
Лишити вперту працю просто неба,

Аби у пісню власну вкласти болі
І радощі оцих шляхів і поля,
Засіяв, і зростив, і виплекав зерно, –
Оспівуй, осявай, розкрилюй знамено!

НИНІ

Нині упав провідник
Тої святої землі.
Тяжко здригнувся хідник,
Скулено стіни в імлі.

Відчай і велич надій,
Радість і сум водночас.
Скільки народ народив –
Світ **його** кров'ю почавсь.

Вічно в ридальних святах
Йде мій народ до сивин.
Де вона, брама свята,
Дивний пробуджує дзвін?

За поколіннями й нам –
Безліч натомлених спин…
Полум'я, грім і туман
Горній нарощують спів.

Нині упав провідник,
Далі впадуть тисячі.
Браття, молімось за них,
Стишуймо в серці плачі.

КНИГА ЖИТТЯ

Учителю, скажи,
Чи ти напевне знаєш,
Що жодної олжі
У книзі, що читаєш?

Душа, немов дитя,
Іде – і страх проймає
Над книгою життя –
А ліпшої немає;

Бо поспіхом вона
Писалась в миті лічені,
В ній каламуть до дна
І літери калічні…

Одна сторінка вся
У плямах (кров аж чорна),
Від другої висять
Канцур’я[1] – більш нічого…

Доходиш до кінця –
І морок обіймає.
Закрита книга ця,
А іншої – немає…

УСЕ, ЧОГО Б ХОТІВ

Усе, чого б хотів,
Обмежене, але ти
Злетів би – поготів
Бракує крил для злету.

Кохання – диво з див –
Зблиснуло – і немає.
Ти миттю володів,
Й ту небо віднімає…

[1] — дрантя

Веселка – тільки гра
Уяви семибарвна.
Всі радощі – мара,
І не женись намарне…

Вперед а чи назад –
Від друзів – ані слова.
А квітів аромат –
Розрада тимчасова…

Мордехай ҐЕБІРТИҐ –
מרדכי געבירטיק
(1877 – 1942)

Народився 1877 року у Кракові (справжнє прізвище Біртиг). Усе життя пропрацював теслею, і все життя складав пісні. 1906-го р. кілька його віршів опубліковані у краківській газеті. У червні 1942 р. поет, його дружина і дві дочки були переведені з Краківського гетто до Белжецького табору смерті, де незабаром загинули. Пісні зі збірок “Фольксштимлех” (“З народного”, 1920), “Майне лідер” (“Мої пісні”, 1936), “Ес брент” (“Горить!”, навіяне погромом 1938-го р. у Пшитику; Краків, 1946), “Дос ґезанґ фун лейдншафт ун цар” (“Пісня страждання й горя”, Тель-Авів, 1962) співаються й досі в їдишському середовищі.

РЕЙЗЕЛЕ

Провулком підперезаний
Будиночок із призьбою.
Там на горищі ружею
Кохана квітне Рейзеле.
Щовечора тут раз у раз
Блукаю, мов сновида,
Висвистую, гукаю: Рейзл!
Ой, вийди!

Моргне віконце весело,
Стару хатинку висвітлить,
Видзвонює розквітлий жезл,
Солодкий голосочок Рейзл:
– Мій любий, хвилечку зажди,
Я вийду, гляну в вічі,
У парі пройдемось тоді
І раз, і два, і тричі.

І звеселілий ніби я
Співаю, аж вистрибую,

Вслухаюсь радо: дріботять
Маленькі ніжки любої.
Всі кроки перелічені,
Та рахувать навіщо?
Цілую ніжне личенько –
Ось, вийшла!

– Давидочку, прохання є:
Свистіти більш не можна,
Бо прикро матінці стає,
Вона така побожна.
– Єврею не пасує свист,
Лише "вони" так кличуть,
Це, – каже, не єврейський хист –
І раз, і два, і тричі.

– Що ж, не свистітиму, гаразд,
Сьогодні – заречуся.
Від любки-скромниці хоч раз
Побожності повчуся.
Я не свистітиму дарма.
Прикликує Господь
Нень щосуботи. Ти ж сама
До милого виходь.

– Я в тебе вірю, та збагни:
Коли до мене йдеш,
Ти філактерії[1] вдягни
І Моген-Довід[2] теж.
Щоб в мами навіть сумнів щез,
Музикам говори:
"Субота прив'язала Рейзл
На шворку – раз-два-три.

– Порадонька гарненька,
Я дякую! Ходім!
Твою люблю я неньку,
Провулочок і дім,

[1] див. примітку 1 на стор. 138
[2] Зірка Давида, шестикутна єврейська зірка

Бруківку, де твої наскрізь
Вкарбовані сліди.
Ти чуєш, мати кличе: “Рейзл!
А ну, ходи сюди!”

Та захмелілий ніби я
Співаю, ще й вистрибую,
Вслухаюсь радо: дріботять
Маленькі ніжки любої.

Вслуха́йсь, містечко, занімій,
Вслуха́йсь, трухлявий дім.
Я прошу: в сон щоночі мій,
О Рейзеле, ходім!

НАШЕ МІСТЕЧКО ГОРИТЬ

Горить, громадо, ой, горить
Містечко, зведене власно́руч.
Роздмухався вогненний покруч,
Шматує, верне шкереберть,
Все повне полум’ям ущерть,
Все навкруги палає.

А ти стоїш, мов ти – не ти,
Твоя мов хата скраю,
Мов є тобі куди піти,
То інших Бог карає.

Горить, братове, ой, горить
Містечко горопашне.
Зажерні язики вогню
Все місто злижуть на корню,
Довершить вітер лютий.
Горить містечко, люди!

… А ти стоїш, мов ти – не ти…

Горить, братове, ой, горить!
От-от останній час
Поглине місто і всіх нас,
І полум'я на попіл враз
Оберне переможний плин
Між почорнілих стін!

А ти стоїш…

Горить, громадонько, горить!
Хто допоможе шал змирить?
Якщо вам любе ваше місто,
Гасіть самі мару вогнисту!
Хоч кров'ю, як нема води!
Багри і відра – все сюди!

Не стійте, браття, склавши руки,
Як місто корчиться від муки.
Мерщій гасіть, не стійте, ні –
Ваш дім загине у вогні!

Еліезер ШТЕЙНБАРГ –
אליעזר שטײנבארג
(1880 – 1932)

Еліезер Штейнбарг народився 2 березня 1880 року в сім'ї торговця-хасида у Липканах (Бессарабія), які великий Х.-Н. Бялик назвав Бессарабським Олімпом. Через 10 років тут народилися ще двоє визначних діячів єврейської культури й літератури, що стали його учнями й друзями – Яків Штеренберг і Мойше Альтман. Навчався в хедері у рідних Липканах, наполегливо займався самоосвітою (російською та німецькою мовами), з юності викладав у містечкових школах Бессарабії та Волині. До Чернівців переїхав 1919-го р. Багато в чому саме завдяки йому це місто стало центром єврейської культури всієї Румунії. Продовжуючи розвивати жанр байки їдишем, досяг великих успіхів. Сюжети його творів черпалися з єврейського побуту й традицій. Літературні читання, на яких виступав Ш., були вельми популярними. Одночасно він став ініціатором та організатором відомого єврейського культурного центру "Шулфарайн" ("Шкільна спілка"), через який пройшло багато талановитих людей. Під його патронатом почала виходити єврейська газета "Ді фрайгайт" ("Свобода"), що об'єднала круг себе чернівецьких активістів. Окрім того, він керував молодими клерикалами та гуртом студентів "Їдиш культур". Коли Ш. запросили до Америки, він обрав Бразилію, де став досвідченим педагогом. Однак у Ріо-де-Жанейро Ш. не прижився (прокомуністично налаштовані місцеві прихильники їдишу звинуватили його в націоналізмі). Після повернення до Чернівців (1930) опікувався дитячим хором, складав вірші для дітей. Він автор відомої дитячої книги "Алеф-бейс". Для видання збірки байок устиг відібрати 99 творів. Збірка "Мешолім" ("Байки", т.1, 1932, Чернівці) вийшла вже після смерті автора. (2-е видання – Бухарест, 1935; 3-є – Буенос-Айрес, 1949; 4-е й 5-е – Бухарест, 1955; 1973). Другий том байок Ш. зібраний та виданий у Тель-Авіві 1956 р.; 1969 р. там само вийшло повне зібрання вибраних байок Ш. зі вступною статтею Д. Садана. Більшість п'єс, написаних Ш., не опубліковані, хоча з успіхом ішли на сценах.

Помер Ш. 1932 року у Чернівцях. Відомий як найперший єврейський байкар, а також громадський діяч і педагог, який розсунув межі єврейських традицій та уявлень.

1988 р. у Чернівцях створене товариство єврейської культури ім.Еліезера Штейнбарга. Його очолив Й. Бург, відомий їдишський письменник.

— 🕮 —

КІШКА Й КОВБАСА

Всі очі проплакала киця:
– Няв! Забула мене господиня,
Побила мене служниця,
Бідна киця голодною згине.
Через кого від спраги і голоду згасли очиці?
Через кого я плачу, через кого терплю, горопашна?
Ось прийшов товстопузий, ковбасою свій кендюх напхавши,
Бідній киці читає мораль він –
Та дарма! (Хоч говорить, як равві):
“Фе! Хіба так годиться?!” А годиться так плакати киці?
Чи піти та й втопиться?
Сам, диви, жереш доста!
Я ж охляла від голоду просто!
Чий спокутую гріх – ще ж далеко до посту?
Чи не мета – живіт натоптувати лівером,
Запити всмак – і камінь в узголів’я?
“Няв... – підсумовує, – немає змісту,
Отам вже, звісно, не захочеш їсти,
Вчитавши незабутню істину:
“Я дякую землі, де в череві принишкла,
Мов грудка кам’яна”. – І підпис: Кішка.
Ну, що ж, як ковбаси моїм зубам не стало,
Та неабиякий урок, нарешті, я дістала:
Ковтати, полювать, натоптувати шлунок.
Ну, Мишо, постривай! Мораль – мій порятунок!

НІЖ І ПИЛКА

Припало різникові терміново
Колоду розпиляти раз на дрова.
На свій копил
Ніж глянув так, аж пилку притупив,
Бо що, бува, гостріш од язика?
– Ну, – каже, – тільки й справ для різника!
Ач, вишкірила зуби – чи не марно?
Для чого? І на вигляд незугарна!
Голитися? Навряд!
Де дряпонеш,
Де шарпонеш –
Бадиллям із міжрядь!

Трефне[1] оце заняття!
Хіба я мушу знати, як дерев'яну одежину краще зняти?
Послухайте, я бачу, ліпше лиха не займати!
Я дякую найперш Тому, Чиє ім'я і любе, й осяйне, й жахливе,
За те, що маю долю я щасливу!
Ні плями,
Ані шраму –
Кошерний леза зліт, все чисто, мов у храмі,
Знов сяє, як нове, побожно, бо (між нами)
Я, даючись до рук, священний маю намір,
Благословенний він від неба був зарані.

– Так, правдонька твоя, – наївно каже пилка, –
Та зауважу тільки:
Благословення і мені дано.
Отож-бо і воно!
Ти високо злітав, але сміятись доста.
Хоча – хто я? Я ремісниця про́ста.
Я іскри не крешу, не блискаю даремно,
Підперши темний кут, ще й в одежині темній, –
Я, Боже борони, твою пиху не лаю,
Але скажи мені, хто дрова розпиляє?
Чи гірша тим, що я по шиях не гуляю?

*

Мораль, неначе сіль, щоб смак надати страві:
Хай чорноробка ця пиляє дрова й нині,
На дім і на сім'ю не кидає це тіні;
Нехай гостріший ніж, він у своїй успішний справі –
На труд і той, і той – небес благословіння!

СПИС І ГОЛКА

Вояк вернувся із лютих січ,
з ним гордий Спис і кривавий Меч.
Він поклав їх у куточку,
де Голка стриміла в клубочку.
Маленькій Голці страшно стало,
коли ратище поряд постало.

[1] тобто не кошерне, що не відповідає релігійному ритуалу

„Що за гігантська голка, – дума собі, –
шиє для велетнів, далебі.
Шиє срібні, залізні убори
для гігантів, високих, мов гори".
Спис Голку помітив: „Що за пискля?
Яке списенятко – ну й потішне ж маля!"
І він регоче, аж труситься весь
й питає Голку навпростець:
„Скажи мені, братику, любий друже,
чи й справді ти небезпечний дуже?
Кажуть, що ти на війні був зух,
міг заколоти за раз сім мух!!"
„Неправда! – вигукує Голка з запалом, –
Я нікого в житті не вбивала.
Навіть найменшої комашини –
скарай, як брешу, мене Боже до днини!
Я колю полотно, шовки, оксамити –
це все лиш тканини, з яких можна шити
гарне вбрання усім довкола –
дбайливо й любовно, укол за уколом".
„Ха-ха! – Спис кепкує, – ну й смішно з малечі,
ти колеш тільки мертві речі".
„Пробачте, – одказує Голка завзята, –
що ж колете Ви, хотіла б я знати?"
„Я? – людей, людей, небого, –
каже Спис, – хіба ти не знаєш цьо́го?"
Тут розсміялася Голка (може, сміється й нині!)
„Ви чуєте, – мовить, – він робить дірки в людині!
Яка безглузда робота і непотрібний галас,
направду кажу, їй-богу, щоб я так Голкою звалась.
Бо якщо колеш тканину чи якусь іншу річ, –
виникають потрібні, прекрасні шати.
А людей? – Коли їх хоч день і ніч, –
куди їх потім дівати?"

МОЛОТ І ЗАЛІЗО

Гірко й сумно, любі діти, в білім світі жити.
От хіба що гарна байка може звеселити.
Могутній Молот, важкий до біса,

клепав у кузні шматок Заліза,
клепав нещадно знову й знову,
й давав Залізові настанову,
що треба, мовляв, терпіння мати
й за цю наругу не дорікати.
„Збагни! – так Молот Залізо повчав, –
твій гнів, твої зойки не мають підстав.
Хіба я винен, що клепчу тебе?
Я сам також не велике цабе –
в руках коваля – я малий сірома.
Та й сам він, бач, знемагає від втоми.
Хіба ж він не хоче трішки спочити?
Та як йому, бідному, це зробити,
коли біля кузні і в будень, і в свято
стоїть якийсь поламаний віз,
тож мусить коваль його рихтувати,
щоб віз той і далі віз.
Але ж і віз ні в чому не винен, тому
нечесно було б дорікати йому.
Тяжкі вантажі він везе на собі,
бо коні тягнуть його, далебі.
А що ж бідні коні, в чім їх вина?
їм також дістається сповна –
над ними владний лише батіг,
та й він не винен, скарай мене Біг!
Отак все йде, без кінця і краю,
то ж будь розумним, благаю!
Не треба сварок, волань, розкаянь,
збагнути – значить простити”.
–„Каїн!”–
кричить Залізо, червоне від жару
і сипле іскор цілу хмару.
Кожен Молот має облудну мову,
братом воліє нам бути, радити добре слово,
в той час, коли під ударами долі
я здригаюсь і корчусь від болю.
Не треба, не треба мені поради!
Мій біль нестерпний, я мушу волати,
кричати й клясти щоднини
і не шукати першопричини.

БЕРЛОВІ НОГАВИЦІ

Берл зібрався на ярмарок до столиці,
Та існує одна заморока:
Геть обносились його ногавиці
(Я кажу це в чотири ока).
Однак десь на ятці ринковій ви́сіли
Панталони зелені плісові,
Міцні й новенькі, мов щойно з-під голки,
Ще й дешеві – бо з барахолки.
Трохи задовгі – та тільки й біди –
Вкоротити їх можна завжди.

Спішить додому радо наш Берл
Й каже своїй дружині Серл:
“Голубонько, в тебе руки хороші,
Вкороти мені трохи оці холоші.
За це ти одержиш від мене в дарунок
Люблячий поцілунок!”
“Ой, нема часу! Біжу до сусідки, до Ціпи,
Глянь, розв’язались на ситі скріпи,
А для доброго пирога
Не потрібна мені лузга”.
Щойно зійшлися Ціпа і Серл, –
Надовго забуті і дім, і Берл.

Просить він Діну, свою дочку:
“Зроби-но, дитя, мені ласку таку”.
Діна любить свого тата,
Проте сьогодні іде до театру:
“Койне Лемель”[1] якраз дають,
Вже пізно, до того ж неблизька путь.

Зосталася ще старенька Перла,
Улюблена теща нашого Берла,
Чи не зможе вона з цим раду дати?
Та старенька вже втомлена й хоче спати.

Тоді він сам бере ножиці в руки,
Вимахує ними, мов лезом шаблюки,
Вкорочує знизу, снує оторочку,

Й звершивши це діло, лягає в куточку.
Вже бачить вві сні він себе у столиці
Крокуючим гордо в нових ногавицях,
Торгує, отримує славний бариш,
Як часто вві сні це буває лиш.

Між тим повертається Серл від сусідки,
Обсмоктавши всі до єдиної плітки.
О Господи! Ледь не забула! І швидко
Виймає з шухляди голку і нитку,
Тут відрізає, а там торочить
Й спокійно йде спати – доброї ночі.

Невдовзі вертається Діна з театру
І, щоб не печалити любого тата,
Мерщій береться й собі до роботи –
Втинає, прасує рубці й завороти.
Відтепер не мучить її каяття
Й вона засинає, мовби дитя.

Лиш північ минула, а ще через мить
Старенька Перла уже не спить,
Береться за Берлові ногавиці,
Щоб міг він їхати до столиці.

Берл прокидається: що за дива?
Від жаху аж спухла йому голова.
Це, певно, якась сатанинська підміна –
Холоші заледве сягають коліна.
Від райдужних снів і мандрівок в столицю
Лиш куці зостались йому ногавиці.

ЙОТА

Я розповім докладно – зачекай,
Лиш книжку погортай гарненько,
Юд[1] літеру в ній, друже, відшукай,
Голівку з хвостиком тоненьким.
Вона, як цяточка,

[1] "Покупець-ягня" (або "Сумирний покупець")

Мов кошеняточко,
На капцях – крильця-латочки,
Чи донеччин цікавий гострий носик
Зі шпарки в шпарку по смішинці носить.
Закарлючка, ця дрібнота
Зветься вже не “юд”, а “йота”.
Пізно, ближче вже до ночі,
Все не вляжеться, мурмоче:
“Метушливе я йотище,
Ворушливе – беріть вище,
Вище, вище, на горище,
Нумо, літери, з розбігу
Догори ногами книгу!
Я не вле́жу, я не встою,
Я хворію висотою.
Та лише сягну небес,
Підставляє ніжку ***бейс***[2]
І белькоче: “Я тебе! –
Бе!”
Фе!”
“Ти пихате цоб-цабе”, –
Дригнув ***ґімл***[3] об ніжку ніжку
Й ***алеф***у[4]: “Ти що принишкло?
Бий, кричи – та це ж немислимо!
Літера то? – Коромисло,
Начепило дві свічі!”
Рейш[5] тут рикнуло: “Мовчи!
Поряд з ***далед***ом[6] ми, рідні, будем бідні,
Правду вам речу: обсядуть злидні!
Гей[7], замовкни! В тебе талес он без китиці!”
“Щоб тобі в смолі гарячій підсмалиться!”
Довгий ***цадек***[8] тільки “Цить!” сказав на те:
“Як же так? Для чого? А проте –
Ач, негідник! Безсердечне он росте!” –
Обуривсь праведник та ніженьку манірно
Зігнув, мов “Мир вам!”
“Бог з вами! Та не чубтеся! От знову!
Як буде лад, то й буде мова!”
Та раптом ***шин***[9], озброєне мечем,

В заручники взяло тремтяче ***мем***[10],
Зі сміхом ***самех***[11] обізвало "горе-ем".
Через надмірну мстивість іздавна́
Розпочинається війна!
(Хоч іншим прикривають цю заразу).
Шин здійняло аж три мечі одразу,
Роздулося, бундючне, мов індик,
Штурхнувши ***куф***[12], а мудрий ***куф*** – у крик:
"Та це вже свинство некошерне[13] й дике є!
Зверніться до аптекаря, до лікаря!"
Так літери у розпалі амбіцій
Розхитували слово, самовбивці,
Що сенсу зовсім не лишили місця.
Вдесяте у зненависті і люті
Одне на одне знов нацьковані, мов люди, –
Поставте літери на місце, любі!
Погорда – то недуга гірш за нежить!
Хай літери стоять, де їм належить.
І не питайте, дітки: лихо буде,
Як ***юд*** весь люд, всі літери підбурить!

---

[1] י; (**і**); можна трактувати також як знак, що "и" перетворює на "й". Згідно з ученням Кабали, світ створений стисканням безкінечного "Енсоф" у літеру "Юд", яка за розмірами - майже крапка і є першою літерою імені Бога.

[2] ב; (**б**); спробуйте повернути проти годинникової стрілки на 90°, окрім того, "бейзл" (їдиш) — злостивий

[3] ג; (**ґ**); назва літери співзвучна слову "гамал" (іврит) — верблюд

[4] **א**; (**а**) "алеф" ("елеф") — віл (давньоєвр.)

[5] ר; (**р**); "райхер" (їдиш) — багатий

[6] ד; (**д**); "далед" — ця й попередня літери єврейської абетки схожі за зображенням, окрім того, "далес" (їдиш) — злидні

[7] ה; (**г**); за зображенням нагадує щось розірване

[8] **צ**; (**ц**); "праведник", "хасидський ребе" (їдиш); на письмі зображується так само, як і "далед", тільки вищий

[9] ש; (**ш**); "шверд" (їдиш) — меч

[10] מ; (**м**); "меймесн" (їдиш) — бити, калічити

[11] ס; (**с**); ця й попередня літери єврейської абетки схожі за написанням, окрім того, "саме" — нещасливе завершення (їдиш)

[12] ק; (**к**); у просторіччі їдишем (переносно) — морда, пика

[13] страва, приготована не за приписами юдейської релігії

— 🕮 —

Мані ЛЕЙБ – מאַני לײב
(1883 – 1953)

Мані-Лейб Брагинський (псевдо – Мані Лейб) народився 20 грудня 1883 року у Ніжині, в бідній родині. До 11 років навчався в хедері, потім пішов учнем до шевця, п'ятьма роками потому придбав шевську майстерню. Бере участь у революційному русі – як член Української соціалістичної партії, есер, анархіст, соціал-демократ. 1904 року молодий швець утік із рідного містечка від переслідувань царської охранки за участь у революційному русі (після арешту і кількох місяців перебування у в'язниці, повторного арешту). Тоді він ще й гадки не мав, що стане літератором. Із Англії, де також брав участь у революційному русі емігрантської молоді і де вперше друкує свої вірші у соціалістичному щоденнику "Ді нає цайт" ("Новий час"), він 1905-го подався до Нью-Йорка і влаштувався на роботу за колишнім фахом. Безкінечно залюблений у рідну мову, тут він починає писати й друкуватися в усіх єврейських виданнях. Стає найяскравішим поетом у символістському русі "Ді юнге" ("Молоді"). Поглядам цього руху залишився вірним і після І Світової війни. 1918-го р. у Нью-Йорку вийшло одразу кілька його збірок – "Лідер" ("Вірші"), "Баладн", "Їдише ун славіше мотивн" ("Єврейські й слов'янські мотиви"). Найбільш плідним було його співробітництво з газетою "Форвертс" ("Вперед"), де з 1946 р., захворівши на сухоти й покинувши фабрику, стає постійним співробітником. Вірші його позначені романтичною піднесеністю, тонким ліризмом, музикальністю, місткістю слова, часто забарвлені тонким гумором. Його поетична мова одночасно вишукана й проста. На Сергія Єсеніна, що у 20-х роках відвідав Нью-Йорк, найсильніше враження серед місцевих літераторів справив саме Мані Лейб. А Мані Лейб, зі свого боку, блискуче перекладав вірші Єсеніна своєю рідною мовою.

Помер поет 4 жовтня 1953 року. Популярність поета продовжувала зростати і після його смерті. 1955-го р. у Нью-Йорку вийшов двотомник "Лідер ун баладн" ("Пісні й балади"), а 1963-го у Тель-Авіві під тією ж назвою – з паралельним івритським перекладом та з передмовою друга й однодумця, Іцика Манґера. Багато віршів М. Л. покладено на музику.

До сказаного треба ще додати, що все життя поета не полишала ностальгія, туга за покинутим затишним містом в Україні, незаперечне свідчення чого – чудовий цикл "Ніжин", написаний Мані Лейбом на еміграції. Окрім усього іншого, перший вірш циклу свідчить іще й про любов до російської та української літератури, про повагу до їхніх чільних

представників, особливо — чи слід дивуватися? — носіїв української ідеї Шевченка та Гоголя. 2007 р. вийшла книжка Мані Лейба "Ніжин" у перекладі українською В. Богуславської.

У МЕНЕ МАМИНЕ ВОЛОССЯ ЧОРНЕ...

У мене мамине волосся чорне і зелені очі,
Теслярські, працелюбні руки тата.
У мене кров співоча, заповзята,
Кров дідусів, Дніпровий струм ігристий,
На думці – ночі в любім товаристві –
Пестливий шепіт, дотепи дзвенять,
На грудях – слід від хижих зубенят,
Щемкі, тремтливі доторки дівочі.

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Вечоре мій, вечір…
Як філософ мандрівничий,
В молитвах тебе я кличу.
Посох твій не відокремлю –
Я в твою вертаю землю.
З променем небес останнім,
Із полів – лошам до стайні,
Вечоре мій, вечір…
Втому, спрагу і безвихідь
Твій втамує спокій тихий,
В нім спочине спека й лихо.
Заколисуй, тихий світе,
Крила-віти сумовиті
В небі рідної блакиті,
Вечоре мій, вечір…

ТИХШЕ, ТИХШЕ

Зіші ЛАНДОЮ

Тихше, нишкніть, ані гуку!
Чорних, зблідлих зігне му́ка.

Так, уклінно, і німуйте,
Навіть подих затамуйте.

З мовчазних нічних заглибин,
Щоб не чув ні слух, ні спогад,
Тихо зрине білий огир
Коло нашої колиби.

І майне прозорим вітром
Фіранкових білих віхол,
І огорне чиста втіха,
І спаде жаданим світлом.

Сіймо тишу, ані гуку!
Чорних, зблідлих зігне мука.
Так, уклінно, і німуйте,
Навіть подих затамуйте.

Як ганебно нас надурять,
Поглузують з нас охоче,
У занадто довгі ночі
І чекання пошкодують, –

Стане у пригоді вишкіл
На жорсткій підлозі спати
І мовчати заповзято
Тишком-нишком, тишком-нишком.

Сіймо ж тишу, ані гуку!
Чорних, зблідлих зігне мука.
Так, уклінно, і німуйте,
Навіть подих затамуйте.

МІСТО СЕРЕД ПОЛЯ

Серед поля є місто – тиша, ніч і сніги.
Крук темнавий на плоті серед снігу застиг.
Відблиск жаху із міста – кривавиться сніг,
І лунає придушений скрик,
Й круку дзьобати сніг до снаги.

Він гострúть свого дзьоба, в оці відсвіт сплива,
Скрик червоного півня і криваві дива.
Ти гостри дзьоба, круче, на криваві жнива –
Жде й на мене за рогом слуп і зашморг, бува.

О, прекрасне те місто, що палає вночі!
Ніч, як піч, креше іскри під небом рудим.
Кров, і скрики, і крихти, і полум'я, й дим,
Кістяками фортець бані й стіни рвучи.
О мій вороже! Вулиці потьмяніли умить.
Моя зненависть місто й твоє спопелить.
Ти померти б хотів молодим?

Сніжний крук свого дзьоба гострúть.
Він гострúть свого дзьоба,
Тьмяний погляд спива
Скрик червоного півня і криваві дива.
Ти гостри дзьоба, друже, на криваві жнива –
Жде й на мене за рогом стовп і зашморг, овва!

ПІСНЯ ЛЮБОВІ

Початок – прóста пісенька про хліб,
Затим – про злотосяйність наших діб.
В останній – стиха смерті присягли б,
Та для любові кожна наша пісня.

З волами плуга перти ми впряглися,
Ув оранці рвучи важкі шматки землі,
Що чорно стогне у руках залізних,
Годуючи маля й теля, творіння взагалі.

Та повсякчас піснí зітхають про кохання,
Довірливе і полохливе,
Мов голуби, чий туркіт про кохання
Попід вікном щорання.

Рабами жовкнучи в копальнях золотих,
Зірвавши ланцюги, здолавши вільні мандри,
В містах святкових, у нічнім паланні втіх,
Танцюючи вночі у полум'ї, мов мавпи, –

Лунають голосніш пісні кохання,
Мов стогін скону й смерті,
То хтивих кицьок із дахів до рання
Нічні концерти.

Смерть всюдисуща й вічна. В полі, в місті –
На всіх шляхах. Вмиратимуть завжди.
Стоять старі дерева всохлі в лісі,
Тримають їх дерева молоді.

Бо кличуть і кричать пісні кохання,
Довірливі і полохливі,
І гинуть юні олені кохання
У листя злотозливі.

НІЖИН

Ніжинські шляхи сльотаві,
Сіно, верби, огірки!
Під забрьохані халяви,
Під засніжені дахи.

На базарі бандуристи,
Босі, латані, старі,
Гончарі, дівки в намисті,
Бородаті лихварі.

Із-під стріх, брилів подертих,
Неба синява морська.
Буслі працьовито-вперті,
Сонце бісики пуска.

Куряву корови сіють,
Батоги, мов коси, – хвись!
З України на Росію
Гоголь ще не надививсь.

Хресний хід з небес вертає
(З сьомих вод на киселі).
З п'яним святом всіх вітає
Спас із терням на чолі.

В тіняві вербовій пишній
Правовірний іудей,
Каддиша[1] знавець і Мішни[2]
До своїх святих іде.

Куми кумкають на призьбах,
Обмивають кісточки,
Хто й на кому оженився б
Дбають ревно тіточки.

Яблуко куштує потай,
Вкравши в цуцика ланцюг,
Попід багатійським плотом
Волоцюга з волоцюг.

Ось послухай, п'яний куме,
Кинь варнякання своє.
Як там у Шевченка в думі –
"Соловейко не дає!"

В зоряну прозору нічку,
Спивши цей солодкий спів,
Волоцюга, наче свічку,
Власну пісню засвітив.

ЯК ЦИГАН

Далеких ярмарків я не відвідав
І крамом шкіряним не володів,
Не був негоціантом – добрим їдом[3],
Предметом зазіхань дівчат і вдів.

Художник я, мої пу́чки чутливі
Підкорюють напилки та різці.
Вирізьблюю пісні, мій крам знадливий
Не куплять найбагатші покупці.

Мій звабний крам – в ливарних формах сміху,
Я тихий дурник, з бідаків отих,

---

1 заупокійна молитва;
2 частина Талмуду
3 єврей (їдиш)

Що не надбав дочки собі на втіху
Чи повних скринь червінців золотих.

Я з тих, що влітку саней не готують,
Що злиднів не торгують ярмаркам.
Як циган я – мене цурки́ годують.
Та маю пісню – мій найкращий крам.

ВІРА І КРАСА

Каже перший: вірте!"
На побожний крок
Небеса відкриті,
І все ближчий Бог.

Другий, найзіркіший,
Вчить: "Найперш – краса,
Доки світ розкішний
В оці не згаса".

Третій: "Справедливість,
Доле, обирай!
Меч мій незрадливий
Захистить мій край!"

Ні! Не руш нічого!
Чи не новина,
Що лише від Бога
Вся краса земна.

Справедливість – важить
Золотим ключем.
Хай не злегковажить
І рука з мечем!

НАШОМУ ОСТАННЬОМУ ПОКОЛІННЮ

Обіцяну нам благодать враз день цей розвінчав,
Бо освятив жахи руїн й тривання смертних мук;
О Боже, зглянься, хресну путь нам кров'ю позначав,
Навіщо свій народ ведеш в розпачні дні принук?

Ще встигнеш смакувать пісним під білу халу й каву,
Насолодившись тягарем єврейських туг,
Як для Полтави, Млави і Лібави
Вже чорним сонцем день ворожо стух.

Під чорним сонцем, під ярмом згинаючись доземно,
Ізраїль гине – Боже, схаменись!
Живих дітей, твоє священне зерня,
Скидають в груби, як жертовний хмиз.

І страдницької смерті тінь під сонцем чорним,
І загребущий меч її громадить гори жертв.
Народ мій змелюють земні зажерні жорна,
Що аж здригається земля, безсила жерти вже.

Й мені, залишеному тут, останній трісці дому,
Під їхній попіл підставлять розвалля голови,
І чорні поминки справлять, і по́стить до судоми
По тих, що звіяли вітри над приском жаливи.

БАЛАДА ПРО ДВОХ

І гамірний побут сердець їх сахавсь,
Як жінці з трояндою він усміхавсь.

Та вдарило в голову – і без вини
Пустилися берега дружби вони.

І ніби розбилось життя об поріг –
Зір жінки не сяйвом, а смертю застиг.

Іржавим ножем полоснув її гнів –
І вразив до крові, і він сполотнів.

Зі сходів провів, не промовив: “Зажди!”
Чужими вони розійшлись назавжди.

І вулиця довга між двох пролягла,
Неторканим килимом сніжна імла.

І білий ліхтар блимав більмом слюди
І снігом притрушував їхні сліди.

І сніжні зросли на стежках пирії
По кроках поквапних його та її.

МЕНІ ЧУДОВО

Ні, мудрість пізнання́ зі старістю не згодна,
Ні спокій споглядань в пригоді не стає
Так, як відстояне вино холодне,
Що солодить мій зір і в крові виграє.

І добре так мені! Спиваю радість,
Солодке відчуття тамує присмак лих,
Немов з дідами я насправді на нараді,
І я, старіш од них, пірнаю в їхній сміх.

Я почуваюся старим кремезним дубом,
Бо в молодих дубів я силу перебрав,
Що до моїх колін шумують віттям любим –
Не бородами вже – зелом небесних трав.

Відлунить їхній сміх мій погляд каламутний
І каламуть моїх далеких юних днів.
І дні, що відійшли, неначе знов присутні,
І я прийдешнім дням нічим не завинив.

ІСТОРІЯ ЛЮДСТВА

Як хочеш, любий хлопче, сідай, послухай доста
З історії людей – людина й ти однак.
І ти прийшов у світ сталевим лезом гострим,
Щоб вкраяти й собі на райдужний піджак.

Не сіяв радощів ніхто, немов пашницю,
Яке ж колосся під серпом впаде?
Тут сльози сіяно, з тернів терпка й колюча паляниця.
Єдина стежка тут, якою людство йде.

І людство сльози жне, слізьми іржаве гірко,
У свій останній час, жахливий смертний строк.
Тіла́ кривавить сталь… У травах дзиґу крутить зірка…
Хапай гарячий сміх. Роби наосліп крок.

Людська історія – не казочка, а безум,
Та кращої нема, чи з нашої вини?
Чим сплачує цей світ синам? Серпа безжальним лезом,
Щоб радо жати радощі… Та де вони?

ЧУЖИНЕЦЬ

Темно й холодно вночі,
Під дверима хоч кричи.

Сліпо кліпають шибки,
Світ покинули шпаки.

Пізно, зимно, пусто скрізь,
Всі у ліжка повляглись.

Та не спиться в ніч таку
Вітру й сліпаку Бровку.

І чужинець теж не спить,
Бо не зна, куди ступить.

Лахи латані на нім,
Й ті на очкурі однім.

Із торбиною в руці
Він торує манівці.

Он палац удалині.
Йти до нього? Чом би й ні?

Першим півням навздогін
У палац постукав він:

– Тук-тук-тук! Не проженіть!
Люди добрі, відчиніть!

Йду, женуть бо по світах
Холод, голод, самота.

– Гей, чужинцю, геть іди,
Наших діток не буди, –

Заколисані, в теплі,
Ситі й вмиті, сплять малі.

І похнюплений, в журбі,
Знов чужий іде собі.

Суне далі, бачить дім,
Каже сам собі: “Ходім!”

Першим півням навздогін
В двері дому стука він:

– Тук-тук-тук! Не проженіть!
Люди добрі, відчиніть!

По світах мене хита
Холод, голод, самота.

Чи чужинець до пуття
Сподівавсь на співчуття?

Між замко́м і прохачем
Став господар з рогачем:

– Гей, чужинцю, дремени,
Нащо гість оцей мені?

Та чужинець впав без сил
На жорсткий холодний діл.

Голову думки́ шкребуть –
Затверда земля, мабуть.

Чує ніби звіддаля –
Що це? Торба промовля:

– Моторошно й зимно скрізь,
Мов навколо – темний ліс;

Вже і хліба ні шматка,
Я спустошена така!

Раз чи двічі рятівні
Проспівають хай півні́.

Дрова хай розжарять піч,
Щоб зігріти нас і ніч;

Хай до столу залучу
М'яса й риби досхочу;

Й паляниця буде там
Хай заввишки з Божий храм,

Щоб оцей бідак підвівсь
Й власноочно подививсь.

Переймає мову сміх:
– Ти б, господарю, приліг!

І, знайшовши в дверях шпарку,
Залітає в неї шпарко.

– Дивина а чи мана?
Думка в пана вирина.

Бачить: запалала піч,
Засвітилось трійко свіч;

Далі – більше: стіл постав,
Повен найсмачніших страв.

Глянь, господарю, й затям:
Той з землі підвівсь дитям;

Бруд і сором змив з єства
Задля Божого їства.

Трапезу перерива,
Богу вдячні шле слова.

А знадвору вітру свист,
Гавкіт; спокій – псу під хвіст.

Плач в палаці не стиха,
Хоч в малят нема гріха.

Метушиться слуг юрма,
Ламп шукаючи дарма.

Їх тут мали тисячі,
Де сховалися вночі?

Обшукали всі кутки –
Чи всі лампи навтьоки?

Плач гучніш. Дитині зле,
Хоч безгрішне, бо мале.

А надворі вітру свист,
Гавкоту собачий хист,

Бо чужинцю задарма
Крокувати крадькома –

Повз палаци, повз хати
Скоро і суворо йти –

Світ за очі, бо, мабуть,
Ще йому далека путь.

* * *

Мойше НАДІР (Іцхок Райз) –
משה נאדיר
(1885 – 1943)

Народився 5 травня 1885 р. у Нараєві на Галичині (колишня Російська імперія, нині – Україна). До 12 років відвідував хедер. У батька, домашнього вчителя, навчався німецької мови. 1898-го р. родина переїхала до Нью-Йорка. До 16 років майбутній поет навчався у школі, заробляючи на прожиток фізичною працею (був мийником вікон тощо). Друкувати вірші й прозу німецькою та їдишем почав 1902 р. Тоді ж у газеті "Теґліхер геролд" ("Щоденний вісник") опублікував їдишем ліричні вірші й оповідання з життя емігрантів, у яких відчутні скептичні та саркастичні нотки. Належав до літературної групи "Ді юнге" ("Молоді"). 1910-го р. побачила світ збірка еротичних мініатюр "Ді вілде ройзн" ("Дикі троянди"), де вперше показав себе віртуозом мови їдиш, звільняючи мову від шаблонів, уводячи нові ритми. Його фейлетони, сатиричні нариси містять багато афоризмів, гри слів. Тонку спостережливість інколи прикривав грубуватістю форми. Оселився в Нью-Йорку на Іст-Сайді 1918 р. разом із дружиною Ханою та дітьми. Надір був співупорядником антології "Від людини до людини" разом із найкращим другом, Мойше-Лейбом Гальперном. Серед відомих творів Н. – "Ді траґедіє фун горнішт" (Трагедія з нічого", 1922 – 1923), "Майселех міт а морал ун ойсґетрахте захн" ("Казочки з мораллю та вигадані історії", Вільнюс, 1927) тощо. Вступив до компартії. 1925 року відкрив мистецьку кав'ярню, але вона швидко збанкрутіла. Надір багато писав, перекладав їдишем твори Кіплінга, Толстого та Марка Твена. Помер від серцевого нападу у віці 58 років, 8 червня 1943 р.

СТАРА

Сіла стара на повалений слуп,
Цигарка димить під хитким капелюхом,
Обабіч стоять у побожнім страху
Діти її без руху.

На обшарпану стіну зіперлась мара,
Два євнухи поряд незрячі,

Скрививщись на рук їх порожні гачки,
Вона починає балачку.

Губи, як змії, мов жаба, язик,
Що вкрав кошенята у кішки,
Всілася баба на струхлім стовпі
І мед золотий смокче з діжки.

МОЯ БАТ-ШЕВА

Моя Бат-Шева,
Понад морем мева,
Розкрилень струмочок
Від ранку до ночі –
Допоки
Левиною гривою ллєш мій неспокій,
Ланцюг сонцесяйний сатаєш,
І кільця, по гілці насіяні –
Зелені сади із морського насіння.

Півкружжя брів скуті, коли я у скруті
Очей ліхтарі не загашую помахом вій,
Та брів твоїх дотик навпроти, мов протяг:
Життя за життя – ти не проти?

Бат-Шева,
Націлена в море чаїно, мов мева,
Знеможена втомою крилата душа,
Чи лист мій підпалений хист полиша,
Червоний сургуч у скривавленім лоні,
Шмат серця, котрий я тримаю в долоні,
Як сяєво смутку мого сьогодення.

Полон Вавилонський пропаліть, мої літери, зо́палу,
Мій лист, мої опіки – Феніксом з попелу,
Із пащ зголоднілої зграї – розвітреним опором,
З лабетів, із зашморгу – воля чекає чарівна,
Хай більше ніхто із рабами і бранцями нас не порівнює!

ОЛІВЦЕМ

Що олівцем написане,
Те гумкою стирається,
Отак викреслюють роки,
Що на любов спираються –

Написане лозинкою
По снігу чи піску
Про щастя бути з жінкою,
Про долю двох людську.

Як молот висік ґрона іскр,
Роздмухавши пожежу,
Слід мати прихисток життю,
Хай тінь стіни – не вежу.

З ПРІРВИ

Співає хто з пітьми – до світла,
Промоклий, бо – без дому?
То я – поет – пророчу звідти,
Останній мешканець Содому.

У цій порожній зимній прірві
Ні кроку, ні відлуння.
Але мій спів – то міф чарівний
Із венеційської склодувні!

Як бомби крають ніч на шмаття,
Жах виїдає розум,
І ду́ші з тіл, немов із плаття –
Кому доправлю позов?

Коли у відчаї, мов гі́лля,
Ми під дощем свинцевим,
Співаю знов любовне зілля –
Чи з неба кров – за це вам?

Коли у мозкові людськім
Сяйне остання іскра,
Не перейматимусь низьким,
В трояндах більше зиску…

Як горло обпече вогнем,
Я посміхнусь, як досі:
Вустами вільними збагнем
Псалма останній досвід…
23 січня 1942

ЗГОДОМ

Земля палає у вогні,
Як і кістяк мій власний,
Світанків безліч у цім дні,
Та мій – єдиний, щасний.

Як солодко в житті усе,
Гіркота дум – нікчемна.
Земля заквітчання несе,
Як юна наречена.

Вінець її духмяних сліз,
Як серце, полум’яний.
Та мрії приском узялись –
Мій спів у вітрі в’яне.

Як тяжко віз життя тягнуть –
Помазаним? – Опальним! –
Падіння кожне осягнуть
Справдешнім і реальним.

Тяжкий наступний кожен крок,
Життя ламке й хирляве.
Цвітіння – мить. З моїх кісток
Смерть зробить прах на славу.
1938, Флорида

ТРЕТІЙ

Поміж життям і смертю
Лежу, мов третій
Між подружжям.

Вони обоє
Завжди крокують поряд –
В любові.

Вони мене –
З обіймів до розлуки –
Перекидають з рук у руки,
Мов грають.

Між них без сну, схололий,
Лежу навзнак,
Мов розділовий знак.

— 📖 —

Мойше-Лейб ГАЛЬПЕРН –
משה-לײב האַלפּערן
(1886 – 1932)

Народився 2 січня 1886 року у м. Злочеві на Галичині. Навчався з 1896 р. у Відні на живописця, але став поетом. Захоплювався соціалістичним ученням, писав вірші німецькою. У 1907 повернувся до Злочева, де після зустрічі з Ш.Я. Імбером перейшов у поезії на їдиш. 1908 року емігрував до Америки, оселився в Нью-Йорку, тривалий час був бездомним і безробітним, пробував заробляти на життя фізичною працею, однак писання віршів не полишав. Близько 1910-го р. зійшовся з поетичною групою "Ді юнге" ("Молоді"). 1921-го р. почав співробітничати з комуністичною газетою "Фрайгайт" ("Свобода"), але незалежний характер поета і відданість його творчим принципам призвели до швидкого розриву стосунків. Оселившись із сім'єю у маленькій квартирці у Бронксі, малював, віршував і мріяв повернутися на далеку батьківщину. Але помер наглою смертю у віці 46 років, 31 серпня 1932 року, в одному зі шпиталів Брукліна.

Для ранньої творчості поета характерний спільний для багатьох єврейських поетів вплив німецьких романтиків, особливо Гейне (його твори перекладав їдишем) і прагнення позбутися обмеженості єврейської тематики. Однак пафос пролетарської поезії та надмір прозаїзмів протистояли наміру створити особливу, небуденну поетичну мову. Задля заробітку змушений був писати гумористичні та сатиричні твори "на злобу дня", проте сатиричні ноти притаманні майже всій поезії Г. У першій збірці "У Нью-Йорку" (1919) поряд із картинами великого міста постають теми любові й смерті. Завершує книгу апокаліптична поема "А нахт" ("Ніч"), уперше оприлюднена 1916-го р., де розвиток теми йде у двох площинах — особистої біографії та історії єврейського народу. Поетичні мотиви особистості, що не знаходить собі місця і чийого голосу ніхто не чує, превалюють у другій книзі, "Ді ґолдене паве" ("Золота пава", 1924), де вони ускладнені елементами гротеску й фантастики. Тут також відчутне прагнення до просодичного розмаїття, тяжіння до парадоксів. Писав також новаторську прозу, досі не зібрану у книги, займався живописом (переважно портретним).

НАШ САДОК

Як в садку у нас дерев
Сім заледве наберем.
Ой, здається, й ті щосил
Хтось обпатрав, обтрусив.
У садку, у садку
У побільшувальне скло
Чи роздивишся зело, –
Чим же стрінути садкові
Стріли сонця світанкові?
Удай, наш садок чи ні? Угадай в далечині.

Від сторожі – вітровій,
Від собаки – ледь живий,
Мурашиний будить люд,
І мурахи сльози ллють.
Від сторожі, від сторожі
Вітер вмить – за огорожу.
Сторож-пес не ловить ґав,
Хап за ковнір – гав-гав-гав!
Це собака чи сторожа,
Чи світанку личко гоже?
Удай, хто тебе стеріг? Де твій берег-оберіг?

Де гніздечко, де сім'я, –
Чи забуло, ластів'я?
Їжі не шукай – нема,
Щебечи натще дарма.
Ой, високі ті світи,
Зважся, пташко, залети,
Крильця сонцем золоти!
Виспівом дзвінким розтань
Поміж променів світань!
Удай, не птахам хіба виліт – хвиля голуба?

ДОБРИЙ РАНОК, ЛЮБЕ СОНЦЕ!

В тузі за дарунком ночі
Хочу знов заплющить очі,
Вдома додивлюся сни –
Сяє сонце з вишини.

Йде повія – соловіє,
Прикро прикриває вії,
Йде додому – тягне сни, –
Сяє сонце з вишини.

Сумно дибає красуня,
Капелюшок долу зсунувсь,
І його долають сни –
Сяє сонце з вишини.

Сторож, не поспавши й крихти,
З вій зганяє сонні віхті,
І його гойдають сни –
Сяє сонце з вишини.

МІЖ ДИМАРЯМИ

Вихопить зі сну село,
Солов'їна повінь,
Схлипи мли́нових коліс –
В дзиґарі ранковім.

Юнь сільська у тім вікні,
Неба й гір блавати.
Тлу́ста тітка прозіхне
Вимогу: вставати.

Юнь сільська втече у степ,
Птаство б'є тривогу,
Необрізаний бо кіт
Ласий до трефного.

Юносте, позич крила́,
Граючи, з тобою
Натрусімо черешéнь
У садку обоє.

Жар роздмухує адар[1],
Небо – сяйна брама,
Звідти, мамо, приїздіть,
Накупивши краму.

– Ні, мені вже не злетіть,
Крила – в'язка хмизу,
Рана рубана горить,
Клітка – із заліза.

– А, дарма! Давай до мене,
Дах – понад морями.
Розвітрилим сорочки
Поміж димарями.

ЩО НАМ СУДИЛОСЬ

В молодих рибалок спів – моря вільна повінь,
Ковалі-здоровані – спів у них, як пломінь.
А мені серед руїн у пустельнім краї
Хоч би дощиком об дах – так даху немає.
Діти грають у садку – заспівайте з нами,
В спільній пісні хай живуть наші любі мами.
Більше ні́як відродить матерів, як в пісні, –
Розгубили – не знайти на шляхах зловісних.
Лине пісня бідака, мов нещастя – звідки?
Співанка моя хистка, як в папуги з клітки,
Чи у жабуринні в жаб, бліх у нехворощі,
Чи в білизни на дворі, вітром як полоще,
Чи в опудала того, що людьми забуте,
Коли вивезли з ланів осінню набуте...

ПОМАГАЙ БІГ, ЛЮБЕ СОНЦЕ!

Полудень співа́нки вчить,
Сонце палить, аж шкварчить.
Чолов'яга схуд і зблід,
Вулицю долавши вбрід.
Скільки зором не сягни,
Все палає у вогні..
Чолов'яга з тих багать
Хтів би небо ублагать,
Та пекельні вороги

[1] адар — 6-й місяць єврейського календаря, відповідає лютому-березню.

Поставали навкруги.
Пнеться вгору чоловік,
Лупить очі з-під повік,
Ухопивши промінь-хвіст,
Зводиться на повен зріст,
Тисне руку небесам,
Мов розпечений і сам,
Вужчає вужем, як дріт,
Вже й не витирає піт.
Скинув чорний капелюх,
Сорочину змоклу – ух!
Голі дві руки здійма
До сліпучого керма.
Та гармидер – з краю в край,
Хто почує, хоч волай?!
Люд розвіявся, мов дим,
Він лишився сам-один.
І подоба ця бліда
Марно інших вигляда,
Марно голос рве у кров
Раз у раз, все знов і знов.
Що ще мати на меті?
Що робить на самоті?
Руки виснуть неживі,
Памороки в голові.
Він шнурує черевик,
Упріває чоловік.
От цигарку дістає –
Ой, чи палить, чи псує?
Стежить зором неборак,
Тане в небі дим, чи як?

РАБСЬКА КРОВ

Вищати в'язницям – в скелі,
Стіни каменем втоптати,
Проштрикнути неба стелю,
Над дахами сонце втяти.

Мешканців – змішати просто,
Понад потягів маршрути
Перти здичавілим монстром,
У туман і дим пірнути.

Тисячам ротів робота –
Хрумкіт кам'яної дерті –
М'ясо людності молоти
І кістки, мов січку, жерти.

Рабська кров, собача родом!
Вмри в кайданах – так і треба!
Тільки встигне перегодом
Плюнути пророк на тебе.

ОДВІЧНА ГРА

Саме так, як хліб із м'ясом ладен тіло підживити,
Попри цілоденну втому почуття живе явити, –
Припадаємо, мов кру́ки, думкою доземно, низько
І, вклонившись коліщатам, начищаємо до блиску.
Чи не пазурі нам руки власні в кров деруть несито?
(Так засуджений до страти хтів би ґрати прокусити).
Чортівня у долю грає, крутить вихор здичавіло,
Випатрана наша змога у машинні кінські сили.
Дія у борні життєвій зрежисована, як завше:
Сильні набувають сили, а слабкі що день, то слабші.
Так на цій житейській сцені людством водить світ справіку, –
Ще дошкульніше, як трупа втрапить у міста великі.
Там електрика лискуча імітує сонце в небі,
Там зі стін висотних скупчень пліснява сичить на тебе;
Гості в ложах – не дай Боже, не попсуй їм гроші грою –
Мусиш вмерти тут, на сцені, якщо граєш роль героя.
Як співак – співай, щоб голос власне серденько розкраяв.
Другорядні і статисти за лаштунками вмирають.

ТУГА ЗА ДОМОМ

За домом стуживсь, від вітчизни кляті
Мою відтяли віть –
Від дерева гінкого.

І смерчем попіл звіявсь,
Спопеліла згоріла вежа…
Грішиш своїм ти болем, чоловіче,
Як власне тіло вічного блукальця
Відкрив для збожеволілих вітрів,
Щоб відчай твій вони пошматували.
Волай рокам віджилим, чоловіче,
Дощем у море
Сльози доливай.

ПОРТРЕТ: МІЙ ДІДУСЬ

1.

Чую, зі спальні чийсь крок долина –
Взад і вперед, від дверей до вікна.
Ні, подивіться – хіба не нахабство?
Що тут приблуді могло в око впасти?
Гадки не маю, що то за один,
Як він повз мене потрапив у дім.
Хіба що дідусь покарати прийшов
І – чи не втік – поспитати ізнов,
Чи не покинув я маму саму
Напризволяще, бо сам я чому?
Досить, набридли догани мені!
Може, врятуюсь від них уві сні?
Чую, мій дід знову човгає десь.
В ковдру ховаюсь від нього увесь.
Тільки у шпарку на мить піддивлюсь:
Як він зігнувся, старенький дідусь!
Хилиться аж до землі голова,
Ніби у шкапи, що, ледве жива,
Тягне циганський обшарпаний віз.
Кличу: дідусю, до мене озвись!
Анічичирк. Тільки дужче зігнувсь,
Мов занехаяна шкапа, дідусь.
Може, я тільки у мріях витав?
Я кашлянув і його привітав.
Став, роздививсь мою руку увіч,
Наче пригадував, що то за річ,

Мов і не мав, і не бачив такого,
Ніби й сюди завітав випадково;
Голову знов похилив до землі,
Шкапою наче згубився в імлі.
Думав, як кара, з’явився дідусь.
Сам же від думки такої вжахнувсь.

ХОДІМО ПРОЖЕНЕМО ЇХ

Все стоптує цей люд брудними чобітьми.
Питань у них нема. Самі відчинять двері,
Твій випатрають дім, поки ти десь у сквері,
І в дім розпусти все, на вулицю пітьми,
Будь певен, віднесуть, де й серце жартома
Під покидьків батіг – для панських забаганок,
Де вчать раба казати: добрий ранок,
Тоді женуть собакою під ґанок.

Та гірш мені, ніж там – шмагає не батіг –
Колосся кіс її, очей блакить небесна,
Окрилена хода, що провіщає весни...
Рій райських мрій вигойдує хода її,
Та, поки нею сниш, і серце викрадає.
Співає кожен крок її маленьких ніг,
Пірнає кожен рух, як в річку у дитинстві,
У серця кровотік, народжуючи пісню...

R.-B.

Для чого знає кров про те,
Білявко, сонце золоте,
Для чого кров – крутій, крадій, –
Із неба п’є блакить надій?
Шумує кров, співочий сміх –
Вже й сутінків тягар зneміг;
Стрибає в бісівськім танку,
Палає в пломінкім вінку
Здригається, немов хижак,
На двох загострених ножах.

Як заспокоїтися їй,
Примхливій пристрасті моїй,
Коли любов палахкотить,
Голублячи очей блакить,
Наосліп пестить сяйва сніп –
Волоссячка дитинний німб? –
Хитрунко, мною ти круть-верть,
Всі дні, всі справи – шкереберть.
Я зазираю за межу,
Та загадки не розв'яжу.

НЕСПОКІЙ МІЙ

Збагнути хто б зумів красу морів?
Лиш той, хто у твоїх очах її відкрив.
О серце, радо не злітай увись,
О серце, від розпук не розірвись,
Ти, мій неспокою, озвись!

Від чого сум, як не від браку слів,
Збудити день від ночі їх не смів,
Хоча в думках і мріях – над світи –
В моїм житті і серці – ти, все ти,
Ти, мій неспокою, цвіти!

MEMENTO MORI

Як Моїсей колись, поете, не знітись
Зі смертю сам на сам над хвилями зійтись,
Коли годині о десятій ранку
В цій ризиковій грі відчуєш хижий стиск, –
Не віриться, либонь, в левину забаганку?

Смерть виглядаєш, Мойше-Лейбе[1], звіддалік,
І твій вітальний жест веде питанням лік:
Чом смертна лють морська життями грає вільно,
Чом тисячам людей вкорочується вік?
Чи віриться тобі тоді в левині війни?

[1] Лейб – лев (їдиш)

Клянися, Мойше-Лейбе на сльозі,
Засвідчивши, що смерть чигає на стежині.
Смакує вечір сум, як личило б слузі.
А ти молись вікном святій своїй дружині.
Чи й досі віриш ти в байки старорежимні?

Малюй в уяві смертне, Мойше-Лейб.
Що сивина й пітьма, безбарвні зваби диму!
Проб'є десята ранку – змиє леп.
Поміж небес і хвиль самотня ти, людино.
Чи досі віриш ти, що це твоя година?

0 (НУЛЬ)

Каже досвід: Мойше-старцю, що не думай, як не стався,
Всім – русявим та чорнявим – сива старість – біле птаство.
Пташеня, мале й невміле, має вже майбутні крила,
І дівчатко, гоже й миле, пальчиками гру скорило.
Лантух млива віслюкові, мов корона королівства.
А тебе, звіздарю, праця доведе до самовбивства.
На колінах шпаклювати нахиляє твій зарок,
Білий аркуш сяє знову блиском сонця і зірок.
Хоч би як тебе крутило, нуль у підсумкові є.
Обертайсь, бряжчи, мов дзиґа, – нуль – писаннячко твоє.

Марк ШАҐАЛ – מרק שאגאל
(1887 – 1985)

Видатний художник народився у Вітебську (Білорусь) 1887 року. Після Жовтневої революції невдовзі емігрував, працював у Франції, США, Ізраїлі. У творах його, найчастіше на фольклорні та біблійні теми, вражає своєрідність бачення, тонка колористика. Ілюстрував Біблію, твори Боккаччо, “Казки 1001 ночі”, Гофштейна (спільна робота поета й художника — книга “Троєр” — “Скорбота”). Лауреат Венеційського бієнале 1948 р., премії Еразма Роттердамського (разом з А. Кокошкою). У Музеї сучасного мистецтва в Парижі з 1950 р. існує постійний фонд Шаґала. Вірші виходили друком у перекладах російською мовою. Помер 1985 року.

ІЗРАЇЛЮ

За віщо, Боже, нас ведеш крізь попелища?
Чи полум’ям я образ твій писав?
Чи я в новім єврействі стану вищим,
Походження своє зборовши сам?
За віщо проливали ріки сліз?
Я не хотів себе стражданням знищить!
До тебе крізь моря я сподівання ніс,
Твоїм піском утому ніг пече мені,
Коли рукою доторкну, як наречену.
Чи справді це твоє святих явило небо?
Чи це з останніх мрій ще лину я до тебе?
1951

БІЛІ СХІДЦІ НА НЕБО

Брикаю світом, як в тій пущі, в глушині,
То на ногах пройдусь, то на руках.
Як шурхне жовтий лист з небес на землю,
Я вжахнусь – пополотнію.

Малюю світ в заціпенінні сну.
Коли мій ліс завалить снігопадом,

Картини привидами станут…
Та скільки ж літ я з-поміж них стою!

Життя прожив я у чеканні дива,
Чекаючи – коли ж мене ти обів’єш,
Щоб світ мені драбинкою спустився з неба?!
Стоять мені впеклося – злетимо
З тобою в біле східцями леткими!

ТВІЙ ПОКЛИК

Не знаю – чи я жив?
Чи я живу – не знаю.
Дивлюся в небо – і не впізнаю.
Марніє в присмерк чоловіче в мене тіло,
Та барви й пристрасть душу знов печуть мою.
Не віднімай у мене свічки з рук!
Бо без оцього пензля в хаті смеркне –
І як же я збагну високий поклик твій?

КАРТИНА

У мене ліжко – це картина. Я лягаю
І засинаю, втоплений у фарби.
Та ти, любове, спати не даєш,
Ти вічно будиш уночі, як сонце!

Журба приземлена враз мене будить,
Під бік штовхають сподіванки
Передсвітанки мнуть, не втілені мазками,
Не напнуті ще навіть полотном…

Тікаю геть увись – десь там без мене
Мої страждають всохлі пензлі.
Як той Ісус,
Розі́п’ятий я на мольберті.
Невже я скінчений? Невже
Закі́нчилась моя картина?!
Життя
Блищить, продовжується, мчить.

ВИСОКА БРАМА

Моя Вітчизна – у моїй душі.
Вам ясно?
Входжу я туди без візи.
Коли мені самотньо – все Вітчизна бачить,
Вкладає спати
І вкрива, як мати.

В мені зелені кучерявляться садки,
І вітебські сумні, похилені паркани,
І ті провулки корчаться криві.
Там тільки хат нема.
У них – моє дитинство,
І, як воно, хатинки повалялись.

Літають небом жителі колишні.
Де їх житло?
В моїй душі дірявій.

Залман ШНЕУР – זלמן שניאור
(1887 – 1959)

Народився у Шклові 11 лютого 1887 року в хасидській родині. Жадоба знань змусила 13-річного хлопця покинути батьківський дім і без жодних коштів до існування вирушити до Одеси. Цей період можна вважати початком літературної діяльності Ш. Вірші івритом та їдишем почав писати в 11 років. В Одесі потрапив під вплив та опіку Менделе Мойхер-Сфорима, Бялика та інших літераторів. Друкувався в “Олам Катан” (“Малий світ”). Подальша творча путь пролягла через Варшаву, Вільну, Париж, Берлін, Тель-Авів і, нарешті, Америку. У Варшаві працював у видавництві “Тушія” (“Метикуватість”) і співробітничав у Га-Дор у Фрішмана, який мав на нього великий вплив. Під враженням від погромів 1905 р. написав поеми “Матонес” (“Подарунки”), “Маасе берешіт” (“Першотворіння”) та “Фаєр” (“Вогонь”), 2 начерки і сповнену похмурого песимізму повість івритом “Га-Мавет” (“Смерть”) (вийшла також їдишем у видавництві “Га-шагар” (“Світанок”)). 1906-го р. видав збірку віршів івритом “Ім шекуат га-шамаг” (“Спокій”), яка одразу висунула його у перші ряди літераторів. З великою силою тут описані переживання молодої душі, що радіє повітрю, сонцю й чарам кохання. Основний мотив творчості Ш. — самотність — притаманний багатьом пісням їдишем: “Ді бенкшафт” (“Смуток”), “А штейн” (“Камінь”) тощо. Писав прозу — повісті й романи, драматичні твори, вірші, пісні, які користувалися неабиякою популярністю. Написав поему про винищення єврейства в Бердичеві у роки Другої світової війни. Три томи повістей і віршів їдишем вийшли друком 1909 р. Помер поет 20 лютого 1959 року.

ЄВРЕЙСЬКІ ОЧІ

Єврейські очі – вдячні, пророчі,
З тисяч я вирізню вас серед ночі –
Двійко в обличчя зірок таємничих –
Мамині очі, дитячі, дівочі.
Втома, знемога – погляд старого,
Думи і суму свята засторога.
Юність усе проковтне, пропече,
Благословивши сяйвом очей!

Очі посивíлі,
Як роки Сивіли,
Мінливі, соромливі,
Ди́ва ковалі ви.
Я всім серцем межі вас
У єврействі стверджуюсь.
Моя щира віра в наші гасла
Ще ясніше розгориться і не згасне.

Очі єврейські – віддані й вірні,
У ваших глибинах зірниці офірні.
Спокусливі ви є, та –
Задумою вієте
У спалахах сміху, в сміливості стиха, –
Спасибі, Ізраїлю, за сяючу втіху,
За радощі, райдугу, за чарування,
Розраду, спроможну на вічне тривання.

На вулицях Монтевідео, тамуз[1]
22 червня 1966

[1] 10-й місяць єврейського календаря, припадає на червень-липень

Г. ЛЕЙВИК – ה. לייוויק
(1888 – 1962)

Г. Лейвик (справжнє ім'я Лейвик Гальперн) народився 1888 року в Ігумені (нині Червень), у Білорусі. Старший син багатодітного вчителя, що давав уроки єврейської грамоти дівчатам, з 5 років навчавсь у хедері, з 10 – в ешиві містечка Березина, де почав писати вірші івритом. У 1901 – 1903 відвідував ешиву у Мінську. 1905 став активним членом Бунду. У Мінській в'язниці, в очікуванні суду, написав поему "Ді кейтн фун Мешіах" ("Кайдани Месії", 1907, оприлюднена 1939) і низку віршів, один з яких з'явився в Нью-Йоркській газеті "Цайтгайт" ("Часоплин"). На суді (1908) відмовився від захисників, проголосивши себе переконаним борцем із самодержавством, і був засуджений до 4-х років каторги в Сибіру. 1912 р. опиняється на Вітимі, звідки 1913-го року тікає до Америки. Навіть ставши вже знаним письменником, працював маляром-шпалерником. Перша збірка віршів, "Гінтерн шлос" ("Під замком", 1918) – про вбоге дитинство, в'язницю, заслання та втечу. У ній міститься цикл "Ойф ді вегн Сибірер" ("На дорогах Сибіру"). Ті самі теми переважають у 2-й збірці, "Лідер" ("Пісні", 1919). Його поезія позначена розмаїттям ритміки, лексики, інтонаційної побудови віршів. Інколи з'являються абстрактні образи, притаманні символістам. Під впливом подій на батьківщині написав 4 поеми про погроми, пророчий дух яких (особливо поеми "Дер волф" – "Вовк") повністю розкрився за років розгулу нацизму. Відомий як один із найвизначніших сучасних єврейських (їдишських) поетів і драматургів (драми "Ґолем" /вперше поставлена театром "Габіма" 1925 р. у перекладі івритом/, "Шмаття", "Гірш Лекерт", "Кайдани"; збірки віршів та поем "В ув'язненні", "Вірші з раю", "Абеляр та Елоїза" тощо). Разом з І. Опатошу видавав у Нью-Йорку альманахи "Замлбіхер" ("Збірки"); впродовж 1935 – 1952 р.р. оприлюднено вісім таких книг. 1925 – 1926 рр. відвідав СРСР, де був радо зустрінутий, збірки його віршів були надруковані у Москві й Києві. Але, повернувшись до США, він піддав жорстокій критиці порядки в СРСР і розірвав стосунки з комуністичною пресою. У 1930-і рр., незважаючи на загострення застарілих сухот, приходить у ліриці до просвітлених настроїв, оприлюднюючи збірку "Лідер фун ган-ейдн" ("Вірші із раю", 1937). 1940-го р. виходить зібрання творів "Але верк" ("Усі праці", тт. 1 та 2), 1963 – "Есеї та промови". Присвятив багато творів Катастрофі, в тому числі "Ін Треблінке бін іх ніт гевен" ("Я не був у Треблінці", 1945), драматичну поему-містерію "Ді гасене

ін фернвалд" ("Весілля у хащі", 1949). 1950-го та 1957-го відвідував Ізраїль, і перед ним постало питання: "Чи моя країна — Америка?" Але 1958-го р. параліч прикував поета до ліжка. Помер він 1962 року в Нью-Йорку.

НА ДОРОГАХ СИБІРУ

На дорогах Сибіру
Хтось до сво́го шматочок доточить
З мого подраного взуття,
Ремінець, камінець, перетлілий листочок
Книги Книг, а чи книги буття.

Так і в ріках Сибіру
Неодмінно хтось виловить трі́ску
Плоту, що втікача рятував,
А в тайзі – закривавлена гілка берізки
Між дочасно засніжених трав...

ЗНОВУ І ЗНОВУ

Безкраї – за обрій – лани вусебіч,
Обоє втомились – і сонце, і я,
Бо їх не обійдеш – даремна то річ,
І хилить нас ніч – в неї воля своя.

Два дні я блукаю, за триста сплачу
Спокуті гріхів незнання, аж тоді
Забуду, гріхи столочу́, досхочу
Спочину у сонячній змерхлій ході.

Та важко долоня караюча б'є,
Все знову і знов спонукає: іди,
І спраглим пошерхлим губам не дає
З роси виціловувать ночі сліди.

У КОЖНІМ СЕРЦІ

Я впевнений: у кожнім серці
І світло, і Господь.
Хоч до яких дверей приб'єшся –
Постукай і заходь.

А зайдеш – роздивись довкола,
Відчуєш без зусиль,
Що вже розвиднюється туга,
Притлумлюється біль.

Ба більше: в жодного чужинця,
Прибульця звіддалік,
Тут не питатимуть, від чого
У мандрах котрий рік;

Доскіпуватись цілоденно
Тут зась, що за один;
Не витягатимуть по слову
Твій стогін із глибин.

Найперш пробудить незнайомець,
Немов серцебиття, –
Засвітить у віконці кожнім
Каганчик співчуття.

ДАЛЕКО ЗВІДСИ

Далеко звідси, далеко звідси
У нас покрадені світи,
Оті блакитно-срібні гори,
Куди повік нам не дійти.
Глибоко в надрах, глибоко в надрах,
Під шапкою нашарувань
Скарби зачаєні чекають,
Та не перейдемо крізь твань.

Далеко звідси, далеко звідси
Лежать самотньо, хто досяг.
Їх черепи блищать під сонцем,
Єдиний підсумок звитяг.
Ті блукачі, в снігах по груди,
Що шлях намацали в імлі,
Чи подолали недосяжність
Украденої в нас землі?

МИ ВСІ НА ОБЛІКУ ТВОЄМУ, ГОСПОДИ

Ми всі на обліку Твоєму, Господи,
Як навіть схибиш часом, врешті-решт, –
Хай підлабузник би назвавсь апостолом,
То під рахунок спільний підведеш.
Тобі молімося, в Твоєму примусі –
Останній – бо смертельний вже – арешт.
Ми всі на обліку у Тебе, Господи.

Ти чиниш суд за правдою, о Господи.
Весь люд – не більш, ніж витвір Божих рук.
Нехай один у царственному пурпурі,
Чи крівцею просякнутий пацюк,
Чи вихрещений пеклом Торквемади,
А чи кохання мрійний мамелюк, –
Ти чиниш суд за правдою, о Господи!

Ми всі на обліку Твоєму, Господи,
Хай незбагненна ця всесвітня гра.
Про гори попелу святі говорять свідки,
Вжахне Майданек – Морія-гора.
Мотуззям, дротом нас обкручено, ми – жертви.
Ісак повстав, то, може, й нам пора?
Чи суд за правдою Ти чиниш, Господи?

ВІЧНЕ

Руками цупкими хапав мене світ,
Жбурляло завзяття з багаття у ватру.
Згоряв я, та знову, заграві услід,
Зі згарища зводивсь, аби крокувати.

Прискоривши крок, скочив я на коня,
Я спроби нероби батожив невдалі,
І краялась плугом торішня стерня,
І кінь схарапуджений ніс мене далі.

Закутий, з-під варти – я пута порвав,
Бо долю, як волю, мені накували.
На власнім порозі від ран парував,
Та вкотре підводжусь, щоб рушити далі.

ХТО ВТАМУЄ...

Хто втамує з цеберка,
Над криницею звислого?
Вівці спраглі і змерхлі –
Вже ні руху, ні вислову.

Хто плекав ту отару, –
Під пісками пустельними.
І дарма коло висхлої тари
Вівцям вічність постелено.

Наче око заглиблене,
Темноводий в колодязі плюскіт.
Тут всімох і лягли вони,
Очі запнуто смертною лу́скою.

Зі скарбниці криниці –
Ні перлини в роти, ні краплини.
Тільки сплеском насниться –
Та пісок і відлуння поглине.

Розгойдалось відро на жердині,
Наче вітру жадає напитись,
Наче поклик єдиний –
Разом з ним у криниці втопитись.

Хто ж ці вівці втамує,
Перехилить у спраглих – відерце?
Їхній пастир німує.
Хто з піщаних заглад підведеться?

ПІСНЯ ЗАГИБЕЛІ

1.

Пі́сне, пі́сне, телятко із повними жаху очима,
Пі́сне, пі́сне, із довгою шиєю гуско,
Дослуха́йся до кожного шурхоту – чи не
Вже на тебе плететься петляста мотузка.

Звідусіль – на загибель – вози різників.
Розляглось їх вітання – немає спочину.
Пі́сне, гусонько, шию тягни – це звідкіль?
Пі́сне, бідне телятко із повними жаху очима.

Нескінченний свячений цей день різанини,
Але довша за день цей – приречена мить.
І в очах у теляти тиша плавить подзвіння,
Добрим маминим ґелґотом шия гуски щемить.

День палає, він ніби засліп німотою.
В узголів'ї смеркає від пісенних навал.
Вечір, вечір надходить, і ніч глибеніє метою –
Чи й не втопить у вирі безоднім сталевий цей чвал.

Пі́сне, пі́сне, ти, гуско моя довгошия,
Що чекає на нас?
Пі́сне, пі́сне, телятко з очима розширеними,
Ти, святкове тремтіння,
Засинай, прихистить хай дрімота крилатою тінню,
Хай заступиться чарами невблаганний той час.

Уві сні хай розрадить надія хороша.
Ніч у вирі зіниць походжа.
І за себе, й за вас я молюся у зоряну прошву.
Але шия чекає ножа…

ПРИЙДИ

Прийди, схились до мене,
Торкнися, бо відтак,
Ти – знаю достеменно –
Є Бог, а я – хробак.

До Тебе колінкую,
Мій гріх мене зборов,
Аж поки залікує
Твій пресвятий покров.

Олива – сяйва повінь,
Крізь скло – Твій зір пали́ть,
Твій спопеляє промінь
Моїх возів політ.

Олива – слову Бога,
Що Він зрече мені,
Щоб клітка моя вбога
Звелась у вишині.

З'явись, постій навпроти,
Рукою доторкнись.
Я – плоть Твоєї плоті,
Я – син Твоїх синівств.

КРІЗЬ СІМ СМЕРТЕЙ

Крізь сім смертей і бід…
То нелегке чекання,
Коли кривавить схід
Кістлявими пучка́ми.

Непевні сходи до небес,
До споду – ближче, що найнижче,
Поки чорнозем загребе
І за́хватом знущальним знищить.

Наждак піску проточить зуби,
Зі щік шпички стирчать,
Кістки крізь шкіру шлях продлубають,
Стріпнувши чорним танцем циганчат.

Чолом жертовним зірка че́ркне,
Очниці проштрикне голками вій,

У грудях барабанний дріб, а череп
Викрешує іскристий рій.

Вогонь від черепа до ніг дістане,
Пісок і камінь полум'ям взялись,
І тіло у смертельній ватрі тане
Відлунням каменю й піску – у спільний зблиск.

Впади і вмри – земля тоді найближча,
Зарийсь найнижче, глибше – аж під спід,
Щоб ляскотом зубів вітати кладови́ще,
Щоб дзвонами луна гукала тілу вслід…

Давид ГОФШТЕЙН – דוד האָפשטײן
(1889 – 1952)

Син хлібороба, Давид Гофштейн народився 24 червня 1889 року в Коростишеві. Навчався в хедері та у приватних учителів. Під час служби в армії (1912 – 1913) екстерном здав іспити за курс гімназії. Через відсоткову норму не був прийнятий до університету і вступив до Київського комерційного інституту. Вірші писав з 9 років (спочатку івритом, потому російською та українською мовами, а з 1909 р. перейшов на їдиш). Дебютував віршами та нарисом у київській газеті "Нае цайт" ("Новий час") 1917-го р. Вбачав у своєму народові джерело творчих сил і натхнення, що відобразилось у першій збірці "Бам веґн" ("Край доріг", або "З доріг", 1919, Київ).

1920-го р. померла перша дружина поета. 1924-го р. підписався під протестом проти гонінь на іврит, за що був відсторонений від редагування журналу "Штром" ("Потік") у Москві, та й самий журнал невдовзі закрили. 1927-го р. обраний до бюро єврейської секції Всеукраїнської спілки письменників, а 1928-го – членом редколегії її журналу "Проліт" ("Пролетар"). 1929-го – звинувачений у дрібнобуржуазному ухилі через незгоду з кампанією проти Квітка і виключений зі Спілки.

Більшу частину свого життя прожив у Києві, лише 1925 – 1926 роки провів у Ерец-Ісраель. Був одним із найсвітліших, найбільш друкованих їдишських поетів, багато перекладав також з української (зокрема, 1939 року вийшов том поем Тараса Шевченка у його перекладах), і його також багато перекладали, особливо з великим задоволенням – українською (Тичина, Сосюра й ін.). Брав участь у роботі Єврейського антифашистського комітету і разом з іншими видатними діячами єврейської культури розстріляний 12 серпня 1952 року.

Трагічна доля поета передбачає ведення розповіді про нього не як про тонкого лірика і мудрого філософа передусім, а як про безневинно замордовану жертву нелюдського режиму. На допиті у справі Єврейського антифашистського комітету Гофштейн змушений був, виправдовуючись, розповідати, що саме він, перший у своєму оточенні, почав працювати по суботах. Він мав вислуховувати звинувачення в сіонізмі, знаючи, що повернувся в СРСР за двома синами від першого шлюбу, залишивши в Палестині дружину й доньку, та так і не зміг вирватися з "країни суцільного щастя", керованої т. Сталіним – "найкращим другом єврейських поетів". Звинувачення

у націоналізмі, сіонізмі й активній релігійній діяльності не були безпідставними. Як згадує Фейґа Гофштейн, саме до її чоловіка у Києві прийшов переляканий чолов'яга, сказав, що в нього є тфілін, тицьнув їх Гофштейнові і зник. А поет ретельно сховав ненависні для радянської влади "предмети культу". Із допиту Л. Квітка ми знаємо, що Гофштейн дружив з Ю. Енгелем і Д. Шором – сіоністами, близькими до Л.О. Пастернака. Вітав Гофштейн і утворення Ізраїлю, робив спроби повернути у радянські їдишські видання традиційну єврейську транскрипцію. Адже слова біблійного та івритського походження (виключені з радянського їдишу в боротьбі з сіоністським і клерикальним івритом і замінені, мірою можливості, германізмами та слов'янізмами) традиційно писалися й друкувалися без голосних.

Таке "подвійне життя", існування у несумісних світах не могли не вплинути на особисті якості і характер Гофштейна. Так, у протоколах того ж таки процесу ми знаходимо слова Д. Берґельсона про те, що сам поет попереджав його про можливі відхилення у психіці. Це дозволило Берґельсону спростовувати деякі свідчення Гофштейна, від яких той і сам зрештою відмовився. Уже за наших днів були оприлюднені мемуари Марлена Коралова, співкамерника Д. Гофштейна. У камері поет продовжував "дружні бесіди" зі своїм слідчим, звертаючись то до струменя рукомийника, то до аеродинамічної труби ЦАДІ, що гула весь день за стінами в'язниці. Мемуарист згадує, що на всі запитання про свою "дивну" поведінку Гофштейн відповідав усмішкою, в якій Кораллову бачилася зверхність.

Не нам судити, наскільки свідомою була така поведінка. Важливо інше: що зробила влада з людиною, всі попередні "дивацтва" якої, часто згадувані мемуаристами, були лише добрими дивацтвами поета, якому і належить бути, хоч на якийсь час, "не від світу цього".

Поетичну глибину єврейського світосприйняття Гофштейна не затьмарюють обов'язкові для будь-якого члена Спілки радянських письменників прорадянські, ура-патріотичні вірші.

Нехай протоколи ганебного для катів процесу 1952 року – не найкраще джерело, але якщо прибрати звинувачувальний ухил слів "єврей", "сіоніст", "юдей" з того, що було сказано про Гофштейна, зрозуміємо: життя своє він прожив недарма.

Двотомне зібрання творів "Лідер ун поемен" ("Пісні й поеми") з ілюстраціями М. Шаґала побачило світ 1977 р. у Тель-Авіві, за редакцією вдови поета Фейґи Гофштейн.

(За мотивами статті Л. Кациса в часописі "Лехаїм", №4, 2006 р.)

ЯСНІСТЬ

Хоча й переповнило світло поля,
А ще прибуває, –
Уже й лісові береги затопля
Ця повідь безкрая.
Ясніють ліси від горбків до долин,
До моху блідого, –
Без міри, без меж туди сонячний плин
Знаходить дорогу.

У СЕРЕДИНІ ТРАВНЯ

Пішов на спад
Не день, а цілий світ, що крок останній свій
З драбини неба вниз ступити хоче.
З пломінних шат
Шугають виблиски багряні, вогневі,
І ось – засліплені мої два царства – очі.
Він силоміць
Прип'яв на золотопромінні ланцюги
До заходу свого геть-чисто все, достоту:
Ліс, щебет птиць,
Стебельця з юних піль і луків навкруги
І – крізь глибінь очей – усю мою істоту.

* * *

Приходжу, світе мій, до тебе знову!
Заледве я покинув смугу ночі,
А вже твій блиск мені скропляє очі,
З твоїх склепінь високих сяйво плине!..
Приходжу, світе мій, до тебе знову
Пробути в тебе ці ясні хвилини…
Дзвоню я знов назустріч дневі
У дзвін великий на прозорій брамі,
І вухо звуки ловить кришталеві,
Підспівуючи в трепетній нестямі…
Ловлю губами, мов несамовитий,
Повітряні краплини ранні…
Бринить гортань, язик знаходить мову;
Приходжу, світе мій, до тебе знову!

* * *

Останню лусочку до панцира мого
Скувало сонце з променів веселих,
І вин ясних, кипучих, як вогонь,
Налляло в келих.
І я схиливсь до ніжної руки
Під тягарем легким кольчуги золотої,
І жадібно ковтав найбільш п’янкий
З усіх напоїв,–
Котри́й вже раз? Не час лічить тепер:
Узявши зброю, сяйвом оповиту,
Без ляку йду до темрявих печер
Буття і світу…

* * *

Минає довгий день і забира з собою
Важке ярмо турбот, останній злиднів бич.
Є стіл, папір і хліб, є дах над головою.
І завтра – вільний я, тягар струснувши з пліч.
На хвилях спокою вздовж вулиці-ріки
Пливу… А там, вгорі, вартує вітер хмари,–
Гасаючи всю ніч, він згонив їх в отари…
Вони спокійні вже, та й досі сторожкі.
Це осінь. Це вона батіг вітрів лихий
Держи́ть напохваті. Які поля безкраї,
Як манить дальній шлях, що ними пролягає,
Як добре юним буть і вільним, мов птахи!..
Ще східців декілька. І от я під дверима.
І скільки радощів ясних мені несе
Паперу аркушик, близький понад усе,
І тиша вечора, ласкава й незглибима.

* * *

Свій клич,
Як гострий меч,
Здійма
Земля німа
І фосфоричним блиском крає

Хмар сиві зграї...
Гарячий дощ полляв на всі країни
Потоками смоли та сірки,
І кожна ринва світу
Вино, і жовч, і кров без краю
З пащеки вивергає,
Каміння, стовбури, тріски́ –
Кружляє все в скаженій піні...
Пощо мені тепер
Часу́ знаки́,
І простір у нестримному стремлінні,
І метеор, що мчить крізь холод пустоти?
Вогненна злива рине на країни,
На всі мої світи!

ВІОЛОНЧЕЛЬ

Чому клонишся, душе моя?..
Псалом 43

Чом клонишся, душе?
У грудях чом бриниш?
Чутно двигтіння стін –
Підпор буття мого,
І вгору, вгору знявсь
Твоєї слави голос
І вже спадає вниз,
Під ноги, в порох піль.
Чом клонишся, душе?
У грудях чом бриниш?
Ти миєшся в пилу,
Купаєшся в золі,
Мов птиця, що води
Лякається у спеку?
В землі їй холодок,
І свіжість – у смітті.
Чом клонишся, душе?
У грудях чом бриниш?
Немов жертовна кров,
Мов праведника кров,
На камені твердім,
Тремтить, не тихне, ллється,

Кипить, не застига
В безгрішній чистоті.
Клонись, душе моя,
Брини з глибин грудей,
Від попелу блищи,
І кров'ю очищайсь,
І стань від сліз ясна
І ніжна – від тремтіння,
Щоб світлом був твоїм
Важкий твій сум, твій біль!

ПОЛІФОНІЯ

Я маю
Завулочки-ситечка–
Світло ловити:
Широкий
Там вхід,
Але вийти –
Не можна з проваль.
В тенета очей
Туди ловиться золото сонця
Й повітря
Прозорий кришталь.
Впіймалось,
Зібралось
На ниточках, вістрях
І десь там осіло
В глибинах, у серці,
В куточках, на дні...
Зігрілася там
Моя сонячна здобич,
І сяєво плине,
Й густішає світло,
Зростає, невпинне,
І переступає
Поріг моїх уст,
І губи рясніють уже
Золотими склада́ми,
Словами, як срібло,

І лавами речень, мов сталь…
І з сяєва знову
Шліфую я
Мову –
Пісень найчистіший
Кришталь.

ІЗ ЦИКЛУ «ПОЛЯ»

I

Над містом чути – дзвін прогув
Із шпиля башти раз і вдруге…
В краю снігів, ночей і туги
Там перший зразу ж потонув.
Житла людського острови,
В солому вкутані, зогріті,
Стоять, стулившись, наче діти,
Хатинка, погріб і хліви.
І тихий-тихий зорекруг!
І дихає природа сонна…
Не спить лиш хатка двовіконна,
А в ній від лампи теплий круг…
В очах юнацьких щось незборне.
І прислухаються кутки,
Як стіл
сторінку перегорне.
Вінки тремтливих давніх літ
В потоці часу прошуміли.
В далеке – погляд легкокрилий,
І юний дух – до всіх, у світ…
Моя бадьорість з тої ночі,
Від тої ночі – гордий сум.
Я ще тоді стеріг пророчі
Життя ворота, світу струм.

II

В російських полях у вечірню суботність –
Яка там самотність, яка там самотність…
Скрипучії сани, шкапина стара,
Засніжений шлях, посередині я.
Позаду в кутку десь, де обрій, ліси,

Ще жевріють-гаснуть смутні пояси,
Попереду біло,– і низько так стеля.
Хатинок десяток – та й знову пустеля –
(Дрімає вона, як і хутір – улежок).
До хати еврея немало там стéжок.
А хата як хата – у вікнах одміна,
І я там між дітьми найстарша дитина.
Тісний виднокруг мій, вузький мені світ.
І раз у два тижні в містечко чуть світ,–
І знову нудьга від мовчання страшного:
Шляхи та обніжки, та й більше нічого.
Лиш прозелень в серці, скорбота і болі,–
Так прагне зерно непосіяне в полі...
В російських полях у вечірню суботність –
Яка там самотність, яка там самотність!..

III

Зайшла субота вже...
Ой сніжна туга!
Хтось сипле попелом
У тьму ввесь час.
В крамничці тінь чека,
Одна, ще й друга:
Маленька дівчинка
Й бутель на гас.
Батіг одгулює –
Й йому ж субота.
Він сам у сутінках.
За піччю он.
Під скатертиночку,
Де спить дрімота,
Останню булочку
Там сховано.
Тут тато справив вже
По вечерині
Вечерю третюю
Й не спить іще.
Сестрички журботом –
На стінах тіні.
Розмова мурмотом –
В зітхаюче...

А мама в шибці десь
Зорю шукає.
І не знайшла її,
Й відходить пріч.
І лінь вставать мені.
Хоча й чекає
Корова в муканні
На сіно й ніч.

ПЕРШИЙ СНІГ

Хіба не перший сніг
Над світом звис на подив?
Лиш двох людей тут слід? –
Ніхто ж більш не проходив.
Хіба що є, крім чистоти,
У нашім яснім світі?
Прозорий холод.
Добре йти!
Поля в білястім квіті…
Я стільки горя переніс
Колись в краю немилім!
Та глянь: над мною спокій звис
У розквіті у білім…

* * *

Вірш М. Рильського з книги вражень відвідувачів виставки творів З. Толкачова "Шолом-Алейхем у живопису та графіці", 1939 р.:

... Здається нам, що Толкачов
Той відповідний стиль знайшов,
Де сміх, де плач, де сум, де слово
Шолом-Алейхем дав чудово,
Де переяславська верба –
Народів двох одна журба,
Де в зорях мрії однієї
Ішли вкраїнці і євреї.

МАКСИМОВІ РИЛЬСЬКОМУ

Суворий Дант не зневажав сонета.
О.С. Пушкін

Так, ми воістину брати, Максиме,
З минулого не звіявши луски,

Ми спершу вийшли на місток хисткий
Крізь бурю й сніг, крізь ожеледь і зими.

Та вилущили ми зерно незриме
Й плекаємо спадковий скарб людський,
З того зерна виходять пелюстки,
Розкішний квіт росте і вік ростиме.

Тож сій навкруг рясні пісенні зерна,
Радіючи, що нива не мізерна,
Що наше щастя – рідна ця земля,

Що всюди наша молодь різномовна
Твоїх пісень співає, сили повна,
І сила та й старих нас окриля.

* * *

Десь там поволі, ледь помітно,
Вже далі сірість огорта,
А тут – таке ще світло,
Така ще яснота!
Там осторонь,
У мертвій порожнечі неба
Горить ще сонце
Жовтими полотнами полів
(Пора жовтнева),
Вогнями світлими
Замріяних лісів,
Ріки сталево-синьою стягою
Прощається земля
Без слів
Із царством світла і спокою…
Її лице
Спокійне і погідне,
У кожній зморшці
Струмують тихо
Усмішки прозорі,
Уся вона ласкава і привітна,
І вдячність світиться,
І звернений той зір

До білих стін
Людських осель.
Останній відблиск дня,
Здається,
Людям
Від матері
Напучення несе:
"Ну, годі на сьогодні,
Усім хай буде
Мир!"
Сонце!
Твоє тепло
До повних зібрано комір.

* * *

Ясний осінній день, день світлого прощання…
Як кожне дерево, як кожний птах,
Я відчуваю біль згасання і зітхання –
Й людини радощі, в якої все в руках.

Країни радощі, єдиної на світі,
Де любо сіять хліб і гартувать мечі,
Де вік виправдує страждання цеї миті,
І вдень зникає сум, народжений вночі.

Не втратив я в стрімкім круговороті
Ні радощів буття, ні втіхи самоти,
Буяння мускулів, блаженство крові й плоті –
Усе зумів я зберегти.

Ті радощі умножив я стократно,
До спільної приставши боротьби
І усвідомивши достотно
Ходу величної доби.

НА ПАРНАСІ

Ще нікому з містечкових
Не траплялось тут бувати;
Я ж прорвався випадково
І, нівроку, пізнувато…

Без наказу, без запросин
Я у пісню взяти ладен
Гір верхів'я й неба просинь,
Неба світлої Еллади.

Я забіг сюди на хвильку
Без запросин, без мандату...
Це зашкодить вам хоч стільки –
Я хотів би вас спитати.

Чи ж тісніша в вас тіснота,
Як один куди змандрує?
Та й не бійтесь – все достоту
Вам віддам, що тут знайду я.

Не змарнуюсь на чужині
І нічого не розтрачу,
Берегтиму, як святиню,
Нашу сутність, нашу вдачу.

Без наказу, без запросин
Я візьму у пісню радо
Гір верхів'я й неба просинь,
Неба світлої Еллади.

ТРИ ПОЕЗІЇ

1.

Блажен, кто посетил сей мир
В его минуты роковые...

Тютчев

О світе, білий світе мій,
Мого буття не зупинити,
Воно зміцніє, білий світе,
Як зникну я у тьмі німій.
Лиш той єство своє вливає
До сил, що творчістю киплять,
Хто може сам себе віддать
Тому, що, вмерши, оживляє.

2. Чудесний день

До ранку з ночі волочив
Я повну метушні торбину,
І день лиш в зоряну годину
Мене з роботи відпустив
І – дивна річ – не одурив.

Він стіл і лампу дав мені,
Перо, яке дбайливо витер,
Чорнильницю й намисто літер,
Що я нижу у тишині…
Чи ж можуть бути кращі дні?

3.

Я щастя трепетне спізнав…
Я й цілий світ вночі тужили,
Аж поки сонця промінь милий
Не запалав.

До мене сонце простягло
Свій скіпетр жестом величавим –
І мужність дотиком ласкавим
В мій дух влило.

ЖАГА

І ось
Мене до себе притягло
Жаги затруте джерело.

І щось
Мене до тебе привело,
Великий голоде!

Я відітхнув.

Лускою
Злазить з мене леп,
Що був налип,
Як я пірнув

В печерний глиб,
І хлюпав глей глипкий
Мені над головою,
Хто це горить жагою,
Як я, так молодо?

Я сиву старість геть стряхнув
І бронзовію наготою.

Між запальними з запальних,
Між молодими з молодих
Моя стара рука
Сьогодні найпружніша,
Найніжніша.

КРИНИЦЯ*

Кинь, кринице,
Мляві сни,
Ринь, кринице,
З глибини!
Щось, кринице,
З глибини
Мені хлюпни!

Я зглиблю
Твоє нутро,
Я пошлю
Туди цебро.

Цебрик, ловко
Наберись!
Ти, вірьовко,
Не порвись!

Ще, кринице,
Сколихнись,
Плин дрібниться –
Бризь – бризь – бризь…

В твоїм лоні
Світлий вир,
Міліони
Сонць і зір.

Витяг, вийняв
Я цебро,
В нім – глибинне
Серебро.

Витяг, вийняв
Я цебро,
В нім – первинне
Зло й добро.

СКОРБОТА

Усім, чиє життя обірвали довчасно

Нічого не вдію,
Та знову питаю...

1.

Подивись – в голім небі
Сторчголов непокоїться
Зодіакове колесо:
Наче гострі ножі,
В ньому зблискують спиці…
І найперша – Близнята, що марять у сні
Водолієвим кухлем
Зі сплеском води…
Змалку
Звиклі знаходить,
Зачерпувать радість її,
Щоб в заплічні залить казани,
Та віднині вони,
Ніби Овни жертовні земні,
Адже чую,
Як стогнуть жахливо.

* В оригіналі цей вірш не має назви, натомість має присвяту: "Ш. Міхоелсові – з любов'ю"

Україна

У запалений мозок,
Мов гаряча смола,
Заливаються зойки
Міст спаплюжених,
Знову й знову заюшених
Кров'ю своєю й чужою…
Фастів!
Васильків!..
Й так навіки віків,
Навіки віків…
І нема противаги
Ув обох протилежних вагонних шибках
У пропа́сниці спраги
Моїм гарячковим очам…

*

Чи мене
Заспокоять
Субота,
Й неділя,
Й весь тиждень…

Вкотре вже я мандрую
По твоїй голизні,
По ланах, що обдерто і кинуто,
По твоїх, Україно;
Я пишу тобі димом
За абеткою
Локомотива
Запізнілі тремтливі листи
В осяйну височінь несходиму…
У розплавлене золото
Задивляєшся ти,
По-шахрайськи
В оази – з моєї руїни,
Поміж тіней розмолотих
Кістяків, Україно,

Попелищ, рясно зрошених
Кров'ю моєю…

Крізь розшарпаний,
Схудлий заслін
Сивини
Не пробитись вагону,
Крізь здригання,
Що йде зусебіч,
Мого серця сторожу безсонну,
І на пле́чах – непевність облич,
Молодих, та хитких;
Крізь дитяче палке потерпання
Й древній безмір скорбот,
Запитання увіч:
Краплі крові за віщо,
Дитячої крові,
Крові янгольськи-чистих істот…

Цілий день, всі дні поспіль
Чекати на присоромлений третій дзвінок…

Я проходжу наскрізь
Твій тужливий спустошений простір,
Твої пустки вокзалів…
Там тупцюють бандити,
Розливаються п'яні пісні
По заплюваних площах базарних…
Я ще можу пройти тебе вздовж,
Твої груди,
Твої подихи вгадую
З-під груддя червонястого бруду я
(Наче мотлох іржавого залізяччя),
Як завше, велично
Жалюгідних штовхаючого,
Як завше, заклично,
Здичавіло руками вимахуючого:
– Бий!
– Бий!

Та з приємністю бачу
Не розтріскане скло у гірських твоїх вежах,
Що задивлені вічно і вдячно
Задля певності в сивий Дніпро
В степовому безмежжі…
З тисяч тацьтанці сонця палючі,
І бліді
Ноги тонуть в одвічній пилюці,
І розкинуто руки в мандрівничій ході…

Ще я знаю, що буде тобі:
Покоління за поколінням
Віковічно здійматимуть
Сизий порох безкрайньої днини,
Простір тве́рді-праматері,
Наче тіні твоєї ганьби,
Україно!

Сергію Єсеніну

Знов тихі луки випасуть вівці,
Зелень заблукана зійде згори,
Пустеля навкруг сяйвом попелу вкриється,
Пал по яругах розносять вітри.

Вівці в сопілочки, мов на долоні,
Чарами ніжності лине мотив,
Сяючий попіл спустошує скроні,
Крає безкраїй розвітрений вплив.

……………………………………………
……………………………………………
……………………………………………
……………………………………………
Сіл табуни розбрелися степами,
В клітці сталевій не втримати юнь,
Б'ється у браму небесну прапам'ять,
Поклик заобрійних в тілі відлунь…

*

Я стомився
Від борсання,
Бо́втання,
Банітування,
Від ходіння по водах чужинських,
У душі власній дурнів дражливих…
....
Ну, й допоки оце в моїм краї
У зеленім
Родиннім куточку
Розпинатимуть
Матір єврейську, ба більше –
Кожну матір над власним дитям
І дитя
Бандюки у баранячій вірі засліплій?..
Чи й ніколи
Не впаде гнівом сила небесна
На церковні незрушені бані,
Оперезані злотом навхрест? –
Не навернуться сурми Господні
Блискавками розплати
За кривавий,
Знеможений крок мій?..

Захід сонця

Знов од сонячної гавані відчалюю,
Знов пустеля опановує печаллю...

Тут незмінні, наче світ, часів сполуки...
Чом же болісно так викручені руки?

А земля іржею зимно рани шкірить
І з-під ніг моїх спливає димом в ірій...

Аж вантаж моїм важким правує кроком,
Щось кричить мені: проллєшся ненароком!

Тут усе, щоб вільно грав життєвий пломінь,
А тобі – цей день плачів лишать на спомин,

Щоб до ночі жеврів жар твого конання,
Біль скалічення, розлучення, вигнання!..

У падінні

О
б
в
а
л
о
м
Ізнову світи шкереберть,
Падінням суцільним
Пірне в потойбіччя терпіння твоє
І час твій…
....
Можливо, твій світ не відстоявся ще?
....
О пекло!
Нічого не треба, питаю лише –
Як знать майбуття достеменно,
На що натякаєш таємно,
Чого вимагаєш від мене?..
....
У прірві, у лоні,
Де спрагла вгорі чорна пелька,
Тобі колінкую,
До тебе здіймаю долоні,
Холодна й німотна безодне…
Чи ввійде й затерпне
У серці
Той подзвін, що гепає
У світі, що репає,
Й єдиний стирчить у довкіллі зіжмаканім
Той подзвін оглухлий
Віддалений…
Для тебе,
Для каменю, –
Колінкування

І руки, здійняті до неба –
Чи значення мають для тебе?
....
Чого тобі ще? Чи замало?
Найліпше,
Найглибше,
Найбільше –
Болінню, терпінню,
Невмінню
Пройтися
По линві тремтливій
Рядка, де і рима –
Без гриму –
По линві рядка на зіжмаканім аркуші,
Ряди поколінь розштовхавши,
Жбурнувши роки ризиковано в жертву!..
....
Згадайте –
Аж бачили схоже колись,
У ніжнім дитячому віці?
....
... У дворах скам'янілих,
Поблизу смітників,
(Де коти-шолудивці
Копирсаються в крівці
І собаки-приблуди
Рвуть іржаву полуду), –
Між цих баняків,
Брунатного каменю й бруду
Прозріти
На шворці кривавих краплин скрижанілу споруду...
....
Ти спинявся незмінно,
Подивований німо,
Бо було іще серцю
Однаково ніби,
Хто зронив оці краплі,
Ці згустки карміну...
....

І понад
Тобою прогаяне щастя –
Твоя щира пісня, покинута напризволяще,
Мов крові краплини,
З сибірських засніжених нетрів,
Немовби у пам'ять засіяні
У смертні хвилини
Лисички із півночі, сніжної жертви…
....
....
....
Пригадуєш, як ота лиска вмирала,
Що мудрості крихту, єдину для неба
Надбала,
Про око людське –
Лиш пухнасте засніжене хутро.
А вітер забілює простори хутко…
Згадав, як та лиска вмирала?..
....
Мисливець пильнує, полюючи в полі…
І бачиш ту лиску,
Як дещо стороннє.
Вивільнює погляди далеч,
І овидів вже не вгадаєш…
Сніги у лисиці
Вибілюють хутро,
І туляться схудло,
Ярами ховають…
І коло за колом,
За порухом порух
На спицях плете ковдру острах,
Лисицею в очі
Жбурляє й хихоче,
Так рвучко,
Так влучно, –
Вже дещо запізно на зоряну учту…
....
....
Гострі очі мисливця, що в полі полює,

І рушниця оголена,
Щоб не втрапила куля його
Хибно в голову.
Звідки ж звук цей летить
Навстріч? –
То поцілила,
Влучила ніч,
Із очима чорними в герці –
Зосереджено –
Просто в серце…
……………………………………………………
……………………………………………………
……………………………………………………
І втішати нема кого́ вже,
Що земля заборон не має,
І лисиця, мов полиск тривожний,
Нас наосліп сама обирає…
І тиняються тіні й марять
Крові мальвами
В спрагу снігу –
Щоб втішавсь існуванням власним –
……………………………………………………
Може, трапиться,
Бозна звідки,
Перехожий,
Шукач, блукалець,
Мрійник, виставлений у свідки…
І судомить стомлені ноги
В полі білому без дороги…
Може, випаде десь під дахом
Притулити болем розплавлене
Своє серце людське скривавлене?..
Кожен погляд людини поодинці і жмутком
В сніжній спразі зіжлуктано…
Що, нема кому втішити?..
Ну, скажіть, ну, схитніть головою, дівчата, нам!
То, мабуть, буде втіха найбільша
Спільна – в спалахів лисячих, в тебе…
……………………………………………………

О пекло!
Якщо це є найбільше,
То що можна найменшим вважати?
....

———————

Дитяча притча

Заборонено читати з Пророків і Письма,
Але дозволено з Книги Йова.
Закони Жалоби.
Смерть знищена буде назавжди,
І витре сльозу Господь Бог із обличчя усякого.
Ісая, 25:8

Нарешті, лютий.
Він усім полегшує гріхи,
І дітлахи
З ним заграю́ть, їх кличе вулиця,
Що із квадратів розімлілого вікна
До холоду підлоги тулиться.
....
То чим ти засмучений, діду, й не ждеш березолю?
Чи діти маленькі завда́ли великого болю,
Великих жахів,
Бо кришиться крига і тлум заніміння мого,
Що всім володіло навкруг
І все сповивало собою,
Та враз галасливо, і дзвінко, і радо габою
Зеленою вкрите, –
То з наших долонь проростають і діти, і квіти,
Що кануть наві́ки
У кроки німотного болю…
Мій день відлетить
Хвилинами мряки у сяючі вікна,
Просіється порохом…
В чарунки душі звично втомленим порухом –
Піщинок рої,
Пісок незліченний на березі моря –
Ось межі мої.
Ось два мої болі непрохані,

Що мене перехлюпують, відбираючи мову…

....

Чого ж посмутнішав так дід мій?..
Хитка моя доля, та іншої не напитав я,
Свавільно у тиші мене випікає питання:
…Нехай доведуть мені –
Старих молитовників слово,
Канони жалоби,
Жертовники древні, –
Кому маю дякувать нині
За штруделі втіхи,
За свіжого вітру хвилини…
Я розради складаю докупи,
Бо повсюдно земля всі проблеми вирішує,
Бо так само ведеться нам, грішним, –
Тут, в містечку, ба навіть у Києві,
І на тисячу років пізніше…
Пуританські гладенькі я аркуші змішую…
Як умінням писемним пишаються:

....

Що ваш сум спричинило, о маленькі мої?
Ким я можу і прагну вам бути?
Що замо́вчати маю, позбути,
Що накажете, ветхі рядки?
У дорозі втішає невдаху
Натяк, іскра, читання ТаНаХу…
А стомлений мозок виборсується:
Інститут Пастерівський,
Оптимізм
В кисляку всесвітньому Мечниківськім…
Як усе це втлумачити дітям?
Бо діти –
Вони гратися хочуть, гулятися…
Ось, нарешті, і лютий,
Він пом'якшує все на світі,
І діти –
Гратись хочуть, у класи гуляти
На підлозі, крізь шиби сяйвом сонця поділеній
На гарячі – крізь холод – квадрати…

....

Тож я знову тасую
Ці британські глянсовані аркуші.

....

О розумнику-еліпсе,
Еліпсе неба,
Ваша світлосте неперевершена!
Але ти не зігрієш нікого…
У моїй голові попіл тіні не має,
Застигаю, оголений –
І немає ні в чому мені заборони!
Все підвладне мені, все людське – то лише забобони,
Що церковній підлозі пасують, намоленій,
На якій б'ють поклони,
Розбивають лоби покоління…
Та хіба водночас може в небо здійматись
Моя лю́дська хоробрість
І, не знати від кого, здобувати розраду,
Що земля між світів – не остання нероба,
А самотність мою догойдає до гроба,
Вона гідна моєї скорботи, –
От розрада моя заслужена,
І знання моє,
Й моя мужність,
Що підтримує сили…

....

____

*

Ні даху, ані стін; самий лише поріг,
І ноги приросли – ані туди, ні звідти,
З безокості дверей втекти хоча б за ріг,
В осінню чистоту незайманого світу…

Бувало, тут любов колиску розгойда,
Було, куривсь димок над мирним днем обійстя…
Чи хтось порятувавсь, чи всіх знайшла біда
У повсякчасній грі – аби чимшвидше звідси…

Навіщо зяє так сліпуча чистота,
Той з ран а чи з руїн життя останній ви́ток,

Навіщо так ятрить молитва смертна та,
Розвіявши гіркий (з душі моєї!) вітер...
Житомир – Радомишль, 1922

*

Добридень розчахнув світи,
Неробство наостаннє тішить.
Як, болю мій, радієш ти,
Мене стискаючи тісніше.

Як в морі, в рабській сивині
Я – острів, ланцюгом прикутий.
Моїх кривавих рос мені
Доволі, гемонський шпіцрутене.

У зашморгу скорботи вщух
Я у російськім білім полі,
Одне іще катує слух:
"Ну, як тобі в самотній долі?"

Зірковий висип в небесах, –
То болі вруняться сльозами,
То райдуги тріпоче стяг
Закличним написом: "Я з вами!"

*

Хто знекровлює, натяком нищить,
Хто веде повсякчасно за руку?
Від плазуючих кидає нижчим
В цю голодну "немає" розпуку?

Славлю щиро твій подвиг небесний,
Чи клену́ й небесам суперечу.
Ти сурмиш – серце словом воскресне,
Тимчасовим на вічність приречене.

— 🕮 —

Шмуель-Яків ІМБЕР –
שמואל-יעקב אימבער
(1889 – 1942)

Народився 24 лютого 1889 року у Сасові поблизу Злочева, на Галичині. Закінчив Тернопільську гімназію, навчався на філософському факультеті Лемберзького (Львівського) університету. Небіж Нафталі Герца Імбера, автора державного (з 1948 р.) гімну Ізраїлю. Друкувався з 1905 р. Мріяв про симбіоз єврейської та польської культур, з 1907 р. публікував свої вірші та переклади польською з німецької, їдишу, української, часто під псевдонімом Ян Немира, натякаючи на легенду про любов Казиміра III та єврейки (один із їхніх синів звався Немирою). Відомість йому принесла віршована легенда на їдиші про цю любов — "Естерке" (1911). Авром Рейзен, опублікувавши у своєму журналі "Кунст ун лебн" ("Мистецтво й життя") цикл віршів 18-річного поета, написав про нього: "Імбер — один із перших сучасних єврейських поетів, які долучили єврейську поезію Галичини до загальноєврейської літератури". Після відвідин Ерец-Ісраель видав збірку віршів "Ін їдишн ланд" ("На єврейській землі", 1912). У збірник "Inter Arma" (1918) включив, поряд зі своїми віршами, вірші Ґрінберґа, Равича та ін. Різкі публіцистичні виступи Імбера проти антисемітських публікацій у польській пресі вславили його, частина з них склала книгу польською мовою "Аси чистої раси" (1934). Загинув під час фашистської навали у Злочеві 1942 року.

У МАРЕННЯХ

Знов марити удень, блукати по ночах.
Строкатий вир життя, де всяк своє верзе,
У вікна й двері пре, всім раду дай, хоча
По віру йде любов, зло змити кров повзе.

Як раду дам я тим, у кого стигне кров?
Хто бабиним казкам знов надає снаги?
У блиску кришталю я – зрілий плід немов,
Солодкий сік життя всім додає жаги.

Так, я такий, як є, душа веселку п’є,
Буянням юних сил квітує навесні.
Нічних мені блукань на денні сни стає,
Щоб сік важких плодів налити у пісні.

ІЗ ЦИКЛУ “МАНДРІВНІ ПІСНІ”

Залишаю тебе в коротенькій сукні,
Довжини додам їй під час блукань.
Замандрую серцем, позбуду посутнє,
Ти за лінощі зрослі мене не гань.

Заблукаю у серці власнім; опісля
Я відкрию серце тобі.
Зголоднілі вуста припадуть до пісні,
Любій вихлюпну серця біль.

Зголоднілі вуста, як тоді, й сьогодні,
Люба, в пісні для двох висота.
“Звісно, любий, але ж ти блукав самотньо,
Припізнив зголоднілі вуста”.

РОЗУМІЮ ТЕБЕ, МАМО

Святість у тиші суботній тріпоче.
Сльози ллє моя мама – і я розумію,
Що плетуть-виплітають ці срібні змії,
Хоч тремкими руками затулено очі.

Цитьте, мамині сльози, не накличте негоди,
Краще срібними мріями їй спочинок гойдайте,
Краще їй хоч на хвильку мене нагадайте,
Доки батько не вернеться із синагоги.

Мамо, горлице, гляньте осяйними очима:
Проминули гіркої шестиденки турботи.
Чи не час їх забути заради суботи?
Годі плакати – свято браму неба відчинить.

Розумію вас, мамо, без питань розумію…
Сльози ллють і від щастя… і не втримати повені…
Так народної пісні народжують спомини,
В серце, втратами змите, не повернуться мрії…

Зіша ЛАНДОЙ – זישא לאנדױ
(1889 – 1937)

Народився 1889 року у Плоцьку в купецькій родині. 1906 року емігрував до Сполучених Штатів Америки. Того ж року дебютував у єврейській газеті “Форвертс” (“Уперед”) віршем “Майн лід” (“Моя пісня”). Друкувався в різних єврейсько-американських періодичних виданнях. У роки І Світової війни редагував разом із Мані Лейбом журнал “Літератур ун лебн” (“Література й життя”), де виступив із запереченням необхідності “соціальних мотивів у поезії”, стверджуючи принципи “чистого мистецтва”. Його творчість належить до початку золотої доби американської єврейської поезії, коли літературна група “Ді Юнґе” (“Молодь”) оголосила: “Єврейська поезія має починатися з нас”. Ландой конкретизував: “Треба вчитися в ґойської поезії, в єврейської народної пісні та в наших народних співців”, “підніматися до справжньої поезії, що набувається конкретним досвідом і розкутістю слова, бо справжня поезія приходить... крізь мудру простоту”. Коріння його творчості сягає далекого минулого, не випадково його вірші оспівують “предків-рабинів і Бога-Творця”. “Я народжений у старому світі і належу йому до останньої години”, — декларує поет 1919-го р. у вірші “Гімн”. З 1925 р. бере участь у журналі “Індзл” (“Острів”) — цитаделі крайніх естетів-індивідуалістів в єврейсько-американській поезії. Але життя змушує дещо змінити погляди, і його також. Вірш “За наше порушене єврейське життя” написаний за багато років до Катастрофи, але ж яка сила поетичного передбачення! Помер поет 16 січня 1937 року.

З “ДІВОЧИХ ПІСЕНЬ”

Ой, палають мені вуха
В плетиві пліток густім.
Ні про що я не шкодую,
Присягаюся у тім.

Втіхою за все колишнє
І розрадою в журбі
Хай мені дитина буде,
Що приховую в собі.

Хай росте вона, кажу я,
Тільки донечка одна
Рідну матір не засудить,
Зрозуміє все вона.

У ПІТЬМІ

Ще гарніші твої очі проти ночі,
Ледве рипнуло вікно – сахнулась ти.
Плаття, ніжки прикриваючи, тріпоче,
Ну, маленька, не пручайся, не тремти!

У пітьмі дзвіночком любий голосочок,
Мене радістю по вінця повниш ти.
Кожен пальчик, як пестливий колосочок, –
Ну, маленька, не пручайся, не тремти!

ЗА НАШЕ ПОРУШЕНЕ ЄВРЕЙСЬКЕ ЖИТТЯ

Перед потрощеним ущент життям єврейським
Слізьми молюсь, нещасний мій народе,
Оплакуючи матір нашу, Вільну,
Оплакуючи Коломию й Броди,

Варшаву, Ковно, Каліш, Лемберг[1],
Малі містечка і міста великі,
Всі ті, що сплюндрував нещадно ворог,
І ті, що нищитиме ще – довіку.

Оплакую замурзані провулки,
Не подарую ні ломбард, ні ко́рчми,
Крамничку кожну я слізьми омию
І кожен віз, в якім голоблі – сто́рчма.

Колись веселі мазанки єврейські,
Що місту ґоїв[2] наймитів плодили,

[1] Львів

[2] усі неєвреї

І все колишнє те “єврейське щастя”,
Що погоріло і пішло за димом.

Святий і чистий мій єврейський світе,
О, поверни бідацтво несвяткове!
Чи краще *там*? Розраду сумовиту
Заколисаю поминальним словом.

ВЕЧІРНІЙ ВИННИЙ ПОГРІБЕЦЬ

Ти скажи, ти мій навік?
Ну, звичайно, так.
А от ти моя навіки?
Ну, звичайно, так.

Вдячний я, що твоє слово
Серце веселить. –
Твоє ніжне й добре слово
Серце веселить.

Хочеш ти іти додому
Чи лишишся тут? –
Ні, я не піду додому,
Я залишусь тут.

Правда, добре в погрібцеві
З келихом вина? –
Справді, добре в погрібцеві
З келихом вина.

Де, скажи, була ти досі,
Як з’явилась тут? –
А скажи, де був ти досі? –
Як з’явився тут?

Підніми на хвильку очі,
Щоб дививсь я в них. –
Добре, підведу я очі,
Подивися в них.

Арон ГЛЯНЦ-ЛЕЄЛЕС – אהרן גלאנץ-לעיעלעס (1889 – 1966)

Видатний американський єврейський поет, публіцист, есеїст, громадський діяч. Писав їдишем. Народився 1889 року у Вроцлавеку (Польща). У 1905 – 1908 рр. навчався в Лондонському університеті. У цей період приєднався до партії сіоністів-соціалістів. У 1909 р. емігрував до США. У 1910 – 1913 рр. вивчав історію літератури в Колумбійському університеті. З 1914 р. і практично до кінця життя співробітничав у Нью-Йоркській газеті "Дер Тоґ" ("День").

Дебютував віршами у 1909 р. З 1914 писав під псевдонімом Леєлес (тобто "син Леї"). 1918-го р. вийшла перша збірка його віршів "Лабіринт". У 1919 спільно з Яковом Ґлатштейном та Нохумом Мінковим створив інтраспективістську літературну групу "Ін Зих" (дослівно: "В собі"). З 1920 – член редколегії однойменного часопису групи, що протиставила себе символістській групі "Ді юнґе" ("Молоді"), яка посідала спершу провідні позиції у модерній єврейській поезії Америки. Друга книга віршів поета "Юнґгарбст" ("Молодоосінь") стала конкретним виразом творчої ідеології інзихістів. У ній же він широко використав нову для єврейської поезії форму – верлібр.

Автор численних поетичних збірок, а також кількох драматичних поем.

Помер 1966 р. у Нью-Йорку.

БОРОТЬБА

Велично дівчина ступа – співа під нею брук,
Спідничка шелестить, під вітром блузка грає.
Сам цісар Олександр її би взяв до рук,
Аби дізнатись, що вона там прикриває.

Навстріч старенька йде, ступати важко їй,
Похила, зігнута, вже ледь тримають ноги.
Зорить на дівчину, як в час минулий свій,
А та глядить в майбутнє, сповнене тривоги.

Ще мить – і погляди зіткнуться на бігу –
Юнацький за́пал і кульгавість хвора.
Йде боротьба юнацького страху
З досвідченим і виваженим вчора.

ГОЛІВКИ РУСІ ДВІ

Голівки русі дві, арійства повні,
Дві золоті корони в сяйві дня.
Дивлюсь без злости я, чудуюся безмовно:
Яка ж бо юна мама і мале дитя.

Я розлюбив усе, що у краю цім сутнє:
Увесь цей світ – і землю, й небеса.
Люблю дитину – це моє майбутнє,
Люблю я жінку – це моя краса.

І враз на польськім діалекті ідиш
Промовив хлопчик голоском тонким:
“Я, мамцю, вєм, же з дому ти не вийдеш,
Та й пуйдзем я шукать прадавній дім,
Я прошем це, прошу тебе: ходім”.

Ось так уперше я збагнув: арійство –
То золото моєї батьківщини.
Мій польський ідиш – то прекрасне дійство,
Відтворене в святих устах дитини.

Звучання ідишу сприймаю,
Неначе флейти звуки чарівні.
Єврейсько-польський хлопчику, я знаю:
Ти нині щастя дарував мені.

Поцілував би маму твою радо,
Але не вільно, щоб торкнувсь її.
Єдине, що хотілось би – погладить
Єврейські русі кучері твої.

Ошер ШВАРЦМАН –
אָשר שוואַרצמאַן
(1889 – 1919)

Двоюрідний брат Давида Гофштейна Ошер Шварцман народився 18 жовтня 1889 року. Проживши дуже коротке життя, він загинув у бою в серпні 1919 року, не доживши й до тридцятиріччя, проте справив великий вплив на подальший розвиток ідишської поезії на теренах Радянського Союзу. З нього намагалися виліпити образ революційного поета, а він був поетом глибоко національним. “Людина я, чий слід малий загублений у полі, скорбота у моїй душі — чого чекать недолі?”— у такі короткі рядки вилилася недоля народу у ворожому світі. Можна принагідно зауважити, що до поетового єврейського самоусвідомлення додавався й український струмінь (звернімося хоча б до наведеного нижче вірша “Річка човен понесла”). Адже недарма Шварцман починав як український поет, і тільки потім перейшов на ідиш.

Ім’я і поезію Ошера Шварцмана дуже важко відокремити від того міфу, що був створений за радянської доби. В “Етюдах про єврейських письменників” Хаїм Бейдер згадує: вигук поета: “Із глибини серця крик у дикій пітьмі: / — Ворог під ворітьми!” (“Чорна мати-ніч”, переклад П. Тичини) — “учні радянських єврейських шкіл обов’язково мали завчити напам’ять”.

А на процесі Єврейського антифашистського комітету Давид Гофштейн ім’ям загиблого брата мав розпочати свої виправдання, хай навіть витримані в далеких від поезії образах: “Найбільша моя провина в тому, що коли Червона Армія прийшла у Київ, я не пішов, слідом за двоюрідним братом Ошером Шварцманом, на фронт, залишився в Києві, віддаючись літературним мріям... опікувався дитячими садками, школами й сиротами, що залишилися після петлюрівських погромів”.

Коли йдеться про постаті на зразок Шварцмана, важко запобігти небезпеці замінити попередні плюси сьогоднішніми мінусами. Але ж ані походження поета, чий батько був пов’язаний із хасидським домом цадиків Тверських, ані його пізнання в Торі й Талмуді, ані спілкування з Х.-Н. Бяликом не мали би привести Шварцмана до лав революціонерів. Проте не слід забувати, що починав він писати українською, був пов’язаний з групою знаних у майбутньому ідишських письменників А. Кушнірова, Д. Берґельсона і Д. Гофштейна; служив у російській армії, де був нагороджений двома Георгіївськими хрестами.

Архів Шварцмана не зберігся, тому погодимося з А. Фрухтманом, автором статті в "Короткій єврейській енциклопедії", що лише у двох зі збережених віршів — "Повстання" та "Чорна мати-ніч" — звучить революційна тема. Втім, той же автор тут-таки зазначає, що у другому з них помітні й кабалістичні мотиви. Ба більше, в низці віршів Шварцмана створюється настільки щільний і складно переплетений візерунок з біблійних та юдейських образів, що його важко буває передати навіть першокласному перекладачеві, якщо він не перебуває в лоні єврейської традиції. До того ж перекладач має враховувати й сучасну традицію інтерпретації тих чи тих юдейських реалій.

Інколи може скластися хибне уявлення, що християнські образи починають брати гору над єврейськими, але це не так. Не слід забувати: у роки Світової й Громадянської воєн у творчості багатьох єврейських поетів і художників з'являється образ Христа як простого розіп'ятого еврея. Достатньо згадати картини Шаґала або Ель Лисицького. *(За мотивами статті Л. Кациса, "Лехаїм", №6, 2006 р.)*.

КОРЧМА

Аж ген за селом, при дорозі од поля,
самотня корчма. Доживає. Достоює
віку. Роками дрімає, роздумує сумно,
мов дід той, невдатно, що замолоду
він крутив, верховодив світами.
Ну, в круга, вітри!
Ну, дихніть, осушаючи поле,
смикніть соломинку із стріхи й одскочте.
Все ж ясно:
не вернеться знов моя молодість – леле! – ніколи.
Не вгору іду я – знижаюсь безславно, напрасно.
Бур'ян навкруги; криво ґанки осіли;
підпори потрухли, давно розколовшись обапіл;
дверима ходити нема кому.
Скільки тут брехень, історій було переслухано!
Ніч – каганець тільки блимав…
П'яницької ж зараз ніхто не заводить,
горілка не ллється;
язик не блягузкає дико і хрипко;

страшна таїна не проверчує мозок,
і жилка не сіпається на виску, не скипається зибком.
Корчма при дорозі стоїть, як напасть.
Проїжджачий
зупиниться тут на хвилинку – у думах, як в тонях…
І раптом, згадавши, як довго ще їхати, –
мрячно здригне і, в кирею залізши,
лупить по конях.
І вітер гуляє. І мріять корчмі заманеться:
а скільки грішила я! Скільки компаній водила!
Всміхнеться тут вітер і знов дремене.
А корчма одхитнеться,
немов той дідусь,
що дитина його пристидила.

* * *

Моя кохана пахне так,
мов навесні сади вишневі.
Після дощу лісок веселий,
і пара йде з долини – сонце!
Як засміється – хвилі щастя
мене лоскочуть. Душно!
Стихне ж та засоромиться – ой леле! –
Потьміє світ мені увесь…
А дякує сердечно – тут вона,
мов квітка, та, що вранці
до сонця перса розкриває, –
я знаю, чим би їй віддячив!..
Та не для мене щастя те.
Це ж сон, мара, самоомана!
Нехай і так. Я щастя хочу –
Горіти, сяяти, сконати…

РІЧКА ЧОВЕН ПОНЕСЛА

На український мотив

Річка човен понесла,
Повен чистої води.
Плине човен без весла,
Невідомо лиш куди.

Без керманича й мети
До незнаних берегів
День і ніч йому плисти.
Де джерельна б'є вода
І коріння заплелись,
Хвиля човен той гойда
То угору, то униз.

* * *

Як у річці у бігучій
крізь живі струмки прозорі
кожну видно там піщину,
кожний камінець на дні –
Так в очах її двох сірих,
по-дитячому розкритих,
виглядаю й я на дні, –
де дівочих мрій узори
тчуться ген на глибині.
Яблуком осіннім спілим
пахне її тіло юне!
Мов весняний вітер віє –
легко дихає вона.
Що ж, дитина ще…
Бо часом,
як від дум, од недівочих,
раптом кинеться вона –
все довколишнє їй стане,
мовби дика новина…

* * *

…І цей секрет вночі б земля
вітрам тихесенько без слів.
Як зашумів би вранці гай!
О, як би люд загомонів:
вона його кохає…
    вона його кохає…
Криничка б – річці таїну,
а та – навпроти сонця вдень

аж ген далекому шляху,
що так і так: всякдень
вона його кохає…
    вона його кохає…
Де не піду – там скрізь привіт.
Мені тут кожен брат і друг.
І світ як цвіт, і спів навкруг:
вона тебе кохає…
    вона тебе кохає…
Зійду на гори я, на шпиль:
живи, життя моє, красуй!
Гей, блискавко! – щоб знав весь світ, –
заполосуй:
вона мене кохає…
    вона мене кохає…

* * *

Ген здалеку, де небеса
в блакитноліссі, як у рамі, –
озвалися і попливли,
осяйно ширяться полями
натхненні звуки… Лунко!
Спів підноситься. На небозводі
в повільно танучім одході,
у мареві клубками дим…
І на хвилиночку якусь
німіє поле. Вітрохитку
вже й вітер перестав. Бджола,
злетівши, захитала квітку…
Аж ось: гойднуло – вітерець
прокинувся. Дихнуло небно.
І сонце вслід за піснею
дивується, що, мо', й не требно, –
а от же навіть квітонька
тремтить, бо ж пісня – горда! грізна!
Та й широчінь у небесах!
ще й просторінь далекосизна…
І серце трепетно в мені палає.

Грає сонце. Юрми
танцюючих вітрів.
Земля гуде,
А небо – в сурми, в сурми!
І я біжу, – я навздогін
лечу і падаю. Кричу я!
Свободи ж пісня то мене
жене, як вітра, як нечуя.
Гей, струни скрипки – голосніш!
Дзвеніть, тарілки золотенькі!
У квіти вплутавсь я, – горю!
Щасливий! Серце як не дзенькне…

* * *

Тож і наплинули всі хмари
та стали понад нашим містом –
хоч трохи відпочить.
А дощ ішов, поки й осмеркло,
і земля,
ввібравши всі краплини тихі,
жагуче-спрагло їх пила –
садами побіля будинків,
густими парками, кущами
і кожною шпариною в брукованих у вулицях.
А к ночі стало тихо. Тихо!
Півнеба – взорилось у зорях,
а те півнеба, що у хмарі,
освітлювалось раз у раз
спалахуванням блискавок…
То блискало аж ген, аж там!..
Світи вставали в переблисках
і вдалині зникали десь.
А серце кидалось щоразу
і знов німіло…
І полихав огонь, і дихав,
і звільна тріпотів у грудях –
своїх, блакитно-попелястих,
аж з острахом про це дерева
в саду тривожні шепотіли.

І мури студні та холодні
заглибились у себе німо –
у лютому мовчанні…
У розхвильованому небі –
якого ж дива та світів!
В моїм зворушеному серці –
ой скільки ж мужності, щоб жить!
Аж кров мені в окріп кипіла
і ледве сила тамувалась…
Аж ось дерева враз рвонулись,
взялись шуміти голосніше,
розвідник-вітерець пробрався
і підозріло потягнув
свіжішим,
щоб роздивитися: чи все вже,
чи все готове задля того,
щоб дощ новий прийняти?
Частіше почало тут небо
між блискавками розкриватись;
світи вставали в переблисках
і вдалині зникали знов.
І почувалося: от-от
ударить грім…

НАДВЕЧІР’Я

Коли на заході холодне сонце
купається у морі крові
і там, далеко, на полях жовтизна
лежить, мов яд, розлита мертво,–
тоді від сходу мовчазливо сунуть,
як ті покинуті, сумні
обвали хмар. Такі ж вони – як сніжні,
одбоку сірі, тут – рожеві…
І сонце потопає. Прочервоння
стоїть ще довго –
в розпачі,
в надії:
може ж, вирине… аж поки
блакиттю темною не зайде.

Тут червінь хмар зникає, блякне;
мов на обличчі перед смертю…
Й на глибоко засмучені поля
поважно сходить сутінь.

* * *

Отак буває на початку травня,
що сонце гріє, та не дуже.
Пил закрутиться.
І цілий день солома
із стріхи рветься, як без крил…
Тоді й моєму коневі щось не їсться.
Зігнувши задню ногу, він своє щось думає.
Дрімливо стулить очі, нащулить вуха – слухає…
І раптом дрібно-дрібно під пахою
по шкурі дрож йому перебіжить…
В шинелю вкутаний, лежу на сіні,
дрімаю кожну мить.
Мене крізь шпари обвівають
хиткі струмки!
Дрімаючи, я думаю:
а добре як,– що не на вітрі…

МОЛОДІСТЬ

Молодість, молодість!
Ти – як та хвиля прудка,
як сльоза ти, і блиск,
 і вся радість.
Ох, яка ж то, яка молода твоя радість!
Мов навесні берези сік –
і чистий він, і в нім кора
(зате ж з самого стовбура),
ще й трошки так, немов терпкий
(такий вже він),
так пахне бруньок зелен-клей,
з-за греблі радість криком – гей,
і сонце, й світ… і я той світ…
Мені хоч голову розбий –
я молодий!

ІЗ ЦИКЛУ «ВІЙНА»

Як вітрів скавуття над засніженим полем,
як вовків завивання в завіянім лісі,–
так і в мене та скарга про муку мою.
Наче корінь самотній в землі у промерзлій
(ой, за серце ж бере мене, стискує з болем!), –
так і я у житті у холоднім стою.
Бо ж одна тільки радість у серці лишилась –
бідна радість сліпого, що пробує стежку
невидющим ціпком,– і по стежці ступа.
Під мороз, у стодолі, що вся похилилась,
близ хазяїна я, мов собака, тулюся.
Ніч. Вогонь. Скоро чай. Казанок закипа...

* * *

Я ж добре знаю літнє надвечір’я –
десь на селі, далеко, там!
Із поля вже вернулася худоба,
і млосний спокій, і роса
на дво́рища опали. Тихо.
Понад далеким чорним лісом
червоно-плюшевий хтось балдахін
проносить. Гасне він, зникає...
Дрімота на порозі хати клонить
собаку і дитину...
І ніч така душна́ та біла! Вона
аж ген од річки, од млина
пливе на мене. Бризкає – туга,
свою мені тут руку простягає –
мов той плавець, що ‘дбився берега...

ПОВСТАННЯ

Студеної зимово-ночі, в сяйві зір лискучих,
по всіх аж ген просторах розгоряються пожежі.
    А там, де ліс, де переліс,
    де мов покопані окопи,

у темних тінях сіл, що вже горять з одного боку,
змісто підкрадаються повстанці –
з гвинтівкою в руках, із кров'ю теплою у серці.
Із бідних тих халуп, задушливих майстерень,
од днів голодних, од заблуканих ночей
прийшло вас тисячі, мої братове,–
поставити в світ ока
ціну безгласного труда,
і біль, і муку ваших тіл,
крик поколінь несамовитий.
Я чую: дзвін кайдан рабів забутих, кутих,
рабів, розгублених по стомлених шляхах життя.
Ой, закипає кров братів моїх забитих,–
рука к руці і голова до голови,–
зарізаних на полі бою круглої землі.
Я знаю: ніжне тіло людське ще затріпоче
у мішанині бруду й крові.
Бо й зараз ось – не свято ж це
посеред ночі горизонти освітило.
Та хтось же хоче циї муки!
Та хтось же хоче циї крові!
Холоне погляд мій, мов ескімосів сірий день
у сніжно-дикім краї…
З гвинтівкою в руках
і з кров'ю теплою у серці
я, причаївшись,
на ворога чигаю.

ВЕСНА

Виходжу сьогодні в оновлений день.
Там тиск, там плюск, як од хвиль,–
то в м'якому небі
йде крига,–
з усюд, звідусіль
женуться й болбочуть мутнії потоки
і нишпорять скрізь, мов сліпії щенята,
по вогкому череву землі.

А десь там ген-ген
вся в сині, в думках,
на варті вже хмара тепляно-добряча.
Коли ж нічна приморозь зовсім минеться,
і небо тут стане чистіше і вище,
й покопано, й чорно, й рахманно в садках,–
тоді вона йде на злотих лошаках.

ЧОРНА МАТИ-НІЧ

Чорна мати-ніч. Крик кричить, лунає:
– Ворог наближає!
Із глибини серця крик у дикій пі́тьмі:
– Ворог під ворі́тьми!
Тож на коні, коні! В бойовім розгоні
шабля нам як прапор. Насталúсь у пі́тьмі:
– Ворог під ворі́тьми!

* * *

Руці моїй хвала,
Отій, що між гілля
Над плесом джерела
Води напитися корець лишила.

І тій руці хвала,
Що велетенські поверхи звела,
Міста́ до сонця підняла,
Складаючи цеглину до цеглини вміло.

Твої і радощі, й біду
Пізнав і я. З тобою йду,
Мій спільнику і брате!

І землю рідну нашу я цілую.
І ночі, що дає тобі спочинок,
Я потаємних мрій скарби дарую.

— 🕮 —

Мойше БРОДЕРЗОН –
משה בראָדערזאָן
(1890 – 1956)

Народився 23 листопада 1880 р. у Москві у сім'ї багатих купців, що мали дозвіл на проживання у столиці. Освіту здобував спочатку у Москві, а потім у комерційній академії в Лодзі, де жив і творив у 1918 – 1938 рр. і де створив перший у світі ляльковий театр “Хад гадья”, потому театр малих форм “Арарат”, писав для них п'єси і сам їх ставив. Його перу належать лібрето багатьох опер, поетичні твори, сповнені ліризму й дотепності. Писав дитячі вірші, багато з яких покладені на музику. Остання поетична збірка 1939-го р. сповнена трагічних передчуттів загибелі польського єврейства. 1891-го р. родина, під час масового вигнання євреїв, змушена була переїхати до Польщі, а двома десятиріччями потому – тікати звідти до Москви. Після розділу Польщі між СРСР та Німеччиною поет мешкав у СРСР. У 1948 засланий у сибірський концтабір, де повільно згасав майже до смерті: повернутися до Польщі йому дозволили за кілька тижнів до кончини.

У віршах Б. єврейський фольклор поєднується з європейським експресіонізмом. Дружина поета, акторка Шейне Мір'ям Бродерзон, описала пережиті ним поневіряння 1939 – 1956 рр. у книзі “Майн лайднсвеґ міт Мойше Бродерзон” (“Мій стражденний шлях із Мойше Бродерзоном”) (1960).

УСМІШКА

Твоє лице мені уперше пі́тьму освітило.
Ти вгледіла мене, а я – твій усміх милий.
Довкіл природа ожила, світ раєм став,
І сум тоді зітхати перестав.

ОДНІЙ КРАСУНІ

Чи народилася іще така, як ти?
Чи є така, як Ви, на всьому білім світі?
Чи є така, як Ви, – дитя в рожевім цвіті?

Із тілом, що спускається з небес, із висоти,
Чи є така, як ти?

Ви знаєте: я руки ладен простягнути,
Благословити Вас і Ваше чарування,
Заради Вас піду на жертву без вагання,
Аби лиш Вашу славу й честь оберегти,
Заради чистоти.
Я радо покладу усе до Ваших ніг,
Аби лиш Ваше тіло біле не розтало, наче сніг.

Чи народилася іще така, як ти?
Я Вашу тінь так хочу зберегти.
Гадаєте, що є якась із Вами схожа?
Можливо, є. Далеко десь. А може…
Та ні – Ви смієтесь:
“Рятуй нас, сило Божа!”
Ви ластівка, що враз прокинулась зі сну,
Одна-єдина, та, що провіща весну.

Лейб КВІТКО – לייב קוויטקאָ
(1890 – 1952)

Народився 11 листопада 1890 року. Його твори, особливо талановиті вірші для дітей, були перекладені в Радянському Союзі сорока мовами, не було, здається, такої дитини, яка б їх не знала напам'ять. Але це не завадило підписати поетові, поряд з іншими відомими діячами єврейської культури, членами Єврейського антифашистського комітету, смертний вирок. Поет був розстріляний, разом із більшістю своїх товаришів — літераторів та акторів — 12 серпня 1952 року.

Доля Квітка разюче повно охоплює багато з етапів життя й загибелі найкращих представників радянського єврейства. Він устиг взяти участь в Уманському авангардистському збірнику, що був не так давно републікований в ізраїльському часописі "Дзеркало". Дещо несподівано поет розпочав свою літературну діяльність із дитячих віршів. Але дивно це лише на перший погляд. 1910-і — 1920-і роки були часом, коли створювалося й нове єврейське мистецтво, і нова єврейська література, і єврейська педагогіка. Тому книга Квітка "Ліделех" ("Пісеньки"), що вийшла в Києві 1918 року, легко вписалася в контекст діяльності "Культур-Ліги", у виданнях якої він брав участь. Потому поет опинився в Берліні, куди після Першої світової війни перемістився центр їдишського літературного й театрального світу. Комуніст Квітко розійшовся з низкою знаних літераторів, став членом Компартії Німеччини, брав участь у підпіллі. Остерігаючись арешту, 1925-го р. повертається до СРСР, де стає членом редколегії журналу "Ді ройте велт" ("Червоний світ"), надрукував там цикл оповідань про життя в Гамбурзі. Сатиричні вірші (шаржі) потім увійшли до книги "Ґеранґл" ("Битва", 1929). Із них особливу увагу привертав один — "Дер штінкфойґл Мойлі" ("Вонючий птах Мойлі", тобто Мойше Литваков), спрямований проти засилля в літературі діячів Євсекції, що ви́кликало в пресі озлоблену кампанію проти автора. Цілком логічним, тим не менше, виглядає його повернення до Радянської країни. Квітко змушений був певний час не друкуватися, поступив робітником на Харківський тракторний завод, але написана ним там збірка "Ін трактор-цех" не виправдала поета в очах офіціозу. Лише після ліквідації у 1932 році асоціацій та угруповань посів одне з провідних місць у літературі, стає визнаним поетом. Хочеться звернути увагу на деякі властивості його поетики, які пов'язують Квітка з його часом не тільки політично, а й поетично. Так, у будь-яких статтях про Квітка за радянських часів обов'язково згадувалося, що в його поемі 1918 року

"У червоному вихорі" відчутний вплив "Дванадцяти" Блока. Чи знав Квітко поему Блока, достеменно не відомо. Проте у вірші "Ножик" 1946 року рядки Блока про "ножик кишеньковий", на якому можна знайти "порошинку далеких країн", відбились явно. Інший широко відомий вірш "Анна Ванна бригадир" ("Поросятка") на позір видається звичайним жовтенятським, але їдишем у 1939 році відображав протиставлення нових реалій життя віджилим юдейським традиціям. Свої антифашистські вірші 1938 року "Пушкін і Гейне" з пропозицією від імені Пушкіна до Гейне пожити в Радянському Союзі, поет написав тоді, коли на вулицях Німеччини палали книги Гейне.

1941-го року в Каунасі, котрий лише нещодавно став радянським, загинув увесь наклад роману у віршах "Роки молоді", над яким автор працював 13 років. Того ж року Квітко бере участь у збірнику "Кров кличе до помсти" (оповіді постраждалих від фашистських звірств ув окупованій Польщі). Окрім нього, в цій книзі виступили також І. Нусінов, І. Кацнельсон. Авторові передмови Ш. Епштейну "пощастило": він устиг померти до початку справи Єврейського антифашистського комітету.

Посмертною реабілітацією поета і виданням перекладів його творів російською мовою радянська влада хотіла знову вписати Квітка в контекст радянської літератури.

(За статтею Л. Кациса, часопис "Лехаїм", №1, січень 2006 р.)

ЖУК

А дощ іде разом і тут, і он там –
в дворі і на полі, де душно житам.
Намокли дерева, схилився овес…
Хоч би де людина чи вуличний пес!
Одне тільки й видно – біда он жуку! –
його підхопило водою в струмку.
Он глянь – перекинувсь, ногами пряде.
Але якось виплив і став на тверде.
Та тільки тут знову краплиною цок! –
ударило в голову й тягне в струмок.
Жучок потопає, ой горе, біда!
Аж тут пливе тріска і каже: сідай!
Жучок умостився, немов на човна.
Пливе собі тріска, всі кручі мина…

Струмок аж булькоче, сріблóм блискотить.
Пливе собі тріска, де хата стоїть.
Прибилась до хати, та в двері ті стук! –
і враз опинився у щíлинці жук.
Жила ж там сімейка промежи людей –
та тільки й усього, що тройко дітей.
Гуртом вони вийшли, де травка м'яка,
і зовсім пустили на волю жука.

КУЗНЯ

Дзень-стук молоток,
Зробим хатку між квіток,
Стіни із жерстянок,
Гарбузовий ґанок.
Два ковадла – не зівай,
Все готове – заїжджай,
Якщо коням слизько –
Осьде кузня близько.
Он погляньте: вдалині
Вершник скаче на коні.
Ще аж звідти, іздаля
Він гукає коваля.
— Щось мій кінь іде нехідко.
— Ну, вставай, веди, та швидко!
— Дим із кузні на дорогу, –
— Підіймай коневі ногу.
На дорогу з кузні дим,
Ось упорались і з цим:
Кінь підкований, готовий.
Дякуй нам та їдь здоровий.

ІЗ ЦИКЛУ «НІМЕЧЧИНА»

1

Немов вино – прозоро, рівно
У кров повітря ллє: весна!
В тридцятий раз по довгих снах
Земля встає зеленоспівно.
Програли бій. Налазить гідра:

Есдеки ж знов зірву́ть бої.
Піти б в село латати відра –
Так інструменти я проїв.
Як так – у мандри! Що ж, я гасну –
А там – вагони, шум, поля.
Мо', стріну женщину прекрасну,
Що знала б все моє життя.
І от стрічаю: в зморшках, в риті –
Невже це мати? – із очей
Така печаль! Сидить в лахмітті,
Ще й сонце ухо їй пече...
І тяжко так зітхає мати:
Стара ж вона, така плоха.
На грудях дощечка «глуха»,–
Ото хоч раз би задрімати!
— Ой, мамо люба, ой скажи ж:
— Ну, що робить, ну що зробити?
— Нічого, синку. З бездоріж
Іди вперед. Все йди та йди ти...

2

І от іду. Велике місто.
Там, де пекарня, виступ є.
Я бачу: мати притулилась
І щось собі жує.
Звідкільсь іде вона в нікуди –
Наморена у змор –
То вийдуть покупці, то зайдуть,
Ще й на вікні сміється торт.
І стидно так мені, і гірко:
Зчорніла ж мати: в чужині –
О, стид який! – вона блукає,
І ні домівки, ні рідні.

СКРИПОНЬКА

Покривку з-під коробочки,
цвяхів, шпагату жмут
– змайструю собі скрипоньку,
скрипоньку малу.
Та ще кленову гілочку,

та кінську волосінь –
заграв лучок тугесенький,
стру́ни – тінь та тінь...
Заслухалася бджілонька,
ще й кіт замуркотав,
ще й коник вороненький
прикопотів і став.
І квочка заворожена:
ну, й грає ж той лучок!
гляди лиш за курчатами,
бо попадуть в горщок.
Ой, грає, грає скрипонька:
трай-лі, трай-ля, тру-ту...
Три пташки вищебечують
в зеленім у саду.
Три дзьобики пташинії,
брюшко́ руде-руде...
Що стрепенуться крильцями –
вишня упаде.
Та що їм вишня-ягода –
коли таке ось тут!
Кожен хоче скрипоньку
хоч лапкою торкнуть.
Ой грала, грала скрипонька –
трай-ля... і вже кінець,
і всі пішли, і квочка теж,
і коник-стрибунець.

ВЕДМІДЬ

Що у лісі та в діброві
Ведмідь біжить ще й здоровий.
Ой, холодная ж зима,
Та надходить зима.
Ну, а ліс не приодітий,
Саме суччя, голі віти,
І птахів уже не чуть –
Тільки хвищі січуть.
Каже ліс в такому горі:

– Я ж на вітрі, на просторі,–
Ех, тепленьке б щось одіть,
Свої ноги погріть!
Тут спинивсь ведмідь з розбігу:
– Ой, ти, дядьку, дядьку-снігу,
Ліс вітри ведуть на згубу –
Та пошли ж ти йому шубу,
Отаку, як я ношу.
Ну, прошу тебе,
Прошу.
Ось зривається сніжинка,
Летить другая пушинка,
А за нею біле, липле –
Так і сипле, так і сипле.
Глядь – а шуба в одну мить
Вже готова лежить.
Що ж ведмідь робити мусить?
Він назад біжить, аж трусить,
Аж танцює та тупоче,
На все горло він регоче:
— Морозно чи холодно –
— Тепер лісу все їдно,
— Все їдно!
Тож ведмідь часу не гає,
Спать в барліг він залягає.
Лиш сніжиноньки не сплять,
Ліс, мов пилом, спиляють,
Як метелики кружляють,
Все летять та летять.

ДУДОЧКА

А хто вміє,
хто уміє дудочки робити?
А я вмію,
я умію дудочки робити.
Де ярок та ще й долина –
там росте очеретина.
А її ножем спинають,
одміряють на ній мірки́,

продовбують дірки́.
Дмуть в її
 та дмухають.
Довго її слухають,
поки дмухана новинка
засвистить як соломинка.
От уже й готова
 дудочка первинка!
А я граю:
 Тир,
 тирлик,
 тирлика!
А в траві два коника.
Ніби й третій десь скака?
Все сюрчить та їх чека,
Ні, то просто дудочка.
Бач, що значить музика!
Тут летить іще й комар,
в голові у нього жар –
сів на дудку, не поруха,
нагнув голову та й слуха.
Тільки, що йому та гра?
Якби ось як: та-ра-ра!
Він дзижчати захотів –
знявсь із дудки й полетів.
Але тут почули діти
і ну бігти, лепетіти:
– Ой, дудочка, дудочка!
Кожен дме в її, скака –
ходором пішла трава!
Одне дме, друге вчепилось –
і таке тут учинилось! –
ходором пішла трава!

У ГОСТІ

Ньо, ньо, конячко! Ти ж котись, візочку!
Їдем до бабусі Мірл, що живе в лісочку.
Піддубні ростуть там та попід дубами,
походжають птиці з такими дзьобами.

Отам і бабуся, кругленька та кріпка,
дюбає на ніженьках, наче та куріпка.
Стільки там звіри́ни дрібної тієї!
До бабусі всі вони – мовби до своєї.
Ну, скажім, лисичка – дак та просто зранку
прийде, сяде у бабусі й чекає сніданку.
Голубців бабуся їй гарячих виносить.
Гульк – а збоку їжачки, тож і їх запросить.
Ех, як візьмуться ж вони – без ножа й без вилки
вичистять усе до кришки, виліжуть тарілки.

Попоївши йти додому, ну, просто ж незручно.
Тож сидять та гладять вуса, щоб не стало скучно.
А коли я приїжджаю та й до бабусини –
я їй чищу кабачки, слухаю новини.
А бабуся посилає мене до криниці.
А в відрі такенна дірка – як набрать водиці?
Ой, бабусю, протікає! А вона сміється:
протікає, то й нехай, легше донесеться.
Голубців подасть гарячих, дму на них, студжу я!..
Потім зайченят шукать у ліс побіжу я.
Ньо, ньо, конячко! Ти ж котись, візочку!
їдем до бабусі Мірл, що живе в лісочку.

САДОК ЕТОНЬКИ

Етонька носить воду
до садочка-огороду
таким відерцем гарненьким.
Що ж росте там у маленькім твоєму садочку?
— А все по росту та по смаку,
— на маковинні по маку,
— по вишеньці на хвостику,
— по яблучку-червонобочку.
— Пташка між листом пурхає,
з яблуньки на вишеньку перепурхує.
І краплі роси блищать сріблисті
на капустяному листі.

А помідори ні до чого не мішаються.
Вони сидять собі, та й годі,
на погоді,
повніють, червоніють, наливаються.

ПОРОСЯТКА

– Анно Ванно, бригадир,
та пусти ж ти нас у двір –
покажи манюсіняток,
отакеньких поросяток.
  – Потім, потім, дітвора,
  ще не час, ще не пора,
  топайте собі десь тупки –
  поросят купаю купки.
– Анно Ванно, бригадир,
та пусти ж ти нас у двір –
ми погладим їхні спинки –
чи кругленькі, без краплинки?
  – Потім, потім, дітвора,
  ще не час, ще не пора,
  тут ось ніколи й присісти –
  я ж даю їм зараз їсти.
– Анно Ванно, бригадир,
та пусти ж ти нас у двір,–
подивитись ми цікаві:
чи рожеві, чи біляві?
  – Потім, потім, дітвора,
  йдіть подалі од двора,
  попоїли поросятка –
  укладу ж їх зараз спатки.
– Анно Ванно, ми йдемо,
тільки дуже просимо!
  – Цитьте, діти, ще не час,
  хай спочинуть певний час –
  весь десяток поросяток
  я пущу тоді до вас!

ОСІНЬ
(незакінчений переклад)

1

Одна осінь чекала на мене,–
І вивезла мене із моїх міст.
Свою юнацьку спірку не закінчив,
Спати не поклав своїх голубів,
Слова не сказав своїм дівчатам,
Святкового, «пригрітого» слова.
Якась осінь чекала на мене –
І повезла мене із моїх міст.
Який біль розгубити свої дні
На чужині!
Я ж соромлюся з зрілими плодами
Мого юнацтва,–
Я висипаю їх, як шкаралупу непотрібну,
На чуже місце,
І боюся –
Холоне, холоне в серці.
Встає-таки мені перед очима
Молоде теля на чужому ворожому
ярмарку,
Батоги, що свистять, і кістки-пальці
Над телям –
Над голим, теплим телям.
Граюсь я в кімнаті
На чужині:
Ось небо маленьке
І непомітний місячко,
Одне деревце. Одне деревце –
Зелене!
Здибало моє серце його,
Повісилось на ньому –
І відпочива на ньому.

2

По небесному Возу
Я знаю, де стоїть мій дім.
Якраз навпроти коліс задніх
Стоїть моя хатина на землі.

Коло напічного віконця –
Тягнеться дріт,
Коло причілка
Цеп для собаки.
В напічному віконці
Жахтить сонце-гора,
В маленькій кухоньці
Цикорій вариться.

3

Чудові ранки
Приходили до мене вві сні
І шептали:
«Підростеш,
Нап'єшся цикорію,
То підеш з нами.
Де ми станемо –
Там і ти.
Де ми порадіємо –
Там і ти.
Куди ми підемо –
Туди й ти».

4

Зараз не можу я
Ранків наздогнати –
Мене одтягує чужина,
А як бува, що я їх стрічаю,
Так чужина їх випиває.
Чужина, як безкрів'я, байдужа,
Як резина, тупе повітря.

Арон КУШНІРОВ – אהרן קושנירָאָוו (1890 – 1949)

Народився 7 січня 1890 року в Боярці, під Києвом. Навчався в хедері. Працюючи з 1903 р. в Києві прикажчиком, займався самоосвітою. Писати почав з 1909 р. З 1914 по 1917 рік брав участь у Першій світовій війні як солдат, був нагороджений солдатським Георгієм. 1920-го вступив до лав Червоної армії, воював на Польському фронті. Дебютував віршами, написаними російською та єврейською мовами, у газеті “Дер комуніст”, Харків, 1920 – 1922. У карбованих ритмах першої збірки “Вент” (“Стіни”, 1921) відчутний вплив Гофштейна, з яким дружив 1922 року оселився в Москві, де надрукував у журналі “Штром” (“Потік”) цикл віршів “Азкоре” (“Поминання”, 1922) про єврейські погроми в Україні. 1925-го р. оприлюднив написане ритмізованою прозою оповідання “Кіндер фун ейн фолк” (“Діти єдиного народу”), назване критиками найвищим досягненням єврейської прози. Незважаючи на шори соцреалізму, зумів у своїй творчості утриматися від примітивізації та схематизму. Перекладав їдишем класичну та сучасну російську прозу й поезію, у т.ч. Лермонтова, Некрасова, а також “Овече джерело” Лопе де Вега. У червні 1941 р. пішов добровольцем на фронт, став офіцером Червоної армії. Він був одним із нечисленних єврейських письменників Москви, яких не було заарештовано у справі Єврейського антифашистського комітету. Видатний поет і драматург, редактор післявоєнного часопису “Геймланд” (“Батьківщина”), він помер “своєю смертю”, подейкували, не стільки від раку горла, скільки від сердечних мук, 7 вересня 1949 року.

Посмертно видана в оригіналі їдишем збірка “Ґеклібене лідер” (“Вибрані вірші”), 1975.

* * *

Тому, що вітер б’є у вікна,
Тому, що вікна – синя ніч,–
Мені здається: ніч прокрикне! –
(Дитини плач удалині).
Чого ти, серце? Ніч невидна,
Ні трему зор, ні блискавок,
А ти бушуєш, як поток.
Чи, може, ти згадало, бідне,

Як перемучилось колись?
Мовчи. Не падай. Не хились.
Поглянь: світила ходять глибно,
Зоря одкреслилась униз.
Але вгадай: як довго – срібно
Горіла ця, що впала вниз?
Або про це, про плач дитини,
Що креслить пі́тьму, як зоря –
Чи знаєш що? – Стоять глибини
І за вікном моря.

РОСІЯ

Давидові Гофштейну

Хто розповів, хто образ витворив
В своїй уяві поетичній –
Твій, о Росіє, бруд містичний,
Де світ, до безладу не звичний,
Безсилий зі своїми мітлами.

Ту не загарбану, та січену,
Окрадену і злом засіяну –
О ні, поета не скалічено
У мандрах росяних Росією.

Міг би світ поховати,
Та не встиг врахувати
Ні твою правду-матінку, ні твоїх ледацюг –
В димнім світлі просмолених ді́жок завадив
Понад спаленим мостом розставань безкінечний ланцюг.

Чи зродився Самсон у безкраїм твоєму розгоні,
Щоб струснути опори ворожих твердинь, –
Над тобою, о земле,
Недонищені гепають дзвони –
В заґратованих гніздах загартовано дзвін.

У високому небі, над краями і днями –
Так, що хмари відлунять, вітром котить імла,
Гей, летіть, передзвони,
Світ розвихріть над нами,
Щоб подерти на шмаття чорне пір'я орла.

Блискавично й раптово кайдани розкуто,
Світанковими барвами ніч над людством згоря, –
Це осяяла землю
Твоя п'ятикутна
Полум'яна провідна зоря.

1920

Я

1.

Хто я, що я, чийого коріння,
Як не світу і людства дитя...
То чи здатне це людське створіння
Скласти пісню тепер до пуття...

Я занурюсь в прадавні події,
Прагну завтра не звіяти в дим,
Та сьогоднішнім днем молодію,
Гордий ним і звеличений ним.

Хоч би ким буду я, хоч би чимось,
В сьогоденні я твердо стою,
Очі правди спиваю очима,
Не вторговую правду свою.

І не важить, як серцю накажуть
Стерти все, що звели торгаші,
Й назавжди для небачених вражень
Всі звільнить закапелки душі.

2.

Життя мене постійно вчить
(Ледь не на всім, що бачу, вчусь),
Все не дає мені спочить
Всесвітнє ігрище безглуздь.

І скаженіє голова,
І серце обіймає жах,
Коли кривавиться трава
І смерть пантрує між держав.

О! Наче в зашморгу змії
Країн розкраяно роти!

Чи зважаться пісні мої
Під розстріл – риму віднайти?!

3.

… Здорожився я, крокуючи землею,
Я більше не здивуюся нічим.
Хапаюся за путь. І разом з нею
Іду до міста, ніби на спочин.

О місто! Занепале в запустінні,
Хоч юрбами набило пельку ти…
Я грюкаю у стіни в павутинні,
Я лобом б'юсь у смуток самоти.

Але між нами збільшується відстань,
Один-єдиний кволий чути дзвін,
Мов у блакитній вишині над містом,
Розгойдуючи зашморг, стогне він.

4.

У сяйві сонячного блиску
Все вищу ронять гори тінь…
Ріка від "я" в морську колиску
Тече – й кінець моїх хотінь.

Мій берег не затоплений скелястий
Вже лиже море вогняне.
О, не втомись, плече, не дай упасти,
У ватрі залиши людиною мене!

5.

Чиєму "віруй" дослуха́юсь я,
Що з далями, мов грім, засперечавсь?
То знак прийдешнього – моє ім'я
У тіло золоте одягне час.

Твердішаючи, залишаю всіх.
О часе, мужню відданість зміцни!..
Хтось втому зміряє від сих до сих,
Та вітру й літу не складе ціни…

Лейб НАЙДУС – לײב נײַדוס
(1890 – 1918)

Народився у Гродні 8 жовтня 1890 року. Дитинство провів на хуторі Кустин біля Гродна, у маєтку батька, багатого землевласника і підприємця. Навчався вдома та в початковій школі в Гродні, з 11 років – у комерційних училищах Радома й Бялостока, реальному училищі у Вільні. 1911 року покинув навчання і повністю присвятив себе поезії. Писати вірші івритом, російською та їдишем почав з 10 років. Дебютував їдишем у варшавській газеті "Роман-цайтунг" ("Роман-газета") 1907-го, багато друкувався в єврейських газетах Росії та Польщі. 1915-го р. у Вільні вийшла перша збірка його віршів "Лірик". Проживши тільки 28 років, спромігся залишити глибокий слід у єврейській поезії. Визнання прийшло до поета замолоду. Але за життя видав лише дві збірки віршів. Усі інші – "Флейта Пана", "Інтимні наспіви", поема "Земля пробуджується" видані вже після смерті їхнього автора, яка спіткала його після тяжкої хвороби, 23 грудня 1918 року на батьківщині, у Гродні. 1958-го р. у Буенос-Айресі вийшла збірка вибраного; 1951-го там само – есей А. Закуського про життя і творчість Н. Критика підкреслювала новаторство Н., особливо в царині ритміки й сюжетів. За відгуком Я. Ґлатштейна, "поетична дикція" їдишських віршів до Н. "перебувала у пелюшках". Високо цінував Н. Також Ш. Ніґер: "Майстерність форми у нього – не мета і не засіб, а те, що воно означає у справжній поезії – перевтілена в мову німота переповненої душі, виплеснута внутрішня ясність".

Лейб Найдус перекладав перлини світової поезії – Ґете, Гейне, Пушкіна, Бодлера, Едгара По. Вони й досі читаються так, ніби були написані в оригіналі їдишем.

СОНЦЕ І ДОЩ

І сонце, і дощик! І сонце, і дощик!
Розсипав разок золотавий горошок.
Іскринок, смішинок ловлю різнобарвність,
Немов ланцюжком дідусевим я бавлюсь.

І сонце, і дощик! І сонце, і дощик!
І трави в канаві коліна полощуть.
Вціловує вітер усміхнені квіти –
Так само крізь сльози всміхаються діти.

І сонце, і дощик! І сонце, і дощик!
І синява річки із небо завдовжки,
І краплі жбурляють із берега влучно
Свої золоті, свої срібні каблучки.

І сонце, і дощик! І сонце, і дощик!
Малює веселку примхливий художник.
В небесній блакиті мостом різнобарвним,
Як промінь, він пройде і сам незабаром.

ПІСНЯ РАБА

Я, королеви паж зразковий,
Вельможний кожний рух беріг,
Як паланкін її шовковий;
Стеливсь під ноги на поріг.

Далеко звідси край мій рідний,
Хіба що снивом доповзу.
На зблиску збройному не видно,
Де чорний раб зронив сльозу.

Рожевий холодок ясмину –
Вона на троні з бурштину.
Я потай цілував уклінно
Її окрайку запашну.

Як заманеться її мості
Зі спальні вигнать за межу, –
Хіба запрагну в її постіль?
Я тишу поспіль бережу.

Коли з лукавою метою
Запону зволить відхилить,
Я захлинуся німотою,
І чорно серце заболить.

І руки в золотих браслетах
Зміяться, міняться, біжать,
І пізно в їх шаленім леті
На власні гордощі зважать.

Минає ніч. Бог зна, для чого
Видзво́нив келиха політ.
Що вирве це провалля чорне
З грудей – прокляття чи привіт?

МОЯ КИЦЯ

Чи тобі за мишвою ганяти не ліньки?
Йди до мене мерщій, люба кицю,
Моя мила хитрунко, хіба я не лицар?
Мені зле, як чимшвидше чкурнеш із колін ти.

Тремтячи́, ти випручуєшся з-під руки –
Звикла слово ловити, то й стискається міцно,
А воно не дається, ха-ха, люба кицю,
Саме так, як від тебе тікають твої пацюки.

Нагадало мені це найпершу олжу,
Мою першу любов, моє щастя химерне...
Хоч гукай – закотилась душа за межу,
Спорожніли долоні, і нічого не вернеш.

Вибачаю... Видряпуйся... Дичавій... Розпались –
Так вона із обіймів моїх вивільнялась колись...

НІЧ У СТАРІЙ ЗАЛІ

Мовби місячні шати,
Мерехтливі квадрати
Віддзеркалює, мінячи їх, дубовий паркет.
Лиш плиткі сині тіні,
І я в самоти́ні
Їхніх па споглядаю повітря́ний балет.

Фортеп'яно зблиснуло,
Наче риба заснула –
Подарунком від місяця призабутий клавір
Загадково озвався
Тим Шопеновим вальсом,
Що сестра моя грала, дивний мій проводир.

Вікна навстіж подвійні,
Мов серця́, юні й рвійні,
Мов серця, захмілілі досяжністю мрій.
Ніч прозора і тиха
Медом липовим диха,
Захлинається спогадом серце в залі старій.

НІ, ЖОДНОГО РАЗУ!

Покинутий, кволий, сиджу я, дитино,
У ріднім садку в самоті.
Чи ще я тебе хоч побачити встигну?
Шеле́сне: "Ніколи в житті!"

Прилинь хоч би мрією, хоч би наснився
Твій голос, – як в дні золоті,
Коли ж я почую? Садок, наче присуд,
Шелесне: "Ніколи в житті!"

За те, що встелили трояндові мрії
Колишні життєві путі,
Коли ще тебе я зустріти зумію?
Листочки: "Ніколи в житті!"

Я дрався по тебе на сонячні гори,
Крізь твань і тумани густі;
Хай ще хоч побачу тебе, хай не скоро!
Садочок: "Ніколи в житті!"

ПІСЛЯ МОЄЇ СМЕРТІ

Ох, ще трохи з учора –
І лежатиму я у труні,
Й *Ти* відкриєш ключем своїм чорним
Двері вічності звично мені.

Хай вирує, як завше,
Гомін світу між сивих безмеж,
Нитку споминів наших
Власним розсудом переснуєш.

Та мене не забуде
Світ, хай навіть у сні:
В нім любов моя збудить
Щастя й смутку пісні.

Адже все, що закреслиш,
Те відновить життя власноруч,
Бо зухвале вогню перевесло
Запальніш од тужливих співзвуч.

І прикрасять закохані квіти
Травня-лицаря одяг ясний
Ув обіймах несамовитих
Найвірнішої любки-весни.

Що вогню замашному кордони,
Що роз'єднують тіло і дух!
Буде пам'ять повік не подолана,
Бо життя – це тривання і рух!

Ліпа РЕЗНІК – ליפא רעזניק
(1890 – 1944)

Народився 15 липня 1890 року у Макарові на Київщині. Дитинство провів у Чорнобилі, де його батько був меламедом і хазаном. Навчався в хедері та єшиві, на педагогічних курсах у Гродні, в Київському університеті і художній школі. Працював учителем і вихователем у знаменитій Малахівській єврейській колонії, де його колегами були Марк Шаґал, І.Добрушин, Дер Ністер та інші видатні особистості, викладав їдиш у Київському педінституті. Із 1921 по 1929 роки викладав на Київських вищих педагогічних курсах і в той же час редагував перший єврейський часопис для вчителів. Дебютував ліричними віршами у колективній збірці "Ойфґанґ" ("Світанок") (Київ, 1919). Але його перша книга — казка для дітей "Стара книга" вийшла друком у Києві 1914 року. У ранніх збірках "Ін блайхе ойфґанґен" ("На блідому світанні", Київ, 1921), "Самет" ("Оксамит", Київ, 1922) відчувається вплив символізму. На тлі формальних шукань Маркіша, Гофштейна, Кульбака швидко набув власний творчий голос. Був одним із засновників т.зв. "Київської групи". Маркіш вважав його одним із фундаторів їдишської поезії в СРСР. Його різко й грубо критикували, і з часом він перейшов на рейки соцреалізму. Та з початком війни в його поезії посилилися національні мотиви. Він активно працював у всіх жанрах літератури. Перекладав з івриту перлини поетів іспанської доби — ібн Ґвіроля, ібн Езри, Єгуди Галеві та ін. Помер 5 травня 1944 року в евакуації в Кустанаї.

БЕРЕЗІЛЬ

І ранок заграв, потрясаючи містом,
і місто розкрило здивовані вулиці:
це знову ясного початок,
це знов березіль.
І речі новин засвітилися змістом –
з самих у собі вони стали довірливі!
одну їх до одної справив
самотності біль.
Дитинячі ручки в вікні несвідомі
вловили люстеречком сонце. Всміхається

і зайчики радо пускає дитина
на стіни, у тінь.
А речі зраділи, мов давні знайомі,
і, руки свої одна одній стискаючи,
цікаво й собі заглядають
в люстеркову синь: –
Ворота, іржею пописані в ґрати;
похилена тумба з слідами собачими;
на смі́тнику дрантя, зотліле давно; –
Ці речі засліплені сонцем, залляті
й сп'янілі того, що їх дощ ополіскує,
не дощ, а вино
з провесіннього льоху, небесне вино.
І цегла дзвінка, червоняста;
пластини та дошки, до жилок, до смуг
прошальовані;
ще й просинь в прольотах нової будови
на самій покрівлі якраз.
Така ось ігра у люстерку.
Хвилини ігра, що сіма розцвітає кольо́рами.
Аж дивно:
старе – мов нове, незвичайне.
Нове ж – наче бачене тисячу раз.
Тож сонячні зайчики люба дитина пускає.
І от під моїми повіками,
як в тій павутинці, прищуливши вуха,
сіренький тремтить.
Весна – ах, який же я радий! Невпинна –
вона зачепила й мене своїм зайчиком.
І я забуваю: на котру це ве́сну
мені повернуло
в цей ранок, в цю мить.

ОСІНЬ

(Вільний переклад)

Осінь. Ранок. Сонце та іній.
Впали дахи в тьмяно-срібну досаду.
Небо сліпуче, холодне, ще й синє.
Теплим заледве повіє від саду.

Ясно й морозно, дзвінко над краєм.
Ще один день – в битії перед очі –
нам усвідомити. Всесвіт розкраєм,
те, що було, процідúть ми охочі.
Листя, мов дні, – золотавий листóпад,
давнього смíття осінніі матові гами.
Днів моїх злеглість – минулого опад –
я розгрібаю своїми ногами.
Випала ж ясність: що сонце і осінь
день кришталевий шліфують на вітрі…
Пружна земля, – і такая там просинь! –
Шлях я свій бачу – правдивий, нехитрий.

УКРАЇНА

Пам'яті Тараса Шевченка

Вкраїно рідна, звільнена навік,
В очах моїх твого частинка світла,
В моїй крові – землі твоєї сік.

На землях кожне дерево заквітло…
Мені так любо. Чую пісню я:
Ми вільних нив господарі, не бидло!

Співця вшановує нова сім'я.
Його дихання, мов блакить, над нами,
Як степу даль заквітчана твоя.

Безсмертна пісня, сповнена громами,
Як вісник весен для широких піль,
Мов плин дніпровий поміж берегами.

… Чужі поля… Доноситься відтіль
Плач пастуха – чужі він пас отари.
В тринадцять літ хлопчина звідав біль…
……………………………………………
І білий цвіт чи вишні, чи калини,

Зелені трави і червоний мак
Від сліз та крові
                    в'яне,
                        сохне,
                            гине...

... Вкраїно рідна, краю золотий!
Важкі часи не вернуться вже більше.
У книзі прочита про них нащадок мій.

Благословенні вічно будьте, вірші
І меч в руці, що на сторожі літ
Із словом поруч! На сторожі літ
Країни рідної. Нехай плекає цвіт!

Анюта П’ЯТИГОРСЬКА –
אניִוטע פּיאַטיגאָרסקע
(1893 – 1943)

Народилася 1893 року в Житомирі. Дід був із кавказьких євреїв, його було з батьківщини вигнано. У батьківському домі збиралися представники асимільованої інтелігенції. 16-и років А.П. закінчила Житомирську гімназію. Викладала в єврейській школі там само, у Житомирі. Писала російською та їдишем, котрий вивчила самотужки. Дебютувала в літературі 1915 року у часописі для дітей “Ґрінінке боймелех” (“Зелененькі деревця”). З 1916 по 1921 рік жила у Києві, потім — у Москві. Загинула у лютому 1943 року.

ЦИГАНКА

Спекотно в світі цім,
Наврочено йому.
В міській юрмі,
Де вулиці злилися в площу,
Розстелюю ретельно полотно,
На нього сиплю жменьку висхлих зерен.
І кожен перехожий споглядає,
Як полотно притискую камінням,
І кожен мене хоче розпитати.
Та знаю лиш одне:
Занадто гаряче у світі цім.

З ЦИКЛУ “НАРОДЖЕННЯ”

Мов тонесенькі травинки, дні дівочі і літа.
Навіть вітерець легенький, як не зломить, розхита.

Мама догляда мізинку, як найкращий витвір свій,
Тато йти не дозволяє пізно ввечері самій.

А тепер сама я мати, пригортаю немовля.
Не лякаю його вітром: хай він віє, та здаля.

День по дні я при роботі – я рощу своє дитя,
Я ночей недосипаю – так і тижні пролетять.

Не забуду ні на хвильку, як зростала я сама,
Бо дитинка, як травинка, хай же вітром не злама.

З ЦИКЛУ "В САДУ"

Час деревам скидати тягар,
Час вивільнювать соки,
Завтра в холод високий
Відшумить календар.

Ваговиті корони плодів,
Вітам стиснувши стомлені скроні,
Щемно скімлять, і від холодів
Стиха ковзають пальцям у схрони.

Стала че́реда дійних дерев,
Простягаючи щиро здобуток,
Не питаючи: бути – не бути,
Хто в комори його призбере.

Все прозоріша зелені тінь,
Віти одяг скидають – бо осінь.
Сонцем повні плоди золоті –
Вщерть натоптані кошики в льосі.

Мейлах РАВИЧ – מלך ראַוויטש (1893 – 1976)

Мейлах Равич (Захарія Хоні Бергнер) народився 27 листопада 1893 року в містечку Радомі, на Галичині (нині Польща). Початкову освіту здобув у приватних учителів. У 1908–1909 роках мешкав у Станіславі, де навчався в комерційному училищі. У 1910 – 1912 роках – банківський службовець у Лемберзі (Львові). У роки І Світової війни служить в австрійській армії; 1913 – 1920 – службовець одного з віденських банків. 1921р., зваблений розквітом єврейського культурного життя у Польщі, переїздить до Варшави, де мешкав до 1934 р., працюючи так само в банку (у Варшаві, до речі, познайомився й заприятелював із Перецем Маркішем, і в них виник задум заснування спільного журналу "Халястра" ["Ватага"]). До цього часу вже видав збірки віршів "Ойф дер швел" ("З порогу", Львів, 1912) та "Руїненґроз" ("Трава руїн", Відень, 1917), а також книгу "Спіноза" (1918), яка викликала жваву полеміку. Активно увійшов до літературного життя Варшави, друкує вірші, поеми, есеї у журналах "Цукунфт" ("Майбутнє"), "Шріфтн" ("Твори"), "Рінґен" ("Ланки ланцюга"), "Ренесанс", "Самбатьєн" тощо. 1922 р. заснував щомісячник "Ді воґ" ("Тиждень"), та спромігся випустити лише 4 числа; 1924 – тижневик "Літераріше блетер" ("Літературні листки"; до 1926 р. редагував його спільно з Зінґером, Маркішем, Майзелем та ін.) У той же час Р. стає секретарем Спілки єврейських письменників Польщі і створює єврейський ПЕН-клуб. Уже у віршах 1920-х рр. відчутний вплив експресіонізму ("Накете лідер" /"Голі пісні", Варшава, 1921/, "Дер керен фун але майне лідер" /"Вибірки з усіх моїх віршів", Варшава, 1922/, "Преісторіше ландшафтн" /"Доісторичні краєвиди", Варшава, 1924/). Пізніше Р. звертається до реалізму, що відобразилось у книзі "Ді фір зайтн фун майн велт" ("Чотири сторони мого світу", Варшава, 1929). У 1931 – 1935 роках здійснює поїздки країнами Європи, Південної та Північної Америки, Австралії та Далекого Сходу. Натура діяльна, але мрійник, Р. плекав надію підшукати місце для єврейської колонії (щонайкраще в Австралії), котра пізніше могла би перерости в державу. Та мрії ці виявилися нездійсненними. Враження від тих поїздок стали основою книги "Ібер Ойстраліє", Варшава, 1937, поетичної збірки "Континентн ун окіанієн", Варшава, 1937, "Лідер ун баладн", Мехіко, 1940. Підготував для Віленського видавництва "Томер"

("Якщо") 12 книг під назвою "Зігзагн ібер дер велт" ("Світові манівці"), та початок II Світової війни завадив здійсненню і цього плану. 1941 року переїздить до Канади і до 1950 р. працює в єврейській народній бібліотеці Монреаля. У 1940-х рр. виходить збірка віршів "67 ліричних, сатиричних, національних, соціальних і філософських віршів за останні 5—6 років" (Буенос-Айрес, 1946). Підготував і видав енциклопедичну книгу про єврейських літераторів ("Мій словник", Монреаль, 1945 — 1958); потому (підготовлені, але видані посмертно) — 2 додаткові томи про літераторів Ізраїлю — Тель-Авів, 1982. 1954 року їде до Ізраїлю, де живе й працює до 1956 р. (сюди раніше переїхав його син, художник І. Бергнер), але повертається до Канади, мешкає у Монреалі. Творчість останніх років зібрана у книзі "Ікер шохахті" ("Головне забув", Монреаль, 1969). Був відомий і як перекладач, зокрема, роману Кафки "Процес" (ілюстрації І. Бергнера).

Помер 23 серпня 1976 р. у Монреалі.

ЇДИШ!

Із давніх давен (я в душі старовір)
Молитву неписану локші творив,
На мові простóлюду, на маме-лошн,
На мові невчених також.

І тато, простий собі їд, ще й нездара із юності, звісно,
Нероба із краю нероб,
Між іншим, невдалий торговець лісом,
Щастя, що я хоч поет, не набоб –
Ваші ж навчили таки ворожбити
Шуйцею байдики бити.

Але самотою, кидаючись увсебіч –
В гонитві за хлібом щоденним не вельми сидиться, –
Що я поет, нагадує тільки ніч,
Коли набирає сили моя правиця
І танцює по струнах, вихитується – така вже доля служниці,

Але жи́лаві струни незграбні, загрубіле вони виголошують,
Не таке, як личить поету,
Хоч записуй, хоч псуй, а виходить молитва локшині,
І краса, мною скривджена, наражає мене на багнети.

Як намагаєшся мудрість єврейську зодягти у слова,
Їй кисло стає, ніяковіє, рветься,
І юрмиться круг столу уся моя люба братва,
І не рід, і не панська пиха забирає на вірші права,
А поетове, вірне народові, серце.

1919

ДІАЛОГ У ПОМЕШКАННІ ЄВРЕЙСЬКОГО ПОЕТА В АМЕРИЦІ

– Підхопить хто твою чудову пісню,
Чи, татку, згине пісня, вітру набуття?
– Так, вітер у довічних мандрах світом
Війне́, як пісня, вічності дитя.

– А хто ж почує казку дивовижну,
Колись я марив про її дива,
Одвічну татового смутку казку –
Вервечка хмар чи тирса степова?

– Можливо, хмари білі чи трава зелена,
Чи вітер, що пасе отари хмар,
Та, певен, в пісні вернеться до мене,
Моя дитино, мій безцінний дар.

– Хто ж осягне думок твоїх безодні,
Які в ночах безсонних ти снував?
– Нічні зірки, болючих згадок свідки,
Й дитинство, що вночі я заснував.

А потім і твій син спитає в батька,
І світ пісенний у красі зросте.
– Це правда. Саме так співається у пісні,
І в казці теж оповідається про те.

Бо якщо серце у пустелі скам’яніє,
Оглухне пісня брилі кам’яній.
Самотнім голосом звеличу я надію,
Заблуклу правду знайде голос мій.

Тому ніщо так не турбує тата,
Мій дивний пагоне, як дар, що світ відкрив,
Щоб з ним хмариною по травах пролітати
На гривах невпокорених вітрів.

Отак, мій паростку єврейський, нам щоразу
Пісень єврейських сум і сміх нести,
І славити щодня життя світанки,
І паперові знову зводити мости.

Найнезбагненніший в нас хист, моя дитино, –
Вгадати *завтра в нинішньому дні*,
Розгледіти і піснею невпинно
Роздмухувати ранки осяйні.

Та Боже збав побачити майбутнє
Мого хлоп'яти і його дитини зблизька.
Тому й сиджу собі незрушно в цій пустелі
У товаристві хмар, що вітер їх жене на пасовиська.

1953

МОРСЬКА ПІСНЯ ДЛЯ РІДНОЇ МОВИ

Змарніла мамо, спільна мово простолю́ду,
Веде крізь п'ять материків рука твоя свята,
Втамує втомлені думки, обвіє спалені вуста,
Схилюсь, твій син, до ніг твоїх, цілуючи подерті боти,
У картоплинні засвічу тобі свічу на честь суботи.
Мій щотижневий ритуал, хоч де я буду –
З усіх розлук, розбитих вір, ударів долі, бриду, бруду,
Згорьована моя, розраднице простого люду, –
У перелатанім вбранні, шість гро́шей – харч, і хліб у борг,
Десь на горищах, у підвалах – чи це Варшава, чи Нью-Йорк;
Опосідає сумнів знов, і знов тобі той самий клопіт:
А раптом золоті́ твої хто черевички з ніг ухопить.

Згорьована мамо, народу праведна провіднице!
Пророцтво твоє: з лахміття іще постанеш велично.
О так, у вірі єдиній, в твоїй правоті одвічній,
Хоча зневажена віра повсюдно. І вже, моя рідна нене,

Замаяв юним зухвальством над Вільною прапор вогненний,
І вибухають фундаменти, і світ старезний зуби багаттями
шкірить,
І аж до ночі п'яниці жерущі роти напихають, зі шматтям
здираючи шкіру
Із тебе, мамо згорьована, свята́ захиснице люду!

До тебе, люба, несе́мо сум і радощі цього світу.
Чи зможеш усіх розрадити, всім усе пояснити?
У юні літа дівочі бувши дочкою народу,
Стала йому ти матір'ю, старечу спізнавши негоду.
Зорали твоє обличчя часу нещадні зуби,
А власні ти проміняла на мудрість, матусю люба.

Згорьована мамо, мово розпук над землею й морями!
Слів ланцюг нерозривний ми кували долонь пухирями,
І не здолають заліза ні полум'я, ані рани,
Бо твої письмена – то намисто перлове зі сліз і скорботи,
То остання розрада на розпач, я́сний прихи́сток суботи.

Горопашна мамо, спільна мати
Єврейських співців причинних! –
Спротив шторму молитві вечірній:
Блискавками, мов олень рогатий,
Громовим здичавілим захмарним гарчанням
Накидається шквал на збурунені хвилі,
Закидаючи небо розвіяне
Водяними верткими зміями,
І хапає, мов рибу на спінінг,
Шкаралупу море, сказом спінене,
Й корабельну лускату спину
Підкидає, мов іграшку, знову приплив ом.
Я самотній на палубі – мить –
Злиже хвиля солона жаданням хапливим.
Штормовим попередженням крові жах останній
У серці гримить.

Неістотне лускою чи листям – із єства опадаюча брость.
Чую тільки, як грому натяглась тятива,
Як, поцілений блискавкою, наче віхоть, горить альбатрос…

Раптом ніч – і слова́, –
Постаєш перед зором, ти по мене прийшла,
Крізь цю землю і море – ти, матусю, жива,
Доля і рятівниця, трудівниця-бджола.
У вітрах тільки твій чую спів,
Колискову любові,
Із якою моря перебрів –
Ми співатимем разом обоє.
————————————————
Я знайду тебе, мамо,
Коли все загублю у житті.
Хай загибле воскресне із нами
І постане новими світами…
Спів мені засвіти!

1934

ҐІТЕЛЕ
(Варшавська дитяча балада)

У Варшаві, на вулиці Змочій,
Діти кволі, коростою сточені,
Просять хлібця у матерів,
По підвальних пожбурені шпарах,
Мов по дірах у тротуарах.

Запах їжі крізь вікна лоскоче ніс:
Масло жовте бентежить і білий рис.
І жене їх голод, городить шлях:
За трамвайні чіпляючись буфери́ –
На вокзал центральний, де не до гри.

А чи крик і гамір вчинять такий
Коло кошика бубликів – і навтьоки,
Або, кинувши поглядом навкруги
І угледівши десь поліційний кашкет,
Затихають, немов проковтнувши бешкет.

Та лише поліцай той відійде вбік,
Кошик бубликів теж – був і раптом зник.

Тут і крики: “Рятуйте!” – , рейвах, плачі:
Хто заплатить за кошик, за бублики теж?
Та хіба злодюжок отих доженеш?

Хай бублейниць гонитва з місця зрива,
Незабаром уразить халепа нова:
Он кульгає візок, повен сливами вщерть, –
Хтось доклав же до діла поганого рук –
Наче зливи краплі́, сливи линуть на брук.

І тече рівчачок, наче рибка пливе,
Дітлахи-реп’яхи, налітай, – дармове!
Набирайте в кишені, набивайте роти!
Перша слива смакує, а друга – гнила.
Тільки слина у роті – чи слива була?

Одинадцяту ночі проб’ють дзиґарі,
І на Змочій зачинять ворота старі.
Поодинці зарані іще дітлахи
По домах розповзаються шпарко,
В хіднику віднаходячи шпарку.

Батько дивиться вовком, а мати слабі,
Лампа гасом останнім змигне у журбі.
– Де це Ґітл?! Її досі немає!
– Знов кудись потяглася! – вичавлює вовк. –
Замість плати щоб хтось не натовк!
І хрипить:
– Не минеться дарма їй!

Із легким шарудінням, тихіш од щура,
Десь опівночі Ґітл постає, мов мара́.
Рип ведмежий від ліжка не віщує добра:
– Дівко бісова, ти не з людського ребра!

А п’яненька і сонна, одинадцяти літ,
Сірника запалити не спроможеться Ґітл,
І хитається вогник, і ґніт не горить.
Жах, дитино! Весь дім побудився, сливе,
Тато-мама кричать, і малеча реве.

Бачте, Ґітл хилитає, ледве встоїть дівча.
Підхопити, чи лаяти, чи радіти, хоча
П'яна ледве пришвендяла, та дочка – ділова.
Тінь від стін аж до стелі у танці злетить,
Бронзолети[1], мов бублики, на руках – золоті.

Ґітл сміється, підстрибує, не зважаючи на́ ніч,
Простягає до матері золотий помаранч,
А малечі – по бублику, затуляючи плач.
Тато вкрай подивований, заніміє от-от,
Відпиха підмальований, із цигаркою рот.

Змоча, шістдесят дев'ять, – підвал аж гуде:
Підвалило бо щастя – не знайдеш ніде –
Мама – знову людина, і в макітрі, дивись,
То картопля парує, то вариться рис,
Дим цигарки духмяний татів настрій підніс.

Щастя стачило рівно на чверть року сім'ї, –
Ці легкі, мов щурині прокрадання її.
Вдома – тиша і спокій, лампа рівно горить.
Батько з лагідним словом – це вже не дивина.
В ліжко тепле до мами лягає вона.

… Змоча, шістдесят дев'ять, де якось вночі
Й на хвилину не вщухли розпачні плачі:
– Годувальнице наша, наша Ґітеле, Ґітл!
Батько криком заходиться: ой, бідний їд!
І сльозами для мами засліплено світ.

А Ґітеле, Ґітеле – ой, загинуло все!
На руках нерухому поліцейський несе:
Її зграя порвала, підняли із землі,
Принесли ось, приймайте – не дійти вже самій.
І зітхання: напевне, так судилося їй.

І вся ніч на друзки, і везуть у шпиталь,
Поголили голівку там Ґітеле – жаль!
І чотири тижні вона там лежить,

[1] — браслети

А на п'ятий з лікарні у кращі світи
Нашій Ґітеле їхати вже – не йти.

А вже в кращому світі – які дива? –
Кладовище докладно знає права.
І ніхто ще звідти назад не вертавсь...
Тато закам'янілий, мати тоне в плачі.
Змоча, шістдесят дев'ять, – терпи й мовчи.

... У Варшаві, на вулиці Змочій,
Діти кволі, коростою сточені,
Просять хлібця у матерів,
По підвальних пожбурені шпарах,
Мов по дірах у тротуарах.

Запах їжі крізь вікна лоскоче ніс:
Масло жовте бентежить і білий рис.
Дітьми рухає голод, мов тії вітри,
За трамвайні хапаються буфери́, –

Голод, гірший від жаху, – то дикий гін,
Всі варшавські завулки пробуджує він.
І на тих буферах – повз Центральний вокзал,
Містом наче прокочується гроза,
І все далі і далі, при світлі й в імлі, –
Де ж та *їхня країна* на безмежній землі?

І куди ж притулитись голим серцем своїм?
Скільки ж тільки водою харчуватися їм?
Всюди – вулиця Змоча, куди не піди,
Де обшарпані діти, коростя́ві, бліді.

Між друзками зблисне́, ніби оком пташа, –
Може, з неба всміхнеться їм Ґітл душа,
Наче ангел спитає, мов тихе дитя:
Чи таке їм судилось одвічно життя?

1932

МОЇЙ ДОНІ НА ШІСТНАДЦЯТИРІЧЧЯ

Так розпашіла в кубельці ліжка,
Спить сумовито, зітхає нишком,
Любові доня, дитя навічно,
Хоча віднині – шістнадцятирічна.

Замкнув я двері і вимкнув світло,
Іще їй сльози набіглі витру,
Дочці любові, дитині – звично,
Русявій квітці моїй тепличній.

Я біля неї в пітьмі посиджу,
До бильця пісню свою наближу, –
Дитини любої, душі моєї,
І темний жах прожену від неї.

Твій перший вигук і перші кроки…
Як тінь, повз батька майнули ро́ки.
Любові першої дитя наза́вжди,
Чи зрозумію твій сум по-справжньому?

Моя дитино, осердя дому,
Віддай мені смуток несвідомий.
Побудь дитиною востаннє нині,
Щоб зрозумів я мою мадонну.

Хай спиться затишно коханій доні.
Ти від волосся прийми долоні.
І не зітхай так – чого б дитині?
Хай спить інфанта. Я сходжу з трону.

У ніч іду, стежка просто неба,
В дерева, в трави, я йду у тебе,
В любові квітку, в мою дитину,
У світ безкраїй, у самоти́ну…

1933

КОЛИ ЖІНКИ ВАГІТНІ ПЛАЧУТЬ УНОЧІ

Коли жінки вагітні плачуть уночі,
Настрашені у сні,
Плаче із ними Бог.
Полишає він свою синю постіль
І мандрує крізь власну ніч,
І задмухує зірки́
Ув оселі посиротілій,
І розбуркує ангелів білих,
Щоб співали вони молитви.

Коли плачуть уночі жінки вагітні,
По світах лунає все далі й далі,
Від одного краю до іншого поспіль:
– Ма-мо!
– Ма-мо!
І відлунює Богова охолола блаватна постіль,
А Він блукає у ночах всесвітніх,
У нічнім позіханні, незглибимо печернім,
Де співає ледь чутно сонм ангелів чемних.
Бог огрядний в оглядинах – Він римує, німує,
Він лякає довкілля – що оце Йому муляє?
Він глибин дослуха́є:
Допомоги прохає
Кров скипіла, що гаряче квітне
Споночіла криком жінок вагітних.

1917

НІЧ МОЛИТВИ ВІРНИХ ЗА ТЕЛЬ-АВІВ

(фрагмент)

Твій світ старий і втомлений, як світ,
Пре розум возом,
Бо втома – від гріхів,
Які вчинив там перший пасажир,
Що був, по-друге, голий, а, по-третє, їд;
Закинув був кітву сягнисто,

Та глибину не прохопив,
Натомість віднайшов прихи́сток –
Цей Тель-Авів,
Нічого іншого Господь не заповів.

О Боже істин!
Як навіть вікна навстіж
У цьому правовірнім місті
Відкрити водночас, щоб тишу запопасти, –
Вгорі горіху голову морочить
Духмяність ночі.
Тому твоїм очам нема спочинку, ну й
Вартуйте, як охочі.
Але пильнуй:
Іще одне вікно наопаш потаймиру –
Чи навмання, чи маючи довіру –
Кому цей натяк шле – тобі, можливо?
Чи іншому кому? – Не так важливо.
А може, то лише уява – то втамуй…

Гінда РОЙТБЛАТ –
הינדע רויטבלאט
(1893 – ?)

Гінда Ройтблат народилася в Чорнобилі, колишньої Київської губернії, 1893 року, у релігійній родині. До 12 років була дуже релігійною та романтичною. З 12 років пішла працювати "трикотажницею". Працювала у невеличких майстернях Києва, Катеринослава та ін. міст. З 1915 по 1919 р. була членом "Поалей Ціону". З 1919 р. працювала на "культурному фронті", була вчителькою єврейської школи другого ступеня. Писати почала з 1912 р. під впливом брата, єврейського поета Р. Шаула, який спочатку писав івритом, а з 1915 р. перейшов на їдиш. Вірші Ройтблат друкувалися у 1917–1918 рр. Це був час захоплення революційною романтикою. Дата і місце смерті невідомі.

СНІТКОВ

Снітков – містечко
На прикордонні,
Як сотні інших –
Не більш долоні.

Тісні провулки,
Ледь ширша площа.
Брудні хатинки,
Дощані мощі.

Місцевість гола,
Бо в глині бридко
Зрости травинці
В зелену нитку.

Моя кімнатка –
Коштовний камінь.
Паркет підлоги
Під килимками.

Не захаращує
Квітчастий мотлох:
Погруддя Леніна
Стоїть самотньо.

Оте задрипане
Містечко зблизька –
На шахівниці
Король без війська.

Кадя МОЛОДОВСЬКИ –
קאַדיע מאָלאָדאָווסקי
(1894 – 1975)

Поетеса, прозаїк, драматург, літературний критик. Народилася 1894 року в Березі Картузькій, у Білорусі. Навчалась у реформованому хедері і російській гімназії. Працювала вихователькою в єврейському дитячому садку в Одесі, на початку 1920-х мешкала в Києві, звідки переїхала до Польщі. Викладала їдиш у школах Варшави, закінчивши попередньо вчительську семінарію. Писала вірші, віршовані балади і казки для дітей. З 1935 року в Америці, у Нью-Йорку. 1950 – 1952 року мешкала в Ізраїлі. Повернулася до Нью-Йорка, видавала й редагувала літературний журнал "Свіве"("Оточення"). Перші збірки "Ґешвіндике нехт" ("Шахрайські ночі", 1927), "Джике ґас" ("Дика вулиця", 1933) принесли їй відомість. У її поезії відчутний вплив експресіонізму. Багато писала верлібром. Мова її віршів для дітей близька до розмовної. Написала роман у формі щоденника "Фун Люблін біз Нью-Йорк"("З Любліна до Нью-Йорка", 1942), збірку оповідань "А штуб міт зібн фенцтер" ("Будинок із сімома вікнами", 1957), роман про ізраїльське життя "Байм тоєр" ("Біля брами", 1967), низку п'єс. Померла у Нью-Йорку 1975 року. Глибоке потрясіння єврейською катастрофою, втратою найближчих людей не відпускало її до кінця життя, це стало майже наскрізною темою її творчості.

ЛУНА

Знов білим сипле сніг.
Зима снується крадькома.
Де припиняється цей білий сніг,
Кінчаються світи.
Загрузли сани, дзвоник вкляк.
Там, де кінчається цей білий сніг,
Вогню не засвіти,
Бо вже і по жнивах.
Кричить, у шибу б'ється змерзлий птах,

Самотній птах плачу.
Де змовкне птахове квиління, там
Зупиняться світи.
Гнізда́ не звити, не злетіть,
Де змовкне птахове квиління, там
Заціпенів мороз
І знепритомнів вітер.

Та пише тепла ще моя рука –
Живого, спраглого, співочого луною,
Здіймається над власним відмиранням,
Над знищенням світів,
Безвиходдю, безмовністю задухи,
Попри жахи, де світ
Зникає в царстві тіней.

1944

ВІТЕР

Он вітер мурмоче –
Вже ледь не слова.
Молільнику, нишкни, –
Розчуєш, бува.
Зводь сторожко руки,
Вдивляйся, сивій:
Скажено розгойдує
Всесвіт борвій.
Шматує й тебе –
Не сховатись ніде.
Молільнику, талес
Од вітру впаде.
Рве сволок з-під даху,
Волає, гуде.
Це сповідь, бідахо,
І судний твій день.
І віти, мов ґрати,
Вітрище снує
До попелу брата,
Під серце твоє.

Зруйновано світ –
Що спитаєш з вітрів?!
Володарі, свідки?
Не винайду слів.
1945

ПРОПОЗИЦІЯ

Мій Боже, у розкриленості грізній,
Що прихисток усім ізмалку з давнини,
Допоки не лягла, Ти гість мені не пізній,
Наснаги спити дай із глеку глибини.

Ти розтлумач на третій день Свій світлий задум,
Або з пресвітлого престолу просвіти:
Цей кращий із світів – хіба я в нім не зайва?
Цю мушлю жаху змайстрував для мене Ти?

Чим дошкуляв Тобі квітучий сад?
Вважаю недоречними ці жарти.
Ти що – ізраїльський в Нью-Йорку комісар?
Нам – на руїнах плач?.. Ти нас програв у карти.

Тож янгола свого мені яви,
Аби полегшив злет мені до Твого неба.
Найліпшого архангела яви,
Аби мій смертний зір став усміхом для Тебе.
1940

* * *

Вичавлює абетку смутків збіг,
Викривлює жалі і тлумить біль.
Нам блискавкою сенс не спалахне.
Та, мливо слів, у виток свій вертайсь.
Хто що й напише – все розвіє час.
Здушу я слово, а воно – мене.

Віднині заніміння – мій урок,
У прірві мук – висталення думок.
Чекає досвіт досконалого пера,

Змужнілого в безмовності блукань,
Що виведе й мене на шлях – крізь млу і твань,
Бо вже на часі провесни пора.

Я чую вже пружний, невтримний крок,
З фонтану змерхлого він скреше рій зірок.
Зі свистом вільні вихлюпнуть рядки,
Згадається абетка призабута
І в рідну землю потече розкуто,
І в повний дзбан зростуться черепки.

1943

ЯК НА ГОРІ ВИСОКІЙ

Як на горі високій,
Що небу йде услід,
Два дерева зелені
У щебетанні віт.

У тих зелених вітах
Дві пташки, два співці.
Тій – сонце зустрічати,
Випроводжати – цій.

Як перша від світання
Вславляє юнь і день,
Щовечір плаче друга:
“Без сонця пропадем”.

Піду на тую гору,
У ту височину.
Люблю обидві пісні –
Ранкову і нічну.

Мойше ПІНЧЕВСЬКИЙ –
משה פּינטשעווסקי
(1894 – 1955)

Народився Мойше Пінчевський 1 квітня 1894 р. у Теленештах (Бессарабія). Одержав релігійну освіту. Втік з дому і в Одеському порту влаштувався кочегаром на корабель, що віз крам до Гамбурга. Одержавши зарплатню, сів на корабель до Буенос-Айреса. В Аргентині був спочатку чорноробом, потім учителем у єврейській колонії. В подальшому поет кочував з країни до країни, поки не приїхав до Радянського Союзу, де жив спочатку у Москві, а потім у Харкові й Києві. Двічі був репресований: 1938-го та 1949-го р. Помер 24 березня 1955 р.

ВЕСНА

Весняне сонце! Слався і світи,
Нетлінне, як алмаз!
Постукало в моє віконце ти
У сороковий раз.

Це сорокова у житті весна,
І кожної весни
В країні ллється пісня голосна,
Яку ведуть сини.

Про щастя наше світло й гаряче́
Лунає дружний спів,
Мед по землі і молоко тече,
І волі час розцвів.

Весняне сонце, друже мій ясний,
Нехай дзвенить наш сміх!
Заграймо славу силі життьовій
На струнах золотих!

Ми на промінні старшим і малим
Заграймо, як один,
На вітах, росах, на гіллі тонкім,
На зелені долин.

Долини, липи, перший ніжний цвіт –
Все грає, все звучить!
Мої слова нехай почує світ,
Уся земля й блакить!

Ми з сонцем разом творимо пісні
Про думку й міць людську,
Шлемо вітання матері й жоні,
Дитині в сповитку.

Вітання грудям чистих матерів
І діткам на руках,
Усмі́шкам першим, чарам перших снів
І шепоту по снах!

Хвала відважним нашим юнакам,
Що край наш бережуть,
І колос наш охороняють нам,
І мужню нашу путь.

Хвала героям, що серед руїн
Новий зорали лан,
Що мінять ріки, що моря в один
Зливають океан!

Хвала серцям, що полум’ям святим
Палають між пустель,
Що з заповітом, всім нам дорогим,
Ведуть наш корабель.

Весняне сонце, радосте моя,
Веселий друже мій!
Молодший нині, ніж учора, я
В родині молодій!

Ходімо ж далі, в золоті поля,
До друзів, до братів,
Щоб світ весь чув, щоб чула вся земля
Наш із тобою спів!

СІМ НОЖІВ

1

На базарі
у Хечжі
Чен Чан Чун
перед народом
вгору кидає
ножі,
потім спритно
ловить
ротом.

Працювати
на ножах –
непоганий в нього
фах…
То ж від чого
кожну мить
Чен
печальних повен дум,
чом в очах його
тремтить
нерозрадний
вічний сум?

– Сім ножів, сім ножів,
Злидні з вами я нажив!

А ножі
літають хутко:
Раз-раз,
Вверх-вниз!
Дзень-брязь!
Блим-блись!

Чен Чан Чун
знов і знов
пана згадує
свого,
гніт і муки,

піт і кров, –
і пече його
вогонь.

Чен поси́вів,
постарі́в,
та не згас
у серці гнів.

Завше згадує
старий,
як він рикшею
служив;
його пан –
мандарин
звички мав
усіх панів.

У колясі
він сидить,
тільки й чути,
що кричить:

“Одвези мене
туди,
привези мене
сюди!”

Ще й велить,
щоб не звалить,
а важкий,
немов ведмідь.

Як би, рикшо,
ти не біг,
по плечах
гуля батіг.

І по спині,
і по плечах,
день у день,
не рік, не два…

Праця рикші –
мука й жах,
втома тіло
налива.

Боре втома,
гине він…
В рикші вдома
жінка й син.

Плаче з голоду
дитя:
“Мамо… їсти…
рису дай!”

Жінка гляне:
“Ну, й життя!” –
В зорі туга
і відча́й.

Він мовчить,
вона – німа…
Рису й зе́рнятка
катма.

2

Як завжди, одного дня
у колясу сів той пан.
“Швидше, рикшо! Поганяй!
Мчи, як вихор-ураган!”

І послухав Чен Чан Чун,
Розігнався, як тайфун.

Був шалений і страшний
одчайдушний той розгін.
За наруги лиходій
знайде скоро свій загин!

В пана жижки затряслись:
“Тихше, рикшо! Зупинись!”

Але рикша мчить і мчить,
у вушах лиш вітру свист…
Вже півмилі, миля… Мить –
перед ним ріка і міст.

Онде міст, а он ріка –
Чен Чан Чун її шука.

Ледь до берега добіг,
враз голоблі з рук пустив…
Пан і зойкнути не встиг,
як у річку полетів.

Де й узявся поліцай –
швидше, рикшо, утікай!

Ззаду галас, свист і крик,
тупіт, шурхіт підошов…
Але Чен таки утік,
в горах схованку знайшов.

Та журився утікач
серед диких верховин.
Сумно так, хоч сядь та й плач…
Як там жінка? Як там син?

3

А в го́рах вітри
гуляють без краю, –
і місяць, і другий,
і рік, і два…
Чен гляне у річку
й себе не впізна́є:
посивіла з горя
давно голова!

Вгорнувся у дрантя
і рушив, сірома,
в долину – в дорогу
під вітру виття…

– Що буде, те й буде!
Піду додому,
побачу дружину,
побачу дитя!

Прийшов уночі –
хатини немає,
немає дитини
і жінки нема…
Година лихая!
І рикша в одчаї
голосить-ридає
і руки лама.

– Немає хатини,
зостались руїни,
лиш звалища глини,
тріски́ та сміття…
Це ж хто так покривдив
мою родину,
хто вигнав із дому
дружину й дитя?

Тут відчинилось
вікно у сусіда:
– Це ти, Чен Чан Чун?
Така новина –
твій пан розгнівився
і фанзу розкидав;
панам так робити
не первина.

– Мій пан? Він живий ще?
То він не втопився?
Його не схотіла
і річка прийнять?

– Еге ж, не втопився,
води лиш напився,

враз кинулись слуги
його рятувать.

Витягли з річки,
давай качати...
Дурні́, нерозумні,
сліпії раби...

Пан очі розплющив
і ну кричати:
"Я страшно помщусь!
Не прощу я ганьби!"

– Де ж моя жінка?
Її він не стратив?
Чи, може... на службу
в покої найняв?

– Жінка твоя збожеволіла,
брате,
цей злочин страхітний
її доконав...
Блукала полями
й сміялась, причинна,
аж поки не вмерла
від горя-біди...

– А де мій синок,
мій коханий хлопчина?

– Пішов твій синок
невідомо куди...

І ринули сльози,
немає їм впину,
та рикша поклявся
у серці своїм:
"Помститись! Помститись!
За смерть дружини,

за сина-сирітку,
за знищений дім!"

– Мій друже,
сльозами біді не зарадиш,
гартуй-загартовуй
свій праведний гнів!
Як пана одного
на той світ спровадиш,
лишиться, на жаль,
ще багато панів…

Ти хати не маєш –
то де ж тобі дітися?
І де воювати
за вільний Китай?!
Мало убити
о́дного здирцю,
треба звільнити
пригноблений край!

Ніч,
ніби чорна зловісна птиця,
місто охмарила
хмурим крилом.
Рикша рушає в дорогу, –
Яриться
Збурена кров
Палким джерелом.

4

Ні долі,
ні волі,
ні хати
нема,
лиш голод
і холод
та туга
німа…

І день він іде,
і другий іде,
та не знаходить
притулку ніде.
Тиждень блукав,
і другий блукав,
покіль циркачів
на шляху
не спіткав.

Розговорились
і миттю зійшлись…
– Ти, брате, голодний?
Знайдеться рис!

Тебе твоя доля
до нас привела,
тебе навчимо ми
свого ремесла.

Ножі підкидать
і ротом хапать –
ці трюки не штука
тобі перейнять!

Весела робота,
робота проста!

Погодився Чен
і до цирку пристав.

Перш жонглював
одним і двома,
а там – чотирма,
а там – сімома…

В повітрі, на сонці
і в серці ножі…
Тяжко жонглерові,
сум на душі…

5

Весь Китай
із краю в край
палахкоче
у вогні.

Люд робочий
пута рве,
волю здобува
в борні!

Краю рідного
сини
йдуть безтрепетно
у бій,
щоб загинули пани,
щоб постав
Китай новий!

Ворогів багато – страх,
мандарин, і лорд, і граф…
Ох, якби ж то Чен здолав,
він би став бійцем до лав…

Все ножами він жонглює –
вгору кине, зловить в рот!
Навкруги юрба вирує,
І дивується народ:

От так фокус, от так трюк!
Цей старий,
мов чародій!
А яка ж то спритність рук!
А який кидок меткий!

Хоч товстий,
пропхався все ж
між юрбою пан-гладун.
Він побачить хоче теж,

що там робить
Чен Чан Чун.

Пан закихкав:
– Ких-ких-ких!
Та ножі ж його
тупі,
дерев'яні…
Сміх і гріх!
Чи дурні́ ви
чи сліпі?

Чен не чує,
Чен мовчить,
Чен гнітить
на серці жаль…
А юрба навкруг шумить:
– Ні, неправда!
Гостра сталь!

Із Кантона ці ножі,
там їх гострять
до ладу́!
Що ти, пане,
не кажи, –
прийдуть наші
і в Шаньдун!

Пан і вухом не повів,
пан регочеться до сліз…
І літають сім ножів
знову вверх
і зверху вниз…

6

Та раптом – що сталось?
Хтось Чена пристрів?
Чому його в груди
вогнем запекло?

Чом очі хмарніше
блискочуть з-під брів,
і зморшки ще глибші
лягли на чоло?

Чому вже ножі
мимо рота летять,
і Ченові руки –
неначе чужі,
і Ченові пальці
од гніву тремтять,
коли він свої
піднімає ножі?

І знову підкинув –
а погляд блука…
І знову не влучив, –
що сталося з ним?
У згадці майнуло –
місток і ріка…
Це рикша зустрівся
із паном своїм!

Стоїть він, катюга,
регоче до сліз, –
живіт розходився
в потворнім танку́…
Один ніж угору,
а другий униз,
а третій – аж проситься
в горло панку!

– Чого зажурився,
старенький штукарю?
Кинь лихом об землю,
потіш глядачів!

– Ха-ха, – пан сміється, –
куди вже там – старість!..

Не фокусник він,
а партач з партачів!

Стривай же, панюго!
Ти кажеш – забувся?
Ти кажеш, що фокус
мені не з руки?

Ножі поточив
Чен Чан Чун
на брусі, –
літають вони,
наче стріли,
меткі!

– Стріла – за мій вік молодий,
що заїв ти!
Стріла – за удари
твого канчука!
Стріла – за хатину,
яку розвалив ти!
Стріла – за дружину!
Стріла – за синка!

І пан повалився,
лежить голічерева,
мов недоскубаний
жирний гусак,
тільки не пір'ям –
ножами опéрений…
В погляді мертвім
застиг переляк.

Юрба все росла і росла
на майдані,
люди зусюди
мов плавом пливли, –
дивились на Чена, на вбитого пана…
Аж ось на базар
поліцаї прийшли.

– Де він, убивця?
Хапайте злочинця!
Його ми повісим
на першім стовпі! –
Народ загудів,
йому не мовчиться,
обурення й гнів
наростає в юрбі:

– Чен не злочинець,
Чен не убивця!
Він мститься за кривду! –
І Чен пригадав:
"Мало убить
одного кровопивця,
треба, щоб люд
за свободу повстав!"

І став Чен Чан Чун,
до народу промовив,
була його мова
гірка і палка.
Народ відгукнувся
відлунням громовим,
скипів,
зашумів,
наче хвиля морська.

І рушив у бій
Чен Чан Чун із ножами,
за ним – весь народ,
мов лавина жива,
і бились вони
із панами-катами,
боролися місяць,
боролися два.

Як ось прискакав
несподівано вершник
і Чену приніс
щонайкращу з новин:

– У місто Хечжі
увірвався я першим,
іде вам на поміч
червоний загін!

– Хто ти, юначе,
і як нас знайшов ти,
з чийого наказу
верстав сюди путь?

– Я ваш товариш,
прапор мій – Жовтень!
Чи волю здобуть,
чи живому не буть!

Старий вже похилий,
юнак – повен сили,
мета ж їх – одна,
і шлях їм – один!

Ніхто лиш не знав,
що це рідні зустрілись,
що старший був батько,
молодший – син.

1929

Бер ГОРОВІЦ – בער האָראָוויץ
(1895 – 1942)

Бер Горовіц, поет і художник, народився 17 липня 1895 року у Закарпатті. Перша збірка віршів “З моєї гірської вітчизни”, що побачила світ 1919 року у Відні, оспівувала саме ці рідні карпатські гори й полонини. Служив у австрійській армії, брав участь у багатьох битвах. Після демобілізації вступив на медичний факультет Віденського університету. Працював лікарем, учителем, художником. Перекладав їдишем твори українських письменників. Але загинув чи то від рук земляків у рідному селі Майдан, чи то вбитий німцями у Станіславі. Сталося це 2 жовтня 1942 року.

ВЕСНЯНА ПІСНЯ

О величний єднальнику, боже Еро́се!
Ти скупав мене в радощах скреслого сонця,
Відкриваєш ти зору дивну зелень земну,
Розкриваєш зіниці вишням, яблуням, грушам,
Черешня́ми чаруєш, дурманиш бузком.
І вславляю тебе я вслід легендам й казкам.
Як, єством всім відчувши стріл всевладдя твоїх,
Не згадати, що й я – чоловік!

Іржуть, шаліють в життєстверднім гоні
Лошиці юні, сповнені жагою,
Здригаються і пута рвуть старі віджилі шкапи,
Кусають шиї здичавіло…
І гриви прагнуть неба, як птахи.
По білопінних водах гуска гордо водить
Флотилію пухнастеньких кульбабок,
Що тільки-но продзьобали яйце.
Квочки́ кудахчуть млосно,
І упадають півні-кавалери
Довкола них, охайних і побожних,
І топчуть дико і брутально їх.
І, вдовольнивши чоловічу зверхність,
Із переможним криком б’ють крильми…

Перец МАРКІШ – פּרץ מאַרקיש
(1895 – 1952)

Один із найвидатніших єврейських поетів, відомий також як прозаїк і драматург, народився 7 грудня 1895 року у м. Полонному на Волині. До десяти років навчався в хедері та в батька-меламеда. Рано подавшись у світи з батьківського дому, співав у Бердичівській синагозі, намагався скласти іспити за курс гімназії в Одесі, де жив випадковими заробітками. 1916 року був мобілізований і відправлений на фронт. Демобілізований за пораненням, оселився 1917 року у Катеринославі. Тоді ж виступив з віршами та оповіданнями ідишем (до того були спроби писати російською) у місцевій газеті "Кемфер" ("Борець"), а незабаром – у збірці "Ейґнс" ("Своє", Київ, 1918). Маркіш був наймолодшим із групи київських поетів-ліриків, до якої входили Давид Гофштейн і Лейб Квітко. Вони прагнули революційної перебудови життя та поезії. В першій поетичній збірці "Швелн" ("Пороги", Київ, 1919), як і в наступних трьох збірках (Катеринослав, 1920), Маркіш виступив із мажорними, експресивними віршами, сповненими життєлюбного пафосу. В поезії Маркіша, особливо ранній, яскраво відбилися українські реалії, неодноразово дійовими особами його віршів і поем стають Дніпро, його узбережжя, дивна природа рідної Волині. В одному з віршів поет засвідчує, як невсипуща його думка лине "до тебе, о ніч України". У поемі "Волинь" (Вільно, 1921) він з теплим гумором і ностальгією зобразив побут єврейського містечка. Поему "Ді купе" ("Купа", Київ, 1922, друге видання – Варшава, 1922), в якій Маркіш у гротесково-похмурих картинах вилив свою гіркоту з приводу антиєврейських злочинів в Україні за років громадянської війни, деякі критики сприйняли як "блюзнірську" через уїдливе викриття єврейської покори та незвичну для єврейської поезії лексику, а також наявність пародійних цитат із молитов на Йом-Кіпур.

1921 року Маркіш виїхав до Польщі, опісля жив у Франції, відвідав Німеччину, Англію, Ерец-Ісраель, виступав із доповідями про новітню поезію, читав вірші, брав участь у виданні колективних збірок та альманахів.

Цікавий факт із життя поета за кордоном, у Франції. Поет бідував, грошей катастрофічно не вистачало. А тут – оголошення про конкурс чоловічої краси. Друзі умовили поета взяти в ньому участь. Погодився – і посів перше місце. Сума призу була значною, що дозволило Маркішу з'їздити до Палестини. Ілля Еренбург у своїй

книзі "Люди, роки, життя" писав: "Б.А. Лавреньов запевнював, що Маркіш схожий на портрети Байрона. Можливо. А можливо, просто на той образ романтичного поета, який залишився в нашій уяві від сотень полотен або малюнків, від рядків поем, від повітря іншої доби. Романтиком Маркіш був не тільки у віршах; романтично вилося його волосся, романтичною була постава голови на стрункій шиї (він не любив краваток і ходив завжди з розстібнутим комірцем); та й юнацький вигляд, який він зберіг до смерті, був також романтичним".

Живучи в Парижі, загорівся ідеєю видання — разом із Мейлахом Равичем та Урі-Цві Ґрінберґом — літературного експресіоністського журналу "Халястра" ("Ватага", "Компанія", "Товариство", "Гурт"). Але грошей вистачило тільки на перші два числа часопису.

За кордоном написано було багато, Маркіш видав чимало віршів, критичних та полемічних статей. Але відірваність від рідної землі у розбурханій повоєнній Європі засмучувала й дратувала. Все більше піднімав голову антисемітизм. А з Батьківщини доходили чутки про рівність народів, про можливість вільного розвитку й розквіту всіх культур і різномовних літератур. Повіривши, що таке щастя, нарешті, настало, поет 1926 року повертається до Радянського Союзу.

Після повернення жив у Москві. Багато писав, подорожував по країні. Серед книг, що вийшли друком після повернення, найвідоміші: романи "Дор-ойс, дор-айн" ("Повсякчас", 1929), "Ейнс аф ейнс" ("Сам на сам", 1934), епічна поема "Брідер" ("Брати", 1929 — 1941), збірки віршів "Фарклепте циферблатен" ("Заклеєні циферблати", 1929) та "Фотерлехте ерд" ("Земля батьків", 1938), монографія "Міхоелс" (1939).

Хоча Маркіша й було нагороджено орденом Леніна, а отже, офіційно визнано найвидатнішим єврейським письменником, творчість його незрідка виходила за рамки ідеологічних настанов, обов'язкових для радянських письменників, отож піддавалася жорстокій критиці за "ідеологічні ухили". Ще на початку 30-х років "пролетарський" критик М. Литваков "проробляв" Маркіша за прояви "національної обмеженості". 1940-го року, в період "дружби" Радянського Союзу з нацистською Німеччиною, Маркіш написав поему "Цу а їдишер танцерн" ("Єврейській танцівниці"), що змогла побачити світ лише 1942-го року, та й то під зміненою назвою — "Танцівниця з гетто" і з деякими прорадянськими виправленнями у російському перекладі. Тоді ж він закінчив роботу над розпочатою ще 1927 р. поемою "Ферцик-йорікер ман" ("Сорокарічний") — епічним полотном, що охоплює єврейську історію від біблійних часів аж до російської революції. Розпочата 1941-го р. віршована книга "Мілхоме" ("Війна", Москва, 1948) була одним із перших епічних творів про битву з нацизмом. Маркіш був активним діячем Єврейського антифашистського комітету,

редагував збірку "Цум зіґ" ("До перемоги", 1944) та літературно-художній альманах"Геймланд" ("Батьківщина", 1947 — 48рр.)

Маркіш був однаково вправним майстром класичної версифікації (поема в сонетах "Чатир-Даг", 1919) і вільного вірша (цикл "Радіо", 1922), сміливо вводив неологізми, вражав влучністю несподіваних порівнянь та метафор. Перец Маркіш з повним правом вважається класиком епічної ідишської поезії. На єврейській та російській сценах ішли його п'єси ("Ді ерд" — "Земля", 1930; "Ніт ґедайґет" — "Не журись", "Мішпохе Овадис" — "Сім'я Овадис", 1937; "Дер уфштанд ін гетто" — "Повстання в гетто", 1946).

Роман "Трот фун дойрес" — "Крок поколінь", 1948 — про героїзм борців Варшавського гетто — був опублікований у Радянському Союзі тільки 1967 року в скороченому та спотвореному вигляді.

Твори Маркіша друкувалися неодноразово в перекладах російською, в тому числі у почесній Великій серії "Бібліотека поета" (Ленінград, 1969) у перекладах Анни Ахматової, Павла Антокольського, Едуарда Багрицького та інших, однак далеко не всі кращі твори змогли пробитися до російського читача (а до українського — і поготів) або знайти адекватного перекладача. На заваді ставали щонайперше ідеологічні заборони.

На громадянській панахиді по Міхоелсу (1948) поет мужньо прочитав свою віршовану присвяту, де загибель Міхоелса прямо названо вбивством.

Над головою поета, як і всієї єврейської (і не тільки!) інтелігенції збиралися хмари. Знову процитуємо Еренбурга: "Востаннє я бачив Маркіша 23 січня 1949 року на похороні поета Михайла Голодного. Маркіш скорботно стиснув мою руку; ми довго дивились один на одного, намагаючись вгадати, хто витягне жереб... Важко звикнути до думки, що від поета залишилися тільки пісні... Для мене він був запорукою того, що не можна розлучити епоху й поезію... Ні, він не був ані наївним мрійником, ані сліпим фанатиком, дудочки торкалися сухі вуста дорослої, мужньої людини".

Маркіш був заарештований 27 січня 1949 року, а 12 серпня 1952 року, після жорстоких тортур, розстріляний разом з іншими видатними діячами єврейської культури, членами Єврейського антифашистського комітету.

Далі цитуємо сина поета, Симона Маркіша: "У Переца Маркіша немає могили й немає пам'ятника, та пам'ять про нього живе... Закріпити її, затримати, не дати їй зникнути якомога довше — наш обов'язок перед Маркішем і перед самими собою, тому що головною метою його вбивць було саме викорінення пам'яті. І вона пребуде живою. Вона не буде вічною, — розмови про вічну пам'ять — самоомана, — але тривалою вона буде...

Коли все скінчилося, сестра сказала: "Це був не вечір, це була демонстрація. Вперше вигукнули на повен голос: "Убивці! Вбивці!" А вбивці — хай не основні, хай підпомагачі убивць, — сиділи в залі і навіть на сцені. Головував на вечорі поет Микола Тихонов. Його статтею 1946 року "На захист Пушкіна" почалося антисемітське цькування після війни. Від статті Тихонова до вбивства Маркіша, до "дела врачей" — дорога пряма, куди пряміше..."

До 100-річного ювілею в Ізраїлі вийшло подарункове видання вибраних віршів і поем трьома мовами: в оригіналі їдишем, у перекладі івритом та російською. В українських перекладах вийшли книжки Маркіша "Наречений завірюхи" (2000) та "Вибране" (2002) (пер. В. Богуславської).

ВРОЖАЙ

В золотих кубельцях
На тонких стебельцях
Гойдаються завзято
Вгодовані зернята.

Горнуться, гарненькі,
До землі, до неньки.
Калатають гномики
В золотаві дзвоники.

Пісеньки та шерехи,
Глечики та келихи.
Колосочку колосок –
Дзенька злотом голосок.

Золотий достиглий рай,
Золоті пухнасті юрми
Дмуть, гудуть щодуху в сурми:
– Вітре, цить, не заважай,
Бо – врожай!

* * *

Сон мій стомлений розвіє
Криком півнячим захриплим,
Сяйвом у сліпучих віях,
Співом росяної краплі.

Ніч мене дощем зронила,
Промінь віднайшов ранковий,
По шляхах, по крутосхилах
Розкидаючи підкови!

Розчахнуло небо навпіл –
Чорне із червоним в герці.
В сон пірнув я, ранку краплю
Заколисуючи в серці!

Ранок стрівся – і наснився,
І стежками в світ розкрився.
Сплю, а в небо – друге око,
Вільно на шляху вмостився.

Впав на свіжу росну постіль,
Розметавшись на всі боки, –
І розкрив обійми простір.

В слушний час імлиста сила
В сяючому небі тане.
Там, де ніч мене згубила, –
Віднайшло мене світання.

1917

* * *

Вітре, закохався ти,
Ти летиш за мною в тузі,
Виціловуєш сліди
Кроків, що лишаю в лузі –
Я ж не втомлююсь іти!

Вітре, закохався ти…
В леті сонця і сльоти,
Понад сутністю земною –
Чи слідкуєш ти за мною?

Повертаюся, та все ж
Погляд поглядом пасеш, –
Змаю руки, ніби віти –
Я тебе кохаю, вітре!

1917

* * *

Напинаю на себе пітьму
Через голову, руки і ноги.
Чорний талес її завеликий мені.
Поміж рам'я масного ніде не знаходжу дороги,
І я дряпаюсь чорним котом по чорній стіні.

Вири чорних світів увсебіч
Мене тягнуть – а в поміч нікого.
І безмежного всесвіту ніч
Поглинає мене – і навстріч
Сотні чорних дівочих облич.
І я чорні одтоптую ноги.

У короні чоло –
Чорна пустка від мене сягає
Далини, вишини, і чорніш глибини,
Чорна, зроджена мною земля знемагає.
І крізь чорне це тло
Чорний кінь цокотить по мені.

1917

* * *

Чорні часу перегуки,
Мов над кров'ю крячуть круки…
Дзвін здіймає крила-ризи –
Згиньте, щезніть, блюдолизи!
Дзвони, дзвони, передзвони,
Ронять жорна забобони…
В сивім серці часоплину,
У віддалинах, глибинах –
Рвійно, вічно, ще вірніше
Дзвін повільно тане в тишу,
Волю волі переймає,
Він ланцюг відлунь тримає –
Подзвін, відгук – і немає…
Крізь кору дахів дебелих,
Крізь налитий димом келих –
Вище, на небесний берег!

Гей, ланцюг, тягнися вище,
Розбуди вітрила віщі!
Спомин смерті, порух скрухи –
У сталеві завірюхи!
Горніх молотів завзяття –
І напучення, й прокляття!
Воля, воля! – Найвільніша!
– Дзвін безсонний час колише!

* * *

Суботній скорботний костельний опівночі дзвін
На скуйовджену скривджену голову він...
Поцілунком у стулки посині́лих долонь,
В холод площ, задубілих від сніжних обра́з,
Раз у раз,
Раз у раз...

Перший подзвін, і другий, і третій за ним
В далеч сніжну і зоряну, у морозяний дим...
Другий змінює перший, третій вже долинає,
І все далі і далі дзвін тривожний лунає...
Кожен сам по собі, і всі разом, всі враз...

Як палець, один, і як старець, костел серед площі застиг,
Снігами завіяний весь – з голови і до ніг
Та серце волає, не вгамовує клекоту сніг,
І котиться дзвін, як посріблена дзиґа, у простір,
В поля, на шляхи і світ за очі просто...
Зриває шапки, лізе в вуха непроханим гостем.

І врешті, той дзвін заліта на занедбаний цвинтар,
Немов між мерців жебракує знедолено він там
І ловить нічної журби опадаючі віхті,
Лишається тільки тривога...
Немає нікого...

Так пий же останню надію вустами, очима.
З тобою нікого... Лиш дзвону немає спочину...
Підносить костел над собою жебрацькі долоні,
І видивом має над більмами старця відчиненими,

Де з ярмарку йдуть закоцюблі в базарнім полоні...
Рахують роки за плечима,
І кожен свого вимагає.
Поволеньки ніч денне світло в імлу одягає...

І суботній скорботний костельний опівночі дзвін
Опада на скуйовджену голову наших провин...
1919

* * *

Повно променів пружних у мене в долонях
З вечорових дніпрових осяяних хвиль.
Пінним світлом левоне[1] я зволожую скроні,
Сяє місячним сріблом невсихаюча сіль.

Чисте й світле сьогодні моє місячне тіло,
Мою пристрасть поволі сповиває туман,
Всю блакить із Дніпра увібрати б кортіло,
Хоч без тину хатину з місяцевих оман.

І гойдають мене білі-білі вітрила,
Лебедині їх шиї звили пута мені.
І легке моє тіло піднімають на крила.
О, лишіть мої руки мити місяць при дні!
1918

* * *

Зайшлось плачем дитя в осінній лихоманці,
Заскліле, мов крижинка у цеберці,
В лункім вокзалі кинуте, бо мамці
Безвихідь – гендлювати власним молоком за безцінь.

У синіх жилах мокрі материні руки
Вздовж рейок стигнуть, як непотріб, під дощем.
Нужденні дні, ті ридма дні розпуки,
Мов молоко, маля всотає ще!..

[1] левоне – місяць уповні (їдиш)

Стікає день отруйним жовтим млеком,
А в мами груди розбухають глеком,
І цідиться із них іржава цівка мідяків, –

Вовтузить рученятами дитина,
Аж вітер зглянеться на бідолаху ту
І тицьне цицьку листопаду золоту.

* * *

Сьогодні в ніч,
Сьогодні в ніч,
Засліплу, як вві сні,
До нас повернуть з потойбіч
Неспівані пісні.
Іде ланів прання,
До крові, до синців,
Жнуть і молотять навмання –
Зростають сяючі сонця –
Понад прання, попри прання
Бринить цвітіння це;
Земля запліднюється вглиб,
І радість родить хліб –
До снопу сніп, копа до кіп,
І сонце загуска в меди,
І промені рясні.
За поїздами – поїзди,
За радістю – пісні –

В них одяглася далина,
В них – всіх доріг душа.
Не встигне відлунать одна,
Вже інша поспіша,
Неначе битви клич,
Сьогодні в ніч,
Сьогодні в ніч…

Сьогодні в ніч,
Сьогодні в ніч
Візьми з собою серце, вітре,
Гукни до нього і завій

Туди, в останній потяг твій!
Здійміться, міст мости –
За дахом дах, за шляхом шлях.
Весна плете мережива,
Висповідає бідолах;
Наскрізно струмені живі
Хмільна проймає новина,
Щоб захлинутися траві
Терпкими трунками вина. –
О вітре, серцю путь мости!
Аби я виспівати встиг,
Немов пожежний дзвін,
На всі міста, на всі мости,
Усім дахам, усім птахам
Жмут весняних новин!

(Так мамин стогін:
– Відпусти! –
Конав на рейках там,
Де в сніжну віхолу котив –
І сніг, як сміх, з облич –
Той крижаний локомотив,
Глухий, як ніч,
Як злам…
В цю саму ніч,
В цю саму ніч…)

Гей, жебраки, міські бомжі!
Я штуку вам утну:
Заради Бога і душі
Всі голови – в одну.
Всі розрахунки із життям
Залиште тут – чи треба там? –
Згодиться голова, аби
Роздерти пелену снігів –
За хліб і сіль журби.
……………………………
Здаля, впритул, іще щільніш
Повільно вільний потяг наш
Йде сам собою – дивна річ! –

Не доторкаючи узбіч,
Сьогодні в ніч,
Сьогодні в ніч!..
У ньому злидні, гнидні вщерть,
В очах плачі, мов остюки,
І кістяки,
І кістяки –
Наказує тут смерть!
Беріть сокири і ножі
Трощити всі жалі чужі,
Столочену, калічну тверць!
Хай пада ця весна навзнак,
Хай зуби й кігті роздеруть,
Доб'є кулак і град ломак
Цю знавіснілу каламуть.
Хай об каміння з гнізд пташа
Розбризкується хижим днем,
Уп'ється звихрена душа,
Отим отруєна вогнем,
Що у скиртáх, мов круговерть,
Жадань непереборний щем –
У неплодючий вир сягнуть...
Вік вкороти́ть оцій землі,
Що витолочив шал вітрів,
Яку роз'ятрили у кров
Ці близнюки, ці ковалі –
Зневіра й злидні зусебіч
В цю саму ніч,
В цю саму ніч.

Берлін, 1923

* * *

Нам більше не наказ дорога хресна!
Земля вівчарства небу доріка:
– Пустельна спека очі випіка,
Що хліб Єгипту перекреслила!

І морю вітер відступ наказав!
Вівчарський діл, призначений для жнив,

Усеблагий втопив у крові і сльозах,
По воду спраглим – знов до чужини!..

Накаже відчай браму відчинити!
Чи там, чи тут – нас не мине:
Міста прокляті в камені вчинити
І купувати скло чумне!..

Наказ: пробитися крізь брук
В земний, оманно прілий тлін.
Як чорна віспа, криє чорний крук,
У вуха кряче та ірже, мов кінь.

Зворотній довгий шлях – та біль не вщух,
Палючий вітер обійма.
Уже сім ро́ків, як нема дощу,
Сім довгих ро́ків хліба в нас нема...

1920

ВІНОК НА ТРУНУ МІХОЕЛСА
(Фрагмент)

3.

Гримує твої рани вправно сніг,
Аби їх темна не торкнула тінь.
Не лють в твоїх очах – смертельна туга в них,
Сердечна мука доліта звідтіль:

“Я, Вічносте, на твій сплюндрований поріг,
Немов пароль, приніс мордоване обличчя,
Аби твій вартовий мене впізнати міг,
Як мій народ гіркий, понищений, понівечений.

Тобі – доробок тих страшних кривавих жнив,
Потрощені кістки підрахувати,
Бо кожна крапля крові, що зронив, –
Це матір чи дитя, що вихоплено в ката...”

Не заколисуй, гойдалко завій,
Не сповивай у сніг ознаки горя...
І витікають очі з-поза вій,
І ятрять небо, мов криваві гори...

ГО ЛАХМО[1]

1.

Навіщо він їм здався, контрабас,
Немов із ним мерщій іти повинна, –
За вулицею вулиця знялась –
Живих мерців збирає домовина.

По всохлій шкірі – шурхоти борід.
Над смертним ровом встали гордовито:
– Го лахмо! – от наш хліб, він спадок від
Зірок і Бога Ветхого Завіту.

Все місто пóстить в цей страждений час.
До ями, як до столу. Небо – в вічі.
І талесом запнувся контрабас,
Бо голові в одежі бути личить.

Се ангел смерті – і смеркає світ,
І ми за небокрай. Та світлом звідти:
– Го лахмо! – от наш хліб, хіба не від
Зірок і Бога Ветхого Завіту?

2.

Земля криваво кригою взялась,
І ангел смерті ковзається млисто.
І тане в потойбіччі контрабас,
І вбитого еврейства повне місто.

А музика в непам'ять віддаля
Всі всотані смичком свічки й світання.
В рів – на багнет настромлене маля,
І мати руки простяга востаннє...

Так, як колись – щоб легше народить,
Заради хліба чи благословити... –
Го лахмо! – от наш хліб, хіба не від
Зірок і Бога Ветхого Завіту?

[1] "Го лахмо" – "Ось хліб" арамейською.

Хай стане хлібом зненависть для нас,
І світлом – ніж, для помсти і спокути.
Так от нащо потрібен контрабас –
Щоб жодного з загиблих не забути!

ЖІНКА З МАЛЯМ

Он жінка у далі іде голубі
З малям на руках, мов гірська Богоматір.
О лагідний ранку, спасибі тобі
За людську цю розкіш – дитину тримати.

Он жінка з малям на стежині гірській.
Підтримують верби її попід руки.
Між небом і го́рами пасок вузький,
Миттєвий світанок, як погляд спонуки.

Он жінка крізь гори дитину несе,
Волосся й хустина веселками віють.
Не йде, а зліта у проміння косе,
Прозоріша й легша од краплі на віях.

Іде, наче пісня зліта молода,
Іде, випромінює щастя і муку…
Ні, то не Мадонни святої хода, –
Козачка з малям і козача онука.

Її чоловік – чи козак, чи єврей,
Оратай чи тесля, чи просто людина.
Щодень її стежка до Божих дверей,
Допоки на світі є Мати й Дитина.

1947

ТВОЯ СЛЬОЗА

Твій погляд приручив і прикував мене,
Та голову мою доземно пригинає
Єдиний слізний зблиск, що в ньому промайне,
І вираз гіркоти́, що посмішку міняє.

По вінця вже сльоза. Ще мить – і хлюпне з вій,
І повінню з лиця по вилицях полине.
В обра́зі мовчазній не о́браз бачу свій –
Вичитую в сльозах лише свою провину.

Твоя сльоза бринить росою між повік,
І вії у сльозах, як віти у криниці.
І всесвіт у сльозі відбився і застиг,
І більш за всесвіт весь – по вінця – дві зіниці.

1948

РАЗ – І НАЗАВЖДИ

Згасає день. Міліє неба став.
Сідає сонце, і не жди світання.
В тобі я, наче в лісі, заблукав,
Куди уперше втрапив – і востаннє.

Твоє серцебиття в своїм плекав,
Як джерело єдине життєдайне.
Я ліс пройшов не весь, я заблукав,
Та перейду, не згасне бо жадання…

І ти вітанням тіней не злукав,
У віти не ховай шляхів долоні,
Бо я в твоєму лісі заблукав,
Що більш виборсуюсь, то більше у полоні.

В усіх очей я серце твоє вкрав –
Так, що нема й шляхів у світ широкий…
До тебе, як до зоряних заграв –
Лечу, і ліс мої відлунить кроки.

Минає день. Ще б трохи зачекав.
Нехай минає. Хай чорніє небо.
В тобі я, наче в лісі, заблукав.
Як вперше, я шукаю шлях до тебе.

1948

КУПА

Вам, убитим на Україні, що переповнили її землю перетрамбованими, непохованими “купами”, понищеними Городищами містечок вздовж Дніпра, – моя заупокійна молитва.

Перец Маркіш

1.

Ні! Із залиплої не злиже бороди
І небо дьоготь, що вивергується з рота,
Брунатний розчин крові і блювоти –
Земля вгинається від чорної води…

Повітря б! Геть! Куди? Я покидьок, смердюк!
Шукаєш ти батьків, товаришів своїх?
Це я отут гребусь! Це я! Це тхне від мене і від них!
Геть! Геть від дротом скручених, заллятих кров'ю рук!

Нас в купу скидано, немов брудну білизну!
Рви, вітре! Повіншуй! І на вінках наймення віднови…
Навпроти церква возсіда, як тхір, над купою потрощених
людей…

О небеса трефні! Щасти вам! Сало вже от-от на сорочки́
суботні бризне…
Хай вам здоровиться між падла день у день,
І каяття не проросте в крові…

2.

На осонні містечко припада до землі,
Як в болоті возів перекинутих валка.
О, хоч хтось би увагу йому приділив,
Хоч би словом до нього озвався…

Перепілка – чи вітру на заході зойк,
І засліплі дахи, мов жебрацькі долоні…
О, з потятого листя потятих зірок
Всемогутньому –
Руки червоні…

Я б в молитві з'єднався з Тобою, Господь,
Замість клясти Твою сивину,

Богохульством бруднити і серце, і рот:
Руки, що відмолились, Тобі простягну,
І вдесяте кляну:
От Тобі, от!..

Як собака, хлебчи, припадай, скажений
З ран роздертої шкіри – кривавицю, гній, –
Це від мене – пожертва Тобі!..

Я в базарній юрбі прислужуся Тобі,
В чорній купі, що кров'ю стікає...
Ти із даху свого в груди цілиш мої,
Крук, старезний ватаг тії зграї...

Моє серце, те серце, що молилося ревно,
В спільній купі непотребу – рийся у смітнику!..
Дзьобай, длубай це м'ясо! Возами смердючими пре воно –
Перетравиш пожертву таку?..

3.

Володіннями смерті іду,
День медами криваво довершений.
Смерть утуплює пику бліду,
З мене го́луба має найпершого –
Голубо́чку, спускайся з гори!..
І гойдається присуд мій –
Закривавлений місяць,
Послід сяєвом висвітив,
З пилом нутрощів місиво –
До світання всі сни прибери...

З мого серця йде місто зурочене,
Ріг плечем підпира...
– Гей, сюди, козенятко, це гра:
Дві пігулки гіркі, позолочені,
Ще один обрізання обряд...

О батьки, о засліплі батьки!
Чом мене зачали ви в розпусті?

Чом по п'янці мене зачали?
Чом мене не згубили в капусті,
На́що лихо вселюдське змірять?!

Гей, розвіяні по всенькім світі,
Понад Нілом і тут, по Дніпру,
Хто вам очі ізнов проштрикнув,
Ку́пи покидьків у лихоманці,
Сіроманці, цвинта́рні вигнанці…

Ви, засліплені, сліпонароджені!
Знову з мертвих голів зійдуть вруна,
І заходяться жорна й цепи,
І засіються вами степи,
І в овечі одягнетесь руна…

4.

О перепілочко, розрадь цю купу смі́ття, цю суміш снігу і лахміття,
Промерзле звалище нестям, німого голосіння шмаття
Сповідувати – мій зарок, бо я заручник,
З тобою вкупі присуд мій цим ідолам служи́ть…

Христос! Аллах! До біса – хто там ще?.. Ходіть, паломники, до мене,
Тут ваш, блукальці, мертвий син лежить!..

З усіх світів, земель, з усіх небес,
Хай горні янголи тебе в цій купі коронують!..

Ходіть, заки́дайте притьмо́м пітьмою нутрощі смердючі,
Тупцюйте, витопчіть ущент злопінявий засі́в,
Як здитинілий товк султан своє добро – ви гаддя це плодюче…

О перепілко, переплач!
Вже кров'ю обважніли крила вітру,
Лиш я, сповідник ваш, несу безсонну варту…

5.

Геть ціпок мандрівничий для рішучого кроку,
Накажи своїй правій нозі,
На крові́ присягнися,
Як шиї сокири – кашкет,
Охолонь...

О Всепомічний!
Он спинилася чорна бідарка із людом поснулим,
То кривавий наш вирок зловісний...
Зворухнулося щось там іще...

О нестулені ріки, ви, очі мої!
Їх вихлюпую криком – це пожертва Тобі!
Я – у чорній бідарці, у поснулій сім'ї,
У кривавому присуді долі...

Забирай мене вже, забирай мене вже, забирай...

Клич, хрести, зарахуй і мене –
Поголовно рабів,
Поголів'я рабів
Відштовхни, як завжди це робив,
Я – за них відступне,
Я – пожертва...

6.

Гей, ходаче засліплений, що біблійно воскрес,
У престолу Всевишнього на козенятко обміняний,
В мертве місто ходи, розкриває там купа обійми,
Шестикриле, скропи її слізно росою небес, –

Гей, ходаче осліплий, не намацуй стежину – лехаїм.
Цю біблійну пожертву озвучать цимбали нехай нам,
Хай співає єство моє скрипки мова казкова,
Заклинаючи
Сповіддю,
Серцем
Бузковим!

Розцяцькована біблія, вимагаюча сплати,
Тата замість ягняти,
Молока із грудей, що розтято,
Де маля, заніміле у камінь,
В місті, вславленім кістяками!..

Гей, ходаче осліплий, шестикриле святий,
Для престолу всевишнього ти – пісне́ козенятко,
Кров'ю землю ненатлу втамуй,
В купі гною зіщулься зерня́тком, –
Нагодуєш саму

Матір Божу,
Застиглу з квітучим малим боженятком…

Гей, сюди, шестикриле,
Закликають цимбали,
Скрипка змушує серце
Долітати до неба і скривавленим дзьобом
Із продертого неба
Бруд і піну зчищати,
Щоб засяяв твій німб!..

7.

О яблука очей
В землі, що дні зносила,
Розбившися об ночі пруг,
Лискучі й лисі
Латка́ми звисли,

Стікаючи на груди теплим гноєм:
У Божій хаті вибиті шибки.
Ви – вікна-сліпаки!..

Біло́к драглистий…
В пилюці й попелі сліпцями лізти…
Лизать, мов хробакам, із вогняних криниць,

Старця́ми їм на цвинтарі світанків
Молити ниць…

Колін горби,
На ланцюгах до паколів прип’яті,
Шляхами обперезані навхресно,
Обгавкують, обпатрують їм п’яти…
Я черепом вкочусь під ваші вії,
Здійму я мертвих, Боже, іменем твоїм,
Амінь!..

З країв, де листям облетіли дні,
Де чорна костомаха, ніби вдома,
Я випливу у човника на дні,
Я проросту із диби дубенятком,
Продерши млу, зірву печатку долі
Злої,
Вдеруся до воріт,
Здеруся на амвона:

8.

– Гей, злидні-крамарі́,
Причинники, ганчірники старі,
Старці́ базарні,
У чорній цій дірі
У постіль мли
Всі покотом лягли
Ви о нічній порі!..

Несуть з усіх усюд обвуглені тіла,
Їм брудершафтами втішатися укупі,
І орють борозни плечима трупи,
Сріблиться з чорноти запаморочлива мла:

Жахає будь-кого тягар святої муки,
Та будь-кому кортить зігріти жаром руки…

І ко́лесом повз нас кривавий вітер в небуття,
У срібних пелюшках сполохане дитя…

Спливають у моря́ обсмалені мерці,
Затискуючи сни в замурзаній руці…

І божевілля жебонить:
– Спиніть!
– Спиніть!
Святенний спокій жертв не до лиця нікому!..
А вітер виє в комин:
– На поминки!.. На помин…

9.

І надходять, і йдуть за батьками – нащадки
Задля хліба і солі у праці нещадній,
Може, крони, крука́ми пригашені
Непогрішимо
Припорошать, нарешті, грошима…

Щоб, може, світило
Про нас поспитало
І нам присвітило…

Посеред вічно сліпучого світу
Двори занехаяні
В плачах безпросвітних…

В них занурений, світ, наче привид стоверстий,
Чуха спину об сонце й прокляттями хрестить:
– Щось свербить, щось смердить мені, браття і сестри!

Дзвін розбитої шиби – заміна оркестру,
Витріщаймось на море крізь пустку віконця:
– Диво! Диво! Спокуса! Затьмарення сонця!..

І полудневе сонце із пробитої циці
Кров біблійного мору ллє на юрмища всі ці.

І картає цю купу, засмальцьовану хмару:
– Хто розтяв мені серце?
Хто загоїть, попестить?
Чи ковчегу, заблуклому в повені сліз,
Голуб з Мертвого моря жарину приніс?

О розпачливий вітре пустель,
Поверни
Мені попіл цілунку Прометеєвих скель!..

Омини, о, мене омини –
Голові не спочити в ковчезі оцім
Серцю трунку не спити, як в пустелі вівці.
Не пали мене,
Затули!..

10.

Поспішає повз купу древня, згорблена ґава,
Розпашіла, патлата, із дзьобом трухлявим…

– Ти куди це летиш в надвечір'ї осінньому?
– Щоб була не сама, хай злетяться сини мої…

Щоб не скиглили, з голоду пухнучи в гніздах.
– Ну, лети, хай щастить, поки ще не запізно…

І злетілась до купи гайвороняча зграя,
Недосвідчених ґава стара намовляє:

– Ми городи і броди всі позаду лишили,
Гайворонячі крила ми вітром підшили…

Звеселяє поява гайвороняча купу!
Діти, гості, дорослі – радо шкіряться трупи.

Жити хочеться зграї, і в ній – кожній ґаві,
Чорнокрило варнякають, як цигани гаркаві…

Вже на падаль хапливо накидатися можна…
Їжте! Бог допоможе плодитись і множитись…

11.

Поволі! Вітре, стережись у мандрах ґудзуватим полем!
Як йти по купі черепів, по снігу, змішаному з кров'ю?

Оце бенкет тисячоліть, ця шкіра мамута обсмолена
Доплюне кров'ю – й ти свої важенні крила, вітре, згорнеш!..

Чигають на́вколо криниць з підзем'я животи порубані,
І випинають кістяки, як рогів і копит луна.
В криницях двох тисячоліть блукання завірюх розгублене,
І досі їх тужливий схлип не досягає дна…

Поволі! Купа в небо пре, роти дрилями хмари смокчуть,
І гній з роздряпаних кісток світ порохом переміря,
Червона юшка божевіль плачем перекипа в моря…

На шибениці батька ти не дуже, вітре, перекочуй,
Він смертю в купи відкупивсь, де мама просто спить моя.
Поволі! Вітре, стишуй крок, за кроком крок повз мої очі!..

12.

О, плачте і квильте, нічні поїзди,
У плямах кривавих, гейби́ в копійка́х сургучевих…
Крізь гавкіт і ґвалт рівчаками червоними,
Крізь слів і буслів огорожі,
Хай вам привид біди
Не розбудить сторожі…

Із задимлених чорних ровів
Вам націлені в груди
Змії напханих туго лузгою із гречки кишок…

– Заспокойся, менше з тим,
Споруджу високий тин,
Спи, стулюй мертві вічка,
На скрипці колискова-нічка,–
Не треба свічки…

Анічичирк… До кого не озвися,
Ніхто, ніхто не піде звідси…

Вагон, іще вагон – мов Іродові таці,
Стрічаються і шлють гудки вітань…
Чи тішить світ кривава ця ілюмінація?–

Та я, немов задимлений ліхтар,
Немовби дзвін,

Йду сам-один
Збуди́ть з кровопролиття,
Розбурхати, звеліти:
“Гей, купо, годі кліпать,
Хапайте смолоскипи!”

13.

Базарний, ярмарковий хрип –
Окріп.
Крик, вариво дряпучих крил,
Цеберок ґвалт.

Всіх підхопило збудження вечірнє,
Скажений фрейлахс закаблукам заяскрів.
Вже вторгував собі тано́к ганчірник,
До неба крамом скриню намостив.
День плідним був! Доскочили червінці!..
Старці́ бандурам моляться в пилюці,
Відмірює сліпцям їх статки куці
За Божим заповітом благодать…
–“Гей, краме мій, цеберки безневинні!..
З роси й води вам, дітки!..”
Розкидане в ровах наївні риють свині,
Моє багатство і мої святині,
В пилюці і багні життя шматки…

14.

Минає цей день, ніби голуб, щезає.
Нікого навкруг, в землю вчавлена їжа,
Востаннє він кида зацькований погляд…
Гарчить, і плюється, й тікає чимдуж…

А що він поробить з мерцями у місті,–
В порожніх обійстях
Воньота нависла…
Як чорний побитий собака, за ними
Скрадається ніч різанини…

Колиско непотребу,
Тхне твоя циця
І хвиця…

Тікай, бо вже край,
Чимдалі тікай…

15.

Хрещену голову сховав
Від псів, від ґав
І поховав…

І дав зарок:
Ані на крок…

Очима в піні вловлюю знічев'я:
У стерві –
Черви…

У небо погляд –
Там нікого.
Прокляв я Бога!

Ти кажеш: ані руш, і не посмій.
О Боже мій!

До Божих ніг
До краплі все, з усіх голів моїх,
Ще й сам би ліг…

Та крила кру́ків крають Божу вись!..
– Дивись, дивись,
Ради́й хреститися іще – мені з'явись!

16.

Нехай над шляхами лунає мій крик:
"Тут дім з порцеляни поставив Господь,
Отут він нам явить свій сяючий лик,–
Жебрацтво, приходь,
З посмертним синцем, що забув бути ротом,
Вітаючи голод двадцятого року,
Ходи звідусюди,
Щоб жерти, впиватися аж по ніку́ди", –
– Лехаїм! Із нашого поту і труду!..

Іду, і вертаюся знов безнастанно:
Гей, шийте нас в дурні, беріть у заставу,
Сколотини туги, наш біль замість рому, –
Лехаїм! Єгово! Христосе! Аллаху!

Отруєна падаль, блювота погрому,
Колода єдина від хати,
Щоб лихо її колихати,
Єдина – на ніч всю, на місто,
На жах…

О, швидше би звідси,
Молити, молитись:
– Даруй для нужденних,
Даруй для страждeнних,
Даруй і мені
Скривавлений німб!..

17.

Ой, безтямні мої ноги ще й дурні́,
Нічку поспіль прострибали по стерні…

Чий поранений, ридаючий поріг
Проминули в цьому світі без доріг?

Там в свічада ясно сяючих шибок
Не загляне ні людина, ані Бог…

Біля хвіртки (що порубана – шкода!)
Всівся сум, як кіт, що го́стей вигляда…

Наче мало тигру світанкових барв?
Брись із двору, гадку хвору тут не бав!..

Ой, безтямні мої ноги ще й дурні́,
Нічку поспіль простирчали на стерні…

18.

Віднині навік розпрощатися треба,
Бо тліном відгонить обіцяне небо,

Зруйноване свято Адама-дитини,
Де поряд пасуться і вівці, і свині;
Де мед з молоком перехлюпують полем
І повнять колосся, тамуючи голод.

Попечені груди в коро́стянім струпі,
В коморах пожеж, що розвалюють слупи,
Аж репають, напхані мамами з дітьми…
Солом'яні стріхи вогненно вагітніють…

За віщо їх спалюють, струюють димом?
Аж кожне з десятків тих тіл – то єдине…

Самотнє прибилось чиєсь козенятко,
Пречисте, з дзвіночком на шиї біленькій,
Буца́ється, грається, дзвоником дзенька…

Обкрутять… охрестять… замучать… зламають…
Он в шийку пречисту залізо встромляють…
На німби покроять
Покроплене кров'ю…
Розділим на трьох з неостиглого праху!
Лехаїм! Єгово, Ісусе, Аллаху!

19.

Полоще в роті ніч, заграючи,
З десяток зірочок-краплинок.
Де срібним вівцям пастися вночі?
Ходи сюди, ягня сумирне!

Хто тут поліг, тим спокою нема,
Чатує ніч, як ніж, на всіх зосібна.
– Ходи сюди, голеньке, ось труна,
Сумирно ляж, моє ягнятко срібне.

Спи, чоловіче. Не скарає крук,
Бо ліньки йому порати непотріб.
Труна – ковчегом для сумирних куп,
Як вівці, різнику покірних вкотре.

В святковості субот поцупив кат
Скривавлений, з світання здертий скальп.
Круки, не зазіхайте на ягнят,
Посріблених сумирно для заклань...

Ненатлим – гори їдла задарма!
Пантрує падаль круків'я голодне.
Вже гайворонням кублиться пітьма.
Ягнята срібні на заклання згодні.

20.

“Гей, мерщій на базари в нічнім занімінні,
З-під поли там гендлюють бородáми й кістками...”

О, як плачуть верблюди, що в пустельні світання
Тягнуть мотлох возами із базарювання...
Їх обпатрує дощ,
Їх батожать вітри...
Де засіяно тричі – врожаю́ не збери...

Береги їм лягають – об'їдені хмари,
Губ порепаних згагу чи втамують вони їм?..

Ти, із рóгами променів оленю, танучий димом,
З ротом, повним піснями,
Промайнеш поміж нами,
Сніжно-білим лелекам шлях змастивши далекий...

21.

Так із рóгами променів олені, танучи димом,
З повним ротом пісень
Промайнуть поміж нами,
Сніжно-білим лелекам шлях змастивши далекий...

Вишину опівнічну протопчуть верблюди,
В клапті краючи пащами сніжно-білу пустелю,
Як вервечка чернеча в задимлених рясах,
Повз бархани мерців, різанину погромів
І повз трупи, як дрова, на хвилях Дніпрових...

Перший серце, ще тепле, за ногами волочить,
Захолонути в глину він, розтятий, не хоче,
Інший в зашморгу віття чорним віхтем тріпоче…

То куди ж ви, верблюди, із накраденим скарбом?
Глина, дрова – Дніпрові не даєте ви споко́ю…
Геть! Вп'єтеся до смерті вогняною рікою!
Дніпре, вбитих прихильно похитуй рукою!..

Линуть трупи по хвилях, пливуть поторочі,
Із човнів мертві руки звисають, мов дрова,
І човни, як верблюди, крають хвилю Дніпрову,
Мов, пустелю долаючи, горбляться, плачуть…

22.

Ой ти, оленю-Дніпре
В разках надвечірніх вінків,
Що дочкам України
Наречених жаданих приваблять…
Схвально захід бурштинні вплітa співанки́,
Осяваюсь тобою,
О мій оленю-Дніпре!

Дніпре, Дніпре, криваво покраяний ти,
Вік твого б не побачити плину,
Світ за очі тікати…
Замордовані линуть брати
Вируванням розтятим…

Плач, дівча! Невсипуща ріка –
Рана й жах України.
Шкаралуща,
Кривава смага шкарубка –
Я твій суджений нині!

23.

Тобою, мною, чи моїм злощастям
Сатається нитками долі дрантя,
Смикнеш за котру?

Застигла вдавано
Луна церков кошлата
З хижацьким дзьобом…

Голодний рік двадцятий
Мене плюндрує – на нові хрести
Мені плювати!..

Моя мезуза в небі розіп'ята.
Дерева мсти,
Фортеці раю з брамами Синаю –
Все, все проклинаю!

24.

Немов колосся, що до неба ласе,
Все гладшає, бо щоки надимає –
Але чи небо дасть ковток хоча б?..

І небо, чайник у блакитній блясі,
Гне кирпу коло вуст – дощу немає –
Чи їм перепаде краплиночка хоча б?..

Тонкі стеблинки, мов криві дротинки,–
Чи колесують їх, чи хто шмагає –
Ковтнути вітру свіжого хоча б…

Немов кістками рученят дитинних,
Травою ситий захід ремиґає,
Сивіє димом диво на очах…

25.

Не хочу я, щоб місто визнав світ
Своїм амвоном
І таврував мене він звідти:
"Зґвалтований!"

О, ця кривава купа, суміш праху,
У Божі вуха – божевілля жаху.
Тікаймо, тікаймо,

Втулімося в камінь,
Хай скеля на скелю війною,
Стіною,–

О поколінь параноя!
Мене розтинає
Бажання останнє:

Сльозами мене поливайте,
Доправте мене, поховайте,
Як оленя, у світанні!..

Намарив я небо, палюче і рвійне,
Де безліч зірок і пісень солов'їних…
Хто шив тії шати,
Й мене б мав втішати?..

Очей пови́дзьобаних обгорілі зорі –
Ув ополонку мідяки сніжинок,
В скривавлених моїх грудей долину –
Купи собі моє червоне серце, горе,
Поший із нього свій кривавий прапор!

26.

Сьогодні ніч зливає молоко із глеків ще живих та гожих.
О чорна кицько, ти не бійсь моїх тривожних кроків:
Тікаю з пазурів цупких нового юрмища пророків,
Що чавить, начебто гора, всі десять заповідей Божих.

Димлять роти їм спраглі, як вогненний кратер,
І дудлять кров п'янку і мозок – чорний опік…
Гей, приводом зелених свят годилось би мій спів обрати,
Горою Божий заповіт вщент не розтрощено допоки!..

Дві пташки хрестять їм роти, та мови заборони
Їм сповивають язики у каяття без меж…

І хилять голови до них в зірковій піні крони…
О горо ворожнеч! З тарелі, що вгорі, ти злизуєш сукровиці
блавати,
Кішками блукачі поміж нічних пожеж,
Між знавіснілих пик юрби, що їй на Боже і людське
плювати!..

27.

Кривавий Бог, скажений танцюрист,
Паланням дзвону кличе до розплати,–
Голгоф біблійних обертальний зміст!..

О небожителю, у купі гною
Нарівні Ти зі мною,
Залізом так прип'ятий,
Як віспою цвяхів ми до бруківки міст…

Голгофа!
До Бога церква хрест несе, немов шинкарка штофа,
Як срібняки!

Хода Христова
Морозить крони до зірок, і град збиває цвіт!

В твоїм крилі я, мов забитий перший цвях,
У височінь, біблійні де зірки…
Хай перша крапля крові із руки –
В бурдюк бездонний, в ненажерний світ,
Що спрагло всмоктує світань жарини…

То хай води́ із прахом ніг Твоїх ковтне
В засліпленості Магдалини,
Хай чаша ся не промине!..

28.

Ні! Із залиплої не злиже бороди
І небо дьоготь, що вивергується з рота,
Брунатний розчин крові і блювоти,–
Земля вгинається від чорної води́…

Повітря б! Геть! Куди? Я покидьок, смердюк!
Шукаєш ти батьків, товаришів своїх?
Це я отут гребусь! Це я! Це тхне від мене і від них.
Геть! Вошам до вподоби я, мідяк з обдертих рук…

Нас в купу скидано, немов брудну білизну…
Рви, вітре! Що тобі до цих красунь, до цих діток!?
Навпроти церква возсіда, як тхір, між купи
пошматованих кісток…

Ось я! Оце ось я! Чи хто мене на небо візьме?..
О мудрість Божа! Бог із нами!
Амен!..

КУПА *(Уривок)*

Летіла ворона над купою смíття –
Стара та дебела, розвернутий дзюб.
– Куди ти, вороно, в таке лихоліття?
– Пійду ізберу всю родину свою.
Бо там у них голод, ні трав, ні води.
– Ну, що ж, обродинюйсь, ну що ж, приведи.
І ось прилетіла вороняча зграя,
Й ворона такий повела їм розказ:
– Земля, де були ви, безводна, сухая,
А тут нам удобіль, а тут нам якраз…
І любо на купі: кагал такий, дим! –
Знайомство ж і діти – та цур їм усім.
То тут щось нагледять, ухватять щось там –
Живуть собі добре циганським життям.
На стерві окублилась чорная масть.
Плодіться і множтесь – і Бог вам подасть.

Яків ҐЛАТШТЕЙН –
יעקב גלאַטשטײן
(1896 – 1971)

Поет, новеліст, критик. Народився 1896 року у Любліні (Польща). Одержав традиційну єврейську та загальну освіту. До Америки переїхав 1914 року. 1918 – 1919 рр. вивчав право у Нью-Йоркському університеті, опублікував за цей час понад 100 оповідань і низку віршів у періодиці. Був визнаний зіркою першої величини в американській їдишській літературі. Став одним із засновників руху "Ін зих" ("У собі"). Перша збірка віршів під назвою "Яків Ґлатштейн" побачила світ 1921 р. і принесла авторові славу, набула широкого розголосу завдяки схвальним відгукам критики. Особливий резонанс мав вірш "А ґуте нахт, велт" ("На добраніч, світе"), в якому поет зрікався європейських культурних набутків і проголосив повернення до традиційного єврейства. Знаний як сучасний поет-модерніст, есеїст. Елегії про загибель польського єврейства і вірші, присвячені відродженню держави Ізраїль, просякнуті щемким смутком і тривогою. Помер поет у Нью-Йорку 1971 р.

НА ДОБРАНІЧ, СВІТЕ

Добраніч, неозорий світе,
Добраніч, досить вже смердіти.
Засни, мій світе навісний.
Під довгополий свій халат
Сховай вогненний відблиск лат.
Та топче твій сталевий слід
Священний предків заповіт
І заганяє мене в гетто.
Змітаєш християнський лоск мій,
Жбурляєш купою сміття.
Тобі осанна, шана –
Єврейське зганьблене життя.
Копне трефний "культурний" лоскіт
І знищить – і мене не стане.

Я прах від праху, пил, омана –
Скорботно скорчене життя.
В триклятім ляськім свинстві випре
Пияцтва й ненажерства виплід –
То кволих демократій присмерк,
Схололий пристрасті компрес.
Добраніч, електричне хамство,
Бо каганець я не віддам свій,
Правічну осінь, сіль зірок,
В кривих провулках ліхтарів горбатий крок,
Біблійні сторінки пожовклі,
Талмуд, суворий, ніби жовнір,
Іврит крізь їдиш – дух крізь ребра…
Закон, Обов'язок і Право – дар від Неба.
Тому і в гетто, світе, я сміюся з тебе.

Добраніч, світе. Вношу лепту –
Всі радощі життя у гетто.
Бери і задавись Ісусом з Марксом знов.
Ти чуєш – капотить, дзюркоче наша кров.
Але ще хоч якесь плекаю сподівання:
В чеканні день по дні наш прах не просто кане,
Напровесні зеленим димом крони,
Деревами полинем над віками.
Бо іншого не маю опертя
У тісняві німого небуття,
Між вагнерівських фурій корогоду –
Цілунком крижаніючим життя
З плаче́м несе євреєві свободу.

Квітень 1938

НЕ МЕРЦЯМ СЛАВИТИ БОГА

Тору одержав навічно я на вершині Синаю,
Саме тепер той ві́дгомін в Любліні нищить синів.
Не славлять Бога мерці.
Люд мій за Тору життям завинив.
У нас вигрібають усе, не гребуючи нічим.
Тори святі папірці –

Єдине живе, бо людства у Любліні більше немає.
Голова у кривавих пагонах, очі побожні,
Губи, тремтячі плачем єврейського хлопчака…
А я тут блукач-боржник
Цієї легенди знеможеної –
Сузір'я єврейських очей єврейське заквітчують небо.
Кажу їм:
Єврейський народе, ти сонцем палаєш
Предковічно, довічно, до кінця, на віки.
Закарбуй це, єврейський мій хлопчику,
Назавжди́, до кінця, попри все, завдяки.

Усе, що наснив ти, народе мій,
На верхів'ї Синаю синами, –
Всесвіт, отриманий в Торі.
Мертві, живі, ненароджені –
Всі душі єврейські розчахнуті,
Жахаються, слухають, чують
Жало́бу синів єврейства, тлін усіх поколінь,
Що постали горі Синайській – горем.
Всотують ніздрі духмяність
Родзинок і мигдалю кожного слова Тори
У зелені Шавуоту[1], заклечаній у зело́.
Співає-розцвічує птаство –
Всотуй живуще, віще –
Всоте, встонадцяте – вічно.

Єврейський хлопчику, твоїм життям зазначені
Зіркові вруна у єврейськім небі,
Не впала жодна з зір ніколи звідти,
Не сміє жодна, Богові підзвітна –
У цім надія молитов твоїх.
Якби ж то так – упевнитись, дізнатись,
Якби ж не здогад звідти – тільки натяк,
Але нам не довідатись повік.

Якби ж то, браття, всім зібратись разом,
Талмудом обдарованим, постати
Тут, в Любліні, де всі ми полягли,

Скорботні душі провели у вирій.
Не дожили, замолоду вбиті,
Катовані, поскидані в багаття
І ті, яким ніколи не родитись.
Всіх до ноги – з прабатьком Авраамом.
Руїна Люблін. Винищено люд.
Але ми всі у синяві Синаю.
Навічно ми одержали Талмуд.
Його могутнє сяєво – розрада
Для всіх, померлих разом із народом.
Я з кожним вбитим помираю знов.
Мене посиротили душі мертвих,
О матір Саро[2], матінко Рахіле[3],
Пророчице Деборо[4], Міріам[5], –
Крізь смерть ви молитовний спів несли.
Рабейну Мойше[6] – от взірець для вас,
Як зустрічати свій останній час.
Хіба не досить нам смертельних ран –
Вмирає знов Мойсеїв брат Арон,
І цар Давид,
І геній віленський Рамбам[7],
І Махаррам[8], і Махаршал[9]
Пророк, і наш малий Аврамчик.
І з кожною душею осяйною,
Що, горопашна, полишає світ,
Ще сотні гинуть безневинних душ,
Єврейський мій посиротивши світ.

Мерщій вдихай життя духмяне, хлопче,
Карбує смерть ім’я твоє в єврейськім небі,
Уб’ють буття твоє цієї ночі,
Солодкий голубе із горлечком роздертим,
Щоб з предками співав осанну смерті
Справіку, на віки, повік – так треба.

Розплющи очі, мій єврейський хлопчику,
Згадай, як в небі зустрічав ти Бал-Шем-Това[10],
В руках у нього –
Усе, що наш народ намріяв,

До камер газових із Любліна йдучи.
Над газовими камерами сходить
Душ замордованих сліпуче сяйво,
Суцільним димом лине до Синаю.
Хлоп'я з голівкою у пагонах кривавих,
Із поглядом святим і губ тремтінням,
Навік маленьке, тихе і самотнє,
Із Торою спадковою лишись.
Ти до Синаю донеси наш відчай,
Цей плач плачів у світі самовбивчім –
Справіку, повсякчас, на вік – навічно.
Нехай відлунням у плачі оцім –
Дарована нам на Синаї Тора,
У Любліні змордована учора –
Хто Бога прославлятиме? Мерці?
Хто прийде знову із живих по Тору?

ОЗВИСЬ ДО МЕНЕ ЇДИШЕМ

Озвися їдишем до мене, земле-нене,
А я б івритом відповів, мабуть.
І от Абрам із Сарою для мене
З гробниці патріархів повстають.

Дай Боже, прабатьки мої поважні.
Абрам крокує містом, мовчазний.

---

[1] Шавуот – свято дарування Тори

[2] Сара, дружина праотця Авраама, мати Ісака

[3] Рахіль – кохана дружина Якова, онука Авраама, сина Ісаака

[4] Дебора, пророчиця, жінка-суддя Ізраїлю (див. Книгу Суддів)

[5] Міріам – сестра Мойсея та Арона, пророчиця

[6] Рабейну Мойше – "Наш учитель" – шанобливе звертання до Мойсея, що за Божим повелінням вивів єврейський народ з єгипетського полону

[7] Рамбам (Маймонід) (1134 – 1204) – видатний єврейський релігійний філософ і вчений (Іспанія)

[8] Махаррам, Меїр Бен Барух із Ротенбурга (бл. 1215, Вормс – 1293, Ензісхейм), учений-талмудист

[9] Махаршал, Лурія Шломо Бен Екіель (бл. 1510, Познань? – кін. 1573, Люблін), коментатор Талмуда

[10] Бал-Шем-Тов – засновник хасидизму

Стій, Янкеле, послухай, неуважний,
Що каже Сара, в серце все візьми.

Знайомі імена, куди не підеш.
Та в чоловікові німує їдиш.
Її ж не зрадив їдиш, не покинув,
І зроджується слово, мов дитя:
–Дай Боже і тобі, моя дитино,
На добрі справи, на святе життя.

Ще прийде час, повір мені, дитинко,
Вп'ятнадцяте земля зрости́ть родзинки –
Дитя єврейське і народ, –
Вслуха́йсь, хай поки їдиш твій німує,
До тебе слово голосом прямує,
Вслуха́йсь – немає більших насолод;
Зустрінешся із ним ти неодмінно,
Заприсягнусь у тім тобі, дитино!

Дідусь Абрам мені із того боку
Махає хусткою і мружить мудре око.
О земле, їдишем прошепочи побіля,
Нехай івритом відповім тобі я.

Урі-Цві ҐРІНБЕРҐ –
אורי-צבי גרינבערג
(1896 – 1981)

Урі-Цві Ґрінберґ народився 1896-го року у містечку Білий Камінь (Східна Галичина) в родині хасидських цадиків-адморів. Коли йому виповнилося півтора року, сім'я переїхала до Львова. Одержав традиційну єврейську освіту. Перші вірші їдишем та івритом надрукував у 16 років (їдишем – у "Дер їдишер арбайтер" ["Єврейський робітник"], Львів; івритом – у "Га-шіллоах" ["Пророк"], Одеса). 1914 року призваний до австро-угорської армії та відправлений на сербський фронт. Брав участь у бойових діях у Чорногорії. Побачивши ставлення австро-угорських вояків до православних сербів та мусульман-боснійців, Урі-Цві переймається їхніми болями, що знаходить відображення у віршах. 1918 року дезертує з армії і повертається додому. Після того як Львів опинився у складі Польщі, зав'язуються тісні дружні стосунки з Марком Шаґалом, Перецем Маркішем, Мейлахом Равичем, Мойше Бродерзоном та ін. 1920-го р. переїздить до Варшави. Разом із Маркішем, Равичем та Башевісом-Зінґером видають часопис "Халястре". Збірка віршів "Ін цайтнс ройш" ("У кипінні часу", 1919), у розширеному вигляді видана під назвою "Кріґ ойф дер ерд" ("На землі війна", 1923), стала одним із перших в їдишській літературі відгуків на страхіття війни. Друкувався в експресіоністському часописі "Халястре" ("Ватага") та "Рінґен" ("Ланки ланцюга"), івритом – у "Га-ткуфа" ("Доба"). Жахи вчиненого поляками єврейського погрому (листопад 1918), свідком якого поет був, залишили глибокий слід у його душі. На 1922 р. припадає спроба видання бунтарського за духом журналу "Альбатрос", забороненого урядом Польщі. За поему "Ін малхус фун цейлем" ("У царстві хреста") вигнаний з Польщі, оселяється в Німеччині, де 1923 р. таки публікує цю поему, в якій уже передбачає катастрофу європейського єврейства. 1924 року залишає Берлін і переїздить в Ерец-Ісраель, потім знову опиняється в Польщі, але перед самою війною встигає виїхати в Ерец-Ісраель. У ранніх віршах Ґ., "найкращі з яких звучать як молитви" (З. Рейзен), переважають мотиви релігійного благочестя, любові до жінки й природи, сум за земним щастям. У книзі "Мефісто" (1921) їх цілковито витісняють мотиви самотності, страху, відчаю, руйнування життя, опор світоустрою, де зло потоптує віру й мораль; відчуття скорботи й біль за давні й нові страждання народу. Імпресіоністська фіксація вражень і переживань поета змінюється

експресіоністською оголеністю самовиразу, лірична прозорість вірша — уривчастими ритмами і патетикою душевних бур. Реалізмові в мистецтві протиставляється право художника на занурення в глибини власної психіки.

В Ерец-Ісраель поет, що вважав себе виразником сподівань єврейського пролетаріату, став писати майже винятково івритом, а із заснуванням газети "Давар" ("Слово") (1925) став її співробітником. Нищівна критика "мистецтва для мистецтва", заклик до поезії включитися у боротьбу за підняття національного духу притаманні програмній творчості Ґ. цього періоду. Але крайній націоналізм поета виходив за рамки офіційної програми робітничого руху, і Ґ. у цьому русі швидко розчарувався. У збірнику ліричних віршів "Анакреон ал котев га-іццавон" ("Анакреон на полюсі скорботи", 1928) усе ще переважає екзистенціалістське світобачення, та вже у книзі "Келев баїт" ("Дворовий собака", 1929) поет розвінчує боротьбу за покращення життя робітничого класу, що переросла у самоціль. Арабські заворушення та інертність єврейського керівництва призвели до вступу поета у партію соціалістів-ревізіоністів (1930) і підпільну Спілку бунтарів (Бріт га-біріонім). Ґ. був делегатом 4-х сіоністських конгресів. 1931-го р. знову їде до Варшави, щоб видавати там партійний щотижневик "Ді велт" ("Світ"). Ледь вирвавшись із пекла, змальовує жахливі образи майбутньої загибелі народу в поемі "Мігдал га-гвійот" ("Вежа трупів"), що увійшла до "Книги викриття й віри", 1937. Наприкінці 1938 знову їде до Варшави і з великими труднощами видирається звідти вже після початку війни. Коли 1945-го р. почали доходити чутки про Шоа, пише й публікує книгу в дусі середньовічних елегій "Реховот Нарічний", 1951. (Реховот — місто, що у Кабалі набуло містичного значення).

У роки підпілля був заарештований, після проголошення держави Ізраїль став депутатом Кнесету 1-го скликання (1949 — 1951) від партії Герут. Після 6-денної війни включився до руху за неподільний Ізраїль.

Літературна творчість переривалася періодами мовчання. Вона має політичне забарвлення, тісно пов'язане з релігійно-містичним підходом поета до сіонізму й поглядами на месіанську роль відродження держави в історичній долі народу, на високе призначення єврейського народу. Звідси в його поезії думки про державу Ізраїль "від Нілу до Євфрату", про неподоланність двотисячолітньої ворожнечі між хрестом і зіркою Давида, про те, що для євреїв смертельно небезпечне зближення з іншими народами. Він відкидає гуманістичне та раціоналістичне визначення юдаїзму, концепцію його універсалізму й двоїстість національного та релігійного відродження. У відродженні єврейського народу вбачає прояв його святості. У фанатизмі Другого Храму вбачає взірець суспільної ментальності. Але починає сумніватися у всеблагості

і всемогутності Бога: катастрофа — кошмарний жарт, розіграний Історією й Богом, який враз перетворився на "наглядача єврейського цвинтаря". Проте й тут поета окрилює видіння, як із попелу крематоріїв постає звільнення, відчай змінюється вірою. З національними мотивами тісно переплетене особисте філософсько-релігійне "я" поета і пошук сенсу існування, проблема смерті, призначення якої невідоме, неперервність і спадковість буття, страждення доля поета-пророка, якого не розуміють. За 10 днів до війни Судного дня писав: "Безтурботні нічого не чують. Телефони ще не дзвонять".

Розробляв національно-самобутню, гнучку й вільну форму вірша, засновану на ритміці поетичних книг Біблії і середньовічної ашкеназької поезії івритом. Піднесений, інколи ораторський стиль споріднений з інтонаціями пророків (однак також і Уїтмена); часом це переходить у риторику, та частіше переважає небагатослів'я і тонкий ліризм. Образи Біблії та Кабали породжують низку асоціацій.

1956 — 1957 рр. Ґ. знову пише їдишем вірші, які викликали захоплені відгуки у світовій єврейській пресі. Ґ. став класиком літератури як на їдиші, так і на івриті, попри несприйняття його ідеологічних засад. Двотомне зібрання творів їдишем вийшло 1979 р. в Єрусалимі. Ґ. був лауреатом премії ім. Бялика (1947), особливої премії ім. Бялика за поетичну майстерність книги "Реховот Нарічний", державної премії Ізраїлю (обидві — 1957); удостоєний звання почесного доктора філософії Тель-Авівського університету (1978), члена Академії мови іврит (1959). Помер в Ізраїлі 1981-го року.

* * *

Знов зброї брязкіт, і коні – бризки,
Не зблисне жодна зірка отак.
Ліс ще далеко… Та в сонні сосни
Враз влучить блискавка із темних хмар.

Ого! Падіння розлого дзенькне,
Дерева вихопивши зі сну,
Щоб, не оговтавшись, в імлу волали,
Щоб підхопили наше "гурра!.."

І перш, ніж зродиться на сході сонце,
Зачують сосни стогін його:
Впав на коліна самотній вершник,
І кров світанням до ніг спливла…

* * *

Почуй, ридаючи, мене, боснійська жінко чорнокоса…
Ти над порубаним добром зайшлася істеричним сміхом.
І що для тебе співчуття, моя душа чужа для тебе,
Хоча в ній джерело пісень, що народитися готові.
І я, прийшовши з чужини, тобі відлунюю червоним
Гірш, ніж призахідний вогонь, придушений беский́дом
сонним…
Перемахнувши живопліт, загроза дому – юний вершник,
В якого шабля в піхвах спить і плечі пилом притрусило.

Об тебе руки я обпік, чи не о зброю їх студити?
Я мружу очі в далечінь і дослуха́ю дальній гуркіт
Хвиль – то накочується ніч на Боснію твою потяту.
Беру собі твої плачі, їх відчуваю, наче власні,
І чорні кучері твої мені на груди впали млосно,
І ти, немов у забутті – – – – –– – – – – – – – – –
І шабля не жахає більш, притулена у мене збоку.
І вже не зрушити мені з цієї відьомської ночі,
Від тіла стерплого твого, в якому кров, як вар скажений,
Ні кроку звідси!

Мій кінь в задумі скам'янів під скелею, і сам, як брила,
На Боснію він задививсь, яка на нього суне ридма,
Мов безталання земляків – усіх – оплакати спроможна.
Міркую: чи мого коня поглинув безрух вечоровий,
І він у камінь справді вріс, аби іще зміцнити скелі,
З яких удалину потік
Зривається збирати сльози – – – – –– – – – – – –

О вечоровий вершник дум, чи знаєш,
Як спогади, гостріш од скель, збороти здатні,
Вогненним потоптом копит скривавить серце?
Ніч віддаляє все… дім і кохання…
Сокира, шабля – ні, уява
У спогаді ночі криваві словами подвоїть,
Роїться у вершника в мозкові всесвіт думок…
– –

Німими слізьми на губах твоїх плач погамую,
Аби перебрала від мене сліпуче мовчання,
І любо на груди мені похилила голівку,
І сповнилась далеч плачем і моїм невтамованим смутком.

ПІВДЕННІ ГОРИ

Що смерть і вітру лють, що море незглибиме,
В мені ще глибший вир, там сяє тіней мла!
І змелює мене подоба здичавіла,
Вбива товаришів, із серця рве любов!

Ні цятки вдалині, не мариться вже навіть.
Ровесників життя – вторинне, не своє.
Ніхто в моїх піснях не втне ані півслова,
Відтяті від рідні́ кайданники-пісні.

Молю: почуй хоч хтось волання пісні сходу,
О, зрозумій мене хоч тінь моя, хоч тінь!
Заблуклий східний птах з південних скель – в долину,
Тремтить самотній птах з потятими крильми.

На них, на гори ті, напну́то хмари вічні,
Будують кубла там лише змія та крук.
Далеко десь мій схід, як недосяжна юність,
Уява – самота в кільці південних гір.

* * *

Надходить глупа ніч – і все жіноцтво сербське
Не знає, <u>що</u> йому із розпачем робить,
Ридає пісня: аххх!

Мої покинуті жінки, жінки єврейські,
Не відають, <u>куди</u> подіти сльози їм,
І мовчки стогнуть: ммм…

Надходить ніч – гусляр про ніч для ночі грає,
І <u>сербські</u> ті плачі вливає в кров мою
І в бідний мозок мій…

Ні, то єврейський плач – мої дружина й мати
Так плачуть, хоч розбий це божевілля,
Вгати у гору – й геть!

ІНШІ ЗБИРАЮТЬ

Інші багатства під себе гребуть,
Скарби стережуть і видзвонюють злотом
Удень і вночі.
Що їм плачі і волання твої підневільні!
Що їм до тебе? У кожного – доля своя:
Тиша в кутку і просолене горем безмежжя,
Небом натхненна пісенна душа,
Ду́мки прозорий кришталь.
Йду, ніби стовп, ніби жезл королівського болю,
В наверші моєму пекучим цілунком золотіє небесне
зерно.
І я певен, що Бог височин – тільки Він – мій єдиний
Володар,
Бог.
І стеле мені навмання всенький світ галасливі дороги,
Їх долаю щодня – шлях куриться, він попіл,
Він прах!
“Та кого я люблю над усе – бережу, збережу,
Думку, квітку троянди, душу світу, мені не чужу,
Наче пісню розквітлу мою”
Вперше са́ме вночі квітка слова осяяла сад.
Не просив я любові, окрім однієї – до Бога,
До Бога!
Я вслуха́всь у пітьму опівнічну – і всесвіт відкривсь,
Серце власне почув – калатало воно в тій безодні
В такт зі всесвітом – гамірний будень вколошкавсь,
І почув я просвітлені неба плачі
Понад жаб і собак не позбуту іще колотнечу;
І єдине, про що я молив, – відповісти на поклик Того,
Хто володар над морем і садом земним здичавілим:
– Боже!

ПРИЙМАЮ ВСІ МУКИ

Приймаю всі муки любові
І долю в пісенному слові.

Душа, що вже променем стала,
Вихоплює грані кристалу.

Хоч землю єством своїм чую,
У небо, до Бога лечу я.

То мучні святі молитвами –
Як райдужний міст поміж нами.

Це як у весняному лісі
Сплітаються квіти і листя;

Як обрій на заході влітку
Рожевий рушник полю виткав;

Як ріки – до моря прибоєм,
Як хмари сріблятьcя журбою.

Шлях пестить і сяє до тебе –
Незчувшись, ступив я у небо

Ще перш, аніж стану тут прахом, –
За обрій – засніженим шляхом…

ОЦЯ ЗЕМЛЯ

Оця земля, де місяць квіти сіє,
Гілля вербове струшуючи ледь,
Де мармурові за́мки – оберегом
Блакиті й врунам зерен золотих;

Оця земля, де джерело пісенне,
Де Божий Дух стоїть віч-на-віч з нами,
І де з дерев Його птахи вітають,
Заледве день випурхує з гнізда;

Оця земля, де ріки сліз прозорі
І де душа про забуття не знає,
Де стигне з туги вітер опівнічний
І будить стогони пісенних струн –

Там янгол в осяйній дівочій вроді,
Золотокосий, із очима ночі, –
Блукач, він прослизне в найменше вічко,
Замешкає в найглибшій таїні.

ЗІРКИ МЕРЕХТЯТЬ...

Із Божих небес мерехтливі зірки,
То снива поблідлі з тремкої руки…

Туман, сивиною сповивши лани,
Завіяв непевну межу далини.

Заблукана стежка згубила кінець.
У річці легенди зійшли нанівець…

Коханої лоно завинене, в сні,
Як пуп'янок рожі між віт навесні…

Дитинно ще дихає цноти наїв,
І груди, мов яблучка – білий налив…

Та вітер зненацька у простори звівсь
І в горній храм Божий цю думку відніс…

У СВІТИ

Допоки є спокій в мені і навкруг
І дні топлять в річці промовистий погляд,
Я світ обіймаю,
Світ горне мене,
Купаюся в нім.
Пірнають у небі птахи,
Омиті, окрилені співом,
Дерева свічаду ріки

Секрети звіряють…
Притишую крок мимохіть,
Щоб втрапити в такт часоплину –
Пливу у гондолі моїй,
У Венецію лину…

Молитовно, безмовно опускається ніч,
Духмяна й бездонна,
Несходима, мов хащі тропічні…
Та в пітьмі вибухає – міріадами – сяйво зірок,
Синій шовк у мінливих адамантах роси…
Я дихаю глибше.
А Венеція спить –
Йде по морю від місяця хвиля луни,
Перегодом зринає звідти, із далини
Голуб, ніби засніжений,
Із листочком гірким
У загострені́м дзьобі.
І не туркіт, а думку він зронює з вуст,
Зрозумілу у слові:
Звідусіль, крізь кордони проривається день,
Звідусюди, крізь нетрі – світання.
Вивільняючись, море скидає шторми,
Й дослухається чуло,
І ввижається: ось!..
День випурхує з-під покривал у жіночній красі,
Ковдру ночі скидаючи вітру на руки,
Відкриваючи зо́рові звабне тіло Венери…
Тільки голос,
Як ві́дьомський вереск,
Виринає у світ самотужки,
І заходиться криком,
І луною вигулькують нетрі,
І спинаються відгуком ріки,
І відлуння – у власній крові́!
День розвиднює погляд у нескорені води –
І підхоплює крик.
Та у втомі хода знемагає
(Бо ти теж тягнеш той же ланцюг…)

А гондола пливе
У розлючене море –
Тільки зірка Венера, усталена з ночі,
Стереже своє місто – вічну мрію твою…
Два кільця ланцюга коло ніг
Обвилися, мов гаддя зелене…
Придуши обіруч
Гло́тки власної
Дике волання,
Наче голову дерева,
Втримуй свою,
Дослухайся до вітру виття
Й захлинання у хлані…

ПІСНЯ ВЕРШНИКА

Подаленіли землі батьківщини,
Де в розпачі ровесниці мої,
Де квіти у полях моїх пожухли,
Бо більш нема кому їх поливати.

Моїм ланам нічого більш не вродить,
Бо нині вщерть вони просякли кров'ю,
Розпуклий рясно жар троянд червоних
Вже інша вершниця збирає там…

* * *

Вітчизни далеч – неба багреці,
Здриганням чорним лан в серпанку сірім.
Я пізнанння́м найглибшу прірву зміряв,
Упившись кров'ю у нічній ріці.

Туман прибрав цю землю якнайкраще,
Притишив стогін, щоб з кривавих плям
Благословив світанок учорашній
Вітчизни далеч із найглибших ям.

ПОЕТ

א

Мій друже, я малий син людства – визнать мушу,
Але уява нам окрилює серця і душі.
Плачем і радощами наша пісня гордовита
Проб'є і стіни, сенс і голос давши світу.

Палюче сонце очі випече – остудить вітром;
Тіла, як стовбури, борвій згинає – витримаєм;
В моєму серці сяйво всесвіту і ніч космічна;
Єство моє людське глибини хмар просвічує.

Так, рід людський – мій рід. Як дерево долини,
Корінням п'ю земний живущий трунок я.
І крона в небеса нестримним током лине.
Орел – мій оберіг, крилата тінь моя.

ב

Що вічне забуття тобі й мені, мій друже!?
Ланцюг тремтячих тіл – як бранців, нас ведуть.
Та знаю, в нас обох скорботні крила тужать,
Щоб над Олімп здійнять пісенну нашу суть…

З безодні наших душ б'є місяцевий промінь,
Висріблюючи млу, притлумлюючи хвилі;
Як ловить слух людський їх невгамовний гомін,
Здригаються серця в пісенній владній силі.

Вчимося самоти й мовчання вічних скель
І губимо могуть в нічні непевні миті,
Хоч зроджені в крові впокорених земель,
Поживою для змій у цім імлистім світі.

Леліяти красу улюблених долин,
Олімпу вічний сенс і серця злет небесний;
Опівночі, мій сміх залюблений, долинь!
Як довго я чекав, коли мій **схід** воскресне!

МОЯ ДУША ДЛЯ ЩАСТЯ ЯНГОЛЬСЬКОГО...

Моя душа для щастя янгольського зроджена,
Хоч голова – без німбів, без корон,
Я не стою у черзі безсоромних,
Що ятрять списом стогони пітьми –
Ледь втримую рясне квітуче віття,
На півдорозі прихисток від бур.

Мій аромат, як прибережна скеля,
Що пропорола здичавілі хвилі,
Аби спізнати таємниці світу,
Що лоно прірви випалили вщент.

Вночі, коли поселення безлюдні,
Й моє волосся змащене вітрами
Й росою неба, – душу спокушає
Оманою святою –
Я знаю, янгольська рука незрима
Людину німбом пісні коронує,
Що місячного сяєва тендітніш...
І з клітки скель морська звільниться діва,
Виграючи на срібній арфі хвиль...
Я дослуха́юсь: то моя кохана,
Чи, може, янгол мій?

ХІБА ЩО МОЄ ТІЛО...

В оболонці тілесній моїй
Зі скарбами кісток у глибинах
Перехлюпують прірви морів –
Височінню неперебутньою
І зануренням в тінь долин.

Місить серце між пружних долонь
І світання, й вечірню молитву.
В пісні, що я співаю, розжеврілим дзвоном розлито –
Денний плин,
Мирний спокій олив.

ЗГОДЕН НА МУКИ

Вклонюся кожній з любовних драм –
Всьому, що доля судила нам.

На східцях святості душевний щем,
Слова огранюючи кришталем.

Нехай діяння мої земні,
А Боже небо удалині –

Моїх молінь святобливий гімн
У піднебессі понад земним, –

Весняним співом спіткавши ліс,
Десь поміж квітів і крон завис;

Поміж серпневих застиг ланів,
Де обрій заходом полум'янів…

Неначе струмом з морів несу
У хмаровинні сріблястий сум.

Так гарно поміж святих доріг,
Неначе неболяга до ніг

Перш, ніж простеле зима в полях
Безкраїй сніжний січневий шлях.

МУШУ ЗБЕРЕГТИ ЛИЦЕ

Я мушу бути на подобу Божу:
Блукати, як струмок або як вітер,
Вікном на шлях не зводити хатини.

Я мушу бути на подобу Божу:
Змирити витік, заздрісний до моря,
Щоб він вночі співав зірковим сяйвом.

Я мушу бути на подобу Божу:
Любові безмір умістити в серці,
На пустирища йти із мовчазною.

Я мушу бути на подобу Божу:
Свої пісні співати самотою,
Святого лона слі́зьми не спотворить.

КУПКА ДРОВ

На бляшанім даху, навпроти шиб моїх
Тріпоче срібна хвиля.
То повен місяць ув очах пульсує,
Як у ріці…
Та срібна жилка, той священний острах
Пронизує наскрізно мені тіло, –
То самота…
О…
Ніхто до мене у цю ніч не прийде,
Ні до чиїх грудей не притулюсь чолом –
О…
Он купка дров чатує коло печі
На опівнічний час.
Опівночі в ній тіні червонясті
Танок свій розпочнуть…
Опівночі сидітиму незрушно
На пружку ліжка,
Розчахнувши серце вогню назустріч.

БАШТА КРАЙ МОРЯ

Башта край моря! Смеркає навкруг
Далі, все далі по світі веселім,
Бахус вітри поскликав звідусіль:
По́дув гірський мою постіль гойдає
Над споночілим червоно крайнебом.

А скрипалі й цимбалісти в блакить
Втікають з пожежі гірської,
Вмочаючи в золото синю ходу,
Награю́ть пісню Бахуса світу.

Башта край моря! То кров королів,
Колір струмує у жилах пісенних,

Щоб сьогоденню заплі́днити лоно
Кров'ю співочою.

Башта край моря! Розвиднює вир
Ложе гори́, що, розстелене, вабить
І твій виціловує крок…

З води виринає назовні ридання,
Таке, ніби ніч із западин припливу
Виборсується, знівечена, обіруч…

* * *

Як на́спів, звістка спостига: любов надходить,
Жага дикунських нетрів, серця всесвіт,
Де запорука ночі: вічна хіть.
На честь жаданої розквітло небо,
Духмянить опіум з усіх шпарин –

"… Май, вітерець, розносьь троянд вітання,
Тисячолітні випари землі,
Що світ Ліліт величній офірує,
Єдиній жінці, втіленій у плоть.
Пухкі хмарки, як сходинки із неба,
Аби зійшла на землю, як на постіль
Для двох пожадливих, жагучих тіл…"

Як наспів, розпросторюється безум
(Чолом – у сонце, а вустами – в місяць):
"Міста муровані, чи вам не вільно
Пірнути в прірву – день зачаття Роду?!
Ви всі, хто мешкає в палацах, будах,
Ходім її співати просто неба,
Залишимо напризволяще сонце й місяць,
Запліднимо, осяймо сміхом космос…"

СОТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ

Питаю в наймудріших, із засніженим волоссям,
У чому таїна початку й скону людства,
Що стерпить син людський і з чим він піде звідси.

Вдивляються старі, плоть од гріхів одмивши
(Одлихоманивши, просяяли тіла),
Напружуючи мудро зморшки чіл
Серед скрижалей мов людських сімдесятьох, –
Палає світ, як вечорова шиба,
Коли в святих очах їм вечір дотліва –

(Так в голові моїй думок горять сувої.)

– Дитя моє, – котрийсь прорік у сутінь, –
Роки й роки досліджуємо пильно
Святе Письмо –
Про створення людини мова там (здригнись!),
Про вчинки, мудрість, про джерела зла і блага,
Все чисто про людську появу і зникомість:
Все в начерку, у натяках веселодзвонних,
Де вітерця нічного усміх до світання;
Ходінь по морю диво; безмірів долання, –
Та врешті небо прокляне людська руїна,
Щоб плоті прах черва довіку жерла…

І ста́рців я лишив при книгах їхніх,
Щоб місяць пестив ніч в очах у них.
(Вони змивали, певно, гріх з очей у ріках) –
Вдивлятись в темряву, як у шибки болючі,
Зблиск безуму у мене в узголів'ї,
Щоб тілом борсавсь у жахливій прірві
У за́куті нічнім…

МЕФІСТО
(Фрагменти поеми)

*

Бо́ги смертні, народи прямують за пруг,
Западають у прірву найвищі бескиди,
І плодючі лани бур'яни забивають.
Мефістофель – живе і глузує з обмежень чужих!
По піщинці, поволі він розбещує світ.
Над серцями струхлявілих лісовиків
Вичакловує зірку спокуси:
Звабу жінки.

Причаровує погляд зоря осяйна, сіє чвари.
Навіть море – (хто хвилі його ґвалтував, поглинався
найшвидше!)
Та Мефісто мости з павутиння напнув, як принади
Молодим
І старим,
Щоб рушали по тім
Мості хиткім і непевнім – потопельників зойки – до неба,
Тільки реґіт Мефіста обсвистує Всесвіт!

(Наче в море я Тору впустив, так і не дочитавши…)

А на обрії королівська столиця улюблена зайнялася,
як тріска,
У багрянім плащі полум'янім тисячоокий Мефісто
Ду́ші спалені зманює тисячоусто ловецькою піснею,
Звідусюди вихоплюючи мільйонами голубів –
Заворожені палкістю наспіву душі,
Щоб забули слова і людське розуміння,
Щоб єдине кортіло, дичаві́ло віднині:
Чари жінки.

Ласо і млосно злітається шмаття сердець
На вогонь, і обсмалені крильця обтрушують попіл
У падінні.
Бовваніє Мефісто, повстала розпечена плоть,
І жагучою згагою співу наповнює келих вогнистий.

*

Враз почувся мені зверхній дзвін войовничої криці,
І скорботне зітхання, й причаєний погляд жалю, –
У дівочому лоні м'якім вигравали гітари
Далматинську жагу і захмелене гупання гопки.
Хоровод – під ялинкою наче – щось вигукував,
гепав завзято;
Так спіткалися: хтось у куток, ніби тінь, відповзав.
Зрозумів я: той <u>хтось</u> був <u>чужий</u> гітаристам скрипаль;
Чорний тюль пошматований ледве прикрив голизну.
Він не тямив нічого запухлим безоким лицем,
Ніби інший, не він, струни рвав скавучанням і схлипом,

Так, немов на Таємній Вечері, дихав тугою наспів отой,
Струни кров'ю стікали, мелодії давши життя...
Тільки мозок спинний, як тонка волосінь,
Вгору-вниз іще рухав плечима.
Вщерть наллята зляганням, наречена іде в закуток,
Виціловує зморшки чола і запрошує:
– Любий, станцюймо!
Йде юнак,
Колесують
Його вуха
Гітарні баси хихотінням: дурило який!
Він танцює і всотує суміш реготу з сивим світанням.

*

Колінкуй же, людино, законовідступнику,
Бо нідé твоїй плоті, блукáчу, і місця немає...
Тремтячі худенькі коліна сестри: задля чого,
Для кого вона полишила домівку свою,
Незайману постіль, плодючі поля,
І винні льохи, і квітучі сади,
І де заблукала, світ зá очі з дому гайнувши?!

Так, жінка злягає будь з ким, навмання,
І награну пристрасть
Купують задешево, за мідяки – ба ні, тільки тіло,
Яке в закапелку цю ніч вдовольнить.
Де є та самиця, яка не віддасть своє лоно,
Єдину маєтність,
Пестливій руці, що за сяєво плоті заплатить;
Та жінка, яка не втече у будинок розпусти,
Спотворення душ!

Стань прахом, людино, віддайся безтямно
Вимозі <u>його</u>.
Плюндруй найсвятіше: руками
Видряпуй з горлянки приховане злото,
Цілуй ту подобу гидотну,
Що Тори паплюжить Ковчег!

Ковчег тільки то́го й чекає,
І Тора мовчить!
Покори бо в Книгу Святу
Налито ущерть.
Рука, розповивши її,
Опівнічною зіркою сяє.

Звичайно, ти б мусив за ним погнатися, рейвах зчинити,
Скипіти прадавньою люттю і порскати кров'ю з очей!
Та хто зупиняє тебе,
Знадливо шепоче:
Тут золотом пахне…
І от правовірний єврей спроквола́ шкутильгає,
Зневаживши Божі Свята́, в місто оскаженіле,
Обабіч устелено шлях
Тілами отих блукачів
Щоночі,
Щодня.

*

Допоки здобуватимеш знання
Про те, хто є насправді твій володар, –
Жахайсь гротеском: дні і ночі всі –
Вниз-догори –
Ти мусиш набувати

Невпинно волю, силу, маєстат,
Аби невдовзі все пішло за вітром.

Волієш насолод щоразу більших
Ти, хазяйнуючи в жіночім лоні
Всю ніч – невтомно,
Відчувши плоттю – плоті кожен вигин
І впевнившись, що істина – в блаженстві
Щонічнім –
А що потому? Пустка у душі.
Ти маєш вартувати посідання
І дзьобати, як птах нічний, сідниці,

Як голову, тримати обіруч
Вогонь голівки;
Потому встати, випрати сорочку
І випар спити розпашілим тілом,
Аби до ранку вже була суха,
І знов чужинцем вирушати в місто,
І проминати галасливі юрби,
І слухати чужі
Слова і сміх,
І здобувати знову хліб щоденний.

І втомленим плуганитись крізь розкіш
Принад міських,
Де сміх терпкий до ночі не вщухає,
І голод свій задобрювати чаєм
І сигаретою,
І на околиці, десь на садовій лаві,
У пропасни́ці битися, накрившись
Шатром дірявим
Зоряного неба.

Дізнатись мусиш, як воно – терпіти,
Від самоти у світі
Потерпати,
Зневаженим красою донь людських…
А ті – гарненькі голови так само
Поквапно схилять зоряної ночі
В обценьки грубих чоловічих лап.
Та ніжні очі, схильні сльози лити,
Не сміють плакати, здушивши в горлі
Свій біль нічний!
Вздовж вулиць бігти б, звітривши волосся,
Кричати криком:
– Світе, болю мій!

А декотрі, що сяють у салонах,
Їх руки вправні стискують в обіймах,
Опівночі проводять неодмінно
В холодну постіль, де закрижаніють
Під слізними зірками у шибках…

Щовечора ти мусиш виповзати
В чуже приморське місто…
Сяйво й синь…
І берег,
Неначе кров твоя, гуде і стогне,
Розпалений матроським п'яним співом
І дзвоном з моря, що й вночі не спить.

Ти мусиш крокувати по землі,
В її красі і щасті дослуха́ти
В суботній пісні радощі й жалі.
Ти мусиш підхопити спільний наспів,
Підтягувати приспів, разом з хором
Оспівувать загиблих вояків.
Та вбиті хай угноюють ліси.
В живих, пришиті, наче дротом брили,
Ще теліпаються і ноги, й голова.

Ти мусиш дичавіти, як прапредки,
Із безліччю самиць, що впали в око,
Злодійкувато вламуватись в ніч,
Не помічаючи, як тій на зміну
Сивіє день,
Виорюючи зморшки
Стражденним чолам…
І все глибша, попри гамір, самота.

Ти мусиш придивитися до світу,
Де так багато рук, худих і ґречних,
Здіймається в небесну синь благанням
По милість Божу –
Йдуть сухотники по смерть.

Ти мусиш опустити погляд нижче –
Як той, що правду вдень із ліхтарем шукав, –
В розриті ями, наче у безодні,
Де з-поза спини сяятиме ніч,
В якій злягаються твої жінки,
Іще самотніші – в могилі.

Побачивши все чисто, все збагнувши,
Відчувши, пересснивши і змішавши,
З єдиної сльози зродивши слово,
Повіриш в Бога, зійдеш на Олімп,
Як жертва, мовчки,
Сходинки найвищої сягнувши: треба! –
Тепер єство твоє наставлене на путь,
В самім собі жах вкарбувавши кров'ю:
Так-так, у цім бутті
Мефісто – цар,
Тому це все
Є страхітливий поглум:
І ночі, й дні,
І вгору, і з гори!

*

В долині панувала ніч – але чи ніч насправді?
Не чув, про що дерева з вітром домовлялись.
І зовсім не нагадувало постіль
Те, на чім я, оголений, сидів, –
Валун, з гірського вирваний підніжжя,
Піднесений морським могутнім валом,
Щоб головою велета здійнятись, –
Вжахнувши світ сліпма проваллям вікон,
Дверима рота зі́пнувши злостиво,
Де бранцем в самоті довічній скніє Дух.

Палила повня сонцем синє небо,
Скипало море пристрасним пеаном,
Та завузька старіюча гортань, –
І захлиналась хлань воланням власним!
Кортіло хвилі вихлюпнути й дибки –
Горою стати,
Оборонцем тверді.
Захрипле море відпочинком нудить,
І хвиля горне темні плечі жі́нки-ночі,
Цілує груди, тихим сплеском руки пестить,
І миє місяць голову боввана кам'яного:
І визира з безоких вікон мука,

Зіниці зіркою питання мерхнуть:
“Скажи мені, сестрице-мандрівнице,
Що робиш тут, в моїм колишнім світі? Бачу он:
Мільйонами мій люд жене кудись Мефісто.
А я зарадити нічим не можу, бо у путах –
Я, сестро, жду світання рук людських,
Але вони, ті люди, все не йдуть…
Скажи, що далі буде?”

Окатій зірці сонна повня мовить:
“Твій голос мені знаний, десь його я чула,
Але тебе не знаю… То питаєш про світ і шлях? –
Можливо, він тобі й відкривсь – колись… Доволі смутку.
Ну, світ є світ; в нім дні – несамохіть – ночам на зміну:
Мефісто – цар,
Хоч дикунів твоїх мільйони за ворога і мають.
Але і камінь з часом стане шовком.
А далі – що ж? – –
Жируй або
Тікай:
Оманна манна:
Серця людські до злагоди не ласі – до крові й злота”.

*

Ти, світе, як дитя злодійкувате,
Поцупив з батькова обличчя образ Бога
І розчинив його в лазурі неба,
Натомість освятивши власне тіло,
Усе його побожно загорнувши
У шати,
Що, напевне, батько й виткав.

Віддай мені любов, небес блакитну цноту,
Відтяту плоть і сонячну корону
І щире щастя у твоїх очах!
Хай ще мені сяйне твій час розквітлим снивом,
Твій перший журний плач, як жах перетривалий,
Зблисне́ з безодні зоряною ніччю.

Як я жадаю, щоб минули муки
Світу!
Бо нині світ
Не той, забувши, хто його Отець Всевишній. –
Подобу Бога, світе, загубивши,
Ти заповіти не шануєш
Величних предків.
Ремствуй!
Бо п’єш отруту із грудей сифілітичних неньки!

До тебе, світе, йду, людська дитина спрагла,
По той напій цілющий, що б згасив пекучу рану,
Жагучу ватру – вічно спраглу хтивість,
Що ядним соком точиться з єства, –
По відпочинок, забуття солодке,
По звільнення від мо́року гультяйства. –
Що спрагу блукача втамує? Тільки смерть –
Буденність іншого не сприйме порятунку.
Життя – підпалена пустеля, і не більш.
Ні затінку у ній,
Ні втечі з неї,
Приходиш бо сюди
Не до святинь – чужий в святому місті,
Із праведним тобі не по дорозі –
Твій гріх, як в будь-кого, – гризота звіра –
То захмеліла хіть несамохіть сурмить:
Вхопити будь-чиї, так само спраглі, губи
І, мов льодяник, виссати до решти,
Бо ми таки ссавці.

І він, без імені, старезний жевжик,
Додасть несправжніх прянощів до страви,
І хіть – волосся дибки –
Смерч у лісі –
Женеться, вчувши звабний шурхіт шовку,
Дзижчить у жилах жадібна жага…
І чарівні
Підморгують зірки і крутять дзиґу,
І там, в пітьмі духмяній поза шляхом,

Він, хтивий, ногу підставляє – буць!
Ніхто не встоїть – впав колись отак Саул.

*

Дивись на згасаючі ліхтарі,
Єдиний ще мрячить над містом – о, так:
Жало́ба у місті,
У місті мерці.

Далеко іще
До розвинення ночі,
І місто скидається в пі́тьмі на голову жінки,
Прилігши покірно мені на коліна,
У човник долонь.
Оглухли до видива вуха.
Оглухлий,
Не здатен почути жіночих ридань,
Плачів спочилих.

Та їх відчуваю на доторк я, руку простягши,
Занурививши ніби оголену в море,
Освячую сяйвом її найчистішим.
Волів би і я заволати:
– Чом день забарився?
Чом ночі
Крокують урочо вздовж вулиць
Замість у постіль влягтись?

(О, горе мені, що намислив таке не при дні!)

I марно холоне
Давно в узголів’ї
Глек, повний по вінця
Снів кольору прірви.
Простелює ніч
Хустку чорну –
Сповити сп’янілий,
Розхитаний світ
І мене в нім.

Випрошую ранку і дня золотого –
Розправити плечі
І скинути з серця
Нічне оніміння,
І світ розбудити:
Гук!
Гук!
Та чую натомість:
– Скній!
Цить!
Занімій!

*

Дорога триває. Та міст розвалився,
Глузуючи з пішого десь із води,
Глибокої й темної –
Не перейти мені...

Чийсь голос у відповідь слух мій торкнув:

“Дорога триває,
Та міст обвалився,
Отак за водою
І власне життя
Пустити – що далі?”

“То що з ним робити? І в кого питати,
Чи мій порятунок –
Зворотна хода?
А де ж притулити цю кулю єдину,
Що палом палає на плечах моїх,
Важезна, мов гиря? –”

І чую у відповідь жовчне й жорстоке:
“А лобом об стіну!
Ти смокчеш цигарку,
Затруюєш димом науку шкільну...
В помешканні – нудно,
У ліжку – самотньо,

То вийди провітрись,
Он бреше собака,
Злигайся із ним…”

“Та серце тріпоче,
Щоночі нагадує
Так, ніби читає чийсь лист призабутий
Про кимсь невідомим залишений скарб,
Що здалеку сяє любов’ю і щастям знадливим?”

У відповідь чую зневажливе:
“Дурень же ти!

Забуте? Ха-ха!
Та ніко́ли й нічого!
Можливо, юначе,
Що ясність і конче потрібна,
В ній дихати легше –
То треба скоритись,
За чим же твій жаль?

Те двійко малят знане лиш поокремо, –
Як звуть, нагадати? – покора і розпач.

А серцю з колиски
Знайомі обоє,
Знайомі обидва –

Допоки, юначе, ростуть в тебе нігті, – то й дряпайсь,
Зубами вгризайся,
Гарчанням, хапанням –

Ніщо не вертає ніколи,
Зірвали мости”.

*

В імлі понад ліжком я де́рева чую зростання
У спільнім зі мною відлюдді,
І мрячить з його розгалужень
Прокляттям
Отруйна роса

Людської самотності в світі.
Хоч стіни наопаш – те саме повідає пустка,
І море безсонням у постіль пустельну
Самотній вустами не вислинить острів.
Та я – я, свій зранений рот розчахнувши, уп'юсь…
І поки напій той коштовний спиваю,
Себе забуваю, свій стан позбуваю,
І в ніч, де не спиться,
Тягну, як п'яниця:
– А-а-а…
А ніч блює жовчю,
А ніч
Впивається в жили увіч…

І знову, знов рушай туди, в червоне займище пожежі,
Зґвалтованою головою пірнай у ворохобну ніч,
Де го́лови дерев скляні скалками дзвонять,
Де ночі обважнілий плащ на плечі тисне.

Нарешті день. І власне я в оголеності край дороги,
І постає у погляді уяви
Увіч,
Увіч:
Позбувшись Бога
Й лю́дської подоби,
Посиротіле, йде моє життя,
Як двісті сорок вісім[1] спільношкірих,
І глипає очима на схід сонця.

*

То хто ж я є,
І що я є,
Оте членистоноге,
Що тільки кроком розрізняє світ
Й себе у світі?

Я ниціший од грудки коло шляху,
Од ясена самотнього у полі,
Од птаха та од гада-плазуна.

[1] — гадана кількість членів людського тіла

Сміятись можу: ха!
Стогнати можу: ох!
Хитати головою
Вгору-вниз,
І на всі боки,
І на всі часи…
………………………………

*

Дерево моє, рости, проростай у вічність,
Віднаходь в ній місце для коріння й віт.
Хай весна зелена, літо золотаве,
З чорним сріблом ночі вітер заграє́, –
Я гніздо змайструю з плетива галузок,
Заспіваю звідти я тобі пісень –

Ти дослуха́тись мусиш,
Ти дослуха́тись мусиш…

Так судилось мені,
Доля так повеліла.

Душе мій, ходімо, нам шляхи відкрито,
Настарцюймо в людства на рукопис лих,
Бо жене й батожить день, як ту худобу,
Вечір кра́де потай світло із шибок, –
Зсунемо фіранку, зазирнемо в хижку,
В узголів'ї гляньмо, як цілує жінка
Жовчні й остогидлі губи чоловіка –
Жах відчуй, що в тілі найдорожче корчить, –
Ти про це маєш знати,
Ти про це маєш знати.

Так судилось мені,
Доля так повеліла.

Гей, вперед, мій човне, в заздрісні висоти,
Де наказу вітру відгуком – вода,

Скрик той підхопивши, чайки шаленіють,
Наче темне серце моря б'ється в них –
Коли рибу танець у безодню зманить;
Аж блакить небесна чує пісню вод,
В місячне й зіркове огортає сяйво,
Мінячись у темнім коливанні хвиль. –

Ти це маєш відчути,
Ти відчути це маєш…

Так судилось мені,
Доля так повеліла.

Тягніть, мої м'язи, олівцево-свинцево-офірного воза,
Нехай повсякдення до берега моря докотить,
Неначе із воза засіється в море зерно,
Що каменем кане, задивлене в оберт сузір'їв
У згублених в далечі синіх глибинах небес,
Зануриться в землю, заплющивши втомлені очі,
Вночі захолонувши зі́рки цілунком гірким…

Так судилось мені,
Доля так повеліла.

*

…І наді мною птахом зринув жах
І тінь мою відтяв від мого тіла…

*

Незвична легкість, мов тягар життєвий скинув,
Так кожен з нас людську подобу уподобав
І цей скелястий світ життям обдарував,
Розчленувавши плин життя на дні і ночі
У ланцюгу, що спільним визначає голос крові;
Вдивляючись із глибини бездонного провалля
У дійсність, – впоратись із боягузтвом неспроможний…
Очам примарне постає видіння: інший хтось,
У кому незбагненне відчуваю,

Одвічних марень виплід,
Що по світах шукав,
Випрошував у неба.

Я скуливсь у кутку в єдиній з молитов:
Ти, хто людських спіткань стежини переплутав,
Ти, пурімшпілю[1] долі виконавцю дзиндзоокий,
Ти, чашнику отрут у кожен щасний келих,
Музи́ко хтивості у стишених ночах,
Ти, потягу пожадливої згаги,
Ти, речнику її: Бог праведних уявний
На срібнім березі далеких вод незрушних, –
Яви своє лице! Хай гляну в очі прірви,
Нехай тривалий твій незмигний погляд
Життя зі смертю сплутає в мені.
Якщо я мушу вмерти як людина, то нехай
Помру з твоїм ім'ям жахливим на губах,
Ввібравши в очі образ, що спотворив, зламав життя,
Лице несхибного ткача моєї долі!

В глухім куті – людська мізерна постать
Навпроти велета, найбільшої з істот: Мефіста.
І жах здирає шкіру з кістяка, кров крижаніє,
Немов у жили морок налили… Відлунням лячним
Розкочується голос потойбіччя, просотується в дух:
"Яким я чином це обличчя бачу? – аж він не має власного лиця!
Це тільки образ, тільки маячіння, луна чогось
У різних вимірах людських і діях,
Мільйонноокий погляд розмаїття світу".
"Я – мікрокосмос, я – пустелі подих,
Любов розквітла і шаржована покора,
І нуртування сил, і негараздів безмір,
Безгрішна пам'ять, а в уяві – пекло,
Підозри острах у сифілітичнім роті,
Старі кістки на вістрі ревматизму,
І слух, що повен вщерть кінцівок старцюванням…
І я сміюсь губами не своїми,

Гримасою
Бурмосячи чоло;
І плачу не своїми я очима,
Чужим погрожуючи батогом
Віддаленому світові: в житті
Тілами надолужується втеча.

Так, я в усьому й скрізь! Я перехрестя суперечність,
Різець, який холодну брилу кам'яну впокорить,
Зі сну виплутуючи дух, що заблукав у плоті,
Я той, з ким пам'ять мозку виплекає думку...
Тож постань
Гудучим дзвоном, ліхтарем на розі.
Але дерева хтиві люд під'юджують у світі
Супроти хвиль уперто веслувати, на гітарах
Сваволі вод своєї награвати – пісень, що їх навчили матері́ –
Мелодій цноти, серенад жагучих, –
І во́ди, мов розчесане волосся, м'яке й духмяне,
Все спромоглись накрити й приховати, –
Ти – віднайди."

Отак мені надиктував Мефісто.

[1] пурімшпіль – весела музика й танці, химерні вистави на свято Пурім

Мойше КУЛЬБАК – משה קולבאק
(1896 – 1937)

Мойше Кульбак народився 5 квітня 1896 року у Сморгоні, під Вільною. (Оскільки пропонована тут поема значною мірою автобіографічна, детально зупинятися на сім'ї та молодості поета не будемо). Навчався майбутній поет спочатку в єврейсько-російській казеній школі, в єшиві, потім в єврейській школі у Ковні (Каунас). У роки І Світової війни був учителем в єврейському будинку для сиріт. Писав вірші спочатку івритом, але потім перейшов на їдиш. У 1918 році мешкав у Мінську, з 1919 року – у Вільні, де й видрукував свій перший вірш "Штерндл" ("Зірочка"), що став народною піснею, і видав першу збірку "Ширім" ("Рядки", 1920). Написав символістсько-романтичну поему "Ді штот" ("Місто", альманах "Вайтербух" ["Подальша книга"], Вільно, 1920). 1920-го року їде навчатися до Німеччини. 1923-го року повертається до Вільни, викладає в гімназії та єврейській учительській семінарії, був обраний головою заснованого 1927-го р. єврейського ПЕН-клубу. Пише драматичні твори, прозу, вірші. Тривожні, позначені прикметами "червоного часу" урбаністичні картини, сюрреалістичні образи сільських євреїв, органічно пов'язані з природою рідного краю, – у поемі "Райсн" ("Білорусь") з книги "Нає лідер" ("Нові вірші", Варшава, 1922). Пише історичні твори з філософським підтекстом : "Яків Франк", 1923, роман "Мошіах Бен Ефраїм", 1924. Новий роман "Монтик" ("Понеділок", 1926) – про відчуження від народу єврея-інтелігента. Гумористична поема "Буне ун Бере", 1927, де невірогідність реальних подій підкреслює земне підґрунтя поетичної уяви. 1928-го року переїздить до Мінська, де продовжує писати, перекладати і друкуватися. Перша частина великої повісті "Зелменянер" (1931) зустрінута нищівною критикою "пролетарських" функціонерів за іронію та гротеск, за тепле ставлення до т.зв. "негативних" персонажів. Поема-сатира "Дісневський Чайлд Гарольд" (1933) свідчить про творчі можливості автора, що розвивалися аж до... так, ви здогадалися, – до 1937-го року, коли поет був заарештований і розстріляний (за іншими даними, загинув у таборах 1940 року).

ДІСНЕВСЬКИЙ ЧАЙЛД ГАРОЛЬД

I

Вокзал. Вікно. Обличчя квіт.
І люлька у вустах схололих.
Юнак рушає в білий світ
Ні з чим, лиш серце б'є на сполох.
В кишені – жмут відчайних віршів,
Сорочка й жменька тютюну...
Все... Батько-кравчик, ревно віривши,
За сина молить чужину.
По рейках рейвах: паротяг.
Геть, лихварів ненатлих лаво!
– Ну, що ж,– гадає він,– життя,
Можливо, не найгірша справа...

II

Вагонний на́брід – люд з усіх усюд.
В пенсне у стилі "ретро" схудлі вдови,
В лампасах генерал, завчений фрунт,
І довгі польські вуса гонорові.
У кожнім оці, як більмо, монокль,
І – глини залишком одвічним –
Не тіло – кістяка танок,
Що прагне стати тілом чоловічим.
Буржуазія на усі вокзали
Пре із дверей російських, пнеться з жил.
А він свою смердючу люльку смалить,
Спостерігач, курець – чи пасажир.

III

Осіння мла. Теля біля криниці.
Гай в синім сумі – дощова пора.
А потяг поповзом в кордони тицяє,
Зі станцією кожною вмира.
Вокзали хворі. Пізній тиші зле там.
Полоще хвища телеграфний дріт.
Біжать стовпи за тінями услід,
І зблискують зловмисники-багнети.
Там більшовик! Цигарку мне зубами
І скошує обачно око.
Мовчить вагон. Втуливсь у скло лобами
І сторожко вслухається у кроки.

IV

Рік дев'ятнадцятий. Завзятому курцеві,
Що романтичних чтив гурман давно він,
Світ бачиться, немов роман знавцеві,
Аж включно з громадянською війною.
Довкілля дослуха́тись – дивина:
Гасання гасел, стягів обертони,–
Історій револьверних імена
Вишукуючи Натом Пінкертоном[1].
Гарматний гуркіт у завулках міста,
Каски́ німецькі – в бруді й баговинні.
І з переситу лускаються мізки
Новітнього Рінальдо Рінальдіні[2].

V

Не зчувсь, як в потяг сів. Є намір – вчитись
В Європі, бо єдиний фах – пташиний спів.
Хтось робить революцію, а чим ти
Відповіси? Сталевий день доспів.
Мов змії, рейки. В погляді гарячім
Ялиці білоруської сльоти
І каламутна річка. І незрячі
Стовпи на ліктях змотують дроти.
Скінчилось рідне! Дошкуля тривога.
Несила мовчки, хоч вагон мовчить.
Пасе непевний обрій, як облога.
І срібні сосни намовляють: цить!

2

БЕРЛІН

VI

Привіт, Європо! Морем викида
Купців московських на Курфюрстендам[3];
З мільйонною готівкою народ,–
І поміж – халамидник Чайлд Гарольд.
Хай хваляться грошвою-мішурою,
Він вищий, і нема чого втрачать,
Ось він застиг біля двірця* героєм,
І вся Європа у його очах.
О земле! Чом од електричних істин
Дроти гудуть? Шампанським кров бринить?

Чом кожен робітник стає марксистом,
Тоді як Кантом кожен крамар снить?

VII

Плив літній вечір. Ґвалт і грай
Коло вокзалу не вгавав.
І паротяг міський, трамвай
У небо вуса настромляв
І дзеленчав. Рекламних блисків
Жахалось небо. Радіо ревло
У вуха телепням берлінським:
“Усе зер ґут! Ще краще, ніж було!”
Сліпило кабаре, всіх ваблячи собою,
Годинник нюрнберзький бив дев’яту.
Сп’янілий першою берлінською добою,
Курець столичну всотував посвяту.

VIII

Які там в Чайлд Гарольда страви?
Чи бачив ласощі колись?
Гінкий, чорнявий та кістлявий,
Охайний, хоч не поголивсь.
На нім – кравця безсонний витвір,
Що сам – бідак із бідаків.
Куток найняв, найнявся мити
У ресторані тарілки́.
Та щоб назватись європейцем,
Берлінцем чутися щодня,
Потрібні не думки, не пейси –
Піжама, збур і цуценя.

IX

Белві[4] принишкла. Світло з-під порт’єр
Хазяйських – не для тих, хто ходить пішки.
Пантрують там, як павуки, рантьє,
Пролежують свої ампірні ліжка.
В авто сни дивиться водій,
Дідок жбурляє в Шпреє крихти
І смокче паценхофер[5] свій.
Курець наш, взявши томик Фіхте[6] ,
Все роздивляється довкола,
Понад водою. Диво з див!

Неначе весь цей світ казковий
Вчитав, мов книгу, й підкорив.

X

Курцева господиня – стара ґава,
Пробачте, фройляйн Вейхерт, стара діва,
У рококовім будуарі мляво,
Годуючи канарку, пирха димом.
Вісімдесят хазяйці, пташці – сорок,
Шкода обох сердег мені сердечно:
Зажити віку – це іще не сором,
Але втрачається з роками дещо!
Весна не їхня… дзюркіт вод… травичка…
Той лейтенант… проїде пам'ять верхи…
До співів сива пташка губить звичку,
І гороїжиться, як ґава, фройляйн Вейхерт.

XI

Курець до серця господині, данке[7] .
Вісімдесят їй, хлопу – двадцять шість.
Щоранку він зустрінутий сніданком.
Канарка знічена, вона не їсть.
І з-під повік слідкує пташка свійська,
Як намина він, щоки надимає,
В уяві: самовар, мороз сибірський,
Ведмедів, козаків за ним немає?
Тікає фройляйн Вейхерт чимскоріше
У рококовий будуар свій звідти.
Канарчин тільки свист ґвалтує тишу,
Як наш курець збирає посуд мити.

XII

Чорнявий веселун, Росії син,
Напомацки зав'язує краватку.
На дах омнібуса вмостившись, він
З газетою знайомиться приватно.
Повз Бранденбурзьку арку шлях веде,
Де переможні коні здичавілі
Зі славою! (… Хто б вимив їх, та де…
Звитяжці, що купали, сплять в могилі…)
З Савіньї-плац[8] злітає рій музичний,
Берлінські розспівалися пташки.

“Гец фон Берліхінген”[9] його до себе кличе.
Вилизуються з ласощів кішки.

XIII

Є в нього друзі. Двоє кавалерів,
Мистецтвом виснажені і худі –
Юсуф Або та Еріх Дерне,
Минулих днів уламки молоді.
Або – араб, романтик він і скульптор,
Неначе місить в пальцях місяць він.
Коротких кучерів, аж синіх, купа,
Дбайливо зліплений зі східних глин.
А Дерне – скупаний у Шпреє,
Собі – промовцем і взірцем,
Він – витончений європеєць
Із ртутним тілом і лицем.

XIV

Сиділи ввечері в кав’ярні,
Пливли обличчя крізь димок,
Дим непересічних думок,
Про Лао-цзе[10] знання примарні;
Щомить гострішали слова
І шліфувались афоризми,
Гула, перегрівалась грізно
Машина думки – голова.
Поет берлінський об любов
Відточував блискучі станси.
Край столу вже дрімав Або,
А Дерне мовчки хилитався.

XV

Берлінська ніч у сяйві тане,
Лоскоче ляскотом джаз-банд.
Чого в Європі прагнеш, бард –
Культури чи кафе-шантану?
Он геній бірж, негоціант,
Червоний, як варений рак,
На карку висне чорний фрак,
З потилиці поглянеш – грак,
Правиця – ратиця м’ясиста.
Спиває трунок багатій

Джаз-банду симфонічних мрій,
З колоній – негра-танцюриста.

XVI

Серветка навкруг шиї – звичка панська,
Виблискує проплішина тарелі.
У кризі мерзне пляшка із шампанським –
Якої ще культури чи холери?
Так будьмо! Ми ще не мерці!
Хай черрі-бренді скло скривавить!
–“Твоя щока моїй щоці”,–
Солодкий носик Гретхен славить.
Підносить розум твій джаз-банд,
А танець живота – натуру.
Тут, у кав’ярні, званій “Штранд”,
Якої ще тобі культури?!

XVII

Зашореність зазнала з ним розлуку,
Хоч необхідний, та щемкий розрив.
Або задумливо потиснув руку,
І сенс життя сам Дерне їм розкрив:
– Що заважає вам купити
Собаку – от ви і Творець,
І світ. Корисно спати й пити,
А книги шкодять. Хай їм грець!
Ловити мить, найвищий клас,
З життям пограть у преферанс –
Для джентльмена слушний шанс,
Щоб не сміялися із нас!

XVIII

Хтось полюбля думки в свитині –
Хоч афоризм, хоч каламбур.
Сягав тут Дерне понадтиння –
Аж до загибелі культур.
Читав думки араба, змієм
Курця він знаджував: ходім
У синій філософський дим,
Де що-не-чую-розумію.
Так солодко, пізнаючи:
От Шпенґлер, Ґеґель, Ласкер, Шіллер –

Слова, як з печі калачі,
Хоч кров сповільнюється в жилах.

XIX

Вслуха́вся наш курець. Вже він
Розпізнавав, що чого́ варте.
Ген старий Міхель бив у дзвін,
Музеї вабили, театри.
Ґранах[11] у сцені трагедійній
Стікає кров'ю... Мойсі[11] спів...
Пливуть пелюстки-балерини.
А вірш сконав і засмердів...
Це вже агонії відлуння.
Миттєва смерть... Солодкий пунш...
Експресіонізм не надто юний...
І дадаїзм[12] ланів і душ...

XX

Та був один куток, де прохолоду
Курець відчути сонцедайну міг:
В музеї "Кайзер Фрідріх" насолоду
Спивав високу й чисту, наче сніг.
Віки минулі в дар столиці
Лишили і плачі, і сміх.
Зі стін дивились італійці[13],
І Ботічеллі поміж них.
І дивно, вийшов із кімнати,
А в душу сяєво вмістив.
І зроджувався в мозку натяк,
Що час повз нього просвистів.

XXI

Так Чайлд Гарольд відкрив, що щастя
Приховане в старовині,
І в кожній миті, в кожнім часі,
Хмільніш, аніж в старім вині.
Чи перебродить в голові:
І Сендерл[14] в ній, і Ломоносов.
От європейцем і живи,
Як був у Наровлі філософ.
Та підхопила течія
Після нічного поцілунку:

– Мов повітря́на куля, я,
На шворці, що згоряє в’юнко.

3
КРЮЧКОВ
XXII

Видніший біля ліхтарів
Небесний бруд останнім часом.
Або знайому тут зустрів,
Біляву пташку з Танцен-штрасе.
У білім з голови до п’ят,
Вузенькі лодочки для вальсів…
Сміятися, як люди сплять?
І слів десятком обійшлася.
Він не дививсь на не свою,
Не зазіхав, не залицявся.
Вона ж, змінившися з лиця вся,
Сама шепоче:”Ай лав ю!”

XXIII

Догулювали в ательє
В Або, там повляглись на килимі,
І кожен самогонку хилить,
Аж небо вже й світанок ллє.
Захриплі голоси непевні
Задумано рахують знову
Пусті бляшанки з-під консервів,
Пляшки порожні з-під спиртного.
Білява пташка в напівсні
Зеленим липне павучком:
“Пустунчику мій, поясни,
Ти часом не козак Крючков?”

XXIV

–“Ні, любко, я не гер Крючков,
Спокійно спи, дівча, не рипайсь…
Козак я шкловський. Чула Шклов?
Мій тато в нім – найстарший рицар,
Фон Айзншер… зводить нанівець
Гарячу бульбу, дай Бог дрова.
Він з діда-прадіда кравець,
Хай буде вік живий-здоровий…

Отож, пташино, трелі ти
Розтринькуєш не в тому лісі.
Світає. Чуєш? То лети
Чимшвидше, пташенятко, звідси”.

4
ВЕДІНГ
XXV

Хололо небо, чорне і величне.
Велосипедики настирні
Розсортували люд фабричний –
Пішли ліхтарники з майстерні;
Повії працювали й шу́по[15]...
Ще під зірками місто тліло...
Світанку ледь очима лупаючи,
Поволі трійця прохмеліла.
Ще б пак! Пів но́чі – кабаре,
Джаз-банд, вино, презервативи...
Вугілля А.Е.Г.[16] жере
Із “Борзінга”[17] локомотивом.

XXVI

Вже витріщилося незмигне сонце
На Кельн і Ведінг, ненажерні пельки.
Як принца Ґоґенцоллерн охоронці,
Мигтять по Рейну хвилями шинельки.
Поштар п’є пиво, чорне з диму,
Грубезний дзвоник над дверима,
Кулеподібний бевзь імлистий –
Напів-святий, напів-нечистий.
Дими ростуть, мов чорні маки –
Від виробництва маргарину.
На шворці ковдра аж підскакує.
І південем ваблять мандарини.

XXVII – XXVIII

Гер Ті́сен[18] – гер поліцеймейстер,
Рейхсвер – це також гер Тісе́н.
Ти пишеш у партійній пресі?
Затям же, Гретхен, в чому сенс.
Ти в луна-парк із юнаками,
Чи в цирк до Буша[19] з ними йдеш,

Геносе Ремеле тут теж,
Геносе Нойман піде з вами.
Мене кохаєш – чи спасе
Від безробіття твій цілунок?
Я теж люблю – та над усе –
Тих герів на голодний шлунок.

XXIX

Ти просто граєш з вітром в піддавки,
Ти розходи́вся, кактусе, не в міру,
Ти – кулачок дитячої руки,
Не зовсім так – зелено-голко-шкірий.
Чи ти хлоп'я, чи їстівна трава
З очима, запорошеними димом?
Кудись порозтікалися слова,
І розпира тебе майбутня днина.
А в небі – пів-кільця молодика,
Пів-обода загубленого воза.
Летюча риба від штормів тіка,
І постріл сміхом поспіху морозить…

XXX

Між тим затихло. Вгамувалась лють.
Ліг жмут трави, немов боа подерте.
Чи кактус-боягуз сахнувся смерті?
Він і не знає, що воно, мабуть…
Зморгнув від пива піну вус,
Змахнув з очей полуду диму,
У свисті шпаковім загруз,
Покликати б його: ходімо.
За словом слово стало в черзі,
Слідом за димом тютюновим…
А шпак шпаклює свистом знову,
На кшталт фельдмаршала Макензена[20].

XXXI

Йому траплялося, наприклад,
Не люльку – цигарки смалить…
Блідий, в благеньких черевиках,
Від окулярів ніс болить.
Він коло столу. Аж кипить:
– Наказ… Партійний… Демонстрація…

Вимоги: хліба! Хліба й праці!
Бо тисячі, як динаміт!
Роками тут діжки клепали.
Господар всіх оцих діжок
Всім жданики платив. Та лють пропала.
Розпався жмут… Трава, мов шовк…

XXXII

От Ведінг з кулаком під головою
Заснув нарешті. Стала глупа ніч.
Занісся над Європу булавою
Він – брама, вузол й ключ до протиріч.
Німеччина німа. Архангел кредитором
Чатує й вберіга в'язничний Моабіт[21].
Він Тісен, Круп – і хто там ще не спить,
Хто присипляє мовчазний цей сором?
Краса сувора місячної піни –
Перука із німецького руна.
Забулись напівсном провулочків щілини –
Це яв, чи сон, чи мертва сивина?

5
ВІН ЗАКОХАВСЯ

XXXIII

Він закохавсь. Лише Тіргартен чує
Зітхання про кохання, майже стогін.
Хто ж привід для сердечного розчулення,
Рожеві мрії бардові для кого?
Все, як життя, старе, вкарбоване у камені,
І камінь той незрушний, мов гора:
Горить цілунок пташки, не згора,
Роздмухує жадання і чекання.
Одвічне все, тепер, як і колись,
І для кравців, для будь-якої раси…
Білявочка тендітна з Танцен-штрасе,
О пташко порцелянова, з'явись!

XXXIV

Тужив, мов у неволі пелікан
З понурим, безнадійно звислим дзьобом,
Неначе сумом спійманий в капкан,

Хоч бийся у берлінські стіни лобом…
Диміла люлька у вузькій руці,
В покорі безпорадній карі очі.
Душі́ ясминним квітом серед ночі
Ввижалися тендітні крила ці.
Чи “Конрад Фейт”[22] юнацький смуток зветься?
Своїм щоб визнав європейський кіш,
Він, аби стати справжнім європейцем,
Англійського бульдога став стрункіш.

XXXV

Пора обідня. Чайлд Гарольд
Не мав чим голод гамувати.
За склом – лікери й бутерброд
Взялися з нього глузувати.
Рух. Дим луску зелену лупить.
Трамваї. Вивіски шахрайські де-не-де.
Аші́нгер[23] насипа робочим супу,
І Чайлд Гарольду теж перепаде.
О А́шінгер! Крізь дим і пил істоти,
Що вдовольнитись крихтами жадають…
Присісти хороше до твого столу,
Щоб мав живіт роботу життєдайну.

XXXVI

Щоб ложку їдла здобувати
І двійко випраних манжет,
Ти маєш тяжко працювати,
Про теплий мріючи клозет.
Чи ти студент, чи клерк дрібний,
А чи побожні тихі вдови
Солдатів, зниклих на війні,
Рідня Сікстинської Мадонни.
Голодним зором їсть митець
Тих, що їдять за склом. Повії
Пасуть рахівників-овець
І європейські п’ють помиї…

XXXVII

Курець захво́рів. Для калік
На серце – ліки не зарадять.

Закляклий, на диван приліг,
Книжки й журнали не завадять.
Він Штірнера ковтає й Гайне,
З ним Кілпе та Єрузалем[24],
Та раптом щемне і благальне
Він ніби чує: ”Же ву зем”,[34]–
І в сльози. “Як, сьогодні свято,
День Ґете,– фройляйн Вейхерт усміх.–
Чи не напише друг мій руський
Чотиривірша, як присвяту”?

XXXVIII

День Ґете нині. Це, як мінімум –
Пресвітла рококова мить,
Де фройляйн Вейхерт в затишку каміннім
З “Елегій римських” співом струменить.
Поетів дух поза порт’єри
Крізь скло блистке злітає в небеса,
Лиш тінь його затримують шпалери,
Де голос господині пригаса.
Стареньку пташку, що навпроти,
Теж поетичний обійняв порив:
– Співатиму й собі, немов таємний радник Ґете,
Коли він Фауста творив!

XXXIX

Принишклий, слухає курець наш вірші,
Міркує: “Будь євреєм чи французом,
Чому це ти, ба й навіть кайзер, вирішив,
Що розв’язати можна вузол?
Ідуть роки… Круг дому скаче Міхель…
Словами Ґете вишитий рушник…
І кожен з двох мільйонів німців звик
До економії… І їм слабенька втіха,
Що Тоголенд[25] покірний, як дитя”.
У вуха лізе голос шансонетки,
Що мліє через банківське злиття,
Цитуючи славетні вірші Ґете.

XL

Дух Абсолюту! Мій уклін
Тобі і пошті доколінний

За лист від Пта́шки. Любий він,
Такий лірично-ювелірний.
Як на слова ці запашні
Здобувсь її зелений дзьобик!
Від них так солодко мені,
Немов я царственна особа,
Й принцеса припада до ніг,
Втішає мудрість сивочолу...
О ви, пташки́ племен усіх!
Ви, чижики у фраках чорних!

XLI

Хоча безгрішний Дух Святий,
Але лежачих б'є дошкульно.
Він люстро подає, де ти –
Розтрощена штормами шхуна;
Доріг оманних далина,
І слово втіхи у скорботі,
І твій відбиток, і луна
У маячні твоєї плоті.
Бібліотек задушний дим,
Під грай воронячий не всидиш;
Наказ: "Прокинься і ходім!"
(Цього нема в книжках на їдиш).

XLII

Дізнайся, що почім, як тисячі разів, на дурняка,
Подряпайсь об життя шпички таємні.
Не роздивляйсь – бридкі принади смітника,
Не сподівайся на дари взаємні,
Бо "Го́лови в ієрогліфічній млі"[26],
І кожен крок – притлумлена мета.
Не оглядайся на шторми землі,
Бо кожен бог від себе заміта.
Тлій, мов лампадка побіля ікон,
Снуй власне павутиння в голові.
Думки́ професора сприймай, немов закон,
Май власні міркування – і живи.

XLIII

Мадемуазель, хворі́в я вправно,
Як хво́ріють вже котрий вік.

Я дивним чином серце зранив,
Ледь ба́тьків перетнув поріг!
Я, відчайдушно-незугарний,
Вкорінені в мрійливий мозок
Потроху Блок і Шопенгауер,
Потроху Кабала й Спіноза…
Я й роззирнутися не втраплю,
Повз мене мчать за днями дні…
Так юність витече до краплі,
А що залишиться мені?

XLIV

"Діксі!"[27]– всміхнувся стиха наш курець
І з лоба витер піт холодний.
– Пий валер'янку – і кінець!–
Та бризнуло з очей солоне,
Неначе дощ з вербових віт,
Він злизував невтримні краплі,
Зніти́вся наш Гарольд і зблід.
Він не хотів, а очі плакали…
Хазяйка вправила лорнет,
Канарка капосна – всю гаму:
– Не Ґете – карточний валет,
А де ж ті королі і дами?

XLV

Час опівнічний. Людям спиться.
На стінці місяць світлом грає.
Курець наш кра́деться по східцях.
Бентега щемом серце крає.
І знову дружнє божевілля,
Від п'янки геть він отетерів,
Щоб просвіжити темне зілля,
Ніч із служницею у сквері…
Геґезьяса[28] тлумачить і Талмуд,
І сипле афоризмами дівиці…
І примусово змінює маршрут,
Щоб мати відпочинок у дільниці…

6.
ХЛІБА ТА ВИДОВИЩ

XLVI

Віват, Європо! Хліба та
Видовищ! Блеф принадно-рабський.
А робітник злиденний суп хлебта
І кухоль паценхофера жебрацький.
Похмуру вишину гудок шмагає –
Дамоклова сокира. По роботі –
Боксерський ринг. Глядацтво ремиґає,
А двоє одне одного молотять.
А блиск який! Ринг килимами встелений,
Лискучі і важкі боксерські плечі.
Народна маса всотує у себе,
Роздмухуючи ніздрі, ворожнечу.

XLVII

Запакувавши кулаки у шкіру,
Уперті, ніби два важких бики,
Штурхаються боксери спритно й щиро –
Закони боксу і війни такі.
Нокаут! Слава зверхнику-бійцю,
В якого череп, наче протигаз!
Мускулатуру і статуру цю
В натурники до Рубенса якраз.
Не втопить море оплесків хіба?
Так від азарту люд оскаженів,
Що бачиться, от-от сама юрба
Від власних захлинеться штурханів.

XLVIII

Нокаут! Ніби навкруг рингу
Гупнули глечики голів,
Аж неба дах не репнув – рипнув,
Й гук піаніно ошалів…
І раптом – крапель зимний ляскіт,
І двір завмер і ніби скуливсь,
І хтось у фраці чудернацькім
Намацує у жертви пульс…
І натовп нібито зламався,
Сахнувсь, поблід і втратив блиск.

Кричать – і Чайлд Гарольд із масою:
– Соціаліст!.. Соціаліст!..

7.
ІНША НІМЕЧЧИНА

XLIX

Зненависть із глибин – шліфований кристал,
Кривавий жах, розпечений рубіном…
Вже смеркло. Місяця холодна сталь
Обплутує сріблястим павутинням
Церковні вітражі й в'язничні ґрати,
Протистояння повінню скипа.
Скривавлені ножі… Кого карати?
На покарання бійка не скупа.
Зникають… Раптом постріл. Понад брами –
Червоні гасла… Прапори з вікóн…
Робітники скрадаються дворами…
І рушиться розтрощений балкон.

L

Принишкли вулиці вузькі.
Мовчання знизу і згори.
Лиш ловлять подихів зразки
Коло дверей прожектори.
Сталевим оком він веде,
Проштрикуючи ночі бік:
Мо', з гаслом зачаївся де,
Як сич, безсонний робітник?
Поквапних променів засів –
Навколо, повз, із краю в край…
Та нишком робітник засів
За перекинутий трамвай.

LI

На бій! Лускою Нетльбек-штрасе[29]
Несе зесліплі авта жах.
Крізь морок суне сіра маса,
Рушниці і наказ в руках.
Біноклем грає лейтенант,
Узято "сітроéн" в обценьки.
– Звільніть проїзд! – Глуха стіна.

– Колего, то все витребеньки!
В лайні собачім не втоплюсь,
Колего, черви то печерні…
Та наче горщик квітів – плюсь,
Пливе людський, як свинський, череп…

LII

Ряди зійшлися: віч-на-віч
Із тіньми – тіні ще темніші;
Сталеві відблиски у ніч.
Залп! У дротах загрузла тиша,
Авто сахнулося… Прокляття
По сходах прокотилось в ніч…
Хтось намагався власним платтям
Спинить кривавицю облич…
Крик:"Поліцаї!"… На шосе –
Ведмідь, небесним зайвий сферам,
З біноклем та із револьвером…
І трохи крові… От і все…

LIII

Світає. Шульце[30] по дворах недоспані,
Лоби поміж колін худих.
Багнети проштрикнули постаті –
Самі і гартували їх…
Світає. І крізь цигарковий ладан
Гадає Гейнце[31], що обмацує замо́к:
– Коли вже впала барикада,
То й смак німецьких цигарок…
Он колінкує коло хати
Мала, як п'яна – що робить?
– На барикаді згинув тато,
Брат забраний у Моабіт.

LIV

Розвиднюється. З жахом зрісся
І Ведінг. Зі світання кров він
Безсилим звіром на узліссі
Із рани злизує жертовну.
Із мертвих юних – кров і бруд,
Як з переламаної лапи…
Він жахом й кров'ю весь обляпаний.

Прийдешнє – тільки біль облуд.
Розвиднюється. І шибки
Рум'янцем хворобливим плачуть.
Стікає з хмар жовтогаряче,
Й блакитний пил – на всі боки.

LV

Змиває сонце із мішеней
Безбарвний, посиві́лий жах.
Молодики – ру́ки в кишенях,
І цигарки́ в міцних зубах.
І сміх у комітет зі скверів
Доніс такий приблизно зміст:
Чи знову це лайно поверне
До всіх німецьких міст?..
А десь пісні́, як шум прибою.
Плачі – пісням отим зразок.
І класовою боротьбою
Червоних з білими зв'язок.

LVI

Вже день викочує з підвалів,
З мансард, з дахів, з усіх шпарок
Сувору пісню. Скоро шквалом
Мільйонний вихлюпнеться крок.
Червоне має і тріпоче,
Завулки, площі – в прапорах.
У ворожнечі люті очі,
Мільйонним кроком суне жах.
У двері гуркіт. Спорожніли
Двори. Вітри, мов байстрюки.
Напруживши мільйонні жили,
Стискає Ведінг п'ястуки.

LVII

– Хто нам дарує Моабіту спокій?–
Звичайно, Тіссен, Круп і Сті́нес[31].
Я чую, вартового кроки
Відлунять Моабіту стіни.
Ти сталі з Франції волі́в,
Бельгійський кокс тобі смакує?
Пролетарів, немов волів,

Жене Німеччина під кулі.
Ковтає їх стара в'язниця,
Зненависть перетерта в дерть.
Хай сивий Нейкельн[33] вам насниться
І Ведінг, що стоїть на смерть.

LVIII

Раптова тиша повна жаху,
Аж в грудях ціпеніє гнів,
Немов сокирою нам плаху
Хтось, ніби простір, простелив.
Жорстока врода... Наче ліс
В танку́ буремнім хитавиці
Відтяв коріння, в небо звівсь,
У фосфоро́ві блискавиці.
За зблиском зблиск... У жмут ужви
Обплутали Лаокоона.
Задублі, ніби неживі,
Схололі, сірі міліони

LIX

По Александер-плац пливли...
І, розумом сприйнявши масу,–
Білява пташка з Танцен-штрасе
Й улюблені приятелі:
Філософ із кав'ярні Дерне,
Так по-балетному граційний,
Або й курець, і характерно -–
В робочих робах традиційних.
Білявка в Дерне з-під руки,
Мов Еврідика із Орфеєм,
Скривавлена маленька фея,
Лиш очі – наче маяки,–

LX

"Шарман[34],– лопоче,– демонстрація!"
Берлін вирує і гуде.
Забито половину нації,
А друга впертим кроком йде.
В кашкетах, робах, темнолиці,
Неголені, в кіптявній млі,
Повз кірхи, ґрати і в'язниці,

По в них відібраній землі.
Йдуть слюсарі з Еміля Генінга[32],
Йдуть доменники з А.Е.Г.
Життя не коштує ні пфеніга,
Тому й занадто дороге.

LXI

Не із шовків, не з оксамитів –
Їх роби з пробою Манчестера[35].
І наїжаченим оркестром –
Захрипла мідь, криваво вмита.
І барабан – ведмідь розлючений,
І тарілки́ – весь біль обра́з.
І до зненависті залучений,
Підхоплює сповільна бас.
Та раптом – обірвалась нота.
Наказ. І залп. Земля – не схрон.
Кривавицею цівка з рота.
І смерть. Полеглих – міліон.

* * *

LXII

У смерку Ведінга – курсив
Потоншеного силуета.
Хтось на дубову лаву сів,
В крові́ краватка і манжети.
Гарольд розгублений: любов,
Бог і добро в людській душі.
Навіщо ж ллє людина кров
Свою й чужу, товариші?
Заллємо ж те палюче,
Залиймо біль відраз:
Людина – звір смердючий,
Добро померло в нас.

LXIII

Змиває ніч потопом
Кривавий денний блуд.
– Європо, гей, Європо,
Збирай до зброї люд!
Не влежуй примхи плоті,
Згадай, де ба́тьків кріс.

З Бетговеном і Ґете
Кельн свій собор підніс.
Сталево хмара стане,
Бо серце в нас – булат.
Хай ми – вовки останні
В руїнах їхніх влад.

Примітки:

[1] Нат Пінкертон – нишпорка, літературний герой.

[2] Рінальдо Рінальдіні – герой італійського авантюрного роману.

[3] Курфюрстендам – головна вулиця району берлінської буржуазії.

[*] вокзал (галицьк., діал.)

[4] Белві – вулиця у Берліні.

[5] Паценгофер – знана німецька броварська фірма.

[6] Фіхте – німецький філософ, представник німецького класичного ідеалізму.

[7] Данке – дякую (нім.).

[8] Савіньї-плац – майдан у Берліні.

[9] "Гец фон Берліхінген"– драма Ґете, в якій зображено боротьбу між рицарськими зверхниками.

[10] Лао-цзе – давньокитайський філософ, мораліст. Культ Лао-цзе побутував у середовищі німецької та богемської інтелігенції після 1-ї Світової війни.

[11] Ґранах, Мойсі – відомі німецько-їдишські актори.

[12] Дадаїзм – мистецько-літературна течія у Центральній Європі після 1-ї Світової війни.

[13] Італійці – італійські художники Доби Відродження.

[14] Сендерл – героїня твору Менделе Мойхер Сфорима.

[15] Шупо – скорочення від шуц-поліцай (нім.).

[16] А.Е.Г.– один з найбільших міжнародних концернів, Берлін.

[17] Борзінг – німецька індустріальна компанія.

[18] Тісен – один із найзаможніших німецьких індустріальних баронів.

[19] Цирк Буша – цирк у Берліні, вистави якого збирали багато простого люду.

[20] Макензен, Август (1849–1945), німецький генерал-фельдмаршал (1915).

[21] Моабіт – в'язниця у Берліні.

[22] Конрад Фейт – знаний німецький кіноактор.

[23] Ашінгер – власник "Народної кухні" у Берліні.

[24] Кілпе та Єрузалем – автори німецьких філософських праць.

[25] Тоголенд – колишня німецька колонія в Африці.

[26] Рядок із саркастичного віршу Гайне, що пародіює глибокодумність метафізиків.

[27] Діксі – "я сказав" (лат.).

[28] Геґезіас – старогрецький філософ, що проповідував принадність самогубства.

[29] Нетльбек-штрасе – вулиця у робітничому Ведінгу.
[30] Шульце – розповсюджене серед робітників прізвище.
[31] Гейнце – прізвище, розповсюджене серед бюргерів.
[32] Круп, Стінес, Еміль Геніг – одні з набільших німецьких підприємців (по прізвищах власників – назви виробництв).
[33] Нейкельн – робітничий район Берліна.
[34] "Шарман" – "як гарно!" (фр.). "Же ву зем" – "Я вас кохаю" (фр.)
[35] Манчестер – центр англійської текстильної промисловості.

Примітки з журналу "Їдише культур", №7, 1966 рік, та перекладачки.

Шмуель (Самуїл) ГАЛКІН –
שמואל האלקין
(1897 – 1960)

Шмуель (Самуїл) Галкін народився 5 грудня 1897 року. Зростав у хасидській родині. Вірші їдишем друкував з 1920 р. 1921 року у Катеринославі вийшла тоненька збірочка "Треп" ("Сходинки"), до якої увійшли вірші 11 авторів, у тому числі – чотири мініатюри Галкіна. Незабаром у Києві побачила світ і перша поетична збірка – "Лідер" ("Пісні", 1922), потім – "Вей ун мут" ("Біль і мужність", 1929). Коли Соломон Міхоелс шукав перекладача для своєї постановки Шекспірівського "Короля Ліра", серед усіх єврейських майстрів обрав саме Галкіна. Галкін був автором п'єс "Суламіта" (1938), "Бар-Кохба" (1940), "Повстання в гетто" (1946).

Галкін був заарештований разом з усіма діячами Єврейського антифашистського комітету. Він дивом залишився живим, бо на час розстрілу товаришів лежав із інфарктом у в'язничній лікарні. Пережитому в тюрмі присвятив вірші "Дер відой фун Сократ" ("Сповідь Сократа", 1955), надруковані у газеті "Паризер цайтшрифт" ("Паризький часопис"). Ці та інші вірші із циклу "Ін фрейд цу дерцейлн" ("Розповісти б у час розради") увійшли до посмертної збірки "Майн ойцер" ("Мій скарб", 1966). Помер 21 вересня 1960 року у Харкові.

"Тепер я можу тобі сказати, що серед усіх, хто творив на їдиші в Радянському Союзі, ти був винятком в єдиному: в тебе є адреса після смерті, могила, легальна могила. Кого з усієї плеяди єврейських поетів у Радянському Союзі можна порівняти з тобою? Жоден єврейський письменник, жоден єврейський поет у Країні Рад не досяг того, чого досяг ти", – писав інший класик їдишської літератури, Іцик Манґер, який жив у Польщі, США, Ізраїлі. І писав після смерті Галкіна, коли вже не міг цими словами зашкодити своєму колезі в СРСР. Адже сидів Галкін в інвалідному таборі Абезі – тому самому, де відбували термін і філософ Л. Карсавін, що полемізував колись із А. Штейнбергом щодо долі єврейства, і мистецтвознавець Микола Пунін, і ще багато інших шанованих людей.

Можна було би багато розповідати про біографію й творчість Галкіна. Але, як говорив герой самого Галкіна у "Бар-Кохбі: "Доволі! Вже помовч!.. Імперія! Сенатор! / Антонію, слова якісь погані... / Та геть політику! Співаймо про кохання!"

Тож звернімося до спогадів того, хто слухав вірші Галкіна, "дивлячись на зірки", кому Галкін читав свій вірш "Дер штерн" ("Зірка"),

звично супроводжуючи читання російським перекладом. Це Анатолій Ванєєв, чиї мемуари "Два роки в Абезі" вважаються класикою гулагівської мемуаристики. "Окрім віршів, Галкін розповідав мені про хасидів, оскільки сам походив із родини хасида: "Згідно з ученням Кабали, Бог створює світ за посередництва Таїни стискання, сойд га цимцум. Безкінечний "Енсоф" стискає себе в літеру "юд", яка за розмірами — майже крапка і є першою літерою прихованого Йменія Божого. Стискаючи Себе, Бог ніби звільняє місце, позаяк спершу все заповнене Ним єдиним. Потому Бог випромінює Себé із Сéбе назовні. Ця еманація, утворена поблизу центру, на периферії набуває нижчих форм буття, оце і є сотворений світ.

— Послухайте, — сказав я, — адже ваша Зірка і є літера "юд"!

— Звичайно, — відповів Галкін.

Вірш, про який ідеться, російською відтворила Анна Ахматова. Однак, як згадує Ванєєв, їдишем він звучить більш мужньо, і Галкін, переповідаючи його без рими, передав вірш ближче до оригіналу. Він казав: "Ця зірка для мене коштовна / заради чистоти її вогню, / заради того, що світло саме по собі чудесне, / і ще заради того, що все осяяння свого вогню / у собі самій, як в єдиній краплині, вміщує вона". Закінчивши читання і переказ, Галкін зізнався, що написав цей вірш під впливом почуття заздрості до вірша Інокентія Анненського: "Среди миров мерцающих светил / Одной звезды я повторяю имя".

Важливі коментарі до віршів Галкіна продовжують часом виникати несподівано, ніби із небуття. У Нью-Йорку 2005-го р. вийшла книга спогадів небіжчика, любавицького равина Йосипа Немотіна "Де ця вулиця, де цей будинок". У ній автор згадує розповідь Галкіна про те, як щасливий поет у 30-і роки приїхав до рідного Рогачева з новеньким орденом. Орденоносця урочисто зустрічали й вітали всі, крім батька. Коли ж син із батьком лишилися наодинці, згадував Галкін, батько, вказуючи на орден, сказав: "Синку, ти, мабуть, робиш талановиту роботу, але твоя робота — це "Авойде зоре" (чужа робота). Цей вираз івритом, власне, означає ідолопоклонство. Цілковито зрозуміти всю серйозність слів батька може лише той, хто почує ці давньоєврейські слова у фразі, мовленій їдишем.

Продовження цитати з Іцика Манґера: "Ти бачив, як реабілітували твоїх страчених товаришів. Ти бачив мумію вбивці у скляному гробі в Кремлі. І твоє серце не витримало. Спілка письменників СРСР підготувала твоє поховання. Подейкують, було багато вінків. Серед них — навіть один із єврейськими літерами. Ці єврейські літери були, мабуть, найсумнішими з усіх, що тебе проводжали. Вони мовчки ковтали сльози і навіть не подивилися на парадну кирилицю". *(За мотивами статті Л. Кациса, ж-л "Лехаїм", №3, 2006 р.)*

З МИНУВШИНИ

На батькових вустах для всіх благословення,
У батькових очах – зелена сутінь-тло.
За скутістю шибок – сам Бог – напевно, Він є,
Хто пучкою протер змертвіле зимне скло.
А небо двійко зір – дві голки – прокололи,
Посріблений листок – ти, жабко, не пручайсь!
На скатертині сніг. Мерщій усі до столу!
Святий суботній хліб вже куштувати час.

1920

* * *

Не бійсь, брунатненьке телятко,
Це тільки я.
Ляж, ляж, не бійсь.
Іще тремкі в суглобах ноженята,
Неначе вранці
Стебла трав,
Що струшують росу.
На кожен рух не нашорошуй вушка –
Ляж, ляж, не бійсь –
Це просто я беру тебе на руки…

Не понесу тебе
Подалі звідси,
Не зможу, сонечко,
І зрушить з місця:
Ти білим горлечком
На мотузок
Щонайміцніш прив'язане
Аж за отой бузок.
Хто його зна,
Хто прив'язав, припнув отут, у місті?!

Я під твої безтямні жовті вії заглядаю,
Коли сахаєшся і все тремтиш.
Лежи собі, лежи –
На шийці зашморга послаблю лиш –
Чи зможу визволити, як гадаєш?

Чим я тобі зараджу в горі?
А день триває,
А промінь обпікає,
І тінь твоя все менша зростом...
Телятко, я вже йду, я поряд,
Беру тебе на руки просто...

1921

* * *

Чорні кру́ки на білих березах
Посідали, їх тут тисячі;
З чорних крил потаємну загрозу
Ніби трусять, німі сіячі...

Задивлені увись,
Куди цівками з коминів
Цупкі дими знялись
У холод знерухомлений.

Це на гіллі – хто зна –
Та чорна безліч кру́ків –
Сторожа мовчазна
Чи вранішні перуки?

1921

УРОЖАЙ

Ця моя пісня – радісна дивно,
Звістка у ній, все нова у віках:
Золотоколос тримає людина,
Він ваговито бринить у руках.

Щиро й щасливо душа селянина
Дякує щедрій землі над усе;
Наче колосся зелена стеблина,
Він золотаву хлібину несе.

Стиглих ланів настовбурчена вовна,
Первісно чиста, рясна ковила,

Соку і сяйва до вихлюпу повна,
Благословляє людину й вола.

Ще із весни замуроване в льосі,
Там досхочу напилося зерно.
І, наче яблуні золотокосі,
Вгору підносить плодів знамено.

Хай же і діти, ніколи не спивши
Ані образ, ні гірко́ти отрут,
Рідну цю землю лиш потом скропивши,
Теж пам'ятають про вдячність і труд.
1924

ЗИМОВЕ СВІТАННЯ

У двійка сивих голубів очей круглиться жар,
В піддашші-схованці для двох до ранку стигне жах.

Розвиднюється. Рве птахів із клітки злетна мить.
Червоне сонце білий дах і клітку золотить.

Розвиднюється. Голубів виманює світання.
Палає сонце, сяє дах, в блакиті простір тане.

О руки, клітку розчахніть – і дивна ця блакить
Стрімким морозяним вогнем хай зір заполони́ть.

Дам оксамитним голубам не дах – небесний дім,
Де синь, і сонце, і мороз, і оксамитний дим.
1924

МІЙ ДІМ

1.

Дитячими очима

Шибки́ перехняблені, струхла долівка,
Дах – очеретяна потерть і цвіль –
Гострий мій щем, бо моя це домівка,
Пі́сні моєї сьогоднішній біль.

Визріла пісня, з роками змужніла,
Довго до блиску її начищав,
Пив із дитинства, аби обважніло
Слово, яким рід мене причащав.

Все, що хлоп'ячі побачили очі,
Надбане, сховане у глибині,
Хай променить, веселково хлюпоче,
Сонячним човником лине мені...

2.

Перший політ

Сріблясто-біляві тендітні берези,
Верста за верстою – крізь простір доби –
Ріки́ зупиняють занесене лезо
Суворі й кремезні старезні дуби.

Простився з рікою, та не відпускає
Єдиний Дніпро, з малолітства близький,
Хоч сум за домівкою серце стискає,
Як люстро, загнуздане в шпарі гірській.

Найперш мене вразили в місті нежданім,
У Києві, що обійнявся з Дніпром,
Ці сонячні зливи у вінцях майданів
І люду на площах упевнений крок.

Розгублений погляд зашпортався в русі
Авто і трамваїв у димі й вогні.
Он бачу Шевченка – у шапці, в кожусі –
Заквітчаний образ в чиємусь вікні.

Поет і художник, мені він відомий –
Читав, бо в самого тремтів у руках
Папір, що його фарбував несвідомо...
Ось він коло мене –ба ні, у віках.

Тарасе Шевченку, – я родом не звідси,
То вже прихисти – хай тут не пропаду.
Як ти колись, маю сорочку із ситцю,
Струнку і нестримну хлоп'ячу ходу.

Й мені, як тобі, заборонено вдома, –
Вважає рідня за смертельний мій гріх,
Що вдень і вночі потаємно, судомно
Брудню я папір – адже білий, як сніг.

Дім коло Дніпра я, Дніпрова дитина,
Отим зруйнував, що його змалював.
Повстала в мені моя рідна хатина,
Юнацький мій дух на шляхи полював.

Як пам'ять років, як дитинства тривання,
Як щастя дитячих моїх поривань,–
Та хижка, та вуличка в сниві і твані,
Де я прокидаюсь – і дякую вам.

Спритнішаю, прагну до столу, до справи –
Жахаються очі, й коліна тремкі:
Я змішую фарби, мов змінюю страви,
І пензлики-пера світають, стрімкі.

Для тебе, для нього, для будь-кого в світі,
Для спільної справи малих і старих
Я вранішнім співом пробуджую віти,
Березове срібло з-під сонячних стріх.

3.
Тато

Тепера мій тато від старості гнеться,
З покарами долі не стане на герць.
Ось-ось він крізь сльози болюче всміхнеться,
Прикриє повіки й промовить: кінець!..

А був же мій тато ставним і високим,
Кремезним, як дуб, що у гаї – один,
Стрімким, відчайдушним і гордим, як сокіл,
Мав плечі утричі і шию, мов дзвін.

Мов стовбур з корінням гілля вузлувате,
Плекав дитинчата у плетиві віт;
Як гордо виходив на вулицю тато,
Як хатній суворо утримував світ.

У серці кипіли всесвітні турботи,
Хай тиждень буденним буттям загнива,
Та усмішка квітла заради суботи
На спогад біблійний чи інші дива.

Був тато оцінником з лісоторгівлі,
Тренованим оком він бачив наскрізь,
Якому з дерев розгалужувать гілля,
Яке на селянський вантажити віз.

За мертвих не мав дерева́ і колоди –
Були це неначе молодші брати.
О, як вигравала, цвіла їхня врода,
І краяли серце, як час полягти.

Тамуючи біль і спокуси свідомо,
Він зрідка навідувавсь гостем до них –
По шафу, по столик, як голодно вдома…
Та довго додому потрапить не міг.

Скрутили і тата літа-поторочі,
Мотуззям на шиї – жилаві роки,
Лиш остраху чорного сповнені очі,
Не сяють їм більше над лісом зірки.

Тепер він – охайний посріблений старець,
Березовий стовбур, січневий синець…
Ось-ось він сльозиною усміх затьмарить,
Прикриє повіки, промовить: кінець!..

4.

Мама

Ні, маму любити – не треба вмовляти,
Бо мати – найбільша скарбниця душі.
Це смак молока на губах немовляти,
Це захист від кашлю, що горло здушив.

Дитя, наче пучка, хоча їх десяток,
Та кожне для мами найвдалішим є;

А мама, мов завжди умита до свята,
І сяйвом зубів та очей виграє.

Народжена в простій селянській родині,
Босоніж попестила землю сповна.
Брати її й сестри в селі і донині,
Там часточку серця лишила й вона.

Батьки і діди – чималенька вервечка,
Цілі́ покоління – самі селюки.
Так само, коли вже обсіла малеча,
Як в селах, вона запинала хустки.

Із татом у місті так само затята,
Сварив її тато, було, та дарма:
“Яка ж ти, селючко моя, скупувата,
Хоч діти зростають, ума все нема.

Субота чи свято – ніяк не спочинеш,
Із ранку до ночі паруєш, димиш,
То вдосвіта тісто із дріжджами вчиниш…
Чи дьоготь, чи брагу, чи хустку – облиш.

Чи я тебе витяг з ковальського горна,
Чи досі до міста не звикла, чужа?”
У маминім погляді – усмішка чорна,
До праці голодна, як лезо ножа.

Колодязь, колеса – селюччині друзі,
Їй в затінку призьби у спеку – село.
Вночі стільки сліз проливалося в тузі,
Але про повернення слів не було.

Жила вона в місті, як жертва закута,
Ще й борозни світлі на шиї й руках;
Село їй у спогадах – вічна спокута,
За возом злітаючий зранений птах…

Так дні їй минали і серце трудили,
Спроквóла сукалась мотузка буття,
Та жевріла вперто у серці надія,
Що діти і муж дійдуть все ж до путтят…

Селом марить мама, тихенька і схудла,
Завіяли зморшки їй срібні дими.
Ще пíтьму світання підважує трудно,
Чатує: листами повернемось ми.

Я знаю, що ледь розбереться у знаках,
Та душу звіряю тим щирим листам,
Вона ж цілуватиме списаний аркуш
І серцем збагне, що написано там.

Не втомляться хай, не лінуються пальці,
В яких по папері перо шарудить,
І прийде полегша на власні бувальці,
Як зможу для мами рядки ці зродить.

Я бачу мамуню – таку, як раніше,
На кручі Дніпровій, що тоне в садах:
Як перший промінчик лелітку наниже,
Вже знову із міста мене вигляда.

Для когось я гість, а для мами – розрада
(Роки у розлуці минуть, як манá).
За всю Україну молитиме радо,
Бо в нас Україна, як мама, – одна.

1925

5.

У поїзді

Щоразу, як ляжу я спати,
Жахи настовбурчують патли,
Пантрують на мене з-за вікон –
Коли ж замикатися звикну я!
Та не крадії то зловісні,
Не нишпорок очі зловмисні, –
Зринає дитинство з-за обрію,
Як спати у поїзді спробую.

П’ятнадцять… Усі їхні дати
Щорічні я мушу згадати,
Зі спогадом спогад порівнюю,
Поки за поріг не поринув я.
Та замість дитинного раю
У прикрощі вперто пірнаю.
Крізь марень розпливчасті плями
Дім блимає там, за полями, –

Той, звідки в незміряній тузі
Мене проводжала матуся.
Крізь біль її – шлях мій найліпший,
А борозни смутку все глибшають…
Прощалась, казала: “Бог знає,
Коли ти зустрінешся з нами.
Ну, синку…” – скропила сльозами:
Хоча б на листи не лінуйся!

За серце я – болем зайшлося,
Бо щемне матусине й досі:
“Ну, синку…” – і натяк сестринський,
Що, може, ми вже й не зустрінемось…
Що їм у ту далеч кричу я?
Вона ж навіть їх вже не чує,
Зриваючись – діти є діти –
До кожного потягу бігти.

Щоразу, як ляжу я спати,
Жахи настовбурчують патли
З патьоків заплаканих вікон –
Коли запинати їх звикну я!
То не крадії, не грабіжники –
Є захід на тих запобіжний.
Цей поїзд, як жах мій нестерпний,
Прямує до станції “Серце”.

1934

6.

Про смерть батька

Дорогий, рідний, любий мій брате!
Як тобі опишу чи змовчу –
Величезна і болісна втрата,
Все одно б ти пізніше почув.

Десять нас було в батьковій хаті –
П’ять братів і ще стільки ж сестер.
Наймолодший не зміг написати:
Ти найстарший в сім’ї відтепер.

Другим був після тебе я, брате,
Тихий, лагідний, зрідка всміхавсь.
Поготів у дитя вже не грати –
Біль оцей приголомшує нас.

Намагаюсь між люди я вдати
Певність батькову і прямоту,
Але мушу зізнатися, брате:
Наче полами порох мету.

Як гадаєш, вона, наша мама,
Постарішавши майже за мить,
Не впаде у ту яму так само,
Їй та сама сурма не сурмить?

Зустрічаю пів міста знайомих:
Як ся маю? Чи їм невтямки?
Хочу я нагадати при цьому
Наші спільні юнацькі роки.

Дорогий, любий брате, озвися!
Наша мама недужа й стара.
Хай востаннє їй усмішка збли́сне.
Приїзди, бо давно вже пора!

1929

ГЛИБОКА ЯМА,
ЧЕРВОНА ГЛИНА

Глибока яма, червона глина –
Не дім однині, а домовина.

Весна скипіла буянням саду,
Птахи – у вирій, мов листопади.
Зима насипала сніги вночі,
У них розквітли вітрів плачі.

Дім розпанахано, де жив мій рід –
Нарозпаш двері, нема воріт.
Заходь, грабіжнику і кат, до хати
Маленькі діти подобивати.

Ви, що повісили старих і кволих,
Чи шанували когось? Ніко́ли!
Глибока яма, червона глина.
Тепер не дім тут, а домовина.

І рік за роком з душею поряд
Той вигляд пустки, що сповнив погляд:
Така червона від крові глина,
Що й дім – розчахнута домовина.

Братів поскидано до ями-пустки,
Ви шаткували їх, немов капусту.
Ви дім позбавили і даху, й стріх,
Ви закололи батьків моїх.

Востаннє поглядом додому лину:
Глибока яма, червона глина.

Мойсей ХАЩЕВАТСЬКИЙ –
משה כאַשטשעוואַטסקי
(1897 – 1943)

Народився 30 січня 1897 року у Буках на Київщині. Окрім власних віршів, займався перекладами (з Байрона, Гейне, Руставелі, Лермонтова, Шевченка, Маяковського), писав прозу (зокрема, книгу про Ошера Шварцмана). Перший вірш він, студент Петроградського університету, опублікував 1918-го року. Першу поетичну збірку випустив 1924 року, а останню — того ж року, коли пішов добровольцем на фронт, де й загинув 17 лютого 1943 року.

ПАРТИЗАН ТАРАС

Спіймали. Руки вже скрутили.
І люттю офіцер пала…
А він знемігсь.
Немає сили.
І кров спливає із чола.
Подумав: смерть ще далеченько…
А як вмирать – то тільки раз…
Тут офіцер:
– Як звать?
– Шевченко!
– А як ім’я твоє?
– Тарас! –
Кат вражений!.. Він добре знає:
хоч не згубивсь Шевченка слід,
та все вмирає, все вмирає
й Шевченко – мертвий…
Стільки літ!
– А ти ж бо хто? Онук поета?.. –
Фашист питає у бійця…
Одвіт – немов удар багнета,
І офіцер змінивсь з лиця…
– Я сам поет… Лишив могилу…
Над мною вже не владен час:
за свій народ, Вітчизну милу –
на бій я вийшов проти вас!..

Чому ж мовчиш ти, осоруго?
Чому, як вкопаний, стоїш?
Чи смерть мені несеш, катюго?
Її зустрінеш ти скоріш!.. –
… І йдуть чутки по Україні:
з борів, з ярів, із хащ, узлісь –
весь повен не́нависті, нині
Тарас на бій виходить скрізь!
Уже не раз його ловили,
не раз котилась голова,
розстрілювали і палили…
Та він ізнову ожива!
І грозяну несе відплату
всім ворогам за дні скорбот…
А з ним – народ встає на ката…
Та він же сам і є – народ!

ПАМ'ЯТНИК ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ В ХАРКОВІ

I

Караюсь, мучуся... Але не каюсь!

Т.Г. Шевченко

Страждання й муки через край…
Дорога чесна за тобою,
І, як не мстився Миколай,
Не відступив ти з поля бою.

Той кат, неправди й зла льокай[1],
Сліпий, душив тебе пітьмою,
Та не впадав ти у відча́й
І до кінця не кинув зброю.

А нині бронзовий встаєш,
Перед тобою світ без меж,
І щастя-радість квітне всюди.

І всюди ти жаданий гість,
Тебе вітають щиро люди
З села й робочих передмість.

[1] — лакей

II

Ми просто йшли...
Т.Г. Шевченко

Ти просто йшов. І в злу годину
Ненависть лячно не таїв,
Словами ти вражав катів
І їхніх слуг юрбу незмінну.

Але й любов'ю ти горів,
Стрівав у го́рі Катерину
І за народ, за Україну,
Безсмертний, голову зложив.

І, на зорю йдучи велику,
Ці нероздільні почуття
Ти, як святиню, ніс довіку.

І входиш у нове життя
Ти з нами, рідний, нелукавий,
Увінчаний сіянням слави.

ЗЛИВА В ХАРКОВІ

Ще з вечора нагнало повно хмар,
Диха́ння вся земля затамувала,
І ніч хитав страшних громів удар,
І темінь блискавиця шматувала.

Настав потоп. І днини теплий згар
Із площ вода змиває, розбуяла,
І знов реве стихія небувала,
Й над нею вже людина не влада́р.

Світанок засинів на видноколі;
Будинків чорнота, дерева голі,
На всьому смутку голого печать, –

Немов усе провину чує в тому,
Що тут знялось у мороці густому,
Що зволило грозою правувать.

Рахіль КОРН – רחל קאָרן
(1898 – 1948)

Народилася 1898 року в селі Підлісках на Галичині. Спершу писала польською, потім перейшла на їдиш. Жила у Варшаві. Коли почалася Друга світова війна, втекла до Радянського Союзу. У 1948 році емігрувала до Канади. Померла у Монреалі 1948-го р.

ТОБІ

Проростаю тобою, мов грозою земля навесні,
І здійма білий день
Кронам перше твоє дієслово,
Мов нектар з вуст квітучих спиває бджола.

Це тобі – я краплина у зливі хвилин,
У колоссі пшеничнім – зернина,
Я пірнаю надією в зеленоплин,
На лискучу підлогу – клечанням.

Мої віддані пальці тамують утому твою,
Наче глиця медова.
Дні мої і роки –
Ніби луки під любу ходу,
Там для тебе любисток духмяний
Вщерть наллято коханням,
Мій любий.

ДОЩ УЛІТКУ

Мов дівки́, що заси́ділись в жданках, присмучені,
Ниви, стиглі лани,
Зачекалися влітку женців на заручини,
Виглядають, та йдуть не вони,

А дощі із коханням набридливим.
Присоромлені зводяться очі
До серпневих небес –
Чом це юнь із блакить-дивиною
Під старечою сивиною
Ллє на поле перлинами смуток?

Бо вже час перший сніп обійняти коморам,
І коса́м гостролезим зблиснути стозоро,
Першим стати під сонячне благословення,
Відгукнутись на заклик до танцю весільного
Із достигло-брунатною повносилістю нив.

МАКОВА КВІТКА

Диким маком я квітла в пустелі,
Пурпурові пелю́стки
Колисали золо́чений келих,
Опій гірко-солодкий виплюскуючи.

Перехожий броньований
Мужністю зверхньої бронзи,
Бляшаними від спраги губами,
Спивши, келих розбив золотавий,
Де був опій солодко-гіркавий.

Ізі ХАРИК – איזי כאריק
(1898 – 1937)

Народився 17 листопада 1898 року у білоруському містечку Зембіні. 1919-го р. пішов добровольцем до Червоної армії. До єврейської поезії увійшов просто з фронтів Громадянської війни, несміливо і невпевнено, боячись навіть поставити власне прізвище під першим віршем. У 1921 – 1923 рр. навчався у Вищому літературно-художньому інституті ім. Брюсова. Друкувався з 1920 р. Перша збірка віршів “Трепет” (1922) вийшла під псевдонімом А. Зембін. Пройшло півтора десятиріччя, і його творчість була високо поцінована, у тому числі – суворим критиком Литваковим і, що важливіше, – самим Соломоном Міхоелсом. У кращих поемах і віршах Х. з великою художньою силою втілені теми Громадянської війни, культурної революції і перебудови побуту в єврейському містечку: поеми “Мінські болота” (1925), “Душею й тілом” (1928), “Хліб” (1930) тощо. Поезія Х. насичена мотивами народних пісень – єврейських і білоруських. Усе це не врятувало видатного єврейського поета, члена уряду Білорусії: влітку 1937 року він був заарештований і розстріляний у грудні того самого трагічного року.

* * *

За десять поколінь кричу звідсіль,
Я, одинадцяте, кричу правдиво:
Хоч затужáвіли кістки в пошерхлу сіль,
Та дійсності не проминає диво!

Не відлітає літа любий птах,
І день завжди у сонця на сторожі,
Я тугу затискаю в кулаках,
Пил давнини чолá не запорошить.

Не хочеш – не вінчай мою главу
Короною, що виткана з проміння, –
Я був колись, і знову я живу
Любов’ю, болем, змінами і вмінням.

Для тебе козенятко я – і все,
Я сам так думав, не відчув допоки,
Як доглибинно кров моя несе
Той спогад про двох крил моїх неспокій.

Проходжу повз руїни кам'яні,
Крізь порох я долаю кілометри
І знаю, що судилося мені
На цій землі, не доспівавши, вмерти.

Але ще задивляюсь в далину:
Не відлітає літа птах співочий.
До нього звідси руку простягну:
– Крилатий друже, я з тобою хочу!

Жовтень 1925

МІНСЬКІ БОЛОТА

Поема

Оповідь перша

1

Горді вулиці пасуть на околицях – провулки,
В них низесенькі хатки́ – баранці з гірських отар.
Мінськ їх геть усі забув, поспішає не на гульки,
Бо ведуть усі путі повз провулки на базар.

І вгорі, і в глибині, в теплій твані, мов у ванні,
Дерев'яні хи́жки ледь втраплять місту на гачок.
Даленіють край доріг щонайкращі сподівання,
Серце стислось не одне, мов дитячий кулачок.

Не насаджував дерев я у жоднім мінськім парку,
Голий, кволий у пилюці бо́втаюсь отут давно.
Тож стискають кулаки парубота і підстарки,
Як час від часу мимохіть блимнуть у вікно.

Заповзає зненавида в кожну шпарку мозку,
Штрикає у серце лють хижим гостряком…
– –

А дітлахи вовтузяться у пилюці ко́взкій,
Очі засипаючи собі брудним піском.

2

Рубанок з дошкою в комі́рці бореться,
Машинка швейна з ним не наговориться.

Нема коли й перепочить машинці і рубанку,
Бо слід стругати і строчить від ночі до світанку.

У хижках дерев'яних тих пітьма на очі тисне,
У хижках дерев'яних тих не спочиває пісня.

Не муляй муляру, саман, шевцеві – дратва й шило,
А пісня здійметься сама, перелетить вершину:

Ай-ай-ай-ай, куди нам без сльози?
Як потяг, пі́сне, одвези і привези, –

І день і ніч, відома річ, котіться, тижні, в простір,
Подібні й ми, потрібні ми – ремісники ми прості.

3

Зростати Піні, як і іншим, мулько,
Не вельми бо плодючий мінський ґрунт.
Хто донесе до скорчених провулків
Жахливе і знадливе слово "Бунд"?

Все тяжчі дні. Вночі у мами й тата
Жорсткі під головами п'ястуки.
Хоч світло близько – звідси не дістати,
Хіба чимшвидше з міста навтьоки.

Мінськ… Білорусь, тужлива удовиця…
Покірний біль в долонях жебраків…
Нащо тобі пихаті кам'яниці,
Як в льосі ти знайшовся у батьків?!

4

Буває добре хоч вночі,
Як зморені поснуть у хаті,
А тиша викраде ключі
Від снів, перетрусивши шмаття.

Тікає, бо бере мандраж,
Майне в провулку – і немає…
– А ось і я, я спокій ваш,
Забудьмо все, бо все минає.

Гіркі турботи, клопіт свій
Віддайте – прихоплю у втечі, –
Пекучий ненависний біль,
Що крає серце й горбить плечі.

І несподівано – невже? –
Я схоплююсь, кричу: – Доволі!
Навіщо світло нам чуже,
Що нам до свят не наших вулиць?..

Найвище сяйво гендлярів,
Пихаті ситі кам'яниці?
Чи доти зріє цей нарив,
Допоки ми німі і ниці?..

Багном лайливим обпекти
Шибки у затишних господах…
- –
Тоді поквапливо втекти,
За рогом стишуючи подих…

5

В старих крамницях вивіски ошатні,
Що ситість обіцяють благодатну.
Мерщій, мерщій! Тут золото дешеве!
На дармівщину купите де ще ви?

Підноситься умить щоденний виторг,
Вже крамарям нема коли і вийти, –
Що з того Піні – хижку підновити
Чи хвору матір витягнути звідти?

О, крізь вікно розгледиш гарні речі, –
Солодшає у роті з голоднечі.
Гей, хто там плаче? Вже й сміється ніби? –
Жінки́, жінки́! Беріть дешеву рибу!

Старі крамниці, вивіски – старіші,
Що ситість обіцяють – чимскоріше.
Ну, хто зада́рма хоче щире злото –
Хліб і до хліба – напихайте рота!..

6

Благословили Мінськ “будинки” гарні,
Де вхід червоним ліхтарем горить давно,
Вночі, як вдень, там не вщухає гамір,
Рікою ллються пиво та вино.

Коли суботній день вшановує все місто,
З тих вікон викликами – зблиски навісні.
Гадає Піня: чи оце навмисно –
Цей дім, де дим розгойдує пісні...

І рветься серце, кров нуртує в жилах,
Мов хоче самоту перемолоть.
Субота... Всі провулки спорожніли,
Дівчата ваблять... скреслу кров і плоть.

Йде геть юнак, той дім плює на нього,
І рветься вітер, що був трохи стих...
Для Бога сяє святом синагога,
Людину ж пригинає власний гріх...

Для чого в них ті банти і бретелі,
Оцінюючий погляд з-під повік, –
Така тобі постеле і в пустелі,
Хапай же щастя – чи не чоловік?..

О дівчино, дівча, сестрице про́ста,
З-за рогу, з хижки, з льоху – ще вірніш,
Бери у руки ніж сліпучо-гострий,
Занось найвище – й ріж!

Бери уламок скла, розжарений, тремтливий,
І круглим віршем викачай слівце
- – -

Й коли субота прийде справедлива,
Ним підпали жахливе світло це…

7

І добре Піні з бляшаного даху
Ронити розсип сміху з вишини.
Так прагне в небо – і немає стра́ху –
Спокійний день, вночі спокійні сни…

Гаряча бляха небом аж парує,
Так близько сонце – ось воно, бери.
А вулиця від заздрощів вирує,
І вивіски аж стогнуть – догори!

А крамарі́ від спритника малого
Хапаються за серце кожну мить,
В душі якраз плювати їм на нього –
Хоч він згорить, хоч звідти загримить.

Веселі Піні дах і власні кпини –
Із міста, з недолугих крамарів,
І дзвонить сонцем, і ніхто не спинить
Той на́спів, що у серці зазорів.

8

Дах вичахає. Зорям в небі зимно.
Їм наче сяйво міниться з лиця.
Розраджують вони вечірнім гімном
Натруджені і збуджені серця.

У м’язах день іще гуде на згадку,
Дах у світання снивами сплива…
І небожеві Піні рідний дядько
Щовечора одненької співа:

“Ми зречемося світу старого,
Навіть прах його струсимо з ніг…”
- – -
О, розвиднило б швидше дорогу,
Гарячково в майстерню б не біг!..

Страйк – і кров – повстає “Марсельєза”,
Зрозумійте: ми – не хробаки!
Всі, запалені нею, не щезнуть,
Їх Сибіри не вб’ють – навпаки!

Розчахнімо всі двері важезні –
І шубовснуть у безвість царки!..

Браття, стрімко долатимем з вами
Нам навічно довірений шлях.
– –
І щовечора пісня та са́ма,
І щовечора сяючий дах…

9

Тепер щоночі в мовчазній постелі,
Неначе вітер здалеку приніс, –
Кайдани дзвонять в крижаній пустелі,
І солоно мені від тамтих сліз…

Таке далеке, дуже і високе,
Мов оре велет сніжний переліг…
Хоч раз туди докинути би оком,
Зігріти хоч привітним словом їх…

О, як далеко, так далеко звідси
Землі тієї невгасимий вир,
Де цар старанно топче кожен відсвіт…
Та чую: плаче віхола – Сибір.

Оповідь друга

10

Стрілою зрине нам декрет залізний,
Серцями вхоплюєм слова вгорі
Оті: “Сьогодні – рано, завтра – пізно”.
Отож-бо, начувайтесь, крамарі́!

Вилуплюйте баньки́, бо хто не звик,
В чутках базарних жахом “отовариш”:
Гартує дні громами більшовик,
А кожен більшовик – то є товариш…

І я, хто злидні запивав плаче́м
Серед провулків мовчазних і кволих,
Гнилу солому відпихну плечем,
Переступлю – не зачеплю за сволок…

11

Ми кожен з Пінею провулок,
Де мешкали, облазили наскрізь,
І скрізь чутки знаходили притулок,
Без них уже в горлянку хліб не ліз.

Все на добро! Аж розпухають скроні,
А болю скрик прорветься залюбки.
Слова рясні вихаркуються з кров'ю,
І мимохіть стискаєш п'ястуки.

У дні важкі, в тяжкі роки голодні
Братів і друзів у кулак збирай,
Здіймайся, юносте! – бо від сьогодні
Стражданням – край і заніміннню – край!

Ти мусиш! Бо твій час надходить рвійний.
Буремна кров, любов'ю запалай!
Стій непорушно! Переборюй війни!
Терпіли доста, а віднині – край!

12

Все добре, що добре,
Чобіт важкий не відкинеш ти,
Що шибку переконав – доконав,
Добре – то й добре,
Та я б не сказав, –
Чобіт важкий пре у зал…
Щовечора лине у кожну щілину "Дубінушка",
Щодня і щоночі – "Інтернаціонал".

Високий дах підлогу склить,
Звисає вогко і нетривко…
Міг чи хотів – хапаєш мить:
Тепер весь світ – твоя домівка!

13

Збратавши нас, земля читати вчить,
І в тисяч п'ястуків – єдиний гімн і подих,
Декрет зринає і крилато мчить
По мінських пагорбах і по болотах...

І кожен з нас, у кому біль не вщух,
Хто працею набив собі оскому –
О, хай живе!
Знов – хай живе!
Ти чув? –
То вчи незвичне слово "раднаркоми".

І кожен з нас тепер не в самоті,
Бо тисячі голів – то грізна сила.
Об'єднані – ми, звісно, вже не ті,
Здається,
Й злидні вже
Життя зносило! –

14

У ті роки хто рації не мав!
Хто місто залишає, хто натомість...
І день жорству напохваті тримав,
А самота була, як непритомність...

На кожнім розі гасла майорять,
У кожнім домі смерть голодна диба.
У безвісті шукає брата брат,
Борюкаються всі заради хліба...

Чоло палає. Мозок напекло.
Так – смерть у двері грюкне з переляку.
І вулиця тремтить – катує зло
Всіх тих – чи тиф, чи голод, чи поляки...

Хіба назву́ тремтіння те – життям,
Придушене, порубане, оголене?..
Поляки – плюнь,
Денікін он, а там
Дощенту вижере цю землю голодом!

15

Ворина, що остання в плоті, –
Супроти скреготу зубів.
Що ще для зігрівання плоті?
Окраєць хлібний задубів.

Гори́, дими останнім смі́ттям,
Підпалюй будні і свята́.
Сувора юність – має сміти,
Щоб не прогаяти світань.

На кожній вулиці з-за рогу
Неспокій острахом зроста,
Б’ючи сполохано тривогу…
З Варшави котить чорна мста.

16

Сповите місто в чорноту страхіть,
У кожній шибі причаївся жах,
Здригнеться кожне серце мимохіть,
Хати́, як чорні привиди, біжать.

І цілий день останній броньовик
На Оршу чи Смоленськ безсило рвавсь.
Сахалось місто струсів вогневих:
В чиїх руках ми? Хто захопить нас?

А ворог вранці вигулькне якраз,
Плюватиметься: *хлопи* і *пся крев*!
Жахлива ця непевність повсякчас,
Ще трохи – й Мінськ нажаханий помре…

17

Мінськ бронепоїзд шле, там юнь гаряча,
І Піня з ними – ген у білий світ.
Ніхто не заспіває, не заплаче,
Зухвалим не змахне рукою вслід.

Все ширші навкруги фронтів загати,
Над Мінськом ледь не лусне неба міць.
Та мусиш йти. Нема куди вертати,
А тиша – як забракне куль в рушниць.

18

Не знає Піня, котру вже добу
Спить у сідлі, немов домівки спекавсь.
Мордований утомою, забув
Про пил,
Про дим,
Про те, що пряжить спека.

Поля спустіли. Лиш вряди́-годи́
Кінь копирсне копитом тихий вечір.
Ні хліба, ні соломи, ні води,
Хоч села виринають з порожнечі.

Покинуті руїни хуторів,
Аж на собі виносиш чад на шлях ти.
Молодший хто – світ за́ очі побрів –
Сховатись чи лягти під кулі шляхти.

Чи хутірець іще живий, чи ні?
Наморений, клепаєш у ворота:
– Товаришу! Браточку! Відчини!
Червоний я! Боєць такої роти!

19

Ні, не герой, не велет об'явився,
Кістки́ – не лати, шкіра – не броня.
Юнак в юначі очі задивився,
Сам заморився і загнав коня…

Ніч літом душу повнить підсвідомо,
Відгонить глиця медом гаряче.
Ніхто не зна, чи вернеться додому…
Варшаву видно?
                Глянь через плече!

А заспіваймо! Хай ця нічка лусне,
Хай обважніла тиша заяскрить,
І гупнуть копита́ об землю тлусто,
Гойдне юнацьку кров останній скрик…

Чуй, во́роже, крізь спеку і розпуку,
Ти списом віддаль ви́міряти б міг…
Гарячу ніч наповнює неспокій,
І скрик проймає з голови до ніг…

20

Бере́зі[1] два береги з’єднує міст.
Спішать ескадрони – нарешті, де ж хвіст?

Он вершник останній стоптав спориші,
І крик одностайний:
– Гей, товариші!

І міст обломився – мов руки здійма
З води і волає: Ой, був, та нема!

А Мінськ уже поряд – та хто долетить?
Мій Мінську, з тобою знов буду за мить!

21

Писав я оце в білоруському лісі,
Що й нині на варті, ачей…
Чи й нині вогненним цілунком на лиця –
Безсонні безодні ночей?

Затихлі, заморені, рідні, спочиньте, –
Хто нині ваш сон вбереже?
Вітри та зірки́ – понад ваші ночівлі, –
Повідане мною – невже?

Хто впав нині тут – ані згадки, ні звуку,
Вже й рани піском затяглись…
Як кров, що пролита за тебе, провулки
Цівками стікатимуть, Мінськ…

1924

[1] ріка в Білорусії

Двойра ХОРОЛ – דבורה כאָראָל
(1898 – 1982)

Племінниця відомого письменника Давида Берґельсона народилася 1898 р. в Охрімові Київської губ. Жила в домі діда-лісоторговця. 14-и років переїхала до Києва, де закінчила гімназію, потому – університет, відділення природничих наук і педагогіки. До 1920 р. співробітничала з дитячими видавництвами. З 1928 р., після переїзду з Москви до Києва, працювала вчителькою на Подолі. Перша публікація з'явилася в журналі "Штерн" ("Зірка") у Москві. Остання прижиттєва публікація – 1961 р., часопис "Советіш Геймланд". Видавала переважно книжки для дітей. Померла в Москві 1982 р.

ЧАДРА

1.

Як босоніж, буває, пісками бреду
Під чадрою цікавих очей,
До пустельних пісень приладнаю ходу –
Легко й радо, хоч ноги пече.

Мже, через чадру на шляху забарюсь,
Дальній обрій пісок розгойда.
Як сновида, я пісні пустельній скорюсь,
І легка хода, як вода…

ДІМ

1.

Сиві сни вечорових хатин,
Дзвонить місяць між сніжних зірок.
Це мені так наврочує він –
Проти вітру пришвидшити крок.

Я проте йому віри не йму,
От і сон мій щоночі згаса.
Це безглуздя – але що йому,
Як марніє дівоча краса?

БІЛЯ МОРЯ

4.

Ген вздовж моря стежки розпросторюю,
Ген піснями я берег виорюю.

Шлях заплутує хмари і води ці,
Ніби світ розгойдався на гойдалці.

Чайки струшують з хмар білий сніг,
І до неба росте мій співочий сміх.

Ген вздовж моря стежки розпросторені,
Ген піснями шукаю пракорені…

ЮДИКА (Єгудит ЦИГ-ЖАФЕР) –
יודיקע
(1898 – після 1966)

Народилася 7 липня 1898 року у Литві. Ще дитиною потрапила до Лондона, виховувалась у брата у Франкфурті-на-Майні, а під час Першої світової війни поневірялась у Швеції, Фінляндії, звідки потрапила до Москви, потім — до Харкова та Катеринослава. Там увійшла до кола молодих їдишістських літераторів — Переца Маркіша, Хани Левиної, Шмуеля Росина. Потім вона опинилася в Ростові, де захворіла на тиф; після одужання знову потрапила до Москви, до 1922 року мешкала у Стокгольмі і, нарешті, повернулася на батьківщину, до литовського містечка Гордж. Увесь цей час працювала то вчителькою, то кравчинею, а головне, писала і друкувала вірші, які, за свідоцтвом Гірша Блоштейна, були "свіжі, молоді, образні, оригінальні". 1929 року емігрувала до Канади, потім — до США, де й загубилися її сліди. У вересні 1966 року вона була ще жива. Померла у злиднях, всіма забута, ніхто не знає, де й коли.

НУ, ЛЮБИЙ, СКАЖИ!

Скажи, чи в око я тобі не впала?
Тоді ходімо в парі!
Я, мов дитина, я мала́ і мила,
Вгорнула тіло в шкуру крокодила,
Ковзким зміїним лоскотінням млосним
Вінок холоне на моїм волоссі –
Чи роль зіграти цю мені вдалося?
Чи ще колись благословить весняний вітер
Одвічну пристрасть,
Вічне материнство? –
Всі всесвіти мені малі
На весняній землі.

Я посестра весни цієї миті
І літа висвяченого,
І небесної блакиті,
І сяйва місячного,
Що вічністю розкинулось вогнистою.
Як потаємно люблять ся світи! –
Як я і ти.
Наснажуєш в мені земне, мій брате,
Сьогодні й завтра – вічний скарб і вічна втрата.
Скажи мені: “Ти, щастя моє, звідки?”
Скажи мені: “Моя ти радосте без краю!”
Скажи мені: “Не в’янь, весняна квітко!”
Ні, імені мені немає.

Йосип ПАПЕРНІКОВ – יוסף פּאַפּערניקאָוו (1899 – 1993)

Йосип Паперніков народився 1899 року у Варшаві. Навчавсь у хедері, нетривалий час — у російській гімназії, у 1909 — 1914 рр. був співаком у Варшавській хоральній синагозі по вул. Тломацькій. У роки І Світової війни опинився в Литві на окупованій німцями території і був мобілізований до примусової праці. Після війни повернувся до Варшави, а 1924 року переїхав до Ерец-Ісраелю, де став першим їдишським поетом, боровся за розвиток їдишської літератури і за рівність їдишу з івритом. З юності був пов'язаний із сіонізмом і робітничим рухом, тому вважав себе поетом трудового Ізраїлю (і став ним). Дебютував поемою "Дос фелд" ("Поле", 1918) в альманасі "Їдишер замбліхер" ("Єврейське зібрання"), публікував ліричні та революційні вірші у Польщі, США, Франції, Ізраїлі. З 1948 р. — автор і співробітник газети "Лецте наєс" ("Останні новини"). Поряд із віршами писав начерки. Перша книга віршів, "Ін зунікн ланд" ("На сонячній землі") побачила світ 1927-го р. у Варшаві. Потому оприлюднив близько 20 поетичних збірок — головним чином в Ізраїлі. Найсуттєвіші з них — підсумкові: "Геклібене лідер" ("Вибрані пісні", Нью-Йорк, 1948); "Дос ланд фун цвейтн брейшіс" ("Країна другого творення", Тель-Авів, 1954, 1964); "Ін ліхт фун фарґанґ" ("У світлі минулого", Тель-Авів, 1969) та "Ін вайсн елтер" ("У білій старості", Тель-Авів, 1976). Основна їхня тема — духовне відродження Ізраїлю, його неповторна краса. Автор незрідка сам писав мелодії до своїх віршів. Уперше переклав їдишем вірші Єсеніна (чи не раніше за Мані Лейба). Виступав із доповідями про їдишську поезію у країнах Європи та Америки. Помер у Тель-Авіві 1993 р.

ДОРОГА ДОДОМУ

Хай щонайдужче дерево струснеш,
А яблуко впаде якраз під ним.
Подаленівши в тузі, врешті все ж
Дорога приведе у рідний дім.

Коріння й віти вітерець майбуть
Єднає в наше древо родове.
Хай хоч пройдисвітом останнім будь,
Глибоко в серці рідний дім живе.

ДІМ, ДЕ МОЯ КОЛИСКА

Пригадую дім, що над ним небо запнуте млою свинцевою,
І гайвороння кружляє так, немов заглядає в лице мені.
Птахи полохливі, їх доля пташат непокоїть
У гніздах між крон, покорчених примхою неба якоюсь...

Я, дім пригадавши, почув: виє вітер, як вовк зголоднілий,
Собаки захрипли брехати, ланцюг обірвати безсилі,
Ворота і двері замка́ми збентежено клацнуть:
Далеко ще ніч, та нехай не заскочить зненацька.

Як дім пригадаю, кров стигне у жилах зловісно,
Неначе блукаю замерзлим засніженим лісом.
Як дім пригадаю – пірнаю із юності в старість,
Неначе в дитинства, щоб грати, життя не зосталось.

ДО ЗЕМЛІ МОГО ДИТИНСТВА

О земле польська! Батьківщино зненавид!
Мов опік, у моїх кривавих ранах – польський слід;
Я твій громадянин; єврейський рід мій звик
Корінням всотувати тут отруйний сік.

О земле сліз, де, що не спогад, то все гірший біль,
Дитячу волю спив з твоїх я підневільних піль;
Та навіть на єврейський слід ніде в блуканнях не набрів,
Лиш погляд де-не-де впаде на занапащені уламки брил.

“Моя вітчизно”, – кличу я, й луна бринить чужа,
Йде поза шкірою мороз, мов лахи – як олжа.
І, даленіючу все більш, колиску не знайти,
Запізно для моїх благань про сни безхмарні ті.

О батьківщино! Вже роки, як я тобі чужак,
Але душі все не звільнить липкий тремтячий жах,
Крізь віддаль – спомин навздогін поси́вілих нещасть,
І *власні* кру́ки, як думки, видзьобують мій час.

Красою Польща полонить, смарагдом листя й трав,
Та чом я, твій громадянин, без громадянських прав?
І той, і той громадянин – ворожі два світи.
Чекаю: гідність віднайти чи здатна знову ти?

ШЛЯХ КРІЗЬ ПУСТЕЛЮ

До тебе крізь пустелю без доріг
Плуганиться вервечка днів моїх –
Верблюди з вантажем скарбів моєї пізньої любові;

Сунь, суму каравaне й вершники журби,
Жбурляй сердечний біль у сонця пал нещадний,
Вдивляйся, смутку мій, в розжареність, аби
Угледіти хоч тінь у маренні піщанім.

Від спраги в горлі жерсть, у скроні стогне дзвін,
І обертом іде світила грізне око,
І тягне впасти, й не підводячись з колін,
Волати молитви у далечінь жорстоку.

До тебе крізь пустелю без доріг
Плуганиться вервечка днів моїх –
Верблюди з вантажем скарбів моєї пізньої любові.

СХОЖА НА ТЕБЕ

Сьогодні я зустрів на тебе схожу,
І серце – каменем у став – шубовсть,
Про тебе спогад збурив кров, стривожив,
Я спопелів – тріс́ок у ватрі брость.

Не знаю, скільки диво це тривало, –
За незнайомкою йшов назирці.
Вона, струнка, як лебідь, пропливала,
І тінь, як пісня, танула в ріці.

Та раптом – о недоленько моя ти! –
Враз обернулась, глянула – щоб щез,
Звеліла владно. Я лишивсь стояти,
Немов хазяйкою побитий пес.

Вона, як ти, за рогом зникла. Боже,
Ти хмарку розлучив із вітерцем.
В погорді гожа, так на тебе схожа
Поставою, появою, лицем…

МАМІ З ДОЧКОЮ

Дивлюсь на доню, струнку, тоненьку,
Дивлюсь на доню, а бачу неньку, –
Була так само весняна й мила
Та, що навік мене полонила.

Так, схожа, схожа й на тата доня,
Але я бачу, як на долоні,
Коли доньці́ заглядаю в очі,
Як мамин вогник у них тріпоче…

Це ж наша доня – та серце тисне,
Чи я це вкласти зумію в пісню,
Чи усміх викличе вона так само,
Як радий усміх твоєї мами?

– Так, доня схожа, але ж це звично, –
Ти усміхаєшся іронічно.
– Твої проникливі і щирі очі
Що приховати від мене хочуть?

Їй-бо, нічого, потверджу тільки,
З якого дерева зросла ця гілка.

ЗА ТЕБЕ ПРОШУ

ג

Собою Богу я не докучав,
Про тебе лиш нагадував Йому,
Щоб не карав безвинне це дівча,
Хай рани й сльози я собі візьму.

Без ліку молитов. Напевно, й Бог
Не в змозі стільки навіть врахувати.
Але, як чув мене, для нас обох
Її Ти, Боже, мусиш врятувати!

ПОМІЖ ЖИТТЯМ І СМЕРТЮ

א

Шпиталь. Хвороби. Влітку ночі нескінченні.
Жбурляють хвилі штормом безперервним
Твій вутлий човник в марення знічев'я,
Прикута бо до ліжка – до галери.

Шпиталь. Хвороба. Рани хрипко стогнуть.
Немає сну. В шторми весляр невмілий,
Крізь ніч ти кволий виглядаєш вогник –
Дня чи життя? Аби лиш не боліло!

ב

В шпитальнім сумі, в клініці жіночій,
В холодний зал вслухаєшся востаннє,
Новонародженим там сповивають очі,
Оплакуючи замість колисання.

Тут радість горлом рветься. Перегодом
Нове життя несуть додому мами.
А ти скрадаєшся, і чорним ходом,
Немов тавро, несеш свою нестяму.

ПОПІД ПОЛЬСЬКИМИ ДЕРЕВАМИ

Із-під польських дерев присоромлених
Більш не чути ні Мойше, ні Шлоймеле,
Весняни́ми чи сніжними ранками
Тут погратися більше нема кому.

Жодним словом єврейським не видзвенить
Дітлахів, у житті цім не визнаних –
Пустунів, чи пестунчиків, чи шибайголів –
Не героїв, а жертви цих польських полів.

Ці жало́бні дерева над Польщею
Смерть єврейських родин приголомшила,
Смерть містечок і вулиць руйнація,
Мертві діти, понищена нація.

Малюки із очима чорнющими,
Що і смерть неспроможна заплющити, –
В тих єврейських безоднях увічнене
Ненависне жахіття “коричневе”.

Езра ФІНІНБЕРГ – עזרא פֿינינבערג (1899 – 1946)

Народився 17 листопада 1899 року в Умані. Освіту здобував самоуком. Працював учителем. Друкувався з 1917 р. російською мовою, з 1920 – їдишем. Перші збірки “Подих” (1922), “Вірші” (1925) просякнуті песимізмом, перебувають під впливом символізму, який автор долає у збірках “Країна й любов” (1928), “Ранок року” (1929), “Бої тривають” (1930). Збірки “Інша земля” (1934), “Співучість” (1936) та “Лірика” (1940) – написані цілковито у дусі соцреалізму. 1941 року добровольцем пішов на фронт. У самому розпалі боїв – 27 лютого 1943 року – газета Єврейського Антифашистського комітету “Ейнікайт” друкує його поему “Мій рапорт”, поетичний звіт бійця з фронту. Переклав їдишем “Фауста” Ґете, “93-й рік” Ґюґо тощо. Фінінбергові, одному із засновників єврейської радянської літератури, пощастило: він пройшов усю війну й лишився живим, устиг видати ще дві збірки поезій – “З поля бою” (1945) та “У велетенському полум’ї” (1946), (навіть посмертно вийшло “Вибране”, 1948) – і не потрапити у лабети КГБ: встиг померти 22 листопада 1946 року. А в списках на арешт було і його ім’я.

НАНА

Нана мене тягне угору вгорі,
Нана до кіно затягнуть мене хоче.
На східцях внизу я, вона ж угорі,
Між нами вода, заболочче.
Ніч твоїм тілом розквітла, росте.
Питаєш, чи йду я.– Ти гнівна? Не рада? –
Та йду ж бо, іду, подивлюся на те,
Як летить Злодій з Багдада.
Ти сьогодні зі мною щось надто,– пусти!
Таке я побачив, таке я угледів –
Мого покоління трюк голосний
З Трипільських трагедій.
Я тихий, покірний і добрий такий.
Я прагну цих уст, що всміхаються хистко:

Я люблю твій малесенький мозок вузький,
Тендітна артистко.
У темряві вії цілую твої.
Нана, як прекрасно, що ми такі вільні! –
Багдад і моє покоління шумить,
Шумить в кінофільмі.
Додому проводжу тебе я. Шумить!
Нана, перестань: все пустуєш, пустуєш.
Моє покоління шумить уночі,
Невже ти не чуєш?
Не чуєш, Нана? До землі припади –
Там гомін, і грім, і могутні удари.
Той гомін із поля йде раптом сюди,
На нас, на нічні тротуари.
І сміється, сміється, сміється Нана. –
Нана, це той шум майорить, наче ватра!
З грюкотом двері беруть на замок,
Двері театра.
І ось уночі зостаюся я сам,
І розум горить мій в такім полум'янку!
Ходжу я, броджу я, блукаю десь там
До самого ранку.
Блукаю, де цегла, вітрини, сади,
Травнева ніч розцвіла божевільно.
І раптом я чую, мов хтось там летить
Трепетно – крильно.
Травнева ніч, майористий стяг,
І я, що стою, що замисливсь глибоко.
І жене, і летить, аж крила свистять,
Птах вірлоокий.
І враз чую кроки. На площі, ген там,
На самій на площі, де порожньо, голо,
Між ніччю й світанком іде там юнак –
В руках його молот.
Нана, як сіріє на площі навкруг!
Вже небо свій схід з берегів розкололо.
Нана, на коліна на площі стаю:
Йде юнак, що в руках його молот.

ПОБЛИЗУ КИЄВА

Як любо, як приємно, як ніжно зазвучало:
– Взято Ніжин!
Восени – київською весною пахнуть стало,
Київським бузком.
Вже близько Дарниця…
Від печалі звільнилось ти, серце, країно моя рідна,
Київські сади –
Уже ж їх видно мені, на високій горі он видно!
Як любо, як приємно, як ніжно зазвучало:
– Взято Ніжин!
І знов помчить до нашого міста-красеня
Кур'єрський потяг чуть світ.
І знов вільно
Одкрився перед нами і сяє весь світ.
Ще може бути нелегко нам, тяжко?
Поміж тіл, що падатимуть, там і моє тіло впаде.
Мої груди відкриті
Назустріч штику, назустріч мечу й вогняній
випадковості.
Але, товаришу,
Ось по той бік річки, я бачу,
Там, де Лавра золотом сяє,
Місто мені обіцяє
Достаток, і мужність, і вдачу.
Слухайте, слухайте! Слухайте!
На наших просторах пахне
Незабутніми веснами київських садів.
…Тобі, мій красень Києве, вороги викололи очі,
Взяли на шибеницю серед ночі.
І розіп'яли тебе, четвертували.
А ти живий. Ти єсть. Ти на своїй землі.
Високі твої гори. Високі пориви твої.
Ми лікуватимем тебе ніжно – як в рідній сім'ї.
І буде чути найдальшим світам,
Як ми відплатимо нашим ворогам.

Ти, Києве, зможеш встати, засвітитись,
Щоб в кожному куточку травинкою життя
підіймалось.
Ми поцілунками вилікуєм тебе від того, що сталось.
Як любо, як приємно, як ніжно зазвучало:
– Взято Ніжин!

Хана ЛЕВІНА – חנה לעװינע
(1900 – 1969)

Народилася 3 травня 1900 року у Катеринославі. Перші вірші Хани опублікував П. Маркіш у своїй збірці “Треп” (“Сходинки”) у тому ж таки Катеринославі 1920 року. Сама авторка на той час служила у Червоній армії. Х. Левіна все життя прожила у Харкові, там же була видрукувана й більшість її поетичних і прозових книг – ув оригіналі і в перекладах українською та російською. Померла 19 січня 1969 року.

ДІТИ ВУЛИЦІ

1.

Їх писки виграють нахабним зблиском,
І застережливо з-під вій –
Зась будь-кому повз них.
Їм притаманний потяг
До брязкалець червоних – за щокою
Ховають потай, наче міркування
В патлатих головах.

Цікаві їхні очка,
Немов блакитні м’ячики, стрибають.
Закасані рука́ва довгих роб
Їм сплескують щомить,
Мов грають в цурки-палки, –
Перегодом
Ховають груди й голови у них…
Хто зна,
Для них, можливо, в брязкальцях отих –
Найрадісніші чари –
Патлаті голови немиті їхні
Вигулькують по селах, по містечках,
І ті цяцьки́ – знамена й ордени.

Оце колись вночі
Притлумить мерехтливим снігом їх,
Незнаними сповивши пелюшками,
Що продрані на грудях не цяцьками,
А ножиком на йменння “фінка”…

2.

Громадяночка, немов перинка,
Напхана майном.
А ми по її пухких долоньках –
Дринком,
А ми на її пишнім бюсті
Верхи пострибаємо, хай скаже:
“Люблю”. –

Це не громадяночка – м’якенький іподром.
Що ж та громадяночка вичавила зверхньо,
Губки покрививши:
– Незугари!
Безбатченки, байстрюччя!
Розколошматили два клунки яблук,
Два клунки яблук,
Парфуми розлили.

Громадяночка, немов перинка,
Напхана майном.
А ми по її пухких долоньках –
Дрючком.
Здійнявся метушливий
Гурт хлоп’ячий,
Гурт занехаяних, охлялих мавп.
Щось-таки мавп’яче в руках рухливих,
Хапливе і щеняче у щоках.
Хатки́ містечка дивляться на них,
Жахаються, принишклі,
Бо трощать все, що трапиться навкруг,
Ті мавп’ячі кінцівки.
Та вечір гамівний
Сховає зграю в кошики гендлярські,
Мов степових вовків,

Бо ладен їм віддати хоч півхати,
Щоб вимити окропом воші й душі
З голів отих…

ЗБРОЯ

Звитяга на фронті – початок борні
З бідою, що тінню встає по війні,
І з вікон сліпих, і з потворних руїн,
Із попелу спалених мирних долин.

Звитяга на фронті – початок боїв
За те, щоб заплідненний лан зеленів,
Укрився хлібами від краю до краю –
Мов птиць золотавих спустилася зграя…

Звитяга на фронті – початок звитяг,
Що виведуть край наш на сонячний шлях,
Здолають незгоди, розвіють туман…
Та легко зростає хіба що бур’ян!

А ми – трудова, нездоланна родина –
Обпалюєм цеглу і місимо глину,
І піт наш і рук наших творчих тепло
Втіли́лись в бетон і в зелене зело.

Нехай же садів новосаджених парость,
Нехай же стіна, що мурується зараз,
І світло ліхтарне, й прокладений брук
Пишаються міццю гартованих рук!

Я втому забуду, я ніч недосплю,
Я навпіл насущний свій хліб розділю,
Щоб край мій укрився бетоном і сталлю,

Щоб села й міста його буйно зростали,–
І нині, – на фронті, товаришу, я:
Дерзання і витримка – зброя моя!

1944

МОЄ ГАЛЧЕНЯ

В моїй малій кімнатці завжди було безсонячно,
І все було навколо затьмарене й сумне.
Але знайшлось галчатко, моя смаглява донечка,
А з нею разом сонце з'явилось весняне́.

І стало раптом хороше, і затишно, і весело,
І променясті зайчики вистрибують щодня,
Бо у колисці кублиться, чорняве і малесеньке,
Моє галчатко крихітне, пухнасте пташеня.

А я своє малесеньке злякать боюся дотиком.
І так чогось і радісно, і боязко мені!
Немов до серця тягнеться воно гарячим ротиком,
Мого тепла шукаючи навіть уві сні.

1929

Іцик ФЕФЕР – איציק פעפער
(1900 – 1952)

Син меламеда з містечка Шполи на Київщині, автора віршів, написаних у стилі народної поезії, народився 23 вересня 1900 року. Одержав домашню освіту під керівництвом батька. Перші вірші типографського складача з'явилися в київській газеті, коли поетові було 19. На той час він уже встиг побувати в Бунді й стати комуністом, повоював, потрапив до рук денікінців і тільки дивом уник розстрілу. Дебютував у київській газеті "Комуністіше фон" ("Комуністичний прапор"), друкувався в періодиці. У Києві він потрапляє у товариство видатних літераторів, таких як Давид Берґельсон, Лейб Квітко, Давид Гофштейн. Став одним із керівників київської літературної групи "Відервукс" ("Паростки"), у видавництві якої побачила світ його перша збірка "Шпенер" ("Тріски", 1922). Багато років Ф. редагував літературно-художні журнали їдишем та брав активну участь у житті літературних спілок України та Москви. Був членом Президії та Правління СП СРСР. Твори Фефера неодноразово видавались у перекладах російською та українською. Був одним із найбільш політизованих єврейських письменників. Фефер як літератор був надзвичайно популярним, став одним із керівників Єврейського Антифашистського комітету. Влітку 1943 р. за дорученням радянського уряду разом із Міхоелсом здійснив поїздку до США, Канади, Мексики та Англії з метою збору коштів для Радянської армії. Партійність, віра в комуністичні ідеали і відданість існуючому режиму призвели до співробітництва із КДБ. Про зв'язки Фефера з КДБ знали (або здогадувались) інші члени ЄАКу, проте нічого від нього не приховували, вважаючи, що вся діяльність ЄАКу цілком спрямована на благо держави. Після розгрому ЄАКу та арешту (Ф. був заарештований одним із перших) він обмовляє не тільки товаришів по комітету, а й себе, співробітничаючи зі слідством і сподіваючись на особливе до себе ставлення. Тільки наприкінці судового процесу, коли звинувачені не визнали своєї провини і розповіли про методи, якими велося слідство, Ф. зрозумів, що і йому нема на що сподіватися, і відмовився від своїх свідчень.

Ф. разом з іншими діячами ЄАКу був розстріляний 12 серпня 1952 року.

ЗИМА

Зима та й зима – ой сніг! – та зима.
Як в тій хилитайці – в вагоні самі
На трухлій соломі
Я та китайці.
Китайці мовчать.
Стіни мовчать.
І я – з думками своїми:
За полями сумними десь рідне село,
Ворог за ним.
Сусід мій сопе і у себе щось ловить, –
Ой бруд-нечистота, ой людський бич!
А вітер в кутку, де лежу я,
А ніч!..
Переліски, поля.
У дикій грі
Сніг паде в круговітрі…
Хоч би тая станція виросла де
Та чаю нагріть!
Мчить він, потяг, мчить у снігах.
Як в тій хилитайці –
в вагоні самі
На трухлій соломі
Я та китайці.

ЖИТИ Б ВІЧНО

У весни я поспитаю:
скаже хай, чого тіка.
За потоками без краю
спішка вітряна така…
Літо плине: здоганяю.
– Що ти, літо, почекай!
Тільки ж літу те не в думці,
сонце капле, як той мед…
В поясі, в зеленій шумці
крутиться земля вперед.
Ще ж я в літа поспитаю:
скаже хай, чого тіка.

Липень був – як з водограю
дощ на сонці… поминай!
Осінь плине: здоганяю.
– Що ти, осінь, почекай!
Тільки ж осінь – де ти бачив,
щоб вона була в добрі?
Місяць в гаю сум позначив,
холод, зорі, вечори…
В осені я поспитаю:
скаже хай, чого тіка.
Бо щодня, як я світаю,
чути холоду рука.
А зима он: здоганяю.
– Що ти, зимо, почекай!
Та її ж ти не зупиниш –
диким огирем летить…
В полі двері не причиниш,
не зогрієшся й на мить.
У зими я поспитаю:
скаже хай, чого тіка.
А того, хоч сани маю,
а вже воза ти шукай.
Бо весна он: здоганяю. –
Що ти, весно, почекай!
Не чекає зміна зміну:
кожна зміст новий несе…
Ех, у нашу час-годину
жити б вічно – от і все.

ДАЙ РУКУ, КОХАНА

Дай руку, кохана, ходімо зо мною!
Розкрив усі двері сьогодні нам час,
Схвильовані хмари пливуть над юрбою,
Повітря синіє, чаруючи нас.

Дай руку, кохана, – і в далі прозорі,
Де в лю́дських алеях чудесна земля…

Як сяють на площах розсипані зорі,
Як небо прослалось на баштах Кремля!

Дай руку, кохана, прискорюймо кроки:
Весна переходить з двора до двора.
Хай знають бігучі, кипучі потоки,
Що ве́сну вітати прийшла нам пора.

Дай руку, кохана, біжімо, летімо,
На сонячні луки, в росисті гаї!
Там будем вітати піснями дзвінкими
Дуби, що вдягли вже убори свої.

ПЛИНУТЬ РАДІО

Плинуть радіо стомлені й стомлено виснуть дроти,
Вітер зросить збентежений гамір, гарячий,
незмінний.
Вже останній порожній трамвай прокотив за мости
і на вулицях темних зосталися ніч і небо камінне.

На стовпах над майданами виснуть холодні дроти,
за майданами ніч не знаходить знайомих кварталів.
Під гарматами місто. Місто лежить. Палають мости.
Мовчки вулиці закам’яніли і переляканo впали.

І ні варти. Ні кроку. Ні руху. Ні крику.
Ні людей, ані вершників. Тіней сполоханий біг.
Тільки вітер у двері захеканий стукає дико,
тільки п’яної ночі одча́й над подвір’ями темними ліг.

І далеко за містом, в долині лихій під горою,
Закривавлені рештки людей ще стріляють у ніч.
За темне сполохане місто полки та дивізії стали
до бою
і не знати, кому буде вранці привіту звільнений клич.

Розколото місто навпіл, і натроє, на десять частин
і чекає:
хто кого поборов? хто кого подолав? хто кого
полонив у ярах?

і кого нам чекати з долини, з вогню? – ти не
знаєш,
п'яна ноче, кому та про що сповіщатимуть завтра
дроти на кривавих стовпах?

Плинуть радіо стомлені й стомлено виснуть дроти,
Вітер зносить збентежений гамір, гарячий,
незмінний.
Вже останній порожній трамвай прокотив за мости,
і на вулицях темних лишилася ніч і небо камінне.

НІЧНА КАПЕЛА

Добре, – звівши сині шати,
горілиць на сіні спати
і в мовчанні серед ночі
небесам дивитись в очі.
Синь і даль небес великих!
ніч пісенна і весела!
і на всі свої музики
виграє нічна капела.

Даль дихає в полях безлюдних, –
Зашумить по всіх усюдах,
здіймуть в небо ближні клени
убрання́ своє зелене.
У лісах за передмістям
крутоне широким листям,
засвистять дуби зі скрипом,
уклонившись дужим липам, –
і пішли густи й шуміти,
як скрипки, здійнявши віти,
ніби флейти і тромбони,
ніби труби – вітрогони!..

Блиск прорізав тьму підсоння, –
кури порхають спросоння,
і пропелер, грати звичний,
ревом входить в гул музичний.
Кінь ірже на три дороги,

б’ється риба об пороги,
в барабани скель громохка
лава хвиль зі свистом тьохка,
і, надувши мідні губи,
вітер дме в гілля, як в труби.
На зелені спини схилам
повисає неба килим:
добре, – звівши сині шати,
горіли́ць на сіні спати!

Я на мить закрию очі,
птиця крилами тріпоче:
до кордону вершник мчиться,
кінь летить під ним, як птиця.

Тулиться юнак в алеї
До коханої своєї;
ранок, судячи по всьому,
радить їм іти додому.

Півень вигукнув картаво,
сходить сонце злотоглаво…
добрий день, скирти́ пахучі,
ближні луки, дальні кручі!

Отепер заснути можна:
ніч пройшла жива й тривожна.

* * *

Говорять – не трудно письменником стати:
Це – легше, ніж в небі зірки рахувати,
Це – легше, ніж бути розбійником лютим,
Це – легше стократ, як бухгалтером бути,
Говорять, талант – це собака-проноза,
Як вірші не вийдуть, то вийде хоч проза,
А проза не вийде, то вивезуть драми,
Не вивезуть драми – ізнову вірша́ми,
У рими не йдуть – то давай за новели,
Але ж і новели не клеються, леле!
Нічого це! Можна писати не згірше

Віршовану прозу і про́зові вірші.
Добро, коли маєш на геній мандата,
Не маєш – прохання ти можеш подати.
Кричать на бенкетах, над світом літають
І власні томища свої оправляють,
Що й далі продовжують швидко зростати…
Говорять – не трудно письменником стати.

1941

СКЛЯР

Рости все вище вгору
Жадає ліс сосновий,
Нових покрівель прагнуть
Зруйновані будови.

Порожні тужать гнізда
В журбі за голубами,
З шибками хочуть бути
Усі порожні рами.

Повільно скляр проходить
Серед домів розбитих,
І голова біліє
Акацією в квітах.

Повільно скляр проходить
Із склом своїм прозорим,
Малі й старі до себе
Його гукають хором.

– Заходьте, ребе Лейзер!
– Чекайте-но, зайду я!
– До нас бо, ребе Лейзер!
– Зайду, як час найду я!

Так ходить скляр по місту
Між тихими домами,
Аж поки із городів
Запахне тютюнами.

А скільки ж то ще треба
Шибок отих уставить,
Щоб дощ не йшов у хату,
Ні тихий вітер навіть!

Щоб злива та негода
Лишилися надворі.
Які думки́ в старого
Хороші та прозорі!

Хіба ж то личить місту,
Щоб жить без скла ясного!
Найкраще скло у світі
Припасене в старого.

Алмазом незрівнянним
Проходить він по ньому.
Склярам найважливіше –
Це скло, як нам відомо.

І в рамі спорожнілій
Шибки знов голубіють,
Малі радіють діти,
Батьки старі радіють.

Тепер, малята, стійте
Спокійно при вікні ви,
Вас пил уже не вкриє,
Химерник пустотливий.

Минулись дні розбоїв,
І неба синє око
Сіяти знову хоче
Спокійно та глибоко.

Порожні тужать гнізда
В журбі за голубами,
З шибками хочуть бути
Усі порожні рами.

Нових покрівель прагнуть
Зруйновані будови,
Рости все вище вгору
Жадає ліс сосновий.

УКРАЇНІ

Тяжкі твої рани, гірке твоє горе
Мене, Україно, гнітять.
Я бачу – в кривавий туман неозорий
Розстріляні зорі летять.

У кригу повитий, у пута закутий
Там рветься Дніпро з берегів,
І мати в сльозах там іде пригорнути
Готових до бою синів.

Ідуть твої діти і бором, і полем,
На конях летять юнаки,
Проміння зимове звиває над чо́лом
У них семицвітні вінки.

І хлібом та сіллю їх скрізь зустрічають,
У кожній хатині й селі,
Тополі ставні́ перед ними схиляють
Верхів'я свої до землі.

Я бачу, як линуть орли, твої діти
В високих смушевих шапках,
Щоб чисте повітря вкраїнське звільнити
Від диму й свинцю у боях.

Із сіл твоїх вітер на мене повіяв,
Я чую, Вкраїно, твій клич –
То Канів говорить, озвався то Київ,
То давня озвалася Січ.

Ідуть вони грізні за кров одплатити,
За скривджене щастя своє.
Траву твою ворог здолав столочи́ти,
Та гніву твого – не уб'є.

Ні! Він не розтопче прадавньої слави,
Священна зненависть кипить,
Гвинтівки й гармати зовуть до розправи,
Огонь перемоги горить.

Зненависть палає у травах шовкових,
У водах суворих твоїх.
Іде Наливайко по темних дібровах
З мечем у руках бойових.

Твій гнів попелить лиходійників орди,
Як буряний грізний перун –
І чую я вісті, що мужній та гордий
Примчався на битву Богун.

Як зорі на небі, зростають герої,
Як мак на городі, цвітуть.
І друзі ідуть з-понад Волги святої,
З великого Дону ідуть.

Я чую – бандура твоя задзвеніла,
І слово я чую твоє,
Я бачу – зростає стальна твоя сила,
І житняя сила встає!

Міра ХЕНКІНА – מירע כענקינע
(1900 – 1960)

Народилася 1900 р. у м. Новозибкові Чернівецької губ. Жила у Києві, Москві, була членом Асоціації єврейських революційних письменників України. Працювала в Кабінеті єврейської культури АН України. Друкувалася в періодиці. Померла 1960 р.

ОСІНЬ

Важким полоном осені пісні́ –
Прощання з квітуванням літа.
Вітрильники останні на Дніпрі
До берега дощами вже пришито.

Як важко зважитись на перший крок
По листю, яке злотом з віт злітає.
І віддих перших приморозків ледь
Посріблено світає.

ТИХІ ВУЛИЦІ

Чорна тополина тиша.
Біла хата тьмяних снив.
Срібло місячне колише
Спритні тіні кажанів.

Знаджують сріблясті тіні
Перехожих в пізню мить.
В моїй затишній хатині
Тиша піснею бринить.

Іцик МАНҐЕР – איציק מאנגער
(1901 – 1969)

Видатний поет і драматург Іцик Манґер народився 28 травня 1901 року у сім'ї чернівецького кравця-бідака. Батько мав натуру артистичну, складав гумористичні пісні на Пурім, мати любила народні пісні і знала їх безліч; старший брат, кравець, самостійно вивчав мови і читав ув оригіналі твори грецьких, французьких, англійських класиків. Глибокий вплив на юного М. справив театр, особливо п'єси Ґольдфадена. Після закінчення хедера майбутній поет якийсь час працював учнем кравця, але вже на 12-му році життя вступив до німецької гімназії м. Яси. Там захопився німецькою та єврейською поезією і популярними циганськими піснями. Виключений з гімназії за недисциплінованість, переселився до Бухареста, де приєднався до єврейського радикального руху. Все життя поневірявся по світах, у жодній країні не затримуючись надовго. Перший вірш опублікував у румунському журналі "Культур". 1929 року почав видавати у Чернівцях літературний журнал. З 1928 по 1938 рр. мешкав у Варшаві, вірші й поеми друкував у журналах. II Світова війна застала його у Парижі, де він жив з 1938 р. Тікаючи від наступу німецьких військ, перебрався до Лондона. Живши потроху у Польщі, Прибалтиці, Великій Британії, 1951 року переїздить до Нью-Йорка, а 1967 року оселяється в Ізраїлі, де й помирає 20 лютого 1969 року. Всі його рідні загинули у гетто.

Перші книги "Штерн ойфн дах" ("Зірки над дахом", Бухарест, 1929), "Ламтерн ін вінт" (Ліхтарі на вітрі", Варшава, 1933) уже свідчать про віртуозне володіння технікою віршування поряд із простотою й щирістю народних пісень. Великий вплив мала на нього німецька поезія, особливо Ґете й Гейне. Широкого визнання й розголосу набула книга віршів М. "Хумеш-лідер" ("Пісні П'ятикнижжя", Варшава, 1935), де біблійні персонажі постають містечковими євреями, з їхніми радощами, турботами, зацікавленнями. Близька за жанром до цієї книги збірка "Меґіле-лідер" ("Пісні книги Естер", Варшава, 1936), де поет звертається до традиції пурімшпілів. Стали визначними подіями та неодноразово перевидавалися збірки "Демерунг ін шпіґл" ("Сутінки у свічаді", Варшава, 1937), "Волкнс іберн дах" ("Хмари над дахом", Лондон, 1942, "Штерн ін штойб" ("Зірки в пилюці", Нью-Йорк, 1967). Перше видання вибраного – "Лідер ун баладн" ("Пісні й балади") – здійснене 1952-го р.

Манґер посідає видатне місце у сучасній поезії. Запозичений з народної творчості образ золотої пави сприймається як символ його творчості. Поета відрізняє тонкий, ненав'язливий гумор, навіть у

трактовці речей драматичних і не менш драматичних епізодів єврейської історії. Всі його вірші випромінюють сердечну щирість і доброту, а що вже непересічний талант, то годі й говорити. Недаремно багато хто з їдишських поетів дружньо присвячував йому свої вірші, називаючи його "принцем єврейської поезії", 2008 р. вийшла книжка Мангера "Тьмяне золото" у перекладі українською В.Богуславської, П. Рихла, В.Довжика.

— —

ДЕРЕВО БІЛЯ ДОРОГИ

Дерево побіля шляху
Гнеться, стогне день і ніч.
Де тут втримається птаха?
Розлетілись увсебіч.

Три – на захід, три – до сходу,
Решті південь під крильце.
На поталу, на негоду
Залишили деревце.

– Чуєш, мамо, рветься хуга,
Ані зірки – я боюсь.
Можна, мамо, раз і вдруге
Я на пташку обернусь?

Хай мене гойдають віти,
В небо крону несучи,
Хай мені співає вітер
Колискової вночі.

Мама плаче: "Цить, дурненьке!
Господи, допоможи!
Не дай Боже, щоб без неньки
Між гілля мій хлопчик жив!"

Я кажу: "Мамуню, що ти!
Так очей твоїх шкода́!
Доки плакатимеш, доти
Я не вилечу з гнізда!"

“Іцик-серце, – мама плаче, –
Все несе тебе кудись.
Воля Божа, та, одначе,
Ти хоча б не застудись!”

“Хай вколошкається вітер,
А тобі снаги стає
Заховатись в кучмі віття,
Диво й горенько моє!”

“Має вітер ножик гострий, –
Відсахнутися зумій.
Хай хоча б до смерті в гості
Не потрапив дурник мій!”

Горобина ніч лягає,
Повнить серденько. Але
Мама в крильця зодягає
Пташеня своє мале.

В очі мамині востаннє
Я дивлюсь – не надивлюсь.
Що з її любов’ю стане,
Якщо пташкою зроблюсь?

ПІСНЯ ПРО КОЗЕНЯ

Купив мій тато козенятко
Багато вже рокі́в тому
І прив’язав його на шворку,
Мов запроторив у тюрму.

І плаче козенятко бідне,
Й розрад ні в чім йому нема.
А трави пахнуть вітром з півдня,
А білий сніг мете зима.

“Ти чуєш, Іцику, – брат каже, –
Із нашим козеням біда.

Чи пану Богові ні краплі
Білесенького не шкода"?

Кажу я: "Нотлику, будь певен,
Що тут не в Божій ласці річ.
Ось почекай, таки надійде
Колись весняна темна ніч.

Тоді поснуть і мама, й тато,
І міцно спатиме весь дім,
Ми ж визволяти козенятко
Удвох з тюрми мерщій ходім.

Як слухатиметься, то відпустим –
І заблукає вдалині.
Чи має там самотнім бути,
Ніхто не відповість мені".

Святкова Песаху[1] вечеря.
І знову козеня – ні з чим.
"Як справи, Іцику?" – це тато.
"Звичайно, добре", – відповім.

"А в тебе, Нотлику, як справи?"
"Так само, як щодня.
Чому безправне навіть в Песах
Безгрішне козеня?"

Замисливсь тато, плаче мама,
Ніхто не відповість,
Чому і козенятко з нами
Хліб седеру[2] не їсть.

Чому зачинене в неволі,
Над головою – дах,
Чому не грає з вітром в полі,
Із сонцем у світах?

---

[1] єврейський Великдень

[2] святкова вечеря

РОКИ МЕНЕ ЗБОРОЛИ

Роки мене збороли в чужині,
А що я маю вдома для спочину?
Єдині чоботи, єдину сорочину
І костур у руці. Куди тепер мені?

Я не цілую прах, мов видатний піїт,
Хоч серцем потону в сльозах і у піснях.
Що мав би цілувать, коли і сам я – прах?
Хто ж цілуватиме? Прохаю, підкажіть.

Здивований украй, я здибав цю блакить,
У лахах жебрака приплентався сюди
Я, заблукалий принц, ледь ухопивши мить,
Блакитну хвильку сну, непевну, як завжди.

Не цілувать мені блакиті, як кортить,
Як в тихих молитвах благаю, одинак.
Що цілувати й як? Я сам – ота блакить.
Хто ж цілуватиме? Прохаю, дайте знак.

В заду́мі постою серед пустель твоїх,
Вслухаючись у час та у верблюжий крок,
Який колише тінь, тривожачи пісок,
Там Тора – трохи крам, ледь – мандрівний урок,
Співаючі піски під бризками зірок,
Що в пам'яті бринять: ніщо не вмре повік!

Цілунок у пісок? Ні! Й удесяте – ні!
Що маю цілувать, коли я сам – пісок?
Охочі цілувать? Назвіть же їх мені!

ЖЕРТОВНИЙ ІЦИК

Заколиш мене, сліпа доле, бо так
Сон не склепить мені повік,
Хоч величний твій срібноперий птах
Прилітати до мене звик.

Що ті срібні крила несуть мені,
В небі відає Бог один, –
Чи то губи змочу в солодкім вині,
Що з Ізраїлю, від дідів.

Хто дідів імена пам'ятає з вас?
А наука в діда проста.
Ось балагула-дід до мене озвавсь:
"Згоден, Іцику, жертвою стать?

Чи охочий ти очі віддати мені,
Наче двійко доспілих зірок,
Щоб на сьомий день твої сльози сумні
Звіяв вітер – ось мій урок?"

І вхопив мене дідо – він знав ремесло, –
Хоч ховавсь я в селі і в місті,
Але місто мале й завелике село, –
Розчепірив мене і поніс він.

І сказав мені дід: "Іцик, запам'ятай:
Швидкоплинні твої роки.
Раптом з'явиться янгол до тебе – та й
Де той інший берег ріки?

Вимагає від кожного Бог каяття,
Чи пожертви – тут і тепер,
Щоб єдине гідно прожив життя
І єдиний раз гідно вмер.

Все має кінець – і немає надій,
Що є в Бога світло й імла.
Як мама померла, полегшало їй,
Бо рештки сліз вберегла".

Отак мене дідо в долонях носив
Попри села, міста і гробки.
Змаліли міста, і села зросли.
Гробки – обминаю пoки́.

АВРААМ І САРА

– Чи буде, Авромчику, в мене дитя?
Старі вже літа в нас обох.
Бездітна тужу, а ровесниць моїх
Удвадцяте сподоблює Бог.

Аврам усміхнувся, помо́вчав, підвівсь,
Випустив з люльки димок:
– Якщо вже Всевишній захоче колись,
То й віник стріляє в жінок.

– Авромчику, темної ночі сама
Я чула, як схлипує плоть.
Невже не мене, а служницю мою
Тобі дав за жінку Господь?

Як вабила, сяяла зірка в вікні,
Розрадниця всіх матерів.
Та моє заблукало забарне дитя
Між променів, тіней, вітрів.

Аврам усміхнувся, помовчав, підвівсь,
Випустив з люльки димок.
– Якщо Пан Всевишній попустить колись,
То й віник стріляє в жінок.

– Я бачила, бавилось якось в піску
На сонці тутешнє дитя.
Голівку попестила я осяйну –
То дивне й святе відчуття.

І, нібито ляля із лона мого,
Всміхалось воно мені так,
Що очі зволожила щемна сльоза,
І кров подала дивний знак.

Аврам усміхнувся, помовчав, підвівсь,
Випустив з люльки димок:
– Якщо вже Всевишній захоче колись,
То стрельне і віник в жінок.

ТРИ ЦАРІ ЙДУТЬ ДО АВРААМА

Авраам сидить на ґанку,
Костур з кістки різьблячи́,
Поза ним стрясають спальню
Сари-матінки плачі.

“Ша! Доволі! Вже наслухавсь!
А вона все хлип та хлип.
Чи не краще б за нащадка
Помолилась чи за хліб?”

Витер хусточкою скельця,
Подививсь на тьмяний шлях,
Де, посутенівши, здимів
Спогад по віджилих днях.

Трьох рудобородих турків
Раптом вималював дим –
Спроквола́ брели, і порох
Шурхіт кроків стишив їм.

“Добрий вечір, гості, прошу!
Сара почастує враз:
Рис молочний, хліб із кмином
Покуштуйте в нас, гаразд?”

І до столу подорожні
Сіли в бесіді про світ,
Напророчили і грошей,
І дитя на схилі літ.

Матір Сара дослуха́лась,
Та як ви́бухне плачем:
“Чув, Авромчику, – дитина –
Звідки в плі́снявих нікчем?”

Та говорять подорожні:
“Реб Аврум, не пройде й рік,

Гучне свято обрізання
Притлумить дитячий крик".

Зникли турки за віконцем…
Осяває навмання
Ще непевний проблиск сонця
Оксамитове вбрання.

САРА СПІВАЄ ІСАКОВІ КОЛИСАНКУ

Сара сина колисає:
– Спи, Ісаку, засинай.
Тато вівці випасає,
Вівці хочуть за Синай.

Перша мовить: "Ще не вечір".
Друга каже: "Ні, вже ніч,
Адже Берл свою крамничку
Вже замкнув і витяг ключ.

І Дов-Берова он кузня
Не ґвалтує тиші плин,
Притомивсь мірошник Лейзер,
Вуса й вуха звісив млин".

Перша знову: "День – це доти,
Доки їстиму траву,
Доки вчений ребе Котик
Муштруватиме мишву;

Доки в кантора зі стріхи
Кізка цупить очерет,
Та Ісак, заснувши, тихо
Не заплющить оченят".

А пастух і каже: "Хай же
Розпитають, що і як.
День чи ніч – один розкаже
Невсипущий наш Ісак.

Синку, спи під колисанку,
Люлі-люлі, не пустуй.
Вже товчуться коло ґанку
І отара, і пастух.

Не збуди, пастух, синочка,
Бо вже ніч являє знак:
Вже заснув, заплющив очка
Заколисаний Ісак.

Сім росинок – люлі-люлі,
Маку притлумили жар.
Вже на сідалі поснули
Квочки й півень – їхній цар.

– Ну, – зітха пастух, – до завтра, –
Крок притишує на мить:
Мами Сари колисанка
У сопілочці бринить.

АВРААМ ГОСТРИТЬ НОЖА

В білому очіпку Сара
Спочиває по трудах.
І замріяна осанна
З призьби лине понад дах.

Зайнятий в пісочку грою
Син Ісак – очей не зводь.
За далекою горою
Синю ніч приспав Господь.

Посміхнулась любо-мило:
Місяць не минув, мабуть,
Як хитрунка Ізмаїла
Відпровадила у путь.

Тішиться вона синочком:
Уві сні чи в яві зріс?
Мамині в Іцхака очка,
Татові волосся й ніс.

Райдужним туманом знову
Світ їй спогад заступив:
Перші кроки, перше слово,
Перше: “Мамочко, пі-пі!”

Щось Авромчик набурмосивсь,
Усамітнивсь на дворі.
Гострить ніж – то, може, досить?
Вже і камінь перегрівсь.

Має борода, мов прапор,
Щось мурмоче, неборак:
“Боже, Боже, так, я раб Твій.
Ти збиткуєшся чи як?”

А в садочку яблуневім
Вітром духмяні́є цвіт.
Люлі-люлі, промине він,
Мій посиротіє світ.

Ніж нагострено зразково.
Ось підвівсь Аврам. В імлі
Чує, ніби колискова
Сіє сум за край землі.

АВРААМ ВЕЗЕ ІСАКА НА ЗАКЛАННЯ

Димить земля, мов озеро
Туманом навмання.
Вже Еліезер в воза
Впряг карого коня.

Аврамові тривожно,
Тож руки він возніс
Збентежено й побожно
До зірки в синю вись.

"Рушаймо!" – гуркіт наче
Вперіщив срібний шлях.
("Щемка краса!" – відзначу,
Читаючи ТаНаХ).

Біжать за шляхом верби,
Сторожа срібляна.
Вже мамин плач не ве́рне –
Колиска затісна.

"Куди це ми, татуню?"
"На ярмарок лошат".
"Що купимо, татуню?
Як – маму полишать?"

"Солдата з порцеляни,
Сурму і барабан,
А мамі – льолю лля́ну,
Шовковий сарафан".

Зволожуються очі,
Ніж присмоктавсь кліщем
Іззаду і пророчить:
– Поярмаркуй іще!

"До мли́на водяного
Доїдемо, відтак,
Щоб розім'яти ноги,
Вже пройдемось, Ісак".

Візник, немов незрячий,
Ввіткнувсь очима в шлях…
("Щемка краса", – відзначу,
Читаючи ТаНаХ)…

СЛОВО МІСТЕЧКОВОГО КРАВЦЯ НОТЕ МАНҐЕРА ДО ПОЕТА

Я, заплющивши очі,
Спогад моря утримаю,
Наче пальці лоскоче
Легкопінною римою.

Злотоперою павою
Спогад моря злітає
І словами непевними
То бринить, то зникає.

Припаде слово тишею,
Ледь сягнувши порогу...
Чуєш, в серці гострішає
Щем від величі Бога.

Сяйвом слави овіяний,
Він з правіку й донині
Небу годить борвіями
І дощами – долині.

Чайка квилить над хвилями,
Злива схлипує – скрізь
Слави Божої вияви
І слова, що збулись.

А як музики прагне Він, –
Сльози, зронені з вій,
Дивом ранку, мов раною,
Квітнуть в пісні твоїй.

ЖЕБРАЦЬКА БАЛАДА

Сидять край дороги троє нетяг.
Вони знають: лиш хмари – нині їм дах.

Вони знають: і вітер, що в полі дріма,
босоного по світу гуляє гульма́.
І птах, що за хмарами лине вгорі,
менший, ніж пісня його на зорі.
Перший свої шкарбани́ огляда,
і бурмочуть про себе його вуста:
„Чи стануть ці чорні жорна на мить?
Там, де стануть вони, там вода зашумить.
В затінку стежечка біля води.
Як гарно там сниться, як вабить туди!”
Другий свої шкарбани́ огляда,
і бурмочуть про себе його уста:
„Як радо б на хвильку в село я забіг.
Та селюх має псів і довгий батіг.
Тож зостануся на́ ніч вже тут, де стою,
й колисатиму втому свою”.
А третій із них мовчить водно,
мовчання пахне, як хліб і вино.
Він руками закрив лице сумне,
крізь пальці ллється сяйво ясне.
І слухають двоє, в пилюці доріг,
мовчання його, що спадає, мов сніг.
„Убогосте, світе недремний мій,
моє пасовисько і водопій.
Ти мій спочинок, повинність моя,
спів, що із темряви світлом сія.
Молитва моя, пісня півня проста,
в червоному маку бджола золота”.
І слухають двоє, в пилюці доріг,
мовчання його, що спадає, мов сніг.
Згріба свого вузлика третій з невдах
і в дорогу лаштується – легко, мов птах.
Неквапно бреде він в сумну далечінь
і на пам’ять з собою бере свою тінь.
А слідом ті двоє, в пилюці доріг,
п’ють мовчання його, що спадає, мов сніг.

БАЛАДА ПРО СТАРОГО ГАЙДУКА

Летить гайдук на коні воронім,
Як рвійний вітер у полі нічнім.
Борода кошлата, за плечима кріс.
Гей, повз хутори і села, наче справжній біс.
Аж лячно в гніздечку пташині малій.
Бо скаче гайдук на погубу й розбій.
Хто ж це залив йому сяєвом шлях,
Що видно, як вдень, аж рябить ув очах.
Напоює місяць відроги узбіч
Сріберним сяйвом цілісіньку ніч.
Місяць годує чорних ягнят
Срібним молозивом, як немовлят.
Вхопив гайдук кріса й гнівно, зі зла,
Бабахнув у місяць – і кров потекла
Зі срібного місяця. Ось він обм'як,
Хитнувся і впав, і завис між гілляк.
Летить гайдук на коні воронім.
Як рвійний вітер в полі нічнім.
Борода кошлата, за плечима кріс.
Гей, повз хутори і села, наче справжній біс.

БАЛАДА ПРО ПЕТЛЮРУ*

„В колисці – Янкеле-дитятко,
Обіч – забите козенятко...”
О крові час, глухий, незрячий!
На вежі знову дванадцять б'є,
Північна година погубу снує...
І Петлюра в вікні маячить.
„Скажи, чого прагне похмурий гетьма́н,
Який має сокиру й кривий ятаган,
Що він хоче у нас відняти?”
„Він прибув сюди з далини доріг,
Він шукає лопату – загладити гріх
І батька твого поховати”.

„О чорні птахи нічної мли,
Чом ви Петлюру сюди привели,
якому від крові не спиться?”
Він стоїть і благає в нічнім вікні:
„О дайте мотузку, мотузку мені,
Лиш рух – і усе скінчиться!”
„Хай згине він там, де вітер закляк,
Де ніч обертається в зграю собак,
Що його розірвуть на шмаття!
І хай щоночі в криваву мить,
Коли від жаху земля тремтить,
Буде з ним наше прокляття!”

* – У революційні роки у вирі громадянських воєн нерідко доходило до гострих міжетнічних сутичок, котрі виливалися в жорстокі єврейські погроми. Деякі з них відбувалися у 1917–1920 роках на Східній Україні та в Галичині за командування Головного отамана військ УНР Симона Петлюри як свавільні, неконтрольовані насильницькі акції, хоча сам отаман був їхнім принциповим противником. У своїй «Баладі [...]» Мангер показує глибокий внутрішній розлад у душі атамана, близького до думки про самогубство, позаяк його терзають гіркі докори сумління. Петлюра виступає тут символом перманентної загрози для євреїв, котрі за будь-яких суспільних негараздів піддаються утискам і гонінням і приречені виконувати роль офірного цапа (*прим. переклад.*).

Соня ТУЧИНСЬКА –
סאָניע טושינסקע
(1902 – ?)

Народилася 1902 р. у Богуславі Київської губ. Навчалася у школі для дівчат. 12-и років залишилася сиротою, змушена була йти у найми. Брала активну участь у революції та Громадянській війні. Жила у Харкові. З 1921 р. займалася журналістикою, писала на робітничу тематику. З 1925 р. друкувалася в періодиці. Дата і місце смерті невідомі.

ВЕРЕТЕНА

1.

Гей, ви чуєте мене в співочому повітрі?
Спускайтеся на землю, а небо заметéмо.
Хай пальці ваші пещені беруть акорд новітній,
Мені пісень стонадцять напря́дуть веретена.

Чи вам не час закинути ті шати оксамитові,
Навіщо вам чіплятися за німби ваші зоряні?
З лісів і лук туманами стягати з міфів мито?
Не чуєте – сміються з вас земні лани розорані!?

Ми на ланах і вулицях, не викуриш нас звідси,
Нам, ратаям і мулярам, залізо притаманне.
В землі своїй спрадавна ми вкоренились міцно,
Не нам в житті вагатися, вдягатися в тумани.

Це нам, першозаспівувачам, лишать пісні на спомин,
Повік нам не втопитися в щемливім падолисті.
Нас, юних, надихатиме палкий, як промінь, гомін,
Міста нам будувати, в новому жити місті.

То ширше, моя радосте, вихлюпуй, витанцьовуй,
Хоч я в співочім гурті, можливо, і найменша.
Але ж нехай і всесвіт в танку кружляє цьому,
Хай веретена випрядуть пісенності безмежжя.

2.

Чи може пісня згаснути, як зірка?
Чому співаю, як мовчати більш надійно,
Коли від розстрілів на серці гірко,
Коли й картаюся, радію – хоч ридаю, та радію.

Що ж привертає зір, які дива́?
Що вабить так мене, спиняє знову й знову?
О, то – жага з колін підводити слова́,
Із плутанини слів розплутувати слово.

Нехай мала́ я – та зросту на волі,
І певна я – щасливою зросту.
З заліза й лепехи́, з лляної льолі
Піснями вам скрою небесну висоту.

Малка ЛІ – מלכה לי
(1904 – 1976)

Малка Лі (справжнє ім'я — Малка Леопольд-Раппопорт) народилася 4 липня 1904 року у Монастириці на Галичині, у хасидській родині. Навчалася у польській школі в Галичині. Під час Першої світової війни мешкала в Угорщині та Відні. 1918 р. повертається до Монастириця, де починає писати вірші німецькою (впродовж Громадянської війни в Росії), але вже 1921 року емігрувала до Нью-Йорка, де й дебютувала як поетка 1922 року, спочатку перекладаючи свої вірші на їдиш з німецьких оригіналів. Потому переходить власне до віршування їдишем. В Америці закінчила учительську семінарію. Брала активну участь у літературному житті. Померла в Нью-Йорку 22 березня 1976 р.

ЦІЄЇ НОЧІ

Об вагітні млою гори
Начищає місяць тацю.
День мене до себе горне. –
Чи вблагаю, щоб зостався,
Хоч веселкою зеленою
У ріці зблиснув для мене?

Плаче в лісі птах одвічний,
Що зі мною ділить відчай.
Він – самотній перст калічний,
Кличе пару – не докличеться.
... Місяць крешеться у річці...

Чорні тіні хвилі мружать,
Форкає кінь схарапуджений,
Піну розкида, стриножений.
Студить ноги росний простір,
Вабить хвиль гойдлива постіль.

Гори плечі гострі ніччю вкутали,
Подрібнили срібне серце місяця.
І собі ніяк не знайде місця
Драбиняста тінь, у річці скупана.
Удови́ним крепом непогідним
Місячне чоло накрите зблідле.

ОБРАЖЕНА

Як вітрила таємничі,
Стріпуються крила відчаєм –
Вії оксамитні на моїм обличчі…

Захурделює дахи, перемітає,
Крижана гора хатиночки ковтає,
Нас поглинути у віхоли мета є…

Мов одрубану, я голову схилила,
Я ображена на ці нічні хвилини,
Що у коси заплітають цвіт калини…

КУПІТЬ ЦИГАРКИ

Цигарки́! Кому цигарку?
Голос мій лунає шпарко.
Затуманюються очі:
Хто до цигаро́к охочий?

Їдуть козаки на лови,
Наче коси, в них підкови,
Мов підсічене колосся,
Заклик мій дзвінкоголосий:
– Цигарки́! Кому цигарку?

Вершник із конем у згоді
Закружляли в корогоді.

Жах! Тікать нема куди,
Так молилися діди,
Так очима лиш благати:
– Цигаркú купіть, солдати!

Ой, меткі козачі очі,
Списом в тіло у дівоче,
Штрикають ножем – та годі ж! –
Зрізана, спадає одіж,
Ласий ніж мою лизнув
Голизну!

Шкіра злуплена із мене,
Полум'ям горять рамена –
Корогод кружля міста –
Під копита – нагота!
Та звідтіль благальні очі:
– Цигаркú купіть, охочі!

Сміхом гуп козак об площу,
Кров з білизни одполоще,
Перегукують з ріки:
"Гарна, ач, була малявка!
Хай іще хоч раз пронявка!"

ЦІЛУНОК

Гей ти, вояк під будь-яким знаме́ном,
Вкарбуй цілунок у мої вуста.
Я ще мала́, і таїна для мене,
Що твій цілунок в землю пророста.

Твій потяг напакований очима,
І я, як м'ячик; велетню, тобі
Схилитися до мене треба чемно,
Вмерзаючи у вікна голубі.

В сестри твоєї теж є капелюшок,
Тож мій тобі нагадує про дім;
Останнє шли вітання, бо заюшить
Дзвінкі шибки воланням молодим…

Бо, як вола, тебе везуть на бійню,
Ножем різницьким вже змахнула смерть.
Ти затуляєшся руками рвійно,
І кулаки молотять сніжну дерть…

Сопе локомотив, і чорним звіром
Червоні іскри з реготом жбурля,
Тебе в пекельну він везе зневіру,
Де полем крові корчиться земля…

Чужий солдате, о теля закланне,
Тебе немає навіть у гробах,
Ти в шибці відбиваєшся востаннє…
Цілунок твій, як рана на губах…

Мойше ТЕЙФ – משה טײף
(1904 – 1966)

Народився 4 вересня 1904 року в Білорусі. Любов до літератури успадкував від батька – прикажчика у крамниці. З 13 років працював на шпалерній фабриці, навчався у вечірній школі. Виступав як актор і сценарист агітбригади. Друкувати вірші почав з 1920 р. Був одним із засновників літературної групи при Мінській газеті “Дер юнгер арбетер” (“Молодий робітник”) (1923). У середині 1920-х переїхав до Москви, працював коректором газети “Дер емес” (“Правда”), близько зійшовся з А. Кушніровим, вступив до РАППу, друкувавсь у періодиці Москви, Мінська, Харкова, переклав їдишем “Гренаду” Свєтлова. 1933 р. закінчив єврейське відділення 2-го Московського держуніверситету. Ранній поезії Т. притаманний романтичний характер. У рамках звичної радянської тематики оновив лексику поетичної мови – у його творах співіснували прийоми Маяковського й фольклорна традиція. Критика тепло сприйняла появу книг “Лідер ун поемес” (“Пісні й поеми”), Мінськ, 1933, “Тойт одер ройт” (“Мертвий або червоний”, Мінськ, 1937), вірші для дітей, прозу. Переклав “Вільгельма Телля” Шіллера та “Айвенґо” Вальтера Скотта. Двічі – 1937 та 1948 року був ув’язнений сталінським режимом. Уже після першого арешту вийшов його переклад “Тіля Уленшпігеля” Шарля де Костера. 1941-го р., після звільнення з тюрми, іде добровольцем на фронт, демобілізується 1946-го. Його мати й син загинули у Мінському гетто. 1947-го р. виходить його поетична збірка “Мілхоме лідер” (“Пісні війни”). Після арешту 1948 р. потрапляє до сибірських таборів. Після смерті Сталіна реабілітований. В ув’язненні написав “Турме-лідер”, які під псевдонімом М. Сибірський були частково опубліковані в “Єрушалімер альманах” (1992, № 22). Саме після другого ГУЛАГу, у 60-х рр., уповні розквітнув його талант. Про істинну велич його хисту дають уявлення нечисленні публікації його віршів ув оригіналі, мовою їдиш. 1958 року в Москві у перекладі російською вийшло “Вибране”. Шедевром перекладацької майстерності був його переспів їдишем біблійної “Пісні над піснями”. Вірш “Кіхелех ун земелех” покладений на музику Максимом Дунаєвським. Помер 23 грудня 1966 року. Посмертно, 1985-го р., у Москві вийшла книга Т. “Лідер, баладес, поемес” (“Пісні, балади, поеми”) під редакцією Х. Бейдера.

— 🕮 —

БІЛОРУСЬ

Дзеленчать-тремтять розшарпані мости,
“Калі ласка”[1], – чую шурхотом в імлі.
Нумо, погляде, спочинком підмости
Плин піщаний на сосновій цій землі.

Мої прадіди трудили тут горби,
Горопашні, молитовні в дні пісні.
Спадок мій увесь від них – пусті торби,
Та черства шкоринка… та пісні…

Як гастинець[2] кидавсь куряві услід,
Захід полум’я у трави насипав,
Там на бе́резі Бере́зи[3] в хижці дід
Зором зраненим до шиби прикипав.

Між старих дерев уся моя сім’я,
Там, де в сонця день веселощі покрав.
Там на цвинтарі бабуня спить моя
У колибці із землі і вічних трав.

1928

1919

Матері́ зіткали нас зі своєї плоті
Не на подушках пухких – в мінському болоті.

Знаємо, як це було, змушено, бо зміряли,
Знаєм, як жилося нам і у що ми вірили.

Тут і там броньовики – спереду і ззаду,
Бо до зброї кличе всіх більшовицька влада.

Виріс я, вже не хлоп’я! Візьму до рук рушницю,
Добре змащений наган, – може, знадобиться.

[1] “Будь ласка” (білорус.)
[2] шлях (білорус.)
[3] ріка в Білорусі

Он розжарена блакить в дзеркалі заграви,
Місто все палахкотить, стеле димні трави.

Я вартую трибунал у благенькім френчі,
Я не так собі хлопак, Янкель я Рубенчик.

“Повертайсь домів мерщій!” – аж зайшовся крамар.
Я карбую крок чіткий, я тримаюсь прямо.

А світанок вже от-от промені розгорне.
Я здеруся на коня: гей, хутчіше, коню!

Мамі напишу листа: “Люба мамо, син твій
Відрятовує міста у великій битві!..”

Матері́ зіткали нас зі своєї плоті
Не на подушках пухких – в мінському болоті.

1924 – 1928

АННА ФРАНК

Ти бачиш, як на обрії щоранку,
Пташиною віщуючи весну,
Виспівуючи, лине Анна Франк,
Голландію пробуджує зі сну.

Дивись, як витанцьовує старанно,
В її руках спалахує менора...
Повільніш! Ось пишу я: Анна Франк,
Вона сміється – ні страху́, ні горя.

Як сніг їй виціловує волосся,
Як чистий спів із забуття зринає!
По пам’яті у пі́сні Анна й досі
У мамині провулочки пірнає:
“Ой, Ханука, Ханука,
Ой, свято стоголосе!..”

Вона танцює. Обрій прибережний
Процокують підбори дерев'яні.
І море прокидається бентежно,
І вулиці старого Амстердама.

Вона, танцюючи з менорою в руках,
Віч-на-віч з нами – протинає обрій.
Вона живе, співоча Анна Франк,
І сон жене – прокиньтесь, люди добрі!

1960

ШАНУЙТЕ ПОЕТІВ!

I

Шануйте поетів! Не ганьте поетів!
Вони – кошенята між сонячних плетив.
Відомо жінкам це – о любі дружини
Поетів-братів одержимих!
Вславляйте поетів! Задля ювілеїв!
Хай вільно майструють романи, елегії.
Я жодних не про́шу для них привілеїв,
Хіба, може, членства в якійсь редколегії…
Хай пишуть неквапом, нехай лінькуваті.
Ну, хай не хвалити – хоча б цінувати.
Нехай обіцянок в них вир недоречний,
Та часом цей фах – так! О, так! – небезпечний,
Бо саме тоді, як плоди визрівають,
Їх, зблідлих і схудлих, в труну забивають.
Тож зважте, завчасно полегшуйте болі,
Хай в них за життя буде квітів доволі,
Не тільки на згадку у вічній юдолі;
Не тільки тоді, коли старість відразна
Цю постать класичну спотворить на блазня.
За те, що квітують вінками сонетів,
Шануйте поетів! Шануйте поетів!

II

Візьми мене, пісне моя,
Як море приймає плавця,
Хай хвилею вдариться ямб
У скельні, пекельні серця.

Ні, випливу я, не втоплюсь,
Пружні й невідпорні слова.
Свавільний і вільний мій пульс –
То спокій, то сила нова.

Летючим рядком я стаю,
Мов хмарка – небес острівець.
Я кинусь у пісню мою,
Як в море плавець.

III

А гарна пісня, наче дім,
Бо має дах і підмурівок,
Вікно, щоб бачити за ним
Шляхи своїх мандрівок.

Хороша пісня, наче дім,
Що вистоїть з роками.
Живе в нім пам'ять, а над ним
Є небо із зірками.

Хороша пісня, наче дім
На сніжнім прузі неба,
Що кличе кожного: "Ходім
У довгу путь до себе".

IV

Коротка пісня,
Коротка пісня,
Іскринка діаманта зблисне,
Здіймають серце владні крила,
І напинаються вітрила.

Коротка пісня,
Коротка пісня
Такою наливає міццю,
Що крешуться слова сягнисто,
І нижеться рядків намисто.

Коротка пісня… У морі зимнім
Стрілою щогла крізь ніч сміливо,

Безсонна пісня – солодке зілля, –
Щоб відступили пітьма і злива.

Пізна́ння радість – кермо у руки,
Хай перепона не зупиняє.
Так, варто випити келих муки,
Хай груди моря вірш напинає.

V

Зі словом будь обережним –
Бездонне знання джерело.
Роби свою справу належно,
Щоб чистим сумління було.

Стався до слова щиро,
За нього – у воду й вогонь.
Завжди пам'ятай батьківщину
Крові й народу свого.

Спробуй на зуб те слово,
Як яре зерно – селянин.
Не поспішай. Пурпурово
Серце гартуй, мов дзвін –

Щоб чистим було звучання
Новітніх твоїх фонем.
Слову потрібне навчання.
Але – обережніш з вогнем!

1959 – 1962

* * *

Я не машина, слава Богу, і не робот.
Людське ладнаючи життя,
Рук не бруднив, не купував добробут,
Розмінюючи совість на сміття.

Не треба казочка́ми про героїв
Так мудро прикрашати полотно,
Цю пастку лісу, пустку неба над горою
Я перебачив, пережив давним-давно.

Сміюся часто я з отих байдикуватих,
Що їм, як кажуть, затісний Шекспір.
Не їм я буду вірші диктувати,
В котрих моє перо пропалює папір.

1960

ДОБРА ЗВІСТКА

Я поділюся новиною, любі друзі, з вами:
Весна-князівна стала табором під містом,
Чекає, доки ми відчинимо їй брами…
Ой, здалеку ішла вона, вогниста,
Із гомінким своїм пташиним військом
(Чи підганяв і квапив їх південний вітер?)
От наближається… вітається із вітами…
Талановитій,
Їй, солов'їній, і не треба гонорарів,
То з ласки Божої стонадцять ллється арій,
То пташка щастя з клітки серця лине в простір –
Чи кличе щебетом світання юне в гості?
Я поділюся новиною, друзі, з вами:
До мене в шибку щойно стукало світання,
Розвідники князівни – промінці
Ось, у моїй руці!
Ні, голосіння не заводьмо нині!
Тож навстіж браму – піснею зустріньмо
Весну-князівну у вбранні вінчальнім,
Їй заспіваймо пісню величальну!
Твій заповіт священний і врочистий
Всі брами радо відчиняє в місті.
А смерть-скорбота –
Їй зась і кроку у заквітчані ворота.

1958

КІХЕЛЕХ УН ЗЕМЕЛЕХ (БУЛОЧКИ І ПЕЧИВО)

Гарно ввечері в Москві
Вулицею Горького
Йти у сніговій мокві
І радіти юності.

Бачити за склом крамниць
Булочки і печиво,
Та виношу звідти я
Пісню свіжоспечену:

Стій,
Стій,
Стій,
Поки все не замело,
У крамниці віхоли
Накупи всім дітлахам
Земелех ун кіхелех,
Кіхелех ун земелех.

Зупинив мене малюк,
І питає тихо так:
"Что такое "Кіхелех?"
"Что такое "Земелех?"

Я дивлюсь на те хлоп'я
В хутряному каптурі,
Трохи сумовито я
Піснею похитую:

Стій,
Стій,
Стій,
Поспішаєш – почекай,
У крамниці вечора
Накупи всім дітлахам
Булочок і печива,
Булочок і печива.

І вчувається крізь спів:
Просить хлопчик ввічливо:
"Татку, булочку купи,
Купи, татку, печива!"

"Що таке, мій хлопчику?
Що це за прикмета?

Репетуєш так, немов
На пожежі в гетто:

Стій,
Стій,
Стій,
У крамниці вечора
Накупи всім дітлахам,
Зголоднілим дітлахам
Булочок і печива,
Булочок і печива!

З ТАБІРНИХ ВІРШІВ (1937 – 1956)

– Куди ми потрапили, всього святого заради?
– Ми в раю́, не бачиш?! У самісінькій Сталініаді.

– А янголи де ж, і де праведні душі поділи?
– Задля короля в тридцять сьомім всім скопом їм зашморг наділи.

– А чим завинили? Чи словом яким не вгодили?
– Жартуєш! На трон королівський самі ж його і підсадили!

– І чим же король зайняти́й поміж словом і ділом?
– Величність його балерина бадьорить оголеним тілом.

– А що за єврей на портреті, аж клеймо на пиці: продажний?
– То Лазар-байстрюк – чи сліпий ти, а чи неуважний?

Він з тих, що самі припросили, щоб ми, небораки,
Чимшвидше гуртом позгнивали в сибірськім бараку.

– А що за машина щоночі занадилась вити?
– Король наказав шпигунів зловорожих зловити.

– А як, якщо вхоплять безвинного? Що з ним стається?
– У вухо чи в зуби його – і вже муха слоном видається.

– А що громадяни – принишкли, не вистромлять носа?
– А ті громадяни на співгромадян своїх строчать доноси.

– А ті лікарі стетоскопи навіщо приховують?
– Ще ті лікарі! То думки вони в нас підслуховують.

– А що то за черга жінок, що торбинки діряві затисли?
– Король підгодовує бідних сардельками з тирси.

– А чим переймаються ті, що в провінції десь проживають?
– Вони відкривають роти, лиш горілку коли споживають.

– А ті, в кого ще збереглися надія і віра?
– Як вижити хочуть, нехай опановують мову нещиру.

– Хто ж винен в усьому? Хто має висіти на реї?
– Ну, що за питання! Звичайно й напевно – євреї!

– О Господи! Хто там гойдається, хай йому пусто?!
– То Ленін відкрив мавзолей і життя покінчив самогубством.

А радіо все нам товкмачить набридлий трюїзм:
– Соціалізм, соціалізм, соціалізм…

Яків ШУДРІХ – יעקב שודריך
(1906 – 1941)

Народився 1906 року у Белзі. Гнаний злиднями, переїхав до Львова. Дружив із багатьма західноукраїнськими та польськими письменниками, друкувався зрідка, оскільки його пломінкі вірші брати до друку остерігалися. Переслідуваний поліцією і не в змозі прожити на мізерні гонорари, шив одіж таким же злидням, як і сам. Ув'язнений на початку Другої світової війни до Львівського гетто, не припиняв писати підбадьорливі вірші й пісні (на жаль, збереглися тільки фрагменти, та й ті — у перекладах польською). Був одним із чільників підпілля в гетто. Загинув 1941 р. від рук фашистів, за однією з версій, — прикриваючи втечу у ліс до партизанів групи юнаків-підпільників, за іншою — виданий зрадником і закатований гестапо. 1997 року збірку віршів Шудріха "Земля двигтить" переклав українською й видав львівський поет Микола Петренко. Пропоновані вірші — з цієї збірки.

РАНОК

А сонце, мов хлопчик, плескалося в синій воді,
Проміння звисало над лісом – то струни музичні.
Осліплені вікна прохукали шиби бліді –
І небо над світом засяло безхмарним обличчям.

Текли ручаї, наче білі отари овець,
І щось жебоніли – чи казку, чи думу вчорашню?
Он кінські хвости ледь примітно торкнув вітерець,
А коні неквапно бредуть до свіжішої паші.

Так солодко пахне чебрець і гіркаво полин,
Підпасок в сопілку подув – і сам зачаровано слуха.
А зграйка горшків заглядає за схилений тин,
Чи ґазди зібралися в гурт – то їхні руді капелюхи.

На шворці білесенькі льолі, і білий димок із труби,
А мальви рожеві і сині, а та он червона.
Щебечуть курчата, туркочуть своє голуби,
І зірко пантрує: де здобич? – на дубі ворона.

Вдивляюся в барви, вслухаюся в гомін речей
І думу сную – не про ранок, а більше про втрату:
І подив мій давній спливає із чорних очей,
Вплітаючись в пісню про долю важку і щербату.

НІЧ НАДХОДИТЬ

Мої шо́вкові сни залишаються ночі,
Елегійний мій спів – в ночі губиться він.
День новий настає – він кипить і клекоче,
І поетова пісня тривожна, як дзвін.

Ті пісні покоління – розгойдані стяги,
Я і слухом, і зором торкнуся до них.
Я іду по землі – а вона, наче магма:
Від незрадних боїв, від сердець запальних.

Я ще вчора ковтав золоті зорепади,
Шепотіння тополі під майським дощем.
Я хотів перейти під блакитні аркади,
Наче олень чи птах – у безжурність, у щем.

Та життя розметало едемні жадання,
Обступили жорстокі турботи довкруж.
Не тримайте мене, мої сни з передрання,
Правда долі вливається в обшири душ.

Мрево пісні нічної зника в антитезах,
Сотворити дива в нього сили нема:
Вперта дійсність вперед шкутильга на протезах,
З болю пісню поета до неба здійма.

Мої шо́вкові сни залишаються ночі,
Елегійний мій спів – в ночі губиться він.
День новий настає – він кипить і клекоче,
І поетова пісня тривожна, як дзвін.

ВЕСНА

Земля всотала потемнілий сніг,
Земля відкрила душу просвітлілу,
І давня радість – та, що я беріг,
Розквітла теж. Та щось у ній щеміло.

На дерева́х серпанок сонце тче,
Солодка млість – ще мить, і заквітує,
А сонце щастю підставля плече
І давні шрами на душі лікує.

В саду старому є таємний кут,
Я там приляжу – може, задрімаю.
Та тільки ж серце піднімає бунт,
Та тільки ж кров старі мости ламає.

Ти знову, серце, рвешся в даль доріг,
Галопом, вскач, наві́жений заблуда.
Тебе я тут приборкати не зміг,
То що ж – в мандрівці пошукаєм чуда.

О мій мисливець, давній мій шукач,
Заводиш в хащі – кожного осібно, –
Де чути сміх, і скрик, і зойк, і плач, –
Все те, чого поезії потрібно.

В моїй душі ті ж нетрі – тож у них
Шукав я пісню вересня та січня.
Тепер пора мандрівок весняних,
Поезіє, моя снаго одвічна.

У хащах душ відрада і жура,
Печаль і радість, смуток і тривога.
А нам співать для віри і добра –
Кого ж розрадить наша пісня вбога?

ПІДВАЛ І ВЕСНА

З весною у підвалів
Нема порозуміння:
Весна туди не слала
Ранкового проміння.

На ті скрипучі сходи
Ногою не ступила, –
Хіба що талі води
По стінах накропила.

А там маленькі діти,
А там стара вже кішка,
Там чобітки розбиті,
Там перемерзлі ніжки.

Зібрали воду в збанок,
У двір виносять потай, –
А там веселий ранок
І здохлий щур під плотом.

Побавились – та мало,
І якось без хотіння...
З весною у підвалів
Нема порозуміння...

ОСТАННІЙ
(Іспанська балада)

Над лісами, над полями – в небі птиця,
В небі птиця, найлютіша з хижих птиць.
... Він лежить, і в небо зведені очиці,
Він лежить на житнім полі горілиць.

Він лежить, а очі в небо задивились,
Віз, вантажений снопами, – віддалік.
Пара коників маленьких притомилась,
Тож тепер спочити можуть за весь вік.

Пара коників маленьких – ви останні,
Як останній цей мужчина: цілий рід
Воювать пішов за волю довгождану,
Він же хлібом годувати мав Мадрид.

Всі на фронті, відчайдухи і сміливці,
Попрощали рідні сім'ї – та й у путь.
В кого вила, в кого коси, а рушниці
Ще діді́вські – тільки ж ворога зітну́ть.

Та над ними небо кулями сівнуло,
І не кожний в рідну роту знайде шлях.
Тихі верби вітром гнуло-перегнуло,
Чорна пісня покотилась по полях.

Тож ніхто, ніхто не йде до хлібороба,
Ані слова на прощання від синів.
Ще не встигла смерть зітерти піт із лоба,
Чорні руки ще тягнулись до снопів.

Він дивився в далі сині і бездонні,
Наче думав, що давило і пекло:
Таж були в селі мужчини, діти, коні,
Гріла пісня небагате це село.

Нині ж горе, нині туга-жалібниця
Попід вікнами блукає, мов мара.
Та у небі все кружляє хижа птиця,
Зірко здобич із останніх вибира.

Що він бачить, чорний яструб, із блакиті
Поміж скошених ячме́нів та пшениць?
Пара коней у журбі несамовитій,
І косар, що впав на сте́рні горілиць…

ДОВБУШ ЧЕКАЄ КОХАНУ

Повен буйної сили, вибравсь Довбуш з печери,
Причаїлися зорі над безоднею ночі.
А довкруг в синій пі́тьмі височіють кичери,
А із хащі всміхнулись закохані очі,

Мов жадана кохана зачаровано стежить –
Тільки ж кроків не чути в сніговому безмежжі.

Ніч сміється, ніч віттям торкнулась крисані,
Чи їх вітер гойдає, невпокійно тривожить?
Ліс шумить ледве чутно у сріблястім тумані,
Сніг порипує лунко в незвіданім дрожі.
Чуле серце вирує молодою жагою,
В невпокореній тузі скрикнув сич за горою.

Натягнулися нерви, мов насталені струни,
Але треба чекати, хоч би й довго, а треба.
То коли ж вона прийде, незатьмарено юна,
Наче зірка багряна покотиться з неба?
Чути шурхіт – ледь-ледь шелеснулася глиця.
Ні, то олень, а з ним – молода олениця.

Раптом – що то майнуло невиразно і щемно?
Наче постать – рвонувся навстріч в нетерпінні:
– Ти, кохана? –
Але і на це́й раз даремно –
То лахміття якесь, то якесь маячіння.
Ні, немає нікого, ніч – мов дика пустеля.
Знов сідає під буком, мовчазний, наче скеля.

Пригадалися ночі – ще темніші, зористі:
На дорозі іржання, голоси, силуети.
Це, він бачить, пістолем розсунувши листя:
Гайдуки́, і пахо́лки, і шляхтянська карета.
– Гей, опришки! Пани принесли нам завдатки! –
Топірцем розкололи ніч на гострі ошматки.

Він підводиться рвучко, сторожкий і гарячий,
Аж гойднулося гі́лля, зачепило за скроню.
Він хапає ту вітку і лама нетерпляче:
Коли щастя втікає – нум за щастям в погоню!
Він до болю хрипить, мов обдурений щастям,
До чола притуляє грудку сніжного насту.
В серці гнів – а на кого? Ну, невже на кохану?
Ні, гнівитись на неї опришок не в змозі.

Буде нидіти й ждати хоч до самого ранку.
Це б завив, це б заплакав – так вимерзли сльози.
Знов сідає на камінь під розчахнутим буком,
Знов гризе кулаки, знов німіє з розпуки.

Але раптом – невже це почулося тільки?
То чаруюча пісня, що любіша сопілки:

Біля твого віконечка витопчу стежину,
Ти лиш тільки загадаєш – а я вже прилину!

Як я тебе спогадаю, сизий голубочку,
Чекай мене в цю нічку в лісі на горбочку!

Чекай мене, мій соко́ле, біля свого саду:
Я прилину на розмову, на раду-розраду.

Запалає срібна зірка на крутій кичері,
Я спинюся біля хати, тричі стукну в двері.

Пусти в хату, не питайся, чом прийшла запізно,
Бо вже нічка поминає – а ми все нарізно!..

Йосип БУХБІНДЕР – יאָסל בוכבינדער (1908 – 1993)

Народився 25 грудня 1908 року у Черняхові, на Житомирщині. Навчався у педагогічному технікумі, працював учителем. 1935-го закінчив Київський педінститут. У літературі дебютував дев'ятнадцятирічним, працював у редакції української республіканської газети. Його перу належать поема “Командир Сизов”, 1936, збірка “Ліричні мотиви”, 1940. Під час війни працював в Укрлітфонді в Уфі, за завданням Єврейського антифашистського комітету їздив у відрядження, писав нариси про хід відбудови визволених міст і сіл. Після війни змушений був перекваліфікуватися на бухгалтера, оскільки єврейської преси вже не існувало. 24.01.1951 року був заарештований за стандартним для тих часів звинуваченням, але, талановито розігравши перед слідчими роль божевільного, уник страти, потрапивши до психлікарні. Вилучені в нього рукописи були спалені. В ув'язненні певний час перебував ув одній камері з митрополитом Йосипом Сліпим, про якого писав у своїх спогадах. 1954-го р. термін ув'язнення був скорочений з 10 до 5 років, але реабілітований був лише 1957-го. Про страшні роки розповів у повісті “З мого щоденника”, що була надрукована у часописі “Советіш геймланд”. Поновив знищене гебістами і видав низку нових творів. Автор 12 збірок віршів їдишем, а також у перекладах російською та українською. В українських перекладах виходили збірки: “Світлий погляд”(К., 1981), “Поезії” (К., 1984), “Близька далечінь” (К., 1987). Пропоновані переклади — із цих збірок. Помер поет 22 жовтня 1993 року.

* * *

…А першого кохання не було.
Все сподівався, може прийде друге.
Та не прийшло.
                    Як одинока туга,
Блукає серце, пада на крило,
Мов лист осінній, зірваний з тополі,
В уже засіянім на зиму полі.

І все ж надія серця не лиша.
Мов зерня, на весну чекає чуло,
І на кохання упова душа:
Не все ж згаса тому,
що проминуло.

ОБЛІТАЮТЬ З НЕБА ЗОРІ

Облітають з неба зорі,
Наче листя восени,
Гаснуть іскри на просто́рі,
Линуть зорі через сни,
На лету вони згоряють
В голубій вечірній млі...
Хто це в небі їх зриває,
Хто тривожить од землі?
Хто не може дати раду –
Втихомирити блакить?..
Я також, бувало, падав,
Та підводився за мить.
Я збираю зорі в полі,
Між стерні й озимини,
Щоб вони не охололи,
Щоб світилися вони,
Щоби вірили у себе,
Щоб не гасли ув імлі...
Як спокійні зорі в небі –
Буде спокій на землі.

НА ПЛАТФОРМІ МОГО МИНУЛОГО

Приймай мене, минулого платформо,
На жорнах пам'яті – мажорне і мінорне.
Людину сиву зупиняє пам'ять,
Бере ціпок її холодними руками,
І дивиться здивовано людина
На пам'ять ту, немов на диво дивне.
Життя приносило і штилі й што́рми,–
Людина й Пам'ять на старій платформі.

В моєї пам'ті людина та питає:
– А Тетерів прозорий пам'ятаєш?
Легенький човен по ріці несеться,
Закохані в одне два юних серця.
Та дівчина була на ніжну квітку схожа
І звалася Рахіль. Мене й тепер тривожить
Той сивий погляд з далини сумної…
Не знаю, що було б тепер зі мною,
Якби не згадка ця далека, мила,
Що тихим світлом все життя світила.
Мов брат, зітха разо́м зі мною місяць…
Смієшся наді мною? Що ж, посмійся.
А пригадай дорогу-кам'яницю
І вершника, що в бій летів, мов птиця,
Як шляхту гнали далі на Варшаву,
І гостру шаблю – нашу гордість-славу. –
І раптом я побачив в ту хвилину:
З очей його скотилася сльозина.
І він зронив слова, що, наче шрами,
Тепер вінчають нашу скорбну пам'ять.
– Рахіль… Як боляче… Що стало з нею…
Нема містечка – зрівняне з землею.
Мені ж здалося – це було недавно,
Коли я мчався по Волині славній,
По Брест-Литовському шосе, Поліссям…
Ти не впізнав мене? Ти краще придивися.
І ти побачиш поруч із собою
Рвучку тачанку у відлуннях бою,
І я між хлопців – зірка на шоломі,
Ми бій той виграли – хай буде мир у домі.

Так на платформі днів, що вже зів'яли,
Ще довго ми удвох тоді стояли.
Останній морок потихеньку танув,
Минула ніч, світанок йшов світами.
Світилось в сонця променях шляхетних
Минуле, що живе у серці в мене.

* * *

Був у мне голуб'ятник – кольорами тішив зір!
Та куди йому до пта́хів королівського пера:
Білопінні, шоколадні, в когось чубчик – набакир,
Заглядали вони в шибку від зорі до вечора́.

Вуркотали оксамитно, брали зерна із долонь,
Голубіли мироносно їхні очі з-під повік…
Де ж вони поділись? Хто їх розметав за оболонь?
Розлетілися по світу, як літа мої, навік.

Я шукаю їх у небі – і не можу віднайти.
Заклинаю ніч совину, щоб скоріше відійшла,
Бо у темені голубка не забачить висоти,
Не відчує видноколу чуйним вигином крила.

Жде зі мною голуб'ятник, молить в матері-землі,
Щоб з далекої дороги, як минулого посли,
Голуби над пеклом ночі на пречистому крилі
Нам з дитинства золотого рай світанку принесли́.

— 📖 —

Ханан ВАЙНЕРМАН –
כאַנע װײַנערמאַן
(1908 – 1970)

Народився у містечку Лугині на Житомирщині 2 грудня 1908 року. Там 1923 року написав свої перші вірші “Схід сонця”. Після цього тривалий час присвячував вірші оспівуванню праці хліборобів єврейської сільськогосподарської колонії на Херсонщині. Навчався в Одесі, спочатку на робітфаці, потім — у педагогічному інституті. Першим серед одеських єврейських письменників був репресований 28 березня 1950 року. Видав кілька збірок поезії, остання з яких — “Добрий дощ”, 1976 року, — була посмертною. Поет помер 26 лютого 1970 року.

ОЧІ

Люблю всіх барв, усіх відтінків очі –
Живу окрасу лю́дського лиця:
В них теплота і ласка – без кінця,
Вони – мов я́сні зорі опівночі.
Та й сила є в них – спи́нить сила ця
І звіра, й ворога, що крові хоче,
В день горя промені надій пророчі
Вони до серця шлють, немов гінця.
Та не люблю застиглих, як слюда,
Очей, з яких нещирість вигляда,
В яких облуда, наче вир глибокий.
Хоч бачать світ, вони вести могли б
Не в далечінь, не в широчінь, не вглиб,
Не в бій, вперед – лише назад, у спокій.

ПЕРШИЙ КЕЛИХ

...Мускат, шасла́... Рясні плоди, немов з буршти́ну,
Що пахнуть м’ятою й трояндою. Відсіль,
Здається, постає вся врода рідних піль,
Буяння сил життя, яке не знає впину.

Дозрілі ґрона – в чан, де вирування плину…
О, скільки таємниць там, де шумує хміль!
І, врешті, ось воно – щоб звеселить людину –
Вино, чудесний плід чаклунських тих зусиль.
…Кипучі радощі уже в чарки налляті,
Вже грають іскрами, як промінь навесні.
Чи на весіллі то, чи на народнім святі –
Спалахують і радість, і пісні.
В нім сила сонячна, краса долин веселих.
За славних трударів підносьмо перший келих!

* * *

Сивою своєю головою
У житейські хвилі я пірну,
Зором, повним ласки і спокою,
В щиру душу друга зазирну.

Лиш тривожусь, *як* т о г о знайду я,
Котрий злом віддячив за добро
Й дружньою усмі́шкою личкує
Спідлене, спустошене нутро?

НЕСПОКІЙ (ШТИЛЬ)

Як дзеркало – морська далечина,
Неначе їй незнані дикі шквали.
В дрімоті і поліпи, і корали.
Уся глибінь зелена – мов скляна.

Недвижна риба вгору не зрина,
Чайки́ та баклани́ позасинали,
Немов застиглі гавані й причали,
В обіймах тиші просторінь земна.

Лиш я, твій син, о море, невситимий,
Жадаю вітру, боротьби і хвиль,
І серце повне мріями палкими!
Ні! Не для мене непорушний штиль,

Свій дух в такі я виливаю форми,
Яким зрідні лише крилаті што́рми.

У МИРІ Й ЗГОДІ

Що потрібно для прожитку? –
Шмат підлоги на́ ніч влітку.

Взимку дах над головою,
Теплий вітерець весною.

Вогник в темряві привітний,
Та окраєць хліба ситний.

Ну, і чарка в день святковий,
Ще від друга добре слово…

Та для серця – пісню треба,
А для пісні – сонця в небі,

Треба вічного кохання,
Мрії, смілого дерзання.

Гук будов і ниви срібні
Для пісень моїх потрібні,

Рідний край в весняній вроді,
Вся земля у мирі й згоді.

Авром ҐОНТАР – אברהם גאָנטאַר (1908 – 1981)

Авром Ґонтар народився 7 березня 1908 року в Бердичеві, єврейсько-українському місті на березі річки Гнилоп'яті. Це невелике місто дало єврейській літературі багато славетних імен. Це батьківщина Дер Ністера та Нояха Прилуцького, А. Кагана і М. Гарцмана, М. Гершензона і М. Нотовича й десятків інших діячів єврейської культури. Тут, у Бердичеві, народився й один із найоригінальніших єврейських поетів "другого радянського призову" Авром Ґонтар. І дебютував молодий муляр у рідному місті, опублікувавши 1927-го року у місцевому єврейському тижневику "Ді вох" ("Тиждень") свій перший вірш.

Потому було навчання в Одеському педагогічному інституті, аспірантура при Інституті єврейської культури АН України в Києві, робота відповідальним секретарем єврейського літературного місячника і редагування матеріалів, що надсилалися Єврейським Антифашистським комітетом у закордонні друковані видання. Це й послугувало головним звинуваченням під час арешту у 1949 році. Поет був засуджений на 10 років каторжних робіт у таборах Крайньої Півночі.

З ім'ям Ґонтаря пов'язаний період останнього відродження єврейської їдишської літератури у 60–80 роки XX ст., коли він очолював один із відділів журналу "Советіш геймланд" і редагував майже всі їдишські поетичні книжки, які виходили у видавництві "Советский писатель" упродовж двох десятиліть.

Перша поетична збірка Ґонтаря вийшла у Харкові 1933-го р., а остання – 1980, за рік до смерті. Між ними було ще зо два десятки поетичних книжок. Писав і перекладав їдишем також і прозу, зокрема роман А. Рибакова "Важкий пісок".

МУЛЯРЕ, МАЙСТРЕ

– Каменщик, каменщик в фартуке белом,
Что ты там строишь? – Тюрьму.
Валерій Брюсов

– Муляре, майстре в замащеній робі,
Що ти муруєш, скажи?

– Стіни палацу мощу мармурові
Та осяйні вітражі.

Зводжу я вежі і вікна прозорі,
В бронзі колони зростуть.
Вікна ловитимуть сонце і зорі,
Щастя оселиться тут.

– Муляре, майстре з очима, як небо,
Для кого ошатний палац?
– Для тих, хто з вогню виніс волю для тебе,
Вітчизну відстояв, їй славу потроїв,
Для знаних і безіменних героїв,
Для тебе, для мене – для нас.

НА ПІ́СКАХ[1]

Пі́ски знали, звісно?
Правди ніде діти –
Пі́ски – місце, дійсно,
Щонайкраще в світі.

Там до ятки з криком
Бігає сусідка:
– Лихо з чоловіком! –
Певне, знає, звідки.

– Голова садова!
Їсть – і не полаєш!
Змеле – все полова,
Злидні в дім нараєш!

Купить жінка з Пі́сок
Риби для суботи,
У плітках весь писок –
Кумині турботи!

– Чи не чули досі, –
Квокче, наче курка, –

Дівка гола й боса,
Наче хто затуркав.

А втекла, дурепа,
До п'яниці Зямки,
В нього ж бо халепа:
В пельки нема клямки!

Він партач, пройдисвіт,
Що не шиє – поре.
Дівці бідній, звісно,
Ще наробить горя!

Теслі і кравчині,
Злидні горопашні,
Чи вам долю вчинить
Спрагла пісня ваша?

Літо вже за рогом,
Сонце змінять зорі.
Стане шкіра рогом –
Вже зима надворі.

До картоплі б хлібця,
Опече лушпайка.
А мороз по шибці
Все малює шпарко.

Піски! Скільки змісту
У найменні любім!
… Прирекли фашисти
На вогненну згубу…

[1] Єврейський район Бердичева Піски був спалений фашистами разом із його мешканцями — балагулами, ремісниками, торговцями та ін.

— 🕮 —

Шике (Овсій) ДРІЗ – שיקע דריז
(1908 – 1971)

Народився у подільському містечку Красне 16 травня 1908 року. Його батько загинув на "Титанику", коли сину ледь виповнилося п'ять років, і хлопчику довелося тинятися по чужих домівках. Дріз відомий, в основному, за творами для дітей, але найбільше — у перекладах, бо поки він із 1934 по 1947 рік служив офіцером у прикордонних військах, у СРСР позакривали всі єврейські школи, і вже не було кому читати їдишем. Але він писав не тільки для дітей. Свої довоєнні вірші він залишив "по той бік мрії"; він збирав "У тіней людей недопалки свічок, що їм ніколи вже не запалитися задля благословення", щоб "Свічку поминальну запалити по віленських, варшавських, мінських, київських євреях", яким уже ніколи не бути нічиїми читачами, бо лежать вони у Бабиному Ярі, Понарах і сотнях безіменних могил. Так з'явився цикл віршів "Пой нікбер" ("Тут похований"), який поет писав упродовж десятиліть.

Цей чудовий поет і людина став символом єврейського поета у найнесподіваніших художніх колах — тих, де навряд чи хтось цікавився літературою їдишем. Наприклад, у скульптурній майстерні, де обтесував мармур разом із Генріхом Сапгіром, або в місцях, де тільки й можна було похвалитися, як він висловлювався, "повним зібранням усіх моїх зубів". Він мав навіть не пророчий, а ще більш високий ранг в очах тих, хто його слухав і з ним спілкувався. Як писав Ігор Холін: "Дрізе, подаруй мені зірку, якої торкаєшся головою".

Помер Овсій Дріз 14 лютого 1971 року.

2006 року вийшла книжка Дріза "Четверта струна"; 2010 — "Скрипковий майстер" у перекладі українською В.Богуславської; 2006 р. — книжка "Казкове місто Дріздень" у перекладах Гр. Усача.

ВИСОКЕ ДЕРЕВО,
КРАСИВЕ ДЕРЕВО,
МОГУТНЄ ДЕРЕВО

Л. Левіну

Хоч, ма́буть, із півсвіту
У кров мою залито,
Голодуванням вбито,
Розстріляно щодень,

Я проти всього встояв –
Вогню, меча, остуд.
І от, дивися, хто я –
Знов із землі росту –
  Високе дерево,
    Красиве дерево,
      Могутнє дерево.

Мої рубали віти,
Аж на тріски́ – гілля,
З вогнем змагався вітер,
У жмені попіл – я, –
Цвірінькають ізрання,
Вітаючись, пташки,
Із опіків, із ран я
Зростаю навпрошки –
  Високе дерево,
    Красиве дерево,
      Могутнє дерево.

В знущаннях і погрозах
Обпатраний не раз, –
Висмоктували мозок,
Здирали струпи з ран,
Коріння корчували,
Хто як мене боров.
Кати відпочивали –
Я оживав ізнов –
  Високе дерево,
    Красиве дерево,
      Могутнє дерево.

ЧЕРВОНЕ ВИНО

Смак червоного вина
Терпне перед вадою,
Бо солодка рідина
Надто кров нагадує.

Присмак старовинних вин…
Спогад не збороти:

Скільки то людських провин
В білій винній плоті.

Біле і міцне вино
Чисте, тільки вада є.
Як же питиму? Воно
Сльози так нагадує!

Вихилю – вони, сумні,
Так і хочуть литися.
Забирай, неси мені
Кухоль із пивниці.

Грає пиво, холодить,
Піниться – спасибі.
Постривай, я справді дід,
Піна – патли сиві.

1966

МОЯ НАЙКРАЩА ПІСНЯ

Ох, якби здійснилося, що я намарив:
Два озерця – скельця моїх окулярів.

Крізь мою сорочку, із хмарин пошиту,
Сонцю променіти і дощам дощити.

Дай мені, діброво, в дар дубця, допоки
Стеляться стежини на чотири боки.

Йду та йду по світі і наразі бачу
Горличку тремтячу з холоду неначе.

Я дубця зламаю, хоч із ним зріднився,
Розтоплю ним грубку, змерзлий щоб зігрівся.

Грійся, голубо́чку, дим, над ко́мин звийся…
Знищені родини, спалені обійстя…

Скину я сорочку, кревну та єдину,
Нею степ зігрію у лиху годину.

Я крокую далі, хай наопаш серце, –
Дітлахи селянські грають край озерця.

Два човни змайструю – скелець в мене двоє.
Ось вам – хай здійсниться і моя тут воля.

Хай складеться справжня, по-єврейськи, звісно,
Тут моя найкраща, найщиріша пісня.

1967

МОЖЕ, ТАК, А МОЖЕ, НІ

Чи трапилось диво,
А чи навпаки,
Чи казка правдива,
Чи просто чутки –

Чи так, а чи як –
Невідомо мені.
Можливо, що так,
А можливо, і ні.

Та байка, чи згадка –
Із роду у рід:
Є гадка: мов кладка,
А може, то брід, –

Там Нохем, що трохи
Для нас не мудрець,
Зазнав був мороки,
Що хай йому грець.

Там сніг – кучугуром,
В нім на́скрізь – діра,
А пара пре дуром,
Аж сніг розпира.

Загля́нув у шпару,
То сам зазначай:
Клубочиться пара –
Запросять на чай?

Чи так, чи інак,
Невідомо мені.
Можливо, що так,
А можливо, і ні.

Подейкують, згодом
Реб Нохем оцю
Повідав пригоду
Міхлу́-мудрецю.

Чи Міхл не второпав,
Чи сумнів з'явивсь,
Не зважив на клопіт –
Пішов подививсь.

– Залізти би треба,
Цікавість бере,
Бо пара та, ребе,
Без продиху пре.

Чи дійсно заліз він –
Звідки знати мені?
Є здогади різні,
Брехать не мастак.
Можливо, що ні,
А можливо, і так.

Знайшлися і свідки,
Послухайте й ви,
Як витягли звідти –
Вже без голови.

Весь люд – до дружини –
Згадає, бува:
Коли іще жив він,
Була голова?

Аж плаче вдовиця:
– Ой-вей[1], земляки!
Могла ж роздиви́ться,
Було невтямки.

От мислить напружено,
Стала бліда.
– Згадала, у мужа
Була борода!

Як цимесом[2] ласував,
Аж наминав,
То й бороду, ясно, він
Не оминав.

Отож, неважливо,
Здається мені,
Чи так це, можливо,
А може, і ні.

РАДІСТЬ

Клялася мені
Моя тітонька Бася,
Що баба Розалія
Їй поклялася,
Що їй поклялись
Близнюки
Йоська й Оська,
Що їм поклялася
Племінниця Двоська,
Що вранці
Поштар
Їй приніс телеграму,
В якій присягається
Лізина мама,
Що вічно розпатлана
Донечка Лізка
Тепер
Заплітає
Сама
Свої кіски!

[1] вей — біль (ідиш)

[2] цимес — святкова страва (зазвичай морква, тушкована з медом та чорносливом, можливі варіанти)

ЗАКОХАНИЙ КІТ

Всі ми у хаті вже збилися з ніг:
Котик наш вийшов гуляти і зник.
– Гей Киці-Миці! – кричить вся сім'я.
– Гей Киці-Миці! – хвилююся я.
Кіт Киці-Миці подався кудись.
Все обійшли, обдивилися скрізь.
Потай від мами, долаючи страх,
Дряпався я на горище і дах
І заглядав у зустрічні дірки,
В темні куточки й вузенькі шпарки.
В льох на шпагатику м'ясо спускав
Й навіть по-мишачи тонко пищав:
– Пі, Киці-Миці! Я мишка, агов!
Маєш до мене відчути любов! –
Так я сказав, бо раптово згадав,
Як Киці-Миці Принцесу кохав,
Ту, що живе у годиннику в нас
Серед високих фарфорових ваз.
З дзвоном виходить з годинника – дзень!
Й Кіт починав із Принцеси свій день.
Був капелюшок із пір'ям на ній,
Ніби чийсь хвостик рухливий, живий.
Пір'я таке називають "плюмаж";
Котик до нього виспівував аж,
Ніжно плюмажу Принцеси мурчав
І від душі промовляв: "Няв-няв-няв!"
Тільки Принцеса, продзенькнувши раз,
Мовчки верталась в годинник всякчас.
Кіт же чекав і в годинник оцей
Все заглядав, не відводив очей.
Так і сидів, наче принц, і не знав,
Що без взаємності він покохав,
Що не полюбить Принцеса кота
І не віддасть з капелюшка хвоста.
Не дочекавшись любові, кіт втік,
Аби не чути ні "дзень", ні "тік-тік".

Ма́буть, подався із хати в льохи́
Або кудись до зірок на дахи…
Так я подумав, гукнувши навгад:
– Мій Киці-Миці, вернися назад!

ХОДИЛА МИШКА ДО СТАМБУЛА

Була собі Мишка,
Як всі мишенята,
Хвостата, вухата
І, звісно, вусата.

Та мала претензії
Мишка до неньки,
Що вуса вродились
У неї маленькі.

Якби ж то великі…
І довгі якби-то…
Можливо, в Туреччині
Треба купити?

Бо знала зі слів
Перелітної курки,
Що вуса найдовші
Відрощують турки.

В маленької Мишки
Велика спокуса:
Пішла купувати
В Туреччині вуса.

В дорогу узутись
Вона не забула
Й швиденько побігла
До міста Стамбула.

І добре зробила,
Подбавши про ніжки,
Бо дощик турецький
Зустрів нашу Мишку.

Зустрів під Стамбулом,
Куди не пролізти:
Злякавшись дощу,
Зачинилося місто.

Ах, дощик турецький,
Він Мишку прибулу
Примусив додому
Тікать від Стамбула.

І бідкалась вдома:
“Я досі дитина,
бо в мене під носом
лиш дві волосини”.

В люстерко не гляне:
Не бачити б губку,
Яку прикрашала б
Турецька покупка.

Без неї лишилися
Вуса куценькі,
Такі, як у спадок
Дістались від неньки.

Йосип КОТЛЯР – יוסף קאָטליאַר
(1908 – 1962)

Народився 12 лютого 1908 року. До війни жив у Харкові, після війни — у Вільнюсі. У п'ятдесяті роки XX століття, коли ледь намітилося відродження єврейської культури, пісні на слова Котляра у виконанні знаних Нехами Ліфшицайте, Михайла Олександро́вича користувалися величезною популярністю. Але писав поет вірші переважно для дітей. Діти любили його не менше, ніж Квітка, Кіпніса, Ґутянського... Збірка "Чудесна погода" вийшла у перекладі українською ще 1936 року. Помер Й. Котляр 15 вересня 1962 року.

МАМА

Мама засміялася, як уміє мама:
одними губами.
Вгледів: очі запада́ють їй.
Тихо каже мама... Так, як мама вміє:
Опустивши вії.
Та почув я давній сум з-під вій.

Схилену, задуману, сивиною вкриту,
обійняти б голову і сказать... Що ж саме?
Не сказав нічого я, щоб могла зрадіти
низькоросла, вистраждана,
моя маленька мама.
І до болю стиснувши руки в кулаки,
губи закусивши, слухав, слухав сиву:
– „Рідний! Ма́буть, в тебе справи не легкі –
От вже котрий місяць не приходив, сину!"

Я стою німий сьогодні перед нею.
Що відповідати? Що розповідати?
Вірно: я забув, що з нашою землею
крутиться й вона, моя старенька мати...
Світ її – в мені. Живе моїм обличчям,
в нім втіли́вшись. Я радію: поруч

і вона свій сміх несе в собі, покличу:
прийде, знайде слів, моє розділить горе.

А мені, а нам, нам, що росли сліпими,
виросли – і світ розкрився перед нами,–
що робити з рідними, ніжними, сідими?! –
Ти мене поранила тихим словом, мамо!

... Мама засміялася, як уміє мама:
одними губами.
Очі в неї глибше все, темніш ...
Тихо каже мама, так як мама вміє:
Опустивши вії.
І зоріє теплий світ в мені!

СВІТАЄ

Духмяне світання в одчинені вікна приходить знадвору.
Червоним, густим наливаючись соком, черешня вітає,
а небо стає запашним, розкривається світло й прозоро:
Світає.

Поволі підводжусь і чую: це ж сад наш хвилююче диха!
На ранішнє, синє ще листя, дивлюсь; як приємно радіти
й чекати:
Оце ж у с ь о г о життєдайний, величний і тихий
Початок.

Хвилина – й до нас проберется відгострений сонячний
промінь,
І знов я – дитина, й наповнений щастям до краю
Відчую, що знов під бровами цей чорний, нестриманий
пломінь
Іграє.

Усе прокидається: небо, й усипані ґронами віти,
і лю́дські розмови, і рух, що поволі зростає...
І руки простяг я до віт, до широкого неба, до світу ...
Світає.

ЗИМОВА ПІСНЯ

Волію, щоб била
метелиця з воєм,
а ми щоб ходили
засніжені двоє.
Закохані й ніжні,
отут серед ночі,
й метелики сніжні
сліпили нам очі.
Нам кажуть учені
про теплі потоки,
пасати південні,
Гольфштреми широкі.
кохайтеся, мудрі,
корою земною,
я прагну, щоб в грудні
було, як зимою.
Метільної піни
щоб хвиля злітала,
щоб навіть і тіні
позамітало.
А ми тут блукали,
сміялись в падінні.
На гірці сковза́лись,
веселі й хороші,
щоб ми цілувались
на заздрість пороші.
Щоб в хузі прославить
свої поцілунки,
спинитися навіть
у па́ркові лункім.
Сміються озерця
очей твоїх зрання,
і в мене у серці
запа́л і кохання.

СПОКІЙ

Вже скоро ніч мине. Усе довкола спить.
Немов овець отара – сніжні кручі.
Що скоїлось в цю мить?
Що скоїться за мить?
Навіщо я себе ізнов безсонням мучу?

Глибокий спокій скрізь. І там, вгорі. Проте
прислу́хайся як слід, почуй світил розмову,
дивись: всміхнулось небо золоте
спокійним посміхом своїх зірок зимових.

Он падає одна: „Я тут, я на землі…”
Там десь загинув світ і народився інший.
А я, лиш свідок тут падіння зір з імли,
поста́рію на мить одну – не більше.

ПОЧАТОК

1

Темне сонце – ліке-хаме[1] –
Як перелякалась мама!

Ледь добігла до погосту,
Кинулась до мене просто.

„Ліке-хаме”, „ліке-хаме”!
Кидай гратись з дітлахами.

Небо хмарами зап’ято –
Хмари, мов руді телята.

Сонце звикло, зникло двічі.
В синагогах свічі, свічі.

Простягали люди руки
Від благання, від розпуки.

В дяді Піні руки жовті.
– Судний часе, вже прийшов ти.

Скільки грішників між нами!
„Ліке-хаме”, „ліке-хаме”!

2

Папірці червові на тині горбатім,
Згаслі очі їх читають. Що це значить?
Я завжди хваливсь найдужчим в світі батьком,
А тепер я бачу: тато плаче.

Біля залізниці ми прислуха́лись, босі.
Колія гула тривожно і зловісно.
Я не розумів, чому це столяр Йося
Пальця відрубав собі навмисно.

Катеринка хрипко грає польку
І танцюють весело хлопці невеселі.
Кидають пляшки́ у вікна „монопольки”
– Завтра, кажуть, хлопців одя́гнуть у шинелі.

Нігті вже поламані, піднебіння чорне
У моєї матері. І не плаче мати.
Тільки очі стогнуть:–Горе мені, горе!
Діти, тата вашого забрали у солдати.

Почорніла стеля, нахилилась низько.
Ми брудні, маленькі,– ми прикрили вії.
Іде чорний поїзд, чорний поїзд війська.
Сумовитий батько у вікні чорніє.

3

То не сад цвіте на вікнах – то сліди від виру.
Мати знов пішла просити покидьків од шкіри.
Як дотягне повен лантух залишків од шкіри –
Голубим вогнем палає пічка тепло й щиро.

---

[1] Затьмарення сонця (з єврейської мови).

Запалила світло, світло –
і зітхає мати,
То, напевне, пригадала
Фінляндію горбату.
Дальні гори, сніжні гори, не своя країно,
Та не будьте ви лихими
до любої людини.
Чорний вітре, білий вітре, пустки і пустелі,
Та не будьте ви суворі до сірої шинелі.
Тихо в хаті. Крутить хуга. Вітряно. Морозно.
Не принéсла мати шкіри. В хаті знову тоскно.
Мати гріє біля мене стомлені долоні.
Тільки плинуть сірі сльози,
теплі і солоні.

4

А на другім поверсі,
В другому дворí –
У широких вікнах
Відблиски зорі.

А на другім поверсі,
В другому дворі,–
Там уже півсотні
Чорних трударів.

В теплому дихáнні
Тане лід на склі.
Зрáння у майстерню
Чоботарі прийшли.

Лейба каже: – Гляньте
На порядки ці.
В одного хазяйчика
П’ятдесят шевців.

Я не знав, не відав
Про діла такі,
Що виходять звідси
Чоботи важкі,

Ремені та підсумки.
Ховати свинець.
Для бляшанки, шаблі,
Дістав би ремінець.

А на другім поверсі,
Сховавши в просьбі гнів,
Мати нахилилася,
Не знаходить слів:

– Драстє, пане Айзенберг,
Хай поможе Бог.
Змилуйтесь, бо в хаті ми
Змерзли вчотирьох.

Стигне в нашій хаті
Пара на вустах! –
Та сьогодні Айзенберг
відповів їй так:

– Залишків немає.
Ступай собі, друже.
Досить, що готую
Чоботи для мужа.

Ой, солдатко-матінко,
Чом в очах огонь?
Турбується ж хазяїн
За мужа, за твого.

Хоч би ти подякувала,
Зробила б хоч уклін.
Муж твій не застудиться.
Не заслабне він.

У новеньких чоботях –
Сльози ти не лий,
Він в атаку піде
Здоровий і міцний.

5

Ціль, сніжок, ціль...
Бредуть по снігу солдати.
Здається, співає тато:
Ой, біль, біль!

Сміймтесь, батьки, нівроку.
Бог помилився трошки,
Ваш чорноокий Мойшке
Дістав скляне око.
Вітер, мороз, сніговій,
Мерці й кров на путях.
Коли вже йти за хазяїна в бій,
Коли домагатись звитяг,
Ковтати гарматний дим
Не маючи вороття, –
Краще лишатись сліпим.

6

Я тоді життя
зустрічав,
Голодне дитя.

Матвій (Мотл) ТАЛАЛАЄВСЬКИЙ –
מאָטל טאַלאַלאַיעווסקי
(1908 – 1978)

Народився 28 грудня 1908 року в селі Мохнатка на Житомирщині (інколи друкувався під псевдонімом Махнач). Оскільки велика родина жила злиденно, восьмирічним Мотя вже змушений був пасти громадську худобу. 1919 року родина переїхала до Києва, тут майбутній поет працював на кондитерській фабриці. З 1927 року навчався спочатку в єврейському педагогічному технікумі, потім – в університеті. Працював у редакціях газет і в театрах, учителем. Писав їдишем, російською та українською, дебютував як поет у 1927, був членом літгуртка, яким керував Д.Гофштейн; іще до війни видав 14 збірок віршів (“Ґеслех ун ґасн” – “Провулки та вулиці”, К., 1930; “Аф дер вох” – “Тижнями”, К., 1934; “Ін майн Україне” – “У моїй Україні”, 1937 та ін.) На фронт пішов добровольцем, був співробітником фронтової газети. Після війни випустив книгу віршів часів війни “Ві а солдат” (“Як солдат”), М., 1946, присвячену темі Катастрофи та героїзму. Разом із фронтовим другом, поетом Зельманом Кацем, випустив книги віршів і начерків російською “Розвідка боєм” (1941), “Сталінградські вірші” (1943), “Легенда” (1946), “Солдат і прапор” (1947). 1949-го вийшла книга віршів українською мовою “Твої сини”. Разом із письменниками І. Фалікманом та Г. Полянкером входив до єврейської секції Спілки письменників України. 1951 року був репресований, висланий до Середньої Азії, реабілітований через три роки, після смерті Сталіна, та тільки через багато років повернулася можливість друкуватися рідною мовою. Встиг видати ще одну збірку – “Закоханий у життя”. Великий успіх мали написані укр. мовою п’єси “Перші конвалії” (1957) та “На світанні” (1964), що йшли на укр. сцені. Помер 22 вересня 1978 року.

ВЕСНА

Довгі доли,
круті гори,
де Дніпро мій лине…
Я блукав між сосен хмарних,
Я збирав барвисті фарби,
Я збирав найтонші звуки

Оспівати рідний го́род,
Гори та долини.

Від найменшої клітини
Прагнув я кудись високо,
Підіймав до сонця руки,
Мов каштанові бруньки,
Що набрякли, налилися
Весняни́м найпершим соком,
Город, гори та долини…

Вулицями та майданом
Розтікалась буйна сила,
На руках мене носила –
Смак берези на вустах…
І як сосни підвелися,
І до сонця дотяглися,–
Так я прагнув,
Так я виріс,
Так я свій затвердив шлях,
Город, гори та долини.

Весно!
Квітень!
Юність-весно!
Ря́сний цвіте України!
Я пізнав усі прикмети,
Що сини твої проне́сли.
Переконаний та щирий,
Повний прагнень,
Повний віри,–
Буду вашим я поетом,
Город, гори та долини!

ЗАБУВОНЬКА
(Оповідання бійця)

Пам'ятаю, вдосвіта
Якось це було:

З флангу ми ударили
І ввійшли в село.
Ані хат, ні вуличок –
Попіл та імла.
Ворог навіть при́садки
Попалив дотла.
Тишею зловісною
Горе розляглось…
Тільки раптом чуємо –
Ніби кличе хтось.
Голос підіймається
Наче з-під землі.
Ми до льоху кинулись
І дівча знайшли.
Перкалеве платтячко,
Кучері ясні.
Очі – не дитячії,
Злякані, страшні.
– Звідкіля ти, дівчинко?
Де твоя сім'я?
– Я забула, дядечку,
Все забула я…
– Ну, скажи, голубонько,
Як твоє ім'я?
– Я забула, дядечку,
Все забула я…–
Принесли ми дівчинці
Фронтовий пайок,
Цукру кілька грудочок,
Супу казанок,
А вона і ложечки
Не бере до рук.
Губи міцно стиснуті
Від болючих мук.
Ніби щось пригадує,
Зморщує чоло,–
Тільки чорним попелом
Пам'ять замело.
Не пробитись спогадам

З млосної пітьми…
Так її Забувонька
І прозвали ми.

…День минув. А звечора
Знов бійці пішли
По дорогах спалених
Рідної землі.
Хмари в небі тягнуться,
Знизу дим кури́ть.
А в обозі дівчинка
На підводі спить.
Вранці як прокинулась –
Зовсім вже не та:
Відігріла дівчинку
Наша теплота.
Пам'ять прояснилася,
Відійшла вві сні.
– Маму взяли германи,
Татко – на війні.
А мене – Наталочка
Мама з татком звуть…
– Як була Забувонька,
Так для нас і будь! –

ІСКРА

«Куди ти за́вжди мчиш, як на пожар?
Поглянь на майстра: бачиш – чоботар
Не поспішає в праці, тихо й строго,
А чобіток, як вилитий, у нього.

Чого тобі? З зорі і до зорі,
Як Ма́рко в пеклі; йдуть календарі,
А праця в тебе – іскра тління я́сна,
Пощо та іскра? Блисне і погасне.

Нехай хоч сяє – цінність півгроша,
Мала́ вона, щоб в ній жила душа…»

Неправда люта! Ні, неправда люта!
Із іскри – пломінь розриває пута.
Як без коріння древо губить вроду,
Отак без неї серце ніби з льоду.

І хай пробуду іскрою малою,
І хоч моє ім’я укриє млою,
Але додам упертого завзяття,
Щоб з тої іскри – вибухло багаття!

МОЯ РОБОТА

– Що є твоя свята святих?
– Робота.
– Що вище ска́рбів золотих?
– Робота.
– Що руку твердістю сталить?
– Робота.
– Що не в спромозі утомить?
– Робота.
– Що стало піснею пісень?
– Робота.
– Що твій щасливим робить день?
– Робота.
– Що радощі тобі несе?
– Робота.
– Що для людини над усе?
– Робота.
– Що підіймає в ранню рань?
– Робота.
– Що сенсом є життя, дерзань?
– Робота!

НА ЗЕЛЕНІЙ ЛЕВАДІ

Поблизу лісочка – зелена левада,
Осіння левадою йде світлотінь;
Де в сонних сіна́х цвіркунів серенада,
Стоїть в самоти́ні стриножений кінь.

Як лю́бить він трави оці в повечір'ї,
І небо, і зоряний слід по ночах.
Не свище батіг по його чорногрив'ї,
І спокій цвіте по коневих очах.

Ну, мухи іще… з отакою бідою
Змирилися коні усіх поколінь…
І, мов у молитві, хита головою
Стриножений цей в самоти́ночці кінь.

Здається, я знаю, про що його думи:
Про юність свою, про дорогу стрімку…
І він не тіка, не втече і не дума –
Зелена левада йому до смаку́.

РОЗМОВА З ВІТРОМ

Іде зима – пора тривожна,
І вітром шелестить зима:
Ти –
як чорнильниця порожня,
В якій чорнила вже давно нема…

Ах, вітре,
ти не просторікуй –
Несправедлива твоя річ…
Закуталися в кригу ріки,
Погасли зорі – сива ніч.

Сад голий.
Всі дерева – білі.
Лише сльоза скрапне з-під вій,
Бо ж верби, вдови посмутнілі,
Постарілися од завій.

Та запитай їх, дідугане,
Про що думки цих сивих віт,
І ти почуєш:
в світі гарно

З тих пір,
як світом став цей світ.

Зима прийде́ й піде́, завійниця,
Весна прийде́ – зелений шум!..
А що стосується чорнильниці,
То ж я чорнилом не пишу!

Пишу дерев весняних соками,
Так, як писав мій пращур-друг…
Тож не жартуй отак звисо́ка
Ти, новорічний вітер-зух!

Матвій ГАРЦМАН – מאָטל הארצמאן (1909 – 1943)

Народився 29 жовтня 1909 року в Бердичеві. 1941 року пішов на фронт, маючи кілька збірок віршів. У перервах між боями спромігся написати поему “Смертний вирок”, яка дійшла до Москви, і Перец Маркіш устиг включити її до колективної збірки “Цум зіґ” (“До перемоги”) , що побачила світ 1944 року. Поет цієї збірки вже не прочитав: він загинув у бою 15 грудня 1943 року. Але ця поема стала стрижнем посмертної збірки, видрукованої 1970 року. У перекладі українською 1966 року вийшла збірка “Поезії”.

ЮНЬ МОЯ…

Юнь моя, зі мною ти незримо.
Ще далеко старості прихід.
В сяйві сонця стежу я очима
Золотих метеликів політ.
І усе навколо, мов з проміння,
Й промінь – я, як губ вишневих сміх…
Чую крові я дзвінке кипіння
В жилах юних, жилах молодих.
Я люблю життя, та коли треба,
Я умру не в ліжку при свічках,
Краще в битві впасти просто неба
З піснею про сонце на устах.
І щоб хмарку ще ловить очима
У степу, де змовк гарматний грім,
Щоб стояли сумно побратими
Над могильним горбиком моїм.

ПО ДОВГИХ РОКАХ БЛУКАННЯ

По довгих ро́ках дальнього блукання
Я повернувся в свій отецький дім,
Де сад підводить крила до світання
І сонце сяє в небі веснянім.

Тут був поріг, віконця кривуваті,
Заліплені папером від зав'юг,
Тепер звелись високі вікна в хаті,
Не той поріг і все не те навкруг.

Тут батько мій буденну мав роботу, –
Білив полотна в тихому дворі,
Пройшли літа́, взяли його скорботу,
Лишивши спогад вранці, на зорі.

О спогаде, тобі немає діла,
А я про матір ще скажу слівце:
Вона отут, на ґаночку, сиділа,
В кривавім кашлі морщила лице.

Навіщо мова і нащо розмова,
У тих літах нам ранок не яснів.
Оновлена, пахуча і медова
Лежить земля моїх дитячих снів.

Щебече серце, ніби я на святі,
Щебече сад, і видиться мені:
Бузок схиляє віти корчуваті
В важкій росі, в блакитному вогні.

А я босоніж, мов мала дитина,
У згадках ревних повертав назад,
Гілля хилилось тінями до тину,
І в грудях цвів високий зелен сад.

Бузкові роси, щебет звідусюди,
Далекий спогад свіжий від сльози…
О буйне серце, бийся в теплі груди, –
Диха́нням літа, клекотом грози!

Минулих днів прогримотіла туча,
Ти чуєш, серце, ранок заяснів,
Оновлена, медова і пахуча
Лежить земля моїх дитячих снів.

НЕ МИНУЛИ ВИ, КРАСНІ ЛІТА...

Не минули ви, красні літá,
Ви, дитинства веселого рóки,
Робить юність моя золота
Перші з краю дитячого кроки.

Як бувала осіння пора,
Листя жовте збирав я й багряне,
Глянь – он яблуня тихо вмира,
І чорніють тяжкі її рани.

А моя не зів'яне весна,
Не осиплються світлі надії.
Ні! Волосся мого сивина,
Доки буду я жить, не покриє.

Не старíються в нашім краю!
Сніг ніколи не прийде студений,
Щоб на голову впасти мою:
Не старíється серце у мене.

ЯБЛУНЬКА

Зломив злий вітер яблуню в негоду
І кинув її жмутом збитих віт,
А дерево ще й не родило плоду,
Розсúпало даремно перший цвіт.

І яблунька лежала в час світання
На тій землі, що їй дала життя,
І листя трепетало у мовчанні,
Як на руках вмираюче дитя.

Манило неба голубе склепіння,
Шукали ще росú листки малі,
Але найдужче все ж тяглось коріння
У рідне лоно матері землі.

ЗОЛОТІ СИЛИ

Я зберіг у серці світлу свіжість,
Я – мов сад, що кожен рік в цвіту.
Серце в мене все – любов і ніжність –
І на гілку схоже золоту.

Гілка покривається бруньками,
І листочки родяться малі,
Розпускаються й шумлять над нами,
Наче пісня рідної землі!

І які приходять мрії світлі!
Ти дерзанням серце окрилив,
Тополиний краю мій розквітлий,
Земле молодих богатирів!

Я люблю ясну свою Вітчизну,
Світлу, неозору даль її!
Мрія вироста в душі, й залізна
Сила м'язи сповнює мої.

Сило золота! Весна безкрая!
Як цей простір зором обійнять?
Добре, коли юна сила грає
Й кожне слово в пісню хоче стать.

Шифра ХОЛОДЕНКО –
שפרה כאָלאָדענקאָ
(1909 – 1974)

Шифра Холоденко, сестра Давида Гофштейна, народилася 1909 р. у с. Бартків-Рудня (Ясногород) на Волині. Батько був лісником і мав 8 десятин землі, на якій працювала вся родина. З материного боку Ш.Х. була родичкою бердичівських клейзмерів Педуцерів-Холоденків. 1928 р. стала студенткою фізмату Московського університету. Брала участь в експедиціях на північ. Друкуватися почала з 1922 р. (дебют – у №3 часопису "Дер Штром"). Друкувалася в київському альманасі "Україна". Окрім віршів, писала новели. Частина з них була видрукувана в альманасі "Ундзер крафт" ("Наша сила") 1947 р. Померла 1974 р. у Москві.

ЩОСЬ РОСТЕ У МЕНІ

Росте у мені щось –
Незнане, знаменне,
Мов сік у бруньки́,
Вливається в мене.
Не знаю достоту я, що –
Неначе з коріння, крізь стовбур, до віт
Пульсує цвітіння жага –
Пробитися, вибухнуть виром суцвіть.
Сторо́жа-пісок
Хапає, затримує паростки, та
Волога земна крізь пісок просота
Зелений гінкий голосок.
Росте і в мені щось –
Не знаю достоту я, що –
Неначе з коріння, крізь стовбур, до віт
Пульсує цвітіння жага –
Пробитися, вибухнуть виром суцвіть.

ВСІ МІСЯЦІ

Місяці гойдають місяць
Поміж берегів і вод.
Веслами долаю хвилі,
Між погроз і перешкод.

Зронюються теплі сльози,
Солі морю додають.
Відчуваю, що свій компас
Загубила десь не тут.

ПОСТІЙНО ПОВЕРТАЮСЯ ДУШЕЮ...

Давно, коли була іще дівчатком,
Свої дороги світ мені гортав,
Бо видававсь безмежжям непочатим, –
То ти мій дух до себе повертав.

Ти й досі в пам’яті, хоча мене забув ти –
Ні погляду, ні світла, ні тепла.
Чому ж, зумівши всі шляхи здобути,
До тебе так нікóли й не дійшла?

Для тебе я нелюба, некрасива –
Знітилася, тому й не спромоглась;
Мені забракло впевненої сили,
Що назавжди́ би пов’язала нас, –

Такої приголомшливої сили,
Щоб нас обох над світом здійняла,
Щоб все перетривала, незгасима…
Зате себе тобі я зберегла.

* * *

Мимоволі, друже мій єдиний,
За тобою поглядами лину.

Під очей твоїх зірковим світлом
Радістю лице моє розквітло.

І не важить, вдалині чи поряд, –
На собі твій відчуваю погляд.

Я – неначе поле, що до себе
Прихилити спромоглося небо;

Начебто зорі́ над головою
Доторкнулась вірою живою.

Мимоволі, друже мій єдиний,
За тобою поглядами лину.

— 🕮 —

Шлойма ЧЕРНЯВСЬКИЙ –
שלמה טשערניאוסקי
(1909 – 1974)

Чернявський Шлойма Борисович народився 12 вересня 1909 року в м. Ковелі в родині службовця. Батьки загинули під час погрому. Виховувався у дитячому будинку. Закінчив Київський єврейський педагогічний технікум, працював у редакції газети “Дер Штерн” (“Зірка”), у системі кінофікації. Автор збірок поезій (в оригіналі, мовою їдиш) “Полум’яна юність” (1936), “Лірика” (1940), “Високі тополі” (1970), друкувалися його вірші у перекладах українською (збірка “Високі тополі”, 1970). Помер 8 липня 1974 року.

ПЕЧАЛЬ

В дитинстві в колиску мою залетіла,
Зробила сумним світ дити́нячий мій.
Печале, твої я розрубую крила,
Ти радість мою забирати не смій.

Коли я мере́жу слова на папері,
Нашіптуєш ти щось похмуре мені.
Щоб ти не ввійшла, замикаю я двері,
З тобою не хочу стрічатись і в сні.

Ти чуєш, від мене відчалюй, печале!
Я хочу грози́ – не нудного дощу.
Віднині шукай собі інші причали,
Тебе я у пісню свою не пущу!

НА ДОБРАНІЧ

Люблю, па поетичну ставши вахту,
З дніпровських круч дивитись на вогні,
Що оксамитна ніч на берегах тих
Запалює у сизій далині.

І небо у алмазах, як відгранене,
Підносить келих свіжості мені.
Застигло все – й рукаті чорні крани,
І місяця розкрилля сріблянí.
Немов метелики, згорнувши крила,
Дрімають біля тихих берегів
Од мандрів денних стомлені вітрила,
І чути десь спізнілий, дальній спів.
Люблю Дніпро й засмаглих капітанів,
Що можуть не лягать по кілька діб,
Люблю пере́гук довгих караванів,
Які везуть метал, вугілля, хліб.
Спасибі, Дніпре, за ковтки наснаги,
Які даруєш ти моїм пісням,
А вам добраніч, земляки-трудяги!
Гасіть вже світло… На добраніч вам!

Я – СТЕЖИНКА ЧАРІВНА

Хай буде у твоїм житті
Стежинка чарівна.
В далекий світ, чудесний світ
Нехай веде вона.

Із хати вийди за поріг
І в путь свою рушай…
Іди по стежечці своїй,
Іди – й мене згадай.

Собі всміхнись і не гнівись,
Ясна печаль моя…
Нестиму тихо я тебе.
Бо та стежинка – я.

НУ ХТО ЖІНОЧІЙ НЕ ВКЛОНЯВСЬ КРАСІ…

Ну, хто жіночій не вклонявсь красі?
До мене, ма́буть, ще поети всі!
Її натхнення гідно оспівали.

Пісень любовних є вже не одна,
А тему цю не вичерпать до дна –
Лишилось, певне, і мені немало…

Буває, восени похмурий день,
Пташиних аніде не чуть пісень,
Та сонце з'явиться на небокраї –
І гола гілка – навіть і ота,
Мов навесні, здається, розквіта,
На променях, немов на струнах, грає.

Отак і ти, як в мій заходиш дім:
Усе немов світлішає у нім –
Чи в пізню ніч, а чи уранці-рано.
І я на стріли вій твоїх чомусь
Захоплено й сполохано дивлюсь –
Ото від них в моєму серці рана.

Рива БАЛЯСНА – רזוע באליאסנע (1910 – 1980)

Народилася 10 (23) лютого 1910 року у злиденній родині у Радомишлі на Житомирщині. З дитячих років виховувалася в дитячому будинку. Закінчила Київський педінститут, навчалася в аспірантурі при відділі єврейської культури АН УРСР. Працювала цензором у Головліті (1935 – 1939), редактором Укрдержнацменвидаву (до 1941). Під час війни – зав. відділом кадрів Уфимської філармонії, цензором Обліту Башкирської РСР. 1944 р. повернулася до Києва. З 1952 р. перебувала в ув'язненні, як сама поетеса зауважила, з її життя випали ці роки; засуджена за причетність нібито до єврейського підпілля. Реабілітована 1956. Під час слідства тяжко захворіла і майже весь час заслання тинялася по табірних лікарнях. Дебютувала в літературі у вісімнадцятирічному віці, належала до письменницької організації “Молодняк”. Серед виданих нею збірок відзначимо “Ін іберуф” (“Перегук”, Харків – Київ, 1934). За життя випустила лише кілька поетичних книжок, у тому числі в перекладі українською (збірки “Юнь моя”, “Золотий листопад”). Пропоновані тут переклади – саме із цих збірок. Окрім ліричних віршів, писала також епічні поеми й балади (“Ісак Левітан” та ін.) Єдиний прозовий твір – “За золотим павичем” – залишився тільки в журнальному варіанті. Померла 1980 року.

ПІСЕНЬКА

Ой, темніє – вже не видко.
Попрощаємося швидко:
час іти!
Горне він мене в хустину:
Ще постоїмо хвилину –
Я і ти.

Ой, уже завечоріло, –
говорю йому несміло, –
Я піду…

Але він мене милує,
пригортає і цілує –
на біду.

Ой, стемніло вже надворі,
адже нас побачать зорі!
Будь здоров!

Але він не відпускає –
навіть серце завмирає,
стигне кров…

Ой, як часý того шкóда!
А були і сила, й врода –
та забудь!

…Не утримала я щастя.
Чи колись його удасться
повернуть?

І В ЗИМИ СВОЯ ВРОДА Є

Пахнуть перші сніги пухóві,
Ледь примерзло вікно моє.
Хто сказав, що лиш вéсни чудові?
І в зими своя врода є.

Я крізь сніг чую: пахнуть трави,
І ромашки сягають віч,
Зорі, наче дівчатка лукаві,
Переморгуються всю ніч…

Он летять і летять сніжинки,
Мовби іскри з сріблястої мли,
Не сивини – легкі пушинки
Дідусеві на вуса лягли.

Від хлоп'ячих щік малинóвих
Аж світліше навкруг стає…

Хто сказав, що лиш ве́сни чудові?
І в зими своя врода є!

Ґринджолята всіва пороша,
І лижнею пробито сніг.
Я із ванькою-встанькою схожа –
Впала, встала – і знов у біг.

Ось мороз нарум'янив щоки
І мені, як у десять літ…
Як люблю я тебе, сніжноокий
Сороковий грудневий дід!

* * *

Люблю, руками спершись на коліна,
Дивитися на тіні мовчазні,
На візерунки присмерку на стінах,
На блимання вогнів удалині.
Лягає шаллю темрява на плечі,
Вкрива мене теплом дитинних літ,
В вікно до мене простягає вечір,
Мов білі свічі, яблуневий цвіт.

ВИШЕНЬКА

З дитинних радощів моїх убогих
Була мені найближчою одна:
Розвагою, розрадою в тривогах
Стояла вишенька біля вікна,
В віконце при́язно схиляла віти,
Немов до себе закликала вийти.
Скорботно в серці спогад мерехтить,
Що подругу дитинних літ єдину
Я не змогла, дитина, вберегти,
І вишеньку мою в лиху годину
Зрубала без жалю́ чужа рука…
Ще й досі серце згадка ця стиска.
Пішла я в світ.

І скрізь, в усіх блуканнях,
На всіх дорогах, де ходила я,
У серці за́вжди втіха ро́ків ранніх
Була зі мною – вишенька моя.
І скрізь, де тільки вогнище я мала,
В саду моєму вишенька зростала.
Крізь все життя її я пронесла,
Крізь сум, крізь біль,
Крізь бурю, крізь тривогу…
Здається, більше пахощів, тепла
І радості в рядках моїх від того,
Що наді мною вишенька гілля,
Мов у дитинстві, при́язно схиля.

Лейзер ВОЛЬФ (Меклер) –
לײזער װאָלף
(1910 – 1943 ?)

Народився 1910 р. у Вільні (Вільнюсі). Дебютував віршами у 16 років у місцевій газеті. Першу поетичну збірку “Чорні перли” видав 1939 р. Упродовж свого короткого життя встиг написати безліч віршів і поем, з яких оприлюднена лише невелика частка. До того ж писав романи, афоризми, п’єси, які ставили єврейські театри Вільни та Варшави. Муза Вольфа була надзвичайно плодючою, та майже все, написане ним, загинуло під час Другої Світової війни. До жовтня 1939 р. жив у Вільні, опісля почалися блукання світами. 15 березня 1940 р. московська “Літературна газета” опублікувала цикл його віршів із передмовою Переца Маркіша, який назвав його “єврейським Гейне”. Помер від голоду та виснаження за мотузяним верстатом в якомусь колгоспі під Самаркандом, де перебував в евакуації. Збірка сатиричних віршів “Коричнева бестія” вийшла у видавництві “Дер Емес” кількома тижнями пізніше смерті автора. 2009 р. вийшла книжка “Прикрі й веселі пісні” в перекладах українською В. Богуславської.

ЕВІҐІНҐО

У вологій хащі джунглів,
За багнищем жабосмику,
Де чорніють води Чунґо
У западині Аміко,
Жив старезний Ґутамінґо,
Харчувавсь у змія в лігві
Яйцями птахів, хробаччям,
Пуголовками, плотвою,
Вивірок ловив летючих,
Мишок, миршавих пліткарок,
Мавп, що лаяли старого,
Бо ніяк не молодів –
А вже доживає віку.
Народився і зістаривсь
У багні, у драговинні,

Тут кістки скрутила старість;
В жаб він очі позичає,
В буслів – ноги кривулясті,
Руки – в гадини старої,
А волосся – в трав повзучих.
Спить, занурившись у воду.
Коли йде – регочуть мавпи:
– Оно суне Ґутамінґо,
Ніби дишло шкутильга! –
Вивірки, ті вередливі,
Жбурять у лице горіхи.
Тільки сивий лев найстарший
Шанобливо йде услід.
І старезний Ґутамінґо
Поночі ридає ридма
З ним: “О горе! О роки́!”
Важко стало врозчепірку
У вогких драглистих джунглях
Відшукати їжу гожу,
Що вгризуть старечі зуби;
Важко стало плазувати,
Човгати боця́ном[1] зранку,
Вештатися, як ведмідь.
Хай би все вогнем горіло,
Хай би під червоним сонцем
Став я сам шматком печені.
Горе! Сонця тут катма.
Хто кістки мої обсмокче,
Як згнию у цій багнюці:
Піднесуть до високості
Кісточки лелеки, може?
Хто посіє мої очі
У долині, попід скелі,
Щоб вовкам сліпим світили
В полюванні уночі?
Хто розплутає волосся
Серед сивої травиці,
Якщо всі птахи загинуть,
Хто повидзьобає тлін?
Хто посіє мої зуби,

Щоб на го́рах проростали
Білі грудочки цукристі,
Наречені вітерцю?
Горе, що немає сонця!
Горе, бо не маю сина! –
І старійшина левиний,
Що просидів довго мовчки,
Хльоснувши хвостом, примружив
Очі жовті і пригаслі
І раптово обізвався
Голосом глухим старечим:
– Тридцять діб на схід південний,
Без води і відпочинку
Йтимеш і сім гір перейдеш:
Там сова сидить у квітах
На стрімчастому бескиді,
Кличуть птаха Анаку́міс,
Що тринадцять має кігтів,
В лобі семеро очей.
Скажеш слово їй поволі
Ти єдине: Евіґінґо! –
Лихові зарадить, знай!
Йди, радій, та не заносься, –
І старезний Ґутамінґо,
Вдячно лева обійнявши,
З ним, як з другом, попрощавсь
І подавсь на схід південний
Без питва й перепочинку, –
З місяць не склепив повік.
Та й за сімома горами
Не надибав Анакуміс.
Скель вісімдесят минає,
Що стриміли гострозубо,
Там зустрів красуню Повню,
Ночі донечку кохану:
– Ночі донечко, Левоне[2],
Підкажи мені, старому,
Де сова, що Анакуміс
Зветься, де оті сім гір?

Мушу я спитати в неї:
– Евіґінґо? Евіґінґо? –
І у відповідь Левоне
Здійнялась на жовті ніжки:
– За тринадцятьма вітрами
Голий зуб стирчить у житі,
Поза ним верба плакуча
Ополіскує птахів;
Де зірки танцюють п'яні,
Далі й далі, за болотом
Ніч на сідалі високім
Виглядає Анакуміс.
Сім разів сові промовиш:
– Евіґінґо! Евіґінґо! –
Щиро дякуючи Повні,
Рушив далі Ґутамінґо
Знов на пошуки сови.
Шлях прямий, але дзижчання
Стріл отруйних у повітрі;
Вітер з кров'ю, сині скелі
Важать: є талан чи ні?
Навкруги земля вогненна,
Вщент розчахнута громами.
Ґутамінґо геть знесиливсь,
Колінкує – в землю йде.
Та вливається у нього
Спів підземний: Евіґінґо!
Раптом: вигорілі джунглі,
І палаюча гілляка,
Гупа з дерева товстого,
Втілившися у телицю –
Срібні ріжки, срібло крил.
– О корівко! О богине!
Молоко твоє чарівне.
Може, хоч тобі відомо,
Де ночує Анакуміс,
Бо шукаю ту сову.
Маю в неї поспитати:
– Евіґінґо?.. Евіґінґо?.. –

І корівонька рахманна,
Ста́рця зблизька засліпивши,
Молока йому вділила
З вим'я повного свого
І промовила розважно,
Прожувавши кожне слово:
– Сім шляхів із алебастру,
Восьмий – в позолоті щирій,
Ним прямуй ти до палацу,
В нім – богиня Атєнада.
А палац той мармуровий,
Білий, наче піна моря;
Яблуко в саду сміється,
Ніби в небесах Левоне;
В твої груди ввійде сріблом,
Й коли сонечко зійде́,
Медом твій засяє волос,
Очі – оксамитом ночі,
Руки гнучко зазміяться...
Вдячно ти богині тій
До землі тоді вклонися,
Припади до ніг вустами
І промов спокійно й тихо:
– Евіґінґо!.. Евіґінґо!.. –
Дід подякував корівці
Й путівцем із алебастру
Рушив, хоч хилило в сон.
Віз намаривсь пурпуровий,
Тяг його віслюк спітнілий
Ген до міста – кров і храми,
Ліжка і стовпи ганебні –
Путь славетна до палацу,
Де богиня Атєнада
Серед мармуру, у квітах,
Що политі рясно кров'ю,
На шовкових подушках
Розляглась, красуня п'яна,
З ненажерства хвора, спить, –
Анаконда під копитом.

А навкруг дівчата чорні,
Перелякані до сліз.
Вкляк старий в ногах богині,
Аж розпухлої. З розпуки
Плакав, і благав, і нидів:
– Евіґінґо… Евіґінґо…
– Евіґінґо?.. – уві сні ще
Аж сіпнулася богиня,
Наче з тьмяної печери
Визволялася душа,
Дар небесної блакиті,
Повернувши світлий розум
Ранам тіла, крові чорній –
Пломінь серця полог ночі
Проштрикнув, як гострий дах.
Двері й вікна в домі – навстіж.
У холодній кам'яниці
Мозок спробував звільниться;
Спали з ніг кайдани куті,
Серце в чортовій колоді
Стрепенулось: Евіґінґо…
Стариган богині вдячно
Кланяється й суне далі:
Де ж той Евіґінґо є?
Йде. До ніг дорога липне,
Повз річки́ і повз діброви;
Проминає коридори.
З-поза ґрат його монахи,
Чорнокнижники суворі,
Виглядали із дзвіниць.
Дзвони линуть, із плачами
Площі вогнища гортають, –
Гріють жебраки в них руки,
Ласа публіка в екстазі
Колінкує навкруги.
І не знає Ґутамінґо,
В кого поспитать поради,
Все наводить жах на нього,
Губи вкрилися смагою.

Вершник трапився в кольчузі,
Почепив його на спис.
Як ті лати поспитати,
Якщо й зна, чи відповість?
Вершник той служив бароном,
Знає в місті всіх він чисто,
Куштував жінок і вина,
Для селян тримав батіг.
Чи не хоче Ґутамінґо
Подарунку хоч такого?
Сів, стомивсь, поклав торбину,
Попрохав вина ковточок,
Щоб зігріти змерхле тіло.
Раптом бачить – чин високий
Повну склянку простягає
Підозрілого вогню.
На високому шоломі
Павичеві пера сяють
Семибарвно усімох;
Майорить з-за спини пломінь,
Пальці – в перснях самоцвітних
Райдугами виграють;
А лиця́рський обладунок –
То тканина срібнопера;
Шкіряний нагай в правиці
Вправлений у бронзу й мідь.
П'яний – зна, та не розтисне
Він товсті нахабні губи,
Лиш випорскує вологий
Посміх – жаби з мочарів.
Фон Барон гер пан Пантофля,
Він застиг над Ґутамінґом,
Склянка ляскає в долоні –
Зачудований старий.
Лунко сьорбнув, каже врешті:
– Те, чого ти прагнув, дам!
Націджу тобі ще трохи,
І вкладу, й покращу настрій,
Все, чого ти забажаєш,

Сповню повністю і вмить…
Аж затнувся Ґутамінґо,
Ледве вичавив із себе:
– Евіґінґо… Евіґінґо…
– Евіґінґо? – здивувався
Його мость барон Пантофля, –
Що це за незнаний звір?
Викопний?.. Середньовічний?..
Еві… ґінґо… евіґ… евіґ… –
Адже слово це німецьке,
Так, німецьке… що ж, одержиш,
Напишу оце листа
Другу, радникові Ґете,
Що сам Фауста створив.
Припасую тільки штемпель:
До месьє Наполеона,
Чи до прусського монарха,
До іспанця, що Європі
Дарував сліпих кішок[3];
Чверть усіх газет швейцарських…
(Тьху, чого верчусь круг тебе,
Мов круг Сонечка Земля!)
В експедиції останній
Пив добряче у Шампані,
Відкорковував у Польщі
З їхнім віце-королем,
В Африці з одним литвином
Пропили все до сорочки;
З острівної лихоманки
Нещодавно він помер.
Хімія із пелюшок ще
Наді мною мала владу…
Евіґінґо… Евіґінґо…
Ґутамінґо, втішся, любий,
Ось тримай листа до Ґете,
У Німеччину рушай з ним.
До Німеччини, у Веймар,
Неблизька й слизька дорога
Поміж чотирьох долин.

Ґете вмер давно, щоправда,
Карла Маркса теж нема вже,
І робітники в червоних
Блузах перемерли всі.
Весь народ війну вітає,
Панцерники, смертний безум…
Ґутамінґо змордувався
Від своїх безтямних мандрів,
Тягне він кістки схололі –
Де б заснути вічним сном?
Та земля – не для спання тут,
Повниться вогнем і люттю,
Всі поля в мерцях, аж гори
Догниваючої плоті;
Небо, пр́окляте землею,
Сіє бомби, сіє смерк.
На секунду сяйво сл́ова –
Пташкою Москва співає
Пісню про громаддя планів[4],
А наприкінці накриє
Прапором – геройську смерть.
До Москви тисячоверстий
Порох топче Ґутамінґо,
Ввечері на Красній площі
Коло Леніна застиг.
З посмішкою він шепоче:
– Евіґінґо… Евіґінґо…
Що підкажеш? Як навчиш ти?
Вартовий спитав старого:
– Що за “мінго”? Хто це – “шмінго”?
Тут лежить товариш Ленін,
Я ж – на варті тут. Проходь!
Он товариш Миро граєв,
Він розкаже, що почім.
Евіґінґо… Евіґінґо… –
Ґутамінґо хлопцю вдячний.
Де професор Мирограєв?
Все б йому він пояснив:
Що на бескиді високім

Стовп стирчить, стрімчак чи вежа,
Що чіпляє вістрям хмари.
Звідусіль діди і діти,
У металі, хутрі, ваті –
Кваплятьcя усі туди.
А професор у кожу́сі
Сливи їсть, як повний Місяць,
– З Марса? – жартома питає, –
Чи з Венери ти зваливсь? –
Він в навушниках на вухах,
Ними слухає всю Землю,
Бачить він зірки́ крізь вікна,
Посміхається до них він:
– Ґутамінґо, що вчиню?
Ти старий, а марновірний.
Що зробив би син твій любий
З Евіґінґовим ім'ям?
Добре, зробим з тебе хлопця.
Сядь отут, посидь-но хвильку. –
Відчинив велику скриню,
Вщерть наповнену серцями:
Бач, тріпочуть! Ну ж-бо, швидше!
Все! Хороший хлопчик вийшов!
Сильний, гожий і здоровий,
Спритний, справний. Тож до справ!
Полетіти хтів? – Будь ласка!
Будь, товаришу, пілотом.
Хочеш стрельнути з гармати?
Теж будь ласка – все твоє!
Бач, хизуєшся, як Місяць
Тілом, скупаним в сметані,
Чи як Сонце на світанні,
Жовте, і густе, й медове.
Я тебе іще скупаю
В зачарованій воді,
І туге хлоп'я маленьке,
І крилате, і голеньке
Небо зоряне, як неньку,
Не розлюбить вже тоді!

Та ходім назад, на землю:
За́лози нові вмонтую –
Загартоване залізо –
Не бере такого й трясця!
Знаним станеш силачем!
З рук одмий старе болото,
Кашу ми таку заварим,
Хоч і дмухай – не остигне:
Тут і місяць, і зірки́;
У гарячу, наче сонце,
Гостру додамо гірчицю.
Підставляй рипучі плечі
Під вагомий простір слова.
То нічого, що болюче,
Пнися, поки не набридне;
Доки їжа нам смакує,
Перемелемо й слова –
На крупи́, а там – на порох,
Порох той довірим вітру,
Вітер подиху підкаже,
Подих витне мильну бульку...
Слово плинне – тільки піна,
Піна – хмара – град – ніщо!
Небо й води, сонце й ватра,
Місяця лискуча бляха,
З лопотіння – немовля.
Слово мовлю я тужливе.
Створено скорботним словом
          Небо й землю,
            І людину
          Й Ґутамінґо,
            Й Евіґінґо.

Поему написано у Вільні 1936-го р. й опубліковано тоді ж у вид-ві “Ґеранґл”. Це була невеличка книжечка, видрукувана латиницею.

[1] лелека (укр. діал.)

[2] Місяць у повні (їдиш).

[3] Див. роман Фейхтвангера “Гойя”, епізод із королем Філіпом.

[4] Пор. у Маяковського.

Хаїм ҐРАДЕ – חיים גראַדע
(1910 – 1982)

Народився 4 квітня 1910 року у Вільні. Освіту здобув у єврейській школі (хедері). До 22 років навчався в єшивах Вільни, Бельська, Бялостока, Новогрудка. Перші вірші надрукував у місцевій газеті "Вілнер тоґ" ("Віленський день") 1932 р. й одразу був визнаний одним із найталановитіших представників літературної групи "Юнґ-Вілне" ("Молоде Вільно"). 1936-го р. видав першу книгу віршів під назвою "Йо" ("Так!"), 1939-го – велику поему "Мусернікес" ("Моральні авторитети"), в якій описані духовно-моральні хитання між єврейською релігійністю та спокусами радянщини. П'ятдесят років пропрацював у єврейській літературі, ніколи не поступаючись своїми принципами. Під час Другої світової війни, живучи у Радянському Союзі, видав книгу "Гас"("Зненависть", 1943). Цей період описав також у книзі "Плейтім" ("Біженці", 1947). 1946 року повернувся до Польщі, потім переїхав до Парижа, де очолив об'єднання письменників, що писали їдишем, а 1948 року виїхав до Америки, де проявив себе ще й талановитим прозаїком. Помер у Нью-Йорку 26 червня 1982 року. Вірші Ґ. – це своєрідні реквієми-викриття. Збірки: "Дойрес" ("Покоління", 1945), "Ойф ді хурвес" ("На руїнах", 1947), "Дер мамес цавое" ("Мамин заповіт", 1950), "Шайн фун фарлошене штерн" ("Світло згаслих зірок", 1950). Збірка віршів "Ойф майн веґ цу дір" ("На шляху до тебе", 1969, Тель-Авів) видана з паралельним авторським перекладом івритом.

ЄРУСАЛИМ

Дочки́ твоєї, Вільни, вже нема серед живих, Єрусалиме,
Вже не опікується Бог отими чадами малими.
Твоя дочка, Литво, вогнем пекельним знищена,
Як старші сестри, Вормс і Майнц, сплюндровані раніше;
Як двійня польська осяйна, наймення – Краків, Люблін –
Понівечена ця краса, і сонце їм обвуглене,
Хоч вигнано євреїв сперш з осель за огорожу –
Де ж той Бейт-Дін[1], що заснувавсь благословенням Божим?

Як ворожбит, між ворожнеч ти вистояти зміг,
Крилатий лев, Єрусалим, на пагорбах своїх.
Всміхнешся сонцю вслід ізнов, простеживши з-під вій,
Як захід сонця точить кров, – довічний спогад твій.
І Бог – єдиний вартовий біля правічних брам, –
Плекатиме із донь живих нових єврейських мам.

Я знову, місто пресвяте, на тебе задививсь.
Як матінка, благослови – вже місяць поновивсь.
Бринить кришталь солодких сліз на золотій струні
Синівством сонячним наскрізь – у вічній таїні.
І я на вулицях твоїх вітаю вікна вільні,
Неначе знову в рідній – тій, ще довоєнній Вільні.
Єврейство я своє приніс тобі, Єрусалиме,
Від горопашних земляків у грудці неспалимій;
Від рідних верб коло ріки твоїм розкішним пальмам,
Садівникам твоїх пустель, спекотою пропаленим;
Приніс я порох зі шляхів блукальця і вигнанця
І весь тягар моїх гріхів у вічній лихоманці, –
Із міста рідного, що Бог лишив напризволяще, –
Єрусалиме, у тобі хто правди не обряще?

Я ПЛА́ЧУ ЗА ВАМИ ВСІМА ЛІТЕРАМИ ЄВРЕЙСЬКОЇ АБЕТКИ

(Елегія про долі їдишських радянських письменників)

(Фрагменти)

За вами в кожній літері абетки пла́чу.
Вас надихала на пісні́ абетка ця.
Крах сподівань. Сплюндровані, неначе
Батькі́вські молитовники, серця.
Я в мандрах вашу куштував гостинність,
Але крізь сон в оселях рятівних
Вчувався шурхіт: оживали тіні
Жахіть колишніх, хрещень ґвалтівних.
Я пам'ятаю вашу ласку і селянську
Гостинність, що віддасть останній хліб,

[1] Бейт-Дін – суд (євр.)

Огром степів, що кров'ю захлинався,
Зухвалий спів, жахи в'язничних диб.
І не тому, що вбито вас, тоді і нині
Сприймав я вашу віру без прикрас,
Але у хлібосольній цій країні
Найперше за маранів[1] мав я вас.
Заскочених, німих від потрясінь
Я бачив вас – від Мінська і до Києва, –
Коли, ледь порятовані *звідсіль*,
Вам прорікали страдницьку путь І́йова.
Я стежив погляди розпачливі, обурені,
Коли вся ваша віра ("У дружбу народів я вірую
Всім єством!"), в Бабин Яр пожбурена,
Разо́м з киянами там полягла офірою.
Вночі Давид Берґельсон навідавсь: "Не спите?
Не спиться, Хаїме, – повне ліжко цвяхі́в.
Я покладавсь на нову людину, й на те
Дочекався під старість отаких дітлахів".
Ще я бачу, як важко свинцева одвисає губа,
Ще – примружені карі тигра мудрого очі,
Як він вузол ду́мки шматує в кривих зубах,
Начебто розумнішим бути за себе самого хоче.

Воював Кушніров Арон в громадянську, але ізнову
Комуніст у нім б'ється із власним прозрінням:
Віленська синагога, під грім перемоги зруйнована,
В сивині капітана попелищем поси́вілим зринула.
Син у битві поліг. Він ридав на моєму плечі:
"Йому стільки було, як тобі. Чи не сина в тобі шукаю?
Тож розрадь мене їдишем, Хумеш[2] мене навчи,
Я і не сподівавсь, що таких от віддяк дочекаюсь.
У Давида Гофштейна відчаєм скрипка кричала.
В унісон з Берґельсоном вони вигравали колись.
Обидвоє Давидів оповиті терпкими печалями,
На жертовнику їхні скрипки в дві жаринки болючі спеклись.
Бачив Давид Гофштейн, як зводився Тель-Авів,
Та російські степи засмоктали цю душу причинну,
І коли цей зрадливий світ вже на розстріл поета вів,
Він сміявся зі смерті збожеволілими очима.

Міхоелсе! Тев'є-філософ і Лір – трагічний король,
Намацував пальцями ти їхні зневіри і болі,
Ти грав їх собою, бо це не була тільки роль,
Але ж як трагічно тобою зіграла доля!
Я тримався подалі від хисту Міхоелса,
"Мудрого Соломона", що йому Кремль корону підніс,
Я не вірив, що справжня щирість приховується
За за́хватом "Пісні пісень", за вогнем Ізраї́левих сліз.
Але якось вночі, під рев завірюхи,
Коли "З Новим роком!" вся Москва шаленіла,
Він мені вистогнав просто у вухо,
Що найважче, до кро́ві, пекло і гнітило:
"Я граю Ліра руками, а Зускін ногами – блазня,
Бо в залі вже маме-лошн[3] жодна не зна́є душа".
Загибель Міхоелса жахом країну вра́зила,
Де безвинне людське життя не варте ані гроша.

Я сидів у старому фотелі незрушно.
В сивині буйногривій, спиравсь на ціпок Добрушин.
В павутинні, як в ятері, у кімнати проваллі
Пил книжкової потерті й плюшу прив'ялого.
Він стояв, як пророк, поміж гір обидвох,
Де одна – це диявол, а друга – це Бог.
"Цей світ прокля́тий, бо він зветься – Гітлер.
А наш соціалізм – то світла витвір!"
Лише Дер Ністер всіх попереджав: "Тікайте, ді́тки!"
А сам, старий, до смерті ледь добіг.
Весь вечір ми з Квітком ковтали шнапс, аж бридко.
Мене остання ніч в Москві валила з ніг.
Відго́нив хлібним степом Лейбів подих.
"Не гань Росію!" – цілувався п'яно й вперто.
"Не гань Росію!" – доганяв на сходах.
Що прокричиш услід, розстріляний поете?!
Тебе і всіх вас винищив паха́н цей віспуватий.
————————————————————————————

Мир праху вашому, за їдиш полягли ви.
Його ж всі мови мали оспівати,
"Отця народів", що й потоп у хлані не поглинув.
Ваш їдиш вихваляв його так само, –

Я був у пеклі тім і зрозумів, либонь:
Євреї в спільний хор вплітались голосами –
Так безкінечний жах породжував любов.
Ви чули: захід весь – антисеміти кляті.
Співай або помри – про вибір тут не йшлось.
І ви співали теж про "вулиць наших свято",
Й тремтіли по ночах, що двері грюкнуть ось.
Я не проти сусіда вашого, велемудрого слов'янина,
Мій гнів на тих, що мовчати про все веліли.
Але вирвався я на волю – і червона ряднина
Відпаде хай геть, як гілля відгниле!

Як прикро, що тільки скорботних ті́ней
Заблукані усмішки непевними вечорами,
Що від гарячкових ваших мрій цвітіння –
Тільки спогад про красу зруйнованого храму.
Ваші пісні́ нагадують плин ріки,
Що світ навпаки віддзеркалює у свічаді.
Між вами і молоддю – ваша смерть і роки́,
Їх не схвилюють ніколи ваші правічні печалі.
Так вас понищили, що навіть і сліду нема,
Відкупне́ одержали ваші вдови понівечені.
Але і подосі ваша мова німа
У країні, поетами оспівуваній звично.
Я одержав цю мову, наче одяг утоплого,
Що його всі покинули на поталу ріці.
Як жебрацький п'ятак, я цю милість підхоплюю.
Та гіркі мені, їдиш мій, і слова, і співа́нки оці.

---

[1] марани — у середньовічній Іспанії та Португалії євреї, офіційно навернуті у християнство, але переслідувані інквізицією за потаємне сповідування юдейства.

[2] Хумеш — П'ятикнижжя, ТаНаХ, священна книга юдеїв.

[3] маме-лошн — "мамина мова" (мається на увазі їдиш).

— 🕮 —

Шимон ҐОЛЬДЕНБЕРГ –
שמעון גאָלדנבערג
(1911 – 1941)

Народився 17 лютого 1911 року в містечку Купелі (нині Хмельницька обл.). Закінчив Одеський інститут народної освіти. Встиг до війни видати збірки віршів та оповідань “У тривозі народжені” (1932), “Вірші й балади” (1936), “Мати” (1938), збірку оповідань “Вітчизна” (1937). На фронт пішов 25 червня 1941 року рядовим. Воював у районі Ніжина, Лубен, Прилук. Загинув у вересні 1941 р. Посмертно видана збірка вибраного “Сонячна соната” (1978).

— 🕮 —

ЩЕДРЕ ЛІТО

Привільне літо
Долу нахиля
Колосся жита,
Яблука рум’яні,
В зеленім листі
Кров моя буя,
В колоссі зріють
Ро́ки довгождані.
Моя маленька
Руса голова,
Здалось, недавно
У траві ховалась.
– Нехай, – просив я, –
Дощик полива,
Аби лише
Вітри не розгулялись.

Здалось, недавно
Пагін в вишині
До сонця розкривав
Зелені крила…
Я навіть сам не знав,

Що у мені
Глибока і велика
Зріє сила.
Тепер доземно
Нахиляюсь я,
Бо колосок зерном
Ущерть налито.
Мене прийма країна,
Як сім'я,
Де, мов обійми,
Простори відкрито.

Куди б Вітчизна
Не послала нас,
Ми підемо
В юнацькому завзятті,
Серцями з нею
Зв'язані всякчас,
Любов'ю і відвагою
Крилаті.

РАЙДУГА

Це травень,
Весна,
Пора золота.
На небі веселка горить.
А хмарка ясна
З-за гір зліта,
Дощем
Мережить блакить.

Дерева і люди,
І трави густі –
Всі жадібно
П'ють краплинь.
І сиплються тонко
Голки́ золоті
Крізь сито
У чаші долин.

І сонце, і дощ.
Сміється дочка
З сльозами щастя
В очах.

НАПРОТИ ВІТРУ

Вдяглась весна
В зелений шум садів,
І степ у буйні трави
Заквітчався.
От звідкись вітер
Хвацько налетів
І вулицями весело
Промчався.

Листок тоненький
На моїх устах
Так п'янко пахне
Зеленню й весною.
І весь я ніби травами пропах,
І зір налитий мій
Голубизною...

Я юний, молодий,
Як і мій край,
Як небо в час багряного світання,
І сонцем весь наповнений украй,
Немов дерева в пору достигання...

У землю
вкоренившись,
я стою,
Розкинув дужі руки,
наче віти,
Здіймаю
гордо
голову свою,
Мов крону дерево –
напроти вітру...

БУРЯ

Сьогодні я чомусь ходжу похмурий знов,
На серце сум повзе, немов хмарки на сонце.
То в літо у моє негоди день прийшов,
І стукає в шибки, і загляда в віконце.

Не тішать вже мене ні злагода в сім'ї,
Ні посмішка твоя, ні пустощі дитячі.
Десь обрій у диму – і там думки мої,
Хоча над трупом там не наша мати плаче.

І вдома вже ніяк не всидіти мені.
Дивлюсь на землю я, на небо це безкрає,
Вслуха́юсь в кожний звук і чую в тишині,
Як вітер мчить сюди, як буря визріває...

Григорій (Гірш) ДІАМАНT –
הירש דיִאמאנט
(1911 – 1943)

Народився 1911 року в селі Великий Луг (тепер Житомирщина). Першу збірку, що мала назву "Чорнозем", поет-робітник випустив 1932 року, другу — "Просторе життя" — 1936 року. Того ж року призваний до лав Червоної Армії. Молодший лейтенант, командир взводу 184-го гірсько-стрілецького полку 72-ї дивізії загинув у бою 23 червня 1943 року.

СЕСТРИЧКИ СПІВАЮТЬ

Сестрички картопельку чистять,
Співають протяжно і мрійно.
І лине сумна їхня пісня:
"Мій конику любий, мерщій-но
Біжи із печальною вістю,
Скажи, що прострелене серце..."
Сестрички картопельку чистять
І кидають лунко в відерце.
От бачу я поле безкрає,
Далекі засніжені версти.
Червоний боєць помирає,
Не може і руку підвести.
І раптом так темно зробилось,
Сніги тільки сяєвом білим...
Он мати моя нахилилась
Над тілом бійця задубілим.
Та ні, то, напевне, здалося.
От бачу напроти в люстерці:
Звисає хвилясте волосся
І піна, мов сніг, у відерці...
То мати білизну полоще,
На стіл простирадла поклала.
І наче зробилась молодша,

І наче гарнішою стала.
Схилилась і тихо співає…
Я ж бачу: у сніжнім заметі
На полі боєць помирає, –
Червона зоря на кашкеті…
Та ні, це ж бо тільки в уяві:
Примариться в ніченьку пізню.
Сестрички мої кучеряві
Гучніше затягують пісню
Про хугу у сніжному полі,
Про хлопця геройської вдачі…
А мати сидить і поволі
Латає костюми дитячі.

ПОВНІ КРАПЛІ

Повні кра́плі із ринви спадають
І дзвенять, ніби чисті червінці.
А на заході сонце сідає,
Щоб напитись з відра через вінця.

Далечінь молода, барвінкова
В ві́кна сонячні барви поклала.
Кінь по бруку пробіг – і підкови
Наче землю усю загойдали…

А струмок, ніби стрічка блакиті,
Мерехтить, і туркоче, і грає.
В нім відбились будинки омиті.
Стукнув кінь –
і струмка вже немає.

Тільки кузні дзвенять. Перестуки
Наче б’ють в кришталеві озерця.
Щирим серцем напийся цих звуків
Так, як сонце ясне із відерця!

БРАТОВІ

Ті вірші забув я, що дома
Колись між дитячих забав
Тобі, забуваючи втому,
На ґанку дощатім читав.

Я губи лише пам'ятаю,
Як прагнули щось доказать:
Тоді починав коло гаю
На заході вечір палать.

Вже скільки з нас кожен проїхав –
Згубили дорогам і лік.
В щоденних смерканнях так тихо
Той вечір погаснув навік.

Забулись ті вірші,
　　　　　　　　та чо́му
Згадалось, коли у гаю
Довірив тобі коло дому
Найпершому пісню свою.

— 🕮 —

Олександр ЛІЗЕН –
אלעקסאנדר ליזען
(1911 – 2000)

Народився 20 липня 1911 року в селі Гайдаки Вінницької обл. Закінчив Львівський економічний інститут. Усе життя, за винятком участі у Великій вітчизняній війні і ув'язнення, пропрацював бухгалтером. І все життя писав. Друкуватися почав 1959 року. Були публікації в газетах і журналах, окремі книжки, але багато що з різних причин залишилося неопублікованим. Помер письменник у березні 2000 р. у Львові, де прожив усе повоєнне (окрім ув'язнення) життя.

СТАРИЙ ПАСТИР

Ревла юрба, котився шар погрому,
Мов льодохід на збуреній ріці.
Хто дав одваги пастиру старому
Супроти вийти із хрестом в руці?

Худий, простоволосий, невеличкий,
Він став, немов при власному добрі,
За ним – хати́, халупки і крамнички,
Ремісники, міняли, крамарі.

Невже ти, Україно, прагнеш крові? –
Він хрест підняв, ступив навстріч юрбі:
– Господь нас учить правди і любові,
Ми всі – брати – у радості й журбі.

Спинітеся, не треба злоби, люди!.. –
У відповідь звірячий рик з імли:
– Ти що, берешся захищати Юду?
Чи ж не жиди Ісуса розп'ялú?! –

І по руці, що ревно всіх хрестила!..
Упали хрест і пастир теж – на брук…

Сурма Господня в небі просурмила
Хвалу кінцю важких страждень мук.

І дзвін озвався вірі в обороні,
І похлинувсь погром у тому дзвоні…

ТРИ ЦВИНТАРІ

Мале моє містечко. І цвинтарі малі.
Їх три. Аж три? Занадто для мудрості моєї:
На цім от православні лежать в сирій землі,
Там – римського обряду, на третьому – юдеї.

Всі три – немов сусіди у загорожі меж.
На це мале містечко чи ж одного не досить?
Коли пліч-о-пліч люди дивились в небо те ж,
Пили з криниць тих самих, в одних купались росах.

Пройшли над ними війни, погроми-гро́ми, – гей,
Чи ж мало пережито у радості та скруті?
Тепер лежать осібно поляк та іудей,
Осібно – українець, і все ж навіки скуті, –

Тим, що єднало перше, що не загине, ні,
Тим, що росло й міцніло у днів бездонних тлумі.
І тут і там могили, печальні та сумні,
І тут і там дерева схилилися в задумі.

Шу-шу, шу-шу, – їх пісню доспівують вітри,
І гаснуть в небі зорі, і падають крилато.
Моє мале містечко – а цвинтарів аж три,
Аж три – чи не занадто, аж три – не забагато?

Жили усі, як досі, і будем – як живем,
Для всіх одні надії, для всіх вітри зустрічні.
Усі у землю ляжем, з одним жале́м помрем,
І всіх на сьомім небі осяє правда вічна.

КОРАЛИ

Твій сміх, ота фраза з глумливої ноти:
Так він же єврейчик, хіба ти не знала?..
А ти розсміялась, заплакала потім,
Рукою шарпнула червоні корали –

Якóсь мимовільно, а нитка порвалась,
Дрібні намистинки сипнули, мов злива:
Під стіл, під ослін, де тривога соталась,
Під наше кохання, тремке і лякливе.

Удвох опустилися ми на коліна:
Зібрати незлíчені ті намистини –
Під стіл, під ослін, де чаїлися тіні,
Де скулилось наше кохання невинне.

Знайшли – а чи всі? І у тому шуканні
Зустрілися руки – а пальці холодні:
Мов щось крижаніло у нашім коханні,
Мов щось загубилось у темній безодні…

Меїр ХАРАЦ – מאיר כאראַץ
(1912 – 1993)

Меїр Харац народився 25 вересня 1912 року в селі Шур поблизу міста Сороки в Бессарабії. В юності, покинувши сільськогосподарську колонію Маркулешти, куди переселилася його сім'я, приїхав до Чернівців, де й працював, перемінивши чимало професій та провівши більшу частину свого життя; писав вірші, викладав у школі. Після приєднання Північної Буковини та Бессарабії до СРСР працював учителем в єдиній на весь Кишинів школі з викладанням їдишем, що ще залишилася, — аж до приходу нацистів. У липні 1941 р. евакуювався до Середньої Азії, наприкінці 1945 р. переїхав до Москви, проте невдовзі виїхав звідти знову до Чернівців. Писати почав дуже рано. На початку 1930-х рр. дебютував віршами в журналі "Шойбн" ("Шибки") (Бухарест). Потому в газеті "Черновіцер блетер" ("Чернівецькі листки") 1935-го р. опублікував цикл віршів, серед яких були "Дон Кішот", "А їдене ойфн осен-марк" ("Єврейка на осінньому базарі"), що привернули до себе прихильну увагу критики. Але й його не оминув кривавий 1949 рік. А коли у 1955 році поет був звільнений з ГУЛАГу, навчати дітей уже було ніде — єврейських шкіл не лишилося жодної. Він писав вірші і, оскільки в Радянському Союзі друкувати їх не було де, надсилав їх до Польщі, де їх охоче друкували, аж поки за зв'язок із закордоном 1961-го р. поета звинуватили у буржуазному націоналізмі. Врятував журнал "Советіш Геймланд", який почав виходити в Москві. 1972 року Харац переїхав до Ізраїлю, де почав спільно з Й. Керлером редагувати журнал "Єрушолаїмер алманах", публікував вірші в періодиці. 1970-і — 1980-і рр. були для Х. плідним періодом. Вийшло кілька його поетичних книг: "Гімл ун ерд" ("Небо й земля", Тель-Авів, 1974), "Лідер цу ейґене" ("Вірші до близьких", Тель-Авів, 1975), "Штерн ойфн гімл" ("Зірки в небі", Єрусалим, 1977), "Дос фінфте род" ("П'яте колесо", Єр., 1978). Х. писав класичним розміром у спокійній і зовні невибагливій манері; лірика його присвячена "вічним темам". Важливим етапом у творчості Х. став цикл книг під спільною назвою "Нохн сахакл" ("Після підбиття підсумків", 1977—1993), які містили як нові, так і давні вірші, есеї, нариси, присвячені єврейським письменникам. Х. перекладав їдишем класика румунської літератури Міхая Емінеску та ін. Лауреат кількох літературних премій: премії Атран (США, 1975); ім. Я. Фіхмана (1976) та ім. І. Манґера (1986). Помер у травні 1993 року, залишивши нам у спадок 11 чудових поетичних книг.

ЯК СТАЄ ТИХО

Гомоном, голосом, колесом в брук,
Колом у голову гуркіт і грюк,
Навіть у тиші, навіть у сні
Сниво шумливе сниться мені,
І нескінченна не спиниться мить –
Колесо котиться, торохкотить,
Вітер вітрилами віття трясе.
З'являється жінка. Жінка несе
Кошик високий на голові.
Й вулиці раптом зникають криві,
Жінка іде по високій траві,
Гомони нишкнуть, і ось через мить
Жінка в саду яблуневім стоїть,
Яблука линуть, лежать у траві,
Падають в кошик на голові –
Губиться в шатах нечутна луна,
На сповнений кошик хмаринка злина,
Біла, неначе крило снігове, –
І тиша, і тиша, і тиша пливе...

ТИША

І врешті-решт мені явилась тиша,
Яка щомиті марилась мені,
Й остання хвиля, та, найгомінкіша,
Вляглась дрімать сумирливо на дні.
Вітрець куняв, вмостившись край дороги,
Блакитна зупинилась височінь –
І раптом наштовхнулись мої ноги
Під найтихішим деревом на тінь.
Я скинув черевики й сорочину,
І почало – подібно до ножа –
Гостритись моє око об картину,
Що знов постала – свіжа і чужа.
Я ліг в траву. Між хмари білохвості
Мій погляд по́паски у небо геть пішов,
І очі бачили: упавши з високості,
Їх затопили золото і шовк...

СУМНИЙ

Скорботну землю болото вкрило,
І небо зранку ридає хмарне,
І сірий обрій – мов сірі крила,
І хто народився в цей день –
Намарне.
Хай завтра земля зело́м зеленіє,
Хай вмиється світ, світанковий і карий,
Та карою день підповзе під вії –
Той перший, де сіра скорбота і хмари.
Й до скону він буде у смуткові жити
Й сконає у сірій скорботі і тузі
У день, як метелик пригублює квіти
І барви шумлять у ранковому лузі.

МОЇ ПЕРШІ ВІРШІ

І ось тепер, опанувавши ноти,
Вслухаюсь я в свій посивілий спів,
Свій голос чую – плетениці слів,
Мов квіти в серпні, жухлі від спекоти.
Серпневі квіти в глечику навпроти.
Перегортаю ро́ки навісні,
Ті перші вірші – квіти навесні,
Квітневі квіти юності і цноти.
Квітневі квіти. Чисті і ясні,
Незаймано-легкі і безборонні,
Вони пробили землю на осонні.
Ті перші вірші – квіти навесні.
Беру перо. Берусь до роботи.
Крокую віршем. Влад. За кроком крок.
Перо танцює звивистий танок.
Серпневі квіти в глечику навпроти.

ТОНЕНЬКИЙ СНІГ

З-під снігу тонкого асфальт визира,
Де лід – там політ на льоду.
Молода моя жінка, а мати стара,
А я поміж ними іду.

А жінка моя посковзнеться – і в сміх,
Сміється – як сонце в маю,
А мама все крекче і падає в сніг,
А я поміж ними стою.
Сміється і – смик! – і збива мене з ніг
Жіночка, серце моє.
Підводиться мама, обтрушує сніг
І впасти мені не дає.
А жіночка – ніжку, й під носом – земля.
Ой, серце, ой, сонце в маю!
А мама мене піднімає, а я –
Я жінку цілую мою.
З-під снігу тонкого асфальт визира,
Де лід – там політ на льоду.
Молода моя жінка, а мати стара,
А я поміж ними іду.

СОБАКА МИСЛИВЦЯ

Давненько, давно, та ще з гаком
Мисливець один собі жив,
І був у мисливця собака –
Мисливцеві вірно служив.

Призна́ємось – пізно чи рано –
Мисливець був жмикрут скупий,
Собака носив, наче рану,
У шлунку свій голод старий.

Тож м'ясо звірине і шкіра –
Така у мисливця мета,
А душу забитого звіра
Голодний собака ковта.

Був славен мисливець чинами,
Мав славу й багато чого…
Ім'я його істинне – А́ман,
Лиш в думці вживали його.

З кашкета блищить залізяка –
Вовчище хребет вигина.

Був засобом вірний собака,
Метою була дичина.

Одної чудової днини
(То завше говориться так)
Луна понад пострілом лине,
І куля летить між гілляк.

З кашкета блищить залізяка,
Вже близько жадана мета,
І ріже повітря собака –
Так серп розтинає жита.

Мета вже у засоба в пащі –
Вже звір у собаки в зубах,
Ніхто ще не знає у хащі,
Як пес того м'яса забаг.

– Чого ти трясешся, небого? –
Шепоче йому сатана, –
Вкуси-но від древа м'ясного –
То вірності вірна ціна.

Чорти тебе червонороті
У пеклі підсмажать, дурне,
Бо голоду власної плоті
Не слухав ти, себто мене.

Собака здригнувся. Хвилина –
І глибше він зуби встромив.
І гірко і солодко слина
По м'ясу текла між зубів.

Удруге встромив і вчетверте,
Ковтаючи слину густу,
І хай тобі дідько – пожерти
Відважився засіб мету.

ДО ВОДИЦІ, ДО КРИНИЦІ

До водиці, до криниці
Відра дівчина несла,
Лиш підходить – а криниця
Та й згоріла геть дотла.

Пішла вона від криниці
До водиці, до ріки,
Лиш підходить – а травиця
Та й закрила всі хвильки́.

Два пусті відра додолу
Хутко кинула вона –
Бачить лиш: веде додому
Отаронька – чабана.

Знову відра підійня́ла,
Вітрокоса, вогняна –
Всю отару розігнала
І лишила чабана.

На руках його лежала,
Заціловано цвіла, –
І криниця задзюрчала
Срібним сміхом джерела.

Від ріки аж за діброву
Понесла трава свій слід,
У дівочі очі знову
Повернувся світлий світ.

НА КОНІ

Тепер я знову, знову на коні.
Як часто я під тим конем лежав,
Як часто опинявся на землі,
Й недобрий голос чийсь мені казав
Про те, що так судилося мені.

Але тепер я знову на коні.
Та гордо вгору не дивлюся я,
Землею йде мій погляд-поводир.
Туди, де гороїжиться стерня,
Хтось другий впав. Його знаходить зір,
Йому рука простягнута моя
Допомагає сісти на коня.

Кажу йому: "Ще на своїм віку
Не раз лежати будеш на землі, –
Тож не суди суворо нашвидку
Того, хто впав, коли сидиш в сідлі.
Бува, замислився, в зажуру впав гірку –
І все єство висить на волоску".

Тепер я знову, знову на коні.
Як часто я під тим конем лежав,
Як часто опинявся на землі,
Й недобрий голос чийсь мені казав
Про те, що так судилося мені.
Але тепер я знову на коні.

ЗМАГАННЯ

Я вранці встав, і день устав
І тихо дивиться у став –
Свіжий, золотавий, –
Будинки пообтрушували сни,
Дерева встали – п'яні од весни,
І у колисці підвелось маля,
І вітер встав і вибіг у поля –
Лагідний, ласкавий, –
І вже гайда змагатися, гайда –
Будтрест і птах з високого гнізда,
Змагаються – аж в'ються порохи –
Міські поети і сільські птахи,
І виник хор молодших поколінь
З пташиних і поетових "цвірінь".

ДО ТОГО, ЯК Я ЛЯГАЮ СПАТИ

Ніч. Гай-гай собі за гаєм зірка впала ниць.
Моя мама відганяє снива од зіниць.
Ті, що в ліжку не наснила, ті, що бачила увіч,
Снива-мари понад хмари линуть линвами у ніч.
Злі картини злої хащі, ті, що сняться силоміць,
Відігнала геть від хати, геть прогнала од зіниць.
Мама глуздом і рукою снива світлі і ясні
Відшукала, відібрала, щоб розвісить на стіні.
Та ж єдина та картина, що застав я у ту ніч,
Знагла зникла з мого зору, з хати вилетіла пріч.
Я заснув, зірки поснули, і шляхи, і манівці,
Моя мама задрімала коло мене на стільці.

КАТУЄ МЕНЕ НЕЗБАГНЕННА ЖАГА

Катує мене незбагненна жага –
Я п'ю і лишаюся спраглим, –
Так серце незнаного співу жада,
Незнаних мелодій прагне.

Вже день пішов десь перепочить,
Вже морокляга під ноги.
Вже дощ принишк, і вітер мовчить
І мовчки сушить дороги.

І губиться в темряві стомлений крок,
І змовкли дерева жовтневі,
І тихо танцюють свій вічний танок
Зорі у вічному небі.

Ми сидимо. Ми не зичимо слів, –
Бурмочемо щось пророче,
Бурмочем до ночі, до ранку. Та спів
Не хоче з'являтись. Не хоче.

Десь губиться спраглий і стомлений крок, –
Та ж я не один в цій осінній оселі,

Нас безліч, як безліч у небі зірок,
Як безліч піщинок в пустелі.
Нас безліч. Нехай же ж не я і не ти, –
Хтось третій в цю мокру годину
Хай зможе мелодію ту осягти, –
Могутню, незнану, єдину.

Хай серцем почує нечуваний спів
І нам понесе. І осінньої ночі
Проллються ті звуки громадою злив
На висохлі губи, на плечі, на очі.

Катує мене незбагненна жага –
Я п’ю і лишаюся спраглим, –
Так серце незнаного співу жада,
Незнаних мелодій прагне.

ІСНУЄ

Існує вічний світлий день,
Що ділить вічно древню ніч
На тьму ночей,
Що ділять світлий день,
Великий день,
На сотні днів, шматків малих,
Немов дорога із доріг
Єдине поле – на малі
Батує геть по всій землі.

МОЇ РАДОЩІ

Свої радощі збираю
У новий мішок,
Як хлопчисько, починаю
Із мішком танок.

Не глузуйте, люди добрі,
Не кажіть: “Літá…”
Хай дощем дощиться обрій,
Хай собі сльота, –

Не шкодуючи підметок,
Кидаюсь в танок,
Повний буков і абеток
На плечі мішок, –

Повний свят великих – літер,
Віршів – над біду.
Не шкодуйте, не жалійте,
Як під ним впаду.

В САМІЙ СЕРЕДИНІ

Велике і жовтогаряче,
Як соняшник,
                    сонце блука,
І лагідний легіт – неначе
Коханої тепла рука.

Будинки – стрункими рядками –
Неначе поезій рядки,
І небо гуде літаками,
І небом гудуть літаки.

Хвилини, години і днини, –
На стріли намотує час
Міський велетенський годинник
Із циферблатом анфас.

Джмелі і дроти над містами
Затягують пісню свою.
І де я сьогодні не стану –
В самій середині стою.

МАЛЮНКИ

На колючому камінні,
Весь в блакитному промінні,
Очі лагідні і чисті, –
День в малюнках, як в намисті.

Перший – то, неначе в рамі,
Селянин стоїть у брамі.
Другий – то припав до гриви
Юний вершник чорнобривий.

А на третьому малюнку
Бачим річку, бачим юнку –
Карі очі, ручки білі,
Приміря до стану хвилі.

На колючому камінні,
Весь в блакитному промінні,
Очі лагідні і чисті, –
День в малюнках, як в намисті.

А четвертий – знов та сама,
Вже знайома добре брама,
Там тепера вершник юний,
Повідці – неначе струни.

А на п’ятім – знову річка,
Юнка, крапля сяє з личка,
Плаття з вітру, вітер в платті,
Світлий день, хмаркú крилаті.

Найдивніший, мáбуть, шостий,
Далебі, малюнок простий:
Десь ріка в своєму плині,
Двійко юних у промінні,
Ніжний день, блакитний, синій…

Бузі (Борис) МІЛЛЕР – בוזי מילער (1913 – 1988)

Народився в містечку (тепер селище) Копай Барського р-ну Вінницької області, Україна) 1913 року. Дебютував як прозаїк збіркою оповідань “Зміни змінюються” (Харків, 1931). Потому писав прозу, п’єси й вірші. Після закінчення Московського педінституту поїхав до Біробіджана як учитель єврейської мови та літератури. Все його подальше життя (за винятком років, проведених у сталінських концтаборах) пов’язане з ЄАО. До кінця життя Бузі Міллер був активним співробітником обласної газети “Біробіджанер штерн” (“Біробіджанська зірка”), а з початку 70-х – членом редколегії журналу “Советіш геймланд”. Помер 1988 р. в Біробіджані. Його ім’ям названа одна з вулиць цього міста.

КОНЦЕРТ

Чотири арфи,
Чотири жінки.
Арфи стародавні,
А жінки юні.
О, як славно,
Як дзвінко
Звучать арфи многострунні!
Який ніжний доторк рук,
А який звук
У кожній струні!
І прикро мені,
Що я не древній, як арфи,
І не такий, як ті жінки,
Юний…

Арфи… Жінки… Струни…

* * *

Хто він за кравець той – і звідки?
Я глянув: яка краса!
Дощем, наче срібною ниткою,
Зшиває він землю і небеса.
Раптом як бли́сне!
То голка… А потім – грім.
То шиє велет-кравець, і пісня
Завжди разом із ним.
Не видно його, а чути…
Ви гляньте: яка краса!
Срібною ниткою – справжнє чудо –
Зшиває він землю і небеса…

— 📖 —

Абрам СУЦКЕВЕР –
אברהם סוצקעווער
(1913 – лютий 2010)

Народився 1913 року у Сморгоні, Білорусія, у традиційній родині, серед предків з обох боків – знані рабини і вчені. Раннє дитинство провів у Сибіру (родина була переселена туди із зони бойових дій під час І Світової війни. 1920-го р., коли помер батько, мати відвезла дітей у Вільну. Навчався в хедері, потім – у домашніх учителів, у єврейсько-польській гімназії, був вільнослухачем Вільнюського університету. 1927-го р. почав писати вірші івритом. 1930-го р. вступив до молодіжної єврейської скаутської організації "Бін" ("Бджола"), зблизився з групою "Юнґ Вільне" ("Молоде Вільно). 1932-го р. відвідав Варшаву, жив випадковими заробітками, багато писав. 1933-го р. вперше надрукував вірш їдишем "Маскнбал" ("Бал-маскарад") у газеті "Вохеншріфт фар літератур" ("Літературний тижневик"). Познайомився з Прилуцьким, Цейтліним, Тувімом. Написав перші розділи поеми "Сибір", над якою працював у 1935 – 1936 рр. Публікувавсь у Нью-Йоркському журналі "Ін зіх" ("В себе"), головний редактор якого, Гланц-Леєлес, високо оцінив його поетичний хист. 1937-го випустив у Варшаві першу книгу – "Лідер" ("Вірші"), прихильно зустрінуту критикою. Написав їдишем книгу віршів, стилізованих під староєврейську поезію (рукопис загинув у Вільнюському гетто) і переклав сучасною мовою близько 90 строф із книги "Бове-бух" Е. Левіти, що також схвально сприйняла критика. Після радянської окупації Литви працював на радіо. 1940-го р. видав 2-у збірку віршів "Валдікс" ("Лісова"), переважно пейзажної лірики. 1941-го опинився з дружиною та матір'ю на окупованій фашистами території, влітку 1941, переховуючись, у неможливих умовах створив цикл віршів "Пенімер ін зумпф" ("Обличчя у багнюці"). Продовжував писати у Вільнюському гетто, завоював на конкурсі літераторів-в'язнів (лютий 1942) премію за драматичну поему "Дос кейверкінд" ("Дитя могил"). Був членом бойової організації гетто. Фашисти змусили його та колег-письменників займатися знищенням книг бібліотеки М. Страшуна та ІВО, але вони спромагалися виносити й переховувати книги. У вересні 1943, напередодні ліквідації гетто, С. із загоном учасників спротиву дістався Нарочанських лісів; у партизанському загоні продовжував писати. 12 березня 1944 р. спеціальним військовим літаком його з дружиною було доправлено до Москви. На мітингу, організованому ЄАКом, С. розповів про трагедію Вільнюського гетто. І. Еренбург присвятив С. нарис "Торжество людини" (газ. "Правда",

29.04.1944). С. написав про пережите у книзі "Фун Вільнер гето" ("З Вільнюського гетто"), М., вид-во "Емес" ("Правда"), 1946. Познайомився з Пастернаком, читав йому вірші на їдиші. Виступав свідком на Нюрнберзькому процесі. У середині 1946 р. виїхав до Польщі, відвідав Францію та Нідерланди. У 1946—1947 працює над великою поемою "Гегеймштот" ("Потаємне місто"), у якій, за Ш. Ніґером, "сконцентрував увесь безкінечний біль Вільнюського гетто". Наприкінці 1946 р. Ґолда Меїр допомогла С. із дружиною потай виїхати до Ізраїлю, де вони замешкали у вересні 1947. 1948 — 1949-го С. служив в армії Ізраїлю військовим кореспондентом у частині, яка звільнила Неґев; це знайшло відображення у віршах і поемі "Гайстіке ерд" ("Одухотворена земля"). 1950-го здійснив поїздку Європою та Африкою. 1952—1953-го — опублікував поему "Сибір" з ілюстраціями М. Шаґала. 1953—1974 працював над новою великою книгою: 1-а частина "Ґрінер акваріум" ("Зелений акваріум"), Єрусалим, 1978; 2-а "Мешієхс тогбух" ("Щоденник Месії") — вірші в прозі та поетичні легенди. 1963-го до ювілею поета було видано двотомник його "Вибраного". С. був одним із упорядників антології дванадцятьох розстріляних єврейських поетів, "А шпіґл ойф а штейн" ("Дзеркало на камені"). Майже всі книги С. перекладені івритом, деякі — німецькою, французькою та російською. Англійською вийшов однотомник "Вибрана поезія та проза" з малюнками автора. Лауреат премії ім. Манґера (1969) та державної премії Ізраїлю за 1985 р. Донедавна був незмінним (з 1949) редактором журналу "Ді ґолдене кейт". Жив у Тель-Авіві. Був почесним громадянином Тель-Авіва.

ЇДИШ

Не знаю, розпочати з чого са́ме –
Хіба що від прабатька Авраама,
Який – "на брудершафт" – всіх ідолів потрощив,
А рештки переклав на Божу прощу;
Перетворивши мій язик,
Позбавив безлічі проблем:
Де взяти на свята у світі
Родзинок з мигдалем?
Хай жартома, казав я: свій ти
На площі,
З Пушкіним перевітавшись віршем. –
Чи рідну мову мав я за російську гіршою?

В роки голодні звикли ми живитися із книг,
З дискусій багатів жебрацький побут наш,
Видряпували нігтями громи,
Подробиці влучали в нас, мов ку́лі:
Чому в Бердичівський тюрмі
Співає Єгоаш?
По світі вештається
Кульбак?
Чи то був знак:
Збагни і осягни,
Куди втікає маме-лошн, їдиш,
Спиваючи відспівний келих свій?
Чи ти за рідним словом підеш? Підеш!
Крик розчахни,
Левино зринь
Вистрибуючи крізь кільце вогненне,
Ти заковтни те слово незбагненне,
І в серці не згаси задля прийдешніх поколінь.

УЧИТЕЛЬКА МІРА

Прикритих латка́ми, що крає батіг,
Женуть нас у гетто вздовж вулиць отих,
Де кожен будинок – прощай назавжди́,
Де камінь бруківки волає: “Зажди!”

Вінці філактерій старим занизькі,
Телятами сунуть хлоп’ята сільські,
І жінка, як в’язанку хмизу, в візку
Конаючу тягне крізь безвість грузьку.

Іде з усіма моя вчителька Міра,
Дитя на руках – мов золо́чена ліра.
Маля простяга рученята свої,
Щоб звично вітати всіх учнів її.

Єврейські провулки між брам посіріли,
Ще тліють, мов дрова, що геть відсиріли.
У браму, як річку у шлюзу судому,
Женуть – проковтне нас та пелька бездонна;

І світло, і хліб пожере і понівечить,
Бо книга – наш хліб, а світильник – олівчик.
Та знову збере нас руїна-квартира,
Де знов нас навчатиме вчителька Міра.

Читатиме Шолом-Алейхема, – наче
Яскрітимуть сміхом обличчя дитячі;
Віночки сплете з оповідок народних
На тридцять дитячих голівок голодних.

Над нами учителька сонечком сходить,
Як власній дитині, турботливо годить.
Прийшли. Порахує. О підсумку грізний!
Горло ця ніч двадцятьом перерізала.

Лице їй тьмяні́є, мов поночі шиба.
Та учнів злякати – хіба то не хиба?
Прикусить губу – й (де геройські медалі?) –
Для решти веде свою розповідь далі.

Як ніч сивим приском у жмені завіє,
На скроні у вчительки пасмо сивіє.
Шукає наосліп матусю у льосі
Й сімох діточок, не віднайдених досі.

Як сонцем присохне кривавиця, Міра
Висітиме в посиротілій квартирі,
Зелена, і вчитель Герштейн став навпроти,
І квилять із хором рипучі ворота,

Співаючи: "Весен не буде!" Не квітні –
Сокири й багнети посходять новітні.
Волоссям заквітчані шпари і діри.
"Не бути весні!" – захлинуться сокири.

Ще є шістдесят наших мам і сестричок,
І вчителька Міра покличе їх тричі:
"На свято новітнє, мої голуб'ята,
Швиденько, ми маємо п'єсу зіграти!

Для свята згодяться і сорок, і кожній –
По білій сорочечці, світлу тотожній.
А сцена – осяяний сонцем садочок,
Ще й річка омиє омріяних до́чок.

Вчитайтесь у Переца книгу святую –
Підкаже вона, убезпечить, врятує.
Світання настане для світу знемог,
Для спраглих, голодних – не Міри й сімох".

Розщеплює навпіл свідомість сокира,
Діл кров'ю скропили і діти, і Міра.
Сивіючий квіт на тілах їхніх в'яне.
Чи ранок розквітне ще в росах духмяних?
Вільнюське гетто, травень 1943

ВДЯЧНА МОЛИТВА

Коли б Твоїх не долучивсь лав,
Не дихав радістю Твого торкання,
Чи із землею разом не палав
В її переймах, пологах вулканних;
Коли б мене на вівтарі заклав,
Щоб цій землі зродився із заклання,
Щоб в каменях її – дідів пізнав;
Щоб я вславляв побожно хліб її,
Впивавсь водою, наче дивиною, –
Хай тут єврейські корені мої
Відродить туга, що прийшла зі мною…
1947

З АРХЕОЛОГАМИ

Проміння золотило море днів,
Із археологами шлях мене зріднив.

Розтято пагорб. А з-під покриття –
Сповите місто сном, немов дитя.

Стріпнулись потривожені віки –
То сповідь про останні дні гіркі.

Всміхнувся сон з-під склеплених повік,
Бо вічний спокій – форма й зміст повік.

У тиші семибарвної ріки
Збирає археолог черепки,

Бо не вгадати душу тих епох,
Не опитавши кожен черепок.

Примружився старий професор сам:
– Цей меч міг мати Тиглатпаласар[1].

Жадавши зазирнути за межу,
Я стиха археологам кажу:

– Все марнота марнот – і раб, і цар.
Залиште, браття, вічний сон мерцям.

ЄВРЕЙСЬКИЙ ПОЕТ

Єврейський жив собі поет,
Мав очі з двійко слив.
З'явилась якось і мені
Божественна ця птаха:
– О щастя, написав я свіжу
Чудову епітафію –
Так надихає Тель-Авів
На відгуки сумні!
– Чого ж ти крешеш кістяком
Мій кам'яний терпець?
Чи я нотаріус – посвідчить,
Що – мрець?

Чоло підперши кулаком,
Ледь нерви вгамував,

---
[1] асирійський цар, бл. 1114 – 1076 р. до н.е.

Мій Страдиварі під лучком
Єврейської заграв.
Пручаючись, життя жене
Дух смерті від дверей.
Та от навідує мене
З Америки єврей,
Щоб ми удвох, усім на подив,
Лягли, мов скошена трава.
То краще б не приходив!
Заглиблюсь – лусне голова!
Завдяч: гостинний Тель-Авів.
Я б сам тебе охоче вбив,
Та чин єврейського поета перешкодив.

Дора ХАЙКІНА – דאָרע כײַקינע
(1913 – 2006)

Хайкіна Дора (Дебора) Гіршевна народилася 8 жовтня 1913 року в м. Чернігові, в сім'ї службовця. Закінчила Київський планово-економічний технікум (1932). Працювала в текстильній промисловості. Їдишем виходили збірки її поезій "Вірші" (1938), "Вірші і балади" (1941), "По всіх моїх шляхах" (1975), книжка прози "Любов Люції" (1988). У перекладах українською – збірки поезій "Життя іде" (1962), "Кінець літа" (1968), "Квіти засніжених гір (1975), "Поезії" (1979), "Вдячність" (1984),"Поезії" (Вибране, 1983), книжка прози "Мрійниця" (1981). Виходили також її книжки в перекладах російською. Вона й сама перекладала з російської та української. Померла нещодавно, 2006 року, у будинку для старих в Ізраїлі.

* * *

Ще не було таким красивим,
Таким святешним вічне море.
Ще так на небосхилі синім
Не усміхались юно зорі.

Так чайка викінчено креслить
Спіралі в небесах урочих,
Так човен мчить на крилах весел,
Що від краси аж сліпнуть очі!

Здається, все це задля мене:
І зорі в дивному прозорі,
І всі обнови небуденні –
Для мене одягнуло море.

Стоятиму віки, як тиша.
Та все ж, коли піду я, море,
І хтось на берег прийде інший –
Ти будь, як нині, неповторне,

Купай зорю у хвилях віщих,
Туманом заколисуй човен…
Я хочу, щоб во віки вічні
Стояв цей світ, як чаша, повен!

ЗІРКА

…І хто його знає, що краще на світі –
Чи правда у жмені, чи казка в зеніті?
Що краще? Не знаю, їй-богу, не знаю…
Я зірку свою у зеніті шукаю.
Бо ж певна, що кожній людині всечасно
Із неба сіяє зоря її власна.
Та зірка людині світитиме всюди,
Аж доки… Тоді вже і зірки не буде…
Як зорі ділили – й мене не минули…
Ой, де ж ти, ой, де ти, далеке минуле?
Коли я прийшла на цю землю ласкаву –
Дали мені зірку небесну яскраву,
Я скарбом пишаюсь, вдивляюся в небо,
Мені мою зірку побачити треба,
Як плине вона – золота чи зелена;
Послухать, а що вона скаже до мене.
Десь тут вона, в небі, над батьківським домом,
Десь тут вона, поряд, мов скарб невідомий. –
Озвися ж, злотиста, поглянь мені в очі.
Засяй у вікно моє темної ночі! –
Десь тут вона, поряд, зі мною всечасно.
Зі мною палає, зі мною й загасне. …
І хто його знає, що краще на світі –
Чи правда у жмені, чи казка в зеніті?!

СРІБЛЯСТИЙ ЛІД

Тоненький сніжок на сріблястім льоду…
Поволі з письменницьких зборів іду.
Вечірні сніжинки, вечірні думки…
Хтось раптом торкнувся моєї руки.
Дивлюся – Микита Шумило мені

Дарунок підносить, у височині
Сліпучий дарунок – не взяти до рук,
Це сяйво лягло на засніжений брук,
Блискоче лелітками срібними лід –
Мандрує у всесвіті метеорит.
Століття тому у космічній імлі
Він так, як тепер, наближавсь до Землі,
І знов, як тепер, через кілька століть
Він понад Землею в імлі пролетить.
Тож хай, як тепер, буде тихий сніжок,
Хай тулиться вечір до синіх стежок,
Й єврейській поетці, як зараз мені,
Покаже вкраїнський собрат в далині
Той метеорит, що в імлі проліта,
Хай світить їм дружба ота золота.

* * *

Все, перед чим налякано тремтіла,
Мені сьогодні зовсім не страшне –
Охороняють лицарі мене.
Вони – гілля чи хуртовина біла,
Вони – ранкова тиша чи вітри,
Вони стають камінням чи водою,
Дорогою, травою молодою
Чи зіркою, що дивиться згори.
Боялась тишини, хисткої тіні,
Безлюддя вулиць, шепоту гілляк
Нічного саду, темряви, відтак
Боялась двійки там, де ляпки сині
Упали в зошит; за багато літ ––
Лякали вже перейми та пологи –
Коли синів родила для дороги,
Дороги від порога – в білий світ.
Відтак боялась кожної красуні
На вулиці чи навіть на кону,
І не було ні спокою, ні сну –
Вони усі такі чужі мені та юні…

Та не спроможні погасить мій страх
Всі лицарі мої, коли сьогодні
Рахую дні, що зникли у безодні,
Розвіялись, як порох на вітрах.

* * *

«Дінь-дзелень» – синиця прудко
В шибку стукнула крилом
І розсипала на лутку
Щебет кованим сріблóм.

Вивірка шуга у віти,
Все горіха визира,
Щоб, як суть, у нім відкрити
Яре золото ядра.

Мурашки́ снують в роботі:
Ті – сюди, а ті – туди.
Запасають в чеснім поті
Харч на люті холоди.

Листопади стелять килим
На осінньому столі.
Падають дощем достиглим
Груші в пелену землі.

На дубах старі гніздів'я –
Як прожиті мною дні…
Я цій казці знаю íм'я:
Щедра осінь в Ірпені.

А ЧАС ЛЕТИТЬ

Я розумію ці твої слова: –
Не йди на двір, бо днина дощова,
Он подивись, яка шалена злива,
Бач, за вікном який потік шумить. –
Я зупиняюся й пальто скидаю вмить…

Та зупинить хвилини неможливо.
Ти просиш тихо: – Там, надворі, – сніг,
Не видно ні стежинок, ні доріг,
Дивись, яка страшенна завірюха...
Ну, на́що в цю погоду з дому йти? –
І я не йду, бо тихо просиш ти.
А час летить, а час тебе не слуха...

Я вдома зостаюсь, коли сніги,
Коли спекотні хмари пилюги,
Коли дощі, коли не продихнути
Від лютого морозу. Я щораз
Виконую твій лагідний наказ.
Ти ж ла́ден протяги від мене відвернути.

Дивлюсь тепер у вікна, коло них –
І зливи, й спека, і вітри, і сніг,
Лише мене за вікнами немає.
Все ‘дно йде сніг, все ‘дно приходить мить –
І злива знов потоками шумить
І час, немов легенький пил, змиває.

Рахіль БАУМВОЛЬ – רחל באומוואָל
(1914 – 2000)

Народилася 4 березня 1914 року в Одесі. З дитинства кохалася в рідній мові — їдиші, незважаючи на всі перепони і переслідування, яких ті, хто писав і розмовляв цією мовою, зазнавали в Радянському Союзі. Як писала вона сама:

Я, кажуть, народилася в сорочці,
Сорочка — рідна мова то моя.

І наприкінці життя, не зрадивши ні собі, ні рідній мові, продовжувала:

Та на книгах — моїх творіннях,
Не вписавшись в обкладинок стиль,
Все ж постало (непорозуміння!) —
Моє повне ім'я — Рахіль.

Єдиного прохаю: в смертну мить,
Якщо рядок останній не зурочу,
Мене ви поховайте в тій сорочці,
В якій колись з'явилася на світ.

Вона однаково добре володіла їдишем і російською і, попри те, що її цінували і радо перекладали, зокрема, Анна Ахматова, яка називала Баумволь "Шаґалом у спідниці", вона й сама перекладала свої вірші російською, при цьому дуже прискіпливо ставлячись до оригіналів. Остання її книжка їдишем вийшла 1947-го року. Наприкінці 40-х почала писати вірші, притчі та казки російською, але перші її російські вірші побачили світ лише на початку 50-х років, коли настала так звана "відлига". Та, як писала вона сама у вірші "Підмосков'я":

Знаю, як в мороз чорніє зав'язь,
Як рядки до згарищ вимерзають,
Як збива зимовий вітер з ніг
Квіт, що ввірився теплу відлиг.

На початку 70-х разом із чоловіком, їдишським поетом Зиновієм Телесіним, домоглася виїзду до Ізраїлю. Там вийшло 15 її книжок їдишем, їй було присуджено кілька літературних премій. Там вона блискуче переклала російською роман Башевіса-Зінґера "Раб". Померла у червні 2000 року в Єрусалимі.

— 🕮 —

* * *

На землі, що зродила війну,
Ночі створені не для сну.
Ніч – у серце забитий цвях,
І босоніж воно по стернях.
Слід кривавиться з-під коліс…
Ніч – безсонь нескінченних вміст…

ОСІННІЙ ДЕНЬ

Мов на долоні, – і лани, й діброва.
Збагни – й вологого в колії зблисни.
На небосхилі смужка тонкоброва,
Збережена, здається, ще з весни.

А на листочку тихо і раптово
Краплинка – я душею прихищу –
Розтанути і змерзнути готова,
Придатна і для снігу, й для дощу.

* * *

За тобою сумую –
Як дріт, оголилась душа.
За тобою сумую –
Запеклась, почорніла любов.
Скільки сум не тамую,
Та куди б я від нього пішла?
Слово "ти" душу муляє –
Це у скронях пульсуюча кров.

* * *

На пороги вихлюпнувши донне,
Розлилась могутньо Сон-ріка.
В лодії коханої долоні
Відпливає в путь моя щока.

* * *

Це ж уявити! Я на світ
Урешті-решт з'явилась!

Уперше за мільярди літ
Мені явили милість.
І мну траву я в перший раз,
Повітря п'ю уперше,
У свідки прикликаю вас –
Живі так само теж ви!

ПОМЕРЛІ ДРУЗІ

Більш нема їх. Шукай між гробів.
Я не квилю – слід бути мужчиною.
Роковинами їх, як щетиною,
Дні мої поросли аж до брів.

Порожнеча відсутності їх
Мої ночі наскрізно пробила.
Вп'ялась в пам'ять мою, як зубило...
І життя моє – мій смертний гріх.

ЄВРЕЙСЬКА МУЗИКА

Єврейських пісень квінти, сумом сповіщені...
Від нижніх регістрів до ноти найвищої.
Скалічених доль ви відлуння і віха –
Гіркотою втрат зі стражденного віку...

Здається, від кожного злету форшлагу
В них серце відтане, стріпнеться душа в них...
Мінором мелодія смуток підсилить,
На струнах душі всіх оплакавши си́ріт.

Нитки кришталеві, крихкі, світанкові –
Їм наспіву не обірвати дзвінкого!
В єврейськім житті того смутку струмки –
Їм краю немає віки і віки...

— 🕮 —

Семен ВІЛЕНСЬКИЙ –
שמעון ווילענסקי
(1915 – ?)

С. Віленський народився 1915 року.

ПАСТУХ

Де гірка горбата –
Стрибають ягнята
Гоп-гоп, гоп-гоп!
Пастух наглядає
І пісню співає –
Топ-топ,
Мої вівці,
Топ-топ!
Та буря взялася,
Й отара знялася –
Мерщій у галоп!
Пастух ізлякався
Й за ними подався –
Топ-топ, топ-топ!
Знов сонце засяло
І весело стало,
І знову ягнята –
Гоп-гоп, гоп-гоп!
Всміхається небо,
Чого ж іще треба?!
Топ-топ,
Мої вівці,
Топ-топ!

* * *

Голі дерева,
залишені літом,
тремтять
під осіннім вітром.
З ранку до вечора
біля доріг
віти – простягнуті руки –
мов просять: хто б допоміг?
О голі дерева,
в мені ваш сум:
я пісню весня́ну
вам принесу!

— 🕮 —

Арон ВЕРГЕЛІС –
אהרן ווערגעלים
(1918 – 1999)

Народився 7 травня 1918 р. у Любарі, в Україні. Був “головним євреєм” Радянського Союзу, якому партійна влада довіряла до такої міри, що навіть не поставила цензора над виданням, редагованим Вергелісом, – журналом “Советіш Геймланд” (“Радянська Батьківщина”), який єдиний відстоював єврейське слово від погромів та винищення, що йому постійно загрожували. Був до того ж прекрасним поетом і публіцистом. Помер 7 квітня 1999 р.

ХАЙ ЛЮДИ ГОВОРЯТЬ, ЯК ГОВОРЯТЬ

Горить садном на дні душі: чи досі боїмося
Зізнатися, що їдиш не дзвінкіш од мови ескімоса?

Не знаю, звідки впевненість (між нами),
Що їдиш краще висловить мій намір?!
Прекрасні мови всі, не будьмо дикунами!

Мій алеф-бейс – абетки жодної не ворог.
Хай люди так говорять, як говорять!

“Советіш Геймланд”, 1966

ХТО МІГ МЕНЕ ВБИТИ?

У Люблінському гетто я не згнив,
Не підданий в Треблінці лютій карі,
Я долю сотень тисяч розділив
У душогубках, в Бабиному Ярі.

У піч мене жбурляли шкереберть;
Я поміж тих, що рів собі копали,
Проштрикнутий багнетом, кликав смерть,
Коли живцем поквапно засипали.

Та недарма я в рідну землю ліг,
Бо помста проросла з мого насіння.
Хто вбив мене? Хто, смертний, вбити міг
Мене, що звідав смерть і воскресіння?!

1959

ТРИ ПОВЕРХИ НОЧІ

(З циклу “Молитва”)

Ноче, сховок мій двоповерховий,
Сон – на другім поверсі балкон.
Ми – Адам і Єва – ні для кого,
Ми собі і люстро, і закон.
Другий поверх – наш, та оком пильним
Перший загляда до вищих сфер,
Самотою в забутті свавільнім
Завше там на чатах Люципе́р.
Ну, а ніч здіймає кран підйомний
І лякає варту не на жарт:
Там, у висо́кості карколомній
Третій поверх зводять між Стожар.
Не второпати одне мені:
Чи насправді це, чи уві сні?

1970

КОЛИСКОВА ДЛЯ АДАМА

Адаме, людино найперша, мій витвір,
Із чого для тебе подружжя зробити?
З якої твоєї частини, скажи-но,
Я маю для тебе створити дружину?
Із губ
 – хвалькуватою буде красуня,
Із серця
 – брехнею і гори посуне,
Із вух
 – що почує, те пліткою зрине,

Із носа
    – встромлятиме в кожну шпарину,
З ноги
    – надто вправно стрибатиме в гречку,
З руки
    – то хапатиме все недоречно,
А вже з язика
    – то намеле такого…
Язик до добра не довів ще нікого.

Адаме, мій хлопчику, люленьки-люлі,
А дай над ребром я твоїм помізкую!
Є шкірка шовкова, і м'ясо, і хрящик,
Ні ока, ні вуха – воно і на краще.
Спи, як під наркозом. Я витну ребе́рце
І Єву утну тобі. Спи, моє серце!

Якого завдав тобі Боженька болю!
Зате насолода пребуде з тобою!..

– Ти, Боже, дарунком зумів здивувати,
Та заздрісна жінка моя й хвалькувата,
Брехлива, криклива і ласа на гульки,
А вже підглядати – то хобі в шпигунки!
У гречку стрибає все більш досконало,
Скарбів отій скнарі все мало та мало!
Язик без кісток – повні вуха макухи!
Отож по ребро і прибіг я щодуху.
Мій Боже, хай буде хоч раз на добро:
Міняю жону на колишнє ребро!

Адаме, мій первістку, волю забудь!
Ой, леле! Така твоя доля, мабуть…

1980

Йосип КЕРЛЕР – יוסף קערלער
(1918 – 2000)

Йосип Керлер народився в Гайсині (нині Вінницька область) 7 квітня 1918 року, там і провів дитинство, навчаючись у єврейській школі. З 1930 по 1934 р. жив із батьками в єврейському колгоспі в Криму, 1934 – 1937 – навчався в Одесі, у машинобудівному та кінотехнікумах, потому в Москві був студійцем Єврейського театру під керівництвом Міхоелса. Під час Великої вітчизняної, на яку пішов добровольцем, воював піді Ржевом, Старою Русою та Гжатськом; тричі поранений. Після важкого поранення 1944 р. демобілізований, того ж року вийшла перша книга його фронтових віршів "Фар майн ерд" ("За мою землю"). Активно співробітничав із газетою "Ейнікайт" ("Єдність") і навчався на філфаці університету. 1947-го переїхав до Біробіджана. Здана до друку друга книга віршів видана не була, у квітні 1950-го поет був заарештований і засуджений до 10 років таборів суворого режиму за "буржуазно-націоналістичну діяльність". Перебував на засланні на Крайній Півночі та у Воркуті. Але поезія не полишала його ніколи, а своє життєве кредо поет висловив у назві другої збірки віршів – "Хочу бути добрим". Лише 1955 р. К. був звільнений та реабілітований. Після виходу в перекладі російською згаданої книги віршів поет починає боротьбу за виїзд до Ізраїлю, публікує під власним прізвищем (крамола для радянського режиму!) вірші в американському "Форвертс" ("Вперед"), ізраїльському "Ґолдене кейт" ("Золотий ланцюг"), у самвидаві. Його вірш про початок 6-денної війни на другий день після написання з'явився в ізраїльській пресі. 1970-го р. прочитав групі закордонних журналістів відкритого листа Радянському уряду з вимогою надати євреям СРСР право на репатріацію. Домігшись свого, Керлер у березні 1971-о р. переїздить до Ізраїлю, де незабаром вийшла друком переслана ним іще з СРСР книга "Ґезанґ цвішн цейн" ("Пісня крізь зуби") , за яку поет одержав премію ім. Манґера, потому виходять збірки "Зет ір дох" ("Як бачите", 1972), "12-тер Август 1952" (1978), "Ді ерште зібн йорн" ("Перші сім років", 1979, "Гімлшафт" ("Небозвід", 1986). З 1973 р. був незмінним редактором "Єрушалаїмер алманаху". Творчість К. відзначає мужність, незламність духу, щирість почуттів, ясність поетичної образної думки, емоційна насиченість. Вірші К. перекладалися івритом, російською, німецькою, іспанською, англійською, українською, голландською, польською та ін. мовами. Помер 5 грудня 2000 р.

ВНОЧІ

Немов від пострілу,
Пташині крила й скрики, –
Сполохано сни вусебіч,
Лиш розклеплю повіки.

О, поверніться!
Та благай, наказуй, клич –
В порожній далечі
Розплескується ніч.

Ти, ноче, завинила, саме ти…
Чи ти оглухла, чи впилася самоти?
Я схильний в перше вірити,
Бо наче
Засліпли маяки й зірки,
І безнадійно у дірки
Гамселити кулаччям,
Щоб рими вирвати з імли:
“Навіщо? Хто? Коли?”

1949

ПОКАРА

Карайся, допоки ще не задушив
За гріх, що не вичавив досі з душі
Ту пику свинячу – я не помилився? –
То ідол трефний, ти на нього молився,
Йому, колінкуючи, небо мостив,
А він мої вірші із димом пустив.

Караєш мене, ненажеро тюремний,
Та в серця гніздо не вдирайся – даремно –
Здригнеться з осіннього холоду й смутку
У голім гіллі закривавленим жмутком…
……………………………
Руїни задимлені, небо навпроти,
Дерева у путах з колючого дроту…

1949

САМСОН

У серці пам’ять зберігає
Каміння гостре, гострий біль.
Що не пробачу ворогам я,
Як пробачатиму собі?

Мій Боже, як пече зненависть,
Як заганяє гріх углиб –
І богатирська сила навіть
Не допомога, як засліп.

Здригнувшись, падають колони
На голу голову мені.
І твій світанок захолоне
Горою попелу? О ні!

Даремне хай моє змагання,
Й кістяк зотліє далебі.
Та не пробачу ворогам я,
Як не пробачив я собі!

У КАРЦЕРІ

Сиджу я у карцері – ох, і брудний закапелок!
Штовхаю крізь зуби слова,
Поки́ голова у цементний мій келих
Юнацьке вино долива…
Штовхаю крізь зуби слова…

Крізь стіни дебелого склепу й навік замуровані вікна
Я чую всім тілом: весняні дерева кричать,
Крізь ґрати іржаві врибається променя виклик,
Як усміх провинний за мною змарнований час.
Я чую всім тілом: весняні дерева кричать.

Нічого, життя-побратиме, з тобою я все надолужу!
Посвистує ключ із наказом: “Виходь!” – Мушу йти.
Сьогодні мене, ані пісню мій кат не подужав,
Її на поталу не дам я ніколи, нікому в житті!
І нам іще з нею новітні засяють світи!

САМОТА

Знов ключа рипучий звук,
Рух моїх щоденних мук,
Знов у клітці саме та
Скам'яніла самота.

Знову й знову по мені
Брили кари кам'яні –
Котяться за днями дні.

Знов об темний мій поріг
Світ збиває кроки криг,
Ронить смерть народжень скрик.

Раптом в тишу, як зерно,
М'яко щось ковзнуло – блись:
Крізь ґратоване вікно
Зайчик сонячний пробивсь.

На руках блідих вмостивсь
І лоскоче. Цить, не смій!
Всесвіте, як ти вмістивсь
В самоті моїй тісній?

СПРОТИВ

Місили мене кулаччям,
Солдатськими чобітьми,
Гамселив канчук добряче
Аж до пітьми.

Кістлявими п'ястуками,
Молотами чобіт,
Падав,
Мовчав, мов камінь.
Мене вам не підкорить!

Ваші хорти
Тілом моїм жирували,

Пісню і мову мою
З мене живцем виривали.

Однак навіть із життям
Гідність людську і волю
Не відібрати вам –
Я цього не дозволю!

Жеріть – занудить хоч раз
Із рабської крові й поту.
Ми – вірні собі,
Вільні – й доти
Земля – розрада для нас!
1953

РЕЖИМНИЙ ТАБІР 1951

Женуть солдати на роботу нас,
Хортами дресирують – їхнє право,
Хоч, як в гестапо, віддавай наказ
Нашити "R"[1] на подрані рука́ва.

Як я – самітніх сунуть тисячі,
В'язничною недолею єдині.
І наші душі, світло несучи,
Вихлюпують, розвиднюючи тіні.

"Втекти!" – і в сні ґвалтує думка ця.
Куди? Навкруг і ми самі – мов камінь.
Гірким прокляттям падають серця,
А чорні автоматники – крука́ми.

Так за добою тягнеться доба,
І рік до року липне, як живиця.
О Боже! Зовсім збайдужів хіба?
Раби іржавіють. І тільки гнів стали́ться.

[1] нашивкою на рукаві з літерою "R" позначали у фашистських концтаборах військовополонених із Радянської Росії

АЛ-ХЕТ
(Молитва на Йом-Кіпур)

Хай груди стисне газ метан,
Чи ненажерний пломінь знищить –
Щоб інші вижили, гідніші.

Нехай змокрілий мій кістяк
Комбайн розтрощить в хижій пащі,
Та інший виживе – він кращий!

Я втримаю, немов Антей,
Жертовно весь цей шар вугілля,
Хвала і тисячі смертей, –

Пекельна мука хай карає,
Як знатиму, за що вмираю!

За прикрі кривди прагну мсти –
Господь, цей гріх мені прости!

МОКРА ЛАВА

Небо стелеться нам доземно.
Стеля – небо наше підземне.
Вісім голодних митарів,
Байдуже – зима чи літо,
Погода – завжди́ супроти:
У штреку гуляє протяг.
Лава слізьми кривавими плаче,
Соро́чки, набряклі недолею, важчають –
І холодним дощем,
І палючим потом,
І стражданням – чи довго терпіти іще?
– – – – – – – – – – – –
Мокра лава, невпинні негоди.
Чи довіку ковтати цю воду?

* * *

Не дало нам кохання плоду,
Витік час мій в пісок без тебе.
Навіть смерть я пролив, як воду,
Не втоливши жагу пустельну.

Найвірніша моя дружино,
Ти світила мені, як мати,
Не як суджена. Вогник жив мій –
Квітка спрагла, та не зламати.

Не згорів, хоч полум’ям повнивсь
У вугільній тундрі. Зі мною
Ти була – ми стали натомість
Неспалимою купиною.

НЕБЕСНА ТАРЕЛЯ

Синя тареля небес,
Чим завинив, аби́ ти
Не намовляла мене
Себе об твій камінь розбити?

Твоя золота гора
Мізкує не надто добре.
Куди б я тікати мав?
Хіба що димом за обрій.

Синя тареля небес,
Я не розбився, вистояв,
Хоча калічивсь не раз,
Ноги збивав до кістки.

І золота гора твоя
Моїх не завважила спроб
Розплющити очі болючі
І глянути просто в лоб.

ДО БЕРІЗКИ

Берізку так само
Розхитує, па́лить
І вітер, і хмара,
І обрій, і пам’ять.
Сум пісні нічної,
Що смертна пітьма
Надійде –
І пісня лишиться сама –
Вітчизні дитинства,
Де батько і син –
Мій Боже,
Сирітством опікуйся сим!

* * *

Наруго засліпла, оглухла, холодна,
Від світу відкраяна доля моя,
Та я на коліна не стану й сьогодні
І не поступлюсь ані алефом[1] я.

І хай слабкодухий надокучає
У скаргах безцільних співкамерник-хам,
Я вдячний за світло, яке долучає
До себе з пітьми, щоб не скнів сам на сам.

[1] алеф — перша літера єврейської абетки

Велвл (Волько) РЕДЬКО –
װעלװל רעדקאָ
(1918 – 1941)

Велвл Редько народився 1918 року у бідній багатодітній родині ремісника-бляхаря в містечку Іллінці Вінницької області. Закінчив 7 класів єврейської школи, кооперативний технікум у Харкові. З відзнакою закінчив (заочно) єврейське відділення Московського педінституту у 1940 році. З 1939 по 1941 рік працював у Києві кореспондентом газети “Дер Штерн” (“Зірка”). Вірші писав із 1934 року. Друкувався в єврейських газетах Москви. З початком війни пішов добровольцем на фронт. Зв’язкою гранат під Каневом підірвав фашистський танк. Загинув 7 серпня 1941 року в одній з контратак.

Збереглося понад 60 віршів поета. 2004-го року в Ізраїлі видана (в оригіналі їдишем) збірка віршів поета “Очікування бурі”. Вірші для перекладів узято саме з цієї книги, люб’язно наданої братом автора, паном Аврумом Редьком.

БИЙ, РОЗКОЧУЙ, ДЗВОНЕ

Бий, розкочуй, дзвоне,
Свій скорботний наспів,
Та не заполонюй
Потойбіччям нас ти.

Що пішов навічно,
Думати нестерпно.
Та, попри весь відчай,
Є ім’я не стерте.

Те, чому навчив він,
Тлінню недосяжне.
Ро́ки не розчинять
І не згасять сяйва.

Так, вмирає тіло,
Дух – живе уперто.
Хоч би як хотіла,
Не впокориш, смерте!

Тож розкочуй, дзвоне,
Свій скорботний наспів.
Та не заполониш
Розпачами нас ти.

ДОПОКИ Я КРОКУЮ ПО ЗЕМЛІ

Нема питань, від чого серце чо́вном
Зліта на гребінь хвилі серед злив, –
Пісенним прагненням по вінця повне,
Аж захлинеться виплесками слів.

Клянуся, в битві піснею не зраджу,
Мечами слів шлях прокладу в імлі.
У вирішальний час не змовкну, адже
Не може пісня змовкнути наза́вжди,
Допоки я крокую по землі.

Міська бібліотека, 4 травня 1941

ПРОБАЧ, ПРОБАЧ МЕНІ, ЗЕЛЕНИЙ СВІТЕ

Несу світання...

Іцик Фефер

Прокинувсь я, і перший ранок квітня
Життям зеленим сповнив жи́ли віт.
Сьогодні небо сяє так привітно,
Мов сонце вперше глянуло на світ.

Замріяна блакить небес гойдає
Пташиний перший передзвін здаля.
Я подих ледве стримую, гадаю,
За що це вибачається земля.

Пробач, пробач, моя найперша втіхо,
Ти, ластівко, що ніжний голосок

Я першим не розчув – занадто стиха
Зростає в серці щастя колосок…

Занадто в нім плачів, тому не вільно
На повні груди радощі вдихнуть.
Свинцем земля вгортається повільно,
Притлумлена свічок суботніх суть…

І повз прикраси промені квітневі
Несуть у місто чорний пломінь – кров,
Крізь попіл не розвиднюється дневі –
Мов морок море й сушу поборов.

Пробач, весняне сяйво, зелен-світе,
Не підхоплю я пісню вітерця,
Не можу вільно й солодко радіти –
Брехні́ не вчивсь, а правда згіркла ця…

Та вірю, знаю: щастя переможе –
Інакше як дивитись в очі? Втім –
Спроможеться ще нині сонце гоже
Скупати землю в морі золотім.

І я впаду щасливо дню в обійми,
Душа втамує болі, бо жива.
Земля у себе зерня слова прийме:
Зустріньте ве́сну – засів і жнива.

1 квітня 1941

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Завагалось літо – йти
Чи не йти сузір'ям Лева.
Все прозоріше світи
Тануть в річці кришталево.

Сонце, ставувши на пруг,
Грає люстром над водою.
Пісня йде за виднокруг
За хлоп'ячою ходою.

Віти, скупані в ріці,
Віддзеркалюються струнко,
Мов тримаєш у руці
Круглу рамку із малюнком.

Пісню стишив небокрай.
Захід спину, мов перину,
Підстеляє:
– Засинай,
Найсолодших снів, дитино!

Спритний сплеск зненацька десь –
То дерева вир колише.
І, здається, всесвіт весь
Розчинивсь у пісні тиші.

Київ, лютий 1941

ПЕРША ВЕСНА

Спи, мій синку, все гаразд,
Ось моя рука.
Вперше йде весна до нас
Осяйна така.

Ніби перли сад з гілля
В хаті обтрусив.
Мов оновлена, земля
Від весни-краси.

Тато виоре лани,
Висіє в них спів,
Той, що серце полонив,
Радістю доспів.

Квітни, синове життя.
Щастя, не минай.
Першеньке моє дитя,
Синку, засинай.

Київ, квітень 1940

Хаїм БЕЙДЕР – חיים ביידער
(1920 – 2003)

Відомий радянський літератор і журналіст, один із провідних учених їдишської культури у Радянському Союзі, філолог, народився 20 квітня 1920 р. у містечку Купіль Волочиського району Хмельницької області. 1933-го р. закінчив місцеву єврейську семирічку, наступного року став студентом Одеського єврейського педтехнікуму, потому перевівся на останній курс Житомирського єврейського педагогічного робітфаку. Дебютував віршем у центральній єврейській дитячій газеті "Зай ґрейт" ("Готуйсь") (Харків) 1933-го р., друкувався в періодиці. Після закінчення робітфаку поступив на єврейське відділення філфаку Одеського педінституту. Живучи в Україні, оприлюднив низку досліджень з історії української та російської літератур, а з середини 70-х зайнявся дослідженням історії єврейської класичної і радянської літератури. Працював журналістом у газетах України, Туркменії, кілька років — у "Біробіджанер штерн". У роки сумнозвісної "боротьби з космополітизмом" над Б. вчинено "обкомівське" судилище, після якого молода ще людина за одну ніч посивіла. 1973 р. переїхав до Москви, де працював у "Советіш геймланд"("Радянська Батьківщина"), звідки 1991 р. пішов на пенсію через хворобу. Лауреат літературної премії ім. Атрана Всесвітнього конгресу єврейської культури (Нью-Йорк, 1991), ізраїльської літ. премії ім. Д. Гофштейна (Тель-Авів, 2000). 1982-го р. Б. спільно з групою авторів випустив перший у СРСР повоєнний буквар, а через 10 років — підручник їдишу для початківців. Після переїзду 1996 р. до США широко публікувався їдишем та російською. Помер 7 грудня 2003 р. у Нью-Йорку.

ПЕРШОПРОХІДЦІ

Тих перших, наймення кому – старожили,
Хто перший підняв тут сокири і пили,
Щоб дзвоном колоди й тайгу розробляти,
Повинен ти знати!

Хлоп'ята й дівчата Бердичева, Балти…
Їх долі не знав ти, пісень не співав ти,
Чий шлях і на карті знайти не зумієш –
Забути не смієш!

Я парки і вулиці кроками міряв,
В яких їхня пісня, і воля, і віра.
І в свя́та, і в гомоні буднів
Як можна забуть їх?!

В дідів тих – онуки, втомилися ноги,
Та встав монумент боротьби й перемоги –
Це місто зелене шумує промінне.
Доземний уклін їм!

Цей край, що колись був лісами й болотом,
Политий їх чесним і праведним потом
Тих перших, тих кращих – надійних і вірних…
Ти згадуй, ти вір в них.

НОСТАЛЬГІЯ

Є незабутня
Хвороба свята –
Ностальгія
За тим краєм,
Де небо омріяв,
Біг босоніж
Лугами
В стіжках оболонь,
Що заковані нині
В асфальт і бетон –
Ми і вулиці
Стали міськими.
Став наш побут із ними
І звичай
Зурбанізований звично.
Навіть сни уві сні
Не сині.
Тільки ж пам'ять
В бетон і асфальт
Закувати не можна –
Нас в дитинство вона
Навертає тривожно,
У той край,

Де і небо для нас
Ніби вище й манливе:
Там і яблука,
Ще недозрілі, –
Солодкі,
І сливи –
До сих пір на зубах
Відчувається клей і оскома,
Смак дитинства малого
І запахи дому.
Я до смерті тобою,
Блакитна моя ностальгіє,
Мрію, марю, живу
І, напевне, хворію
За тим краєм, де звільна
Над хатиною – небо і тільки!
І де яблука
Падають нам
Не з прилавку,
А з гілки.

Михайло МОГИЛЕВИЧ –
מישע מאָהילעוויטש
(1920 – 1986)

Народився 28 березня 1920 року в Чорнобилі. Ледве закінчивши школу і встигнувши надрукувати лише кілька віршів, з перших днів війни пішов на фронт, воював, був поранений, але пощастило: він єдиний із молодих київських єврейських поетів залишився живим. Працював майстром на Київському заводі “Кераміка”, писав “у шухляду”, бо друкуватися не було де. Встиг видати за життя лише кілька збірок в оригіналі та в перекладі українською та російською: “Щирість”, “Життя”, “Невтомність” та ін. Помер 1986 року.

* * *

Коли колеться скло ще замерзлого ставу,
Коли небо осліплене, коли сонце нове,
І здирає земля кригу з юного стану,
І листочок із бруньки вже на волі живе,
Із моєї весни тебе кличу я кличем,
Може, ти озовешся на мій стужений клич
І засвітиш над серцем своїм юним обличчям,
Що цвіте мені досі з-поміж тисяч облич.
Як шукав я слідів твого давнього кроку
У негоді холодній, у туманах імли,
І на чорних асфальтах крізь сіру мороку
Твої туфельки білі голубами пливли.
Чатував край дверей твоїх,
                                        наче пес коло двору,
Ось ти, мила, виходиш. Я вогнем як займусь!
Ревно серце згоряло од розлуки в ту пору,
Може, ти вже дружина, не мені, то комусь.
Не дружина ти досі, нічия ти, як завше.
А волосся моє вже мороз посріблив,
А вже сонце, сніги по ярах розплескавши,

В кро́ві ніжно буйнується на весняний мотив.
Тож почуй ти, почуй ці струмки срібнозвукі
І відчуй – не до мене тебе кличуть вони:
Буйне сонце за мене тягне промені-руки,
В серці ж полум'я більше. Йди на поклик весни.

ЯБЛУКО

Яблуко – і промені крізь нього…
Чим була б ти, Земле дорога,
Без гріха, блаженного й святого,
Євиного першого гріха?!
Не було б ні муки, ні страждання.
Не жили б ні матір, ні дитя…
Яблуко… Усі гріхи кохання
І уся божественність життя!
Був би світ колючий, злий і грубий,
Та дівча гадає: "Люб – не люб!.."
І пругкі червоні ніжні губи
Тягнуться до розпашілих губ.
І живе – воно любити мусить,
І цвітіння землю застеля,
І Земля, мов яблуко спокуси,
В голубім промінні кружеля.

ГЛЕК

Із глини створений, як перший чоловік,
Вогонь пройшов – і кров твоя загусла.
Прекрасний ти.
                    В тобі є щось від бусла,
Коли стоїть він на одній нозі,
Піднявши дзьоб і туго склавши крила.
Ще виноград не зріє на лозі
І ще природа квітку не створила,
А ти стоїш, брат амфор, друг вина,
Твоя душа не знає порожнечі.
І сняться їй далекі племена,
Струнких горянок оксамитні плечі.

ДЛЯ МЕНЕ ТИ ІСНУЄШ

Темніє у лісі. У лісі темінь.
Дерев уляглась наморочена тінь.
Сягає вона аж на озера дно,
І з нею зливаюся я ув одно.
І тиша дерев пригортає мене,
Шепоче листок своє слово сумне.
Несміла дорога луги огина,
А далі за ними – дзвінка далина…
Дорога моя – вона ніч моя, день,
Вона із туману, з пташиних пісень,
Вона – то мій місяць у річки на дні,
Вона – мої хвилі блакитно-ясні…
Для мене мій світ синім квітом розцвів
І серце моє за собою повів
По любій дорозі на зорі і тиш…
Де ти, моя мріє, одвіку стоїш.

* * *

Як на смарагдовій долоні, по мудрих лініях листка
Берези, яблуні, півонії повзе огидна і гладка
Потворна гусінь… О природо! Твоє мистецтво копітке.
На кого ти була сердита, коли створила отаке?
Ці ніжки, ніжки, їх штук сорок, вони ворушаться, повзуть.
Очиці нишпорять постійно, щось вічно щелепи гризуть.
Усі пелюстки б сплюндрувала, усі понищила б плоди.
Себе у шовк замурувала. І що це буде? Підожди!
На цю смарагдову долоню, омиту краплями роси,
Зненацька випурхне метелик невірогідної краси.
І де ти взяв такої вроди, ці крильця бархатно-сумні?
Чарівна паличка природи торкнула гусінь уві сні.

МОЦАРТ

Десь грають, грають, грають
На флейтах і на скри́пках.
Фаготи завмирають,
Валторни тихо скрикують.

А хтось шалено тупає,
Танцює, тяжко дихає,
А може, це хтось тугу,
Як дзвони, розколихує,
А може, плачуть квіти,
Ніхто там і не грає.
Це, може, мені вітер
Сорочку роздирає.
А може, це й не вітер,
Це звуки, звуки, звуки,
Хтось хоче їх убити,
Виламує їм руки.
І тягне, тягне полем їх
На чорні кладови́ща.
І спалюється в полум'ї
Тих звуків хтось живий ще.
І там, у тому мороці,
Хтось молиться, хтось молиться.
А скрипка будить Моцарта,
Він падає, підводиться.
А флейти завмирають.
Танцює хтось і скаче.
Десь грають, грають, грають…
Каміння тихо плаче.

* * *

Старених вулиць пі́тьма нездвижима,
Ляного неба білоруський цвіт.
Шукає шлях навпомацки стежина
Крізь хижий полиск жадібних боліт.
І, наче в сні, в чаду віолончельному,
Де мріє кінь про сіно і овес,
Дівча іде назустріч нареченому,
Ногами не торкаючи небес.
Це одночасно мова і мовчання,
Це міна хисту під здоровий глузд.

О, як сміється дівчина печальна
Смаглявим сміхом найніжніших вуст!
Як ваблять фарби, втягують і кличуть.
Я йду, я входжу, зменшуюсь, як гном.
Мені майнуло м'ятою в обличчя,
Запахло димом, хлібом і теплом.
Я чую скрип старих воріт і корби,
Те сонце бачу через товщу літ
І тінь дідка, горбатого від торби,
Що пролетів над містом, як болід.
Я чую кроки, я іду по бруку,
Торкаю хмари, плачу, впізнаю.
І Марк Шаґал веде мене за руку
В своє дитинство, в молодість свою.

Гірш ҐЛІК – הירש גליק
(1921 – 1944?)

Гірш Ґлік народився 24 квітня 1921 року у Вільні, у бідній родині. Ще у передвоєнний час він пробував писати вірші, деякі з них було надруковано у віленській газеті “Вілнер емес” (“Віленська правда”). У 1939 р. редагував журнал молодих віленських поетів “Юнґвалд” (“Підлісок”).

У гетто став членом молодіжної організації опору (див. біографію Суцкевера). Автор пісні, яка закликáла в’язнів гетто на боротьбу: “Ніколи не кажи, що йдеш в останню путь” (на мелодію пісні Дм. Покраса “То не тучи, грозовые облака...”) Пісня перекладена на іврит А. Шльонським. Загін, до складу якого входив Гірш, не встиг озброїтись і був захоплений фашистами у полон. Загинув поет, найвірогідніше, в естонському концтаборі Ґолдфілд, куди його було допроваджено 1943р. і звідки 1944-го спробував утекти, після чого його слід загубився. З півтора десятка його віршів, зібраних Н. Майзелем, видані окремою збіркою в Нью-Йорку 1953 р. Саме з цієї збірки взято вірші для перекладів.

Ґлік є одним із головних героїв поеми П. Маркіша “Мілхоме” (“Війна”), віршів А. Суцкевера та ін. поетів.

ЗНОВУ...

...І мріється мені,
Що я мірошник на зеленім вітрякові.
Повз гори і лани, в шовковій далині,
За сім річок звідсіль, шепоче тиша мові,
Роздмухують вітри пісень моїх розвої.

Збагну раптово я,
Що я, герой легенди,
За німфою женусь, вона майнула ген де,
Оцей бенкет життя – пісенна суть моя,
Та хвиля поглинає німфу з головою.

Намрію, пригадаю
Ту крону, що гойдає

Мене, який з морів імли примандрував,
Де стовбури дерев для плоту змарнував
В досвітньому осінньому сувої.

Намарюсь диких джунглів співтоваришем,
Той острів загубився бозна де,
А там дерева, сонечко притьмаривши,
Вітають гордощі оголених людей.
...Позбувсь і я ганчірних задоволень...

І знов у море мрій
Пірнаю, вірний звичці застарій,
Лишаю пута засторог на дні,
І жодних заборон нема мені,
Бо мрією життя своє подвою.

Січень 1939

ШЕСТЕРО ВОВКІВ

Сидів якось тато суботнього вечора, –
Буденним святом спочинок скнів.
І він додумався тоді до дечого:
Скрадався тиждень, як шістка вовків.

Куди прямують? За ріг, де м'яко
Зима їм стелить – Бог вбереже!
І над Талмудом чоло зіжмакав
У суперечці з ним – та невже?

Міркує: "В здогаді є родзинка!"
(Геть проти Бога такі думки).
"Його недогляд, що холод взимку.
За що ж тут славити? Невтямки!"

Хіба що пісня вогонь замінить,
Підпалить острах вовчих ночей!
Сидить мій тато в хатині зимній,
Дванадцять іскор з його очей.

І тато очі у небі спалює,
Благає: “Боже, зарадь – біда!”
Та як умовиш? Вогонь приспали,
Тому все ближча вовча хода.
Січень 1939

САМСОН

Вся заздра нечисть, мов дика зграя,
Всі – на героя, от слушна мить!
– Краса філістимська очі вбирає?
Хто ж тобі нині любов нарає? –
Юрба глузує, кепкує, кпить.
Самсон засліплий – і сло́ва годі:
Він – напівмертвий, вони – живі.
І п’яний набрід зриває одяг,
І жалять змії – недолюд вміє,
Бо сік отрути в його крові́.

В безоких ямах пітьма остання,
Та віри жевріє в думках посил.
Волосся стрижене вже відростає,
І диво квапиться незрадливе –
Приплив, повернення колишніх сил…
І знову небо в очах поливою,
І знов збунтується геройська кров.
І наливається міццю дивною
Той, хто колись їх усіх боров… –

Герою! Славлю я велич духу,
З руками скутими бо сам стою.
Та іскра віри – над біль і скруху
І над пожежу в моїм краю…
І хай сахається ворог мій,
Що пісню хоче мою пожерти.
Мій світе! Вистояти зумій,
Бо я не згоден із роллю жертви!
Лютий 1939

НІКОЛИ НЕ КАЖИ...

Не кажи, що це твоя остання путь,
Що небесну синь маскує каламуть,
Що у тузі і знаме́но, і кермо.
Барабан гримить – потужно ми йдемо.

Із зелених пальм умить спадуть сніги,
І страждання нас не знищать до ноги.
З краплі крові, що землі ви віддасте,
Знову паросток нестримно проросте.

З золотих світань постане день новий,
Біль і зло змете двобою буревій.
Прибере світання в злото нашу кров.
Після нас лишиться пісня – як пароль.

Пісня, писана і кров'ю, і свинцем.
Птах нездатний стати звільнення співцем.
Та повсталий люд повергне мури в прах.
Так співаймо із наганом у руках!

Не кажи ніколи про останню путь,
Небеса крізь хмари нас у бій ведуть.
Звіймо прапор над оцю скорботну мить.
Ми йдемо потужно – барабан гримить.

1941

(переклад В.Богуславської)

НЕ КАЖИ...

Не кажи, що це твоя остання путь,
Що свинцеві небеса на діл впадуть.
Кожен з нас ції хвилини палко жде.
Ми приходимо. Прийшли. Ми тут уже.

З краю пальмового ми несли в собі
Біль і гнів на ці простори снігові.
Де упала крапля крові, там струмить,
Там нуртує наша радість, наша міць.

Нині сяє нам прийдешнього зоря,
І ненависть наше вчора залила.
А як сонце забариться – хай пароль,
Хай пароль наш буде пісня, наша кров.

Птах на волі, де сплітається трава,
Птах на волі тії пісні не співа.
Мури падають, палають, і не птах,
А народ співа – з наганом у руках.

Не кажи, що це твоя остання путь,
Що свинцеві небеса на діл впадуть.
Кожен з нас ції хвилини палко жде.
Ми приходимо. Прийшли. Ми тут уже.

1941

(переклад Майї Львович)

Петро (Піня) КИРИЧАНСЬКИЙ – פּיניע קיריטשאנסקי (1921 – 1986)

Народився 10 серпня 1921 року в Малині (нині Житомирська обл.). Вірші друкував у періодиці з 16-річного віку. Пройшов війну з липня 1941 року й до останнього її дня в Берліні. Працював у Києві майстром на взуттєвій фабриці, оскільки не мав змоги стати “професійним” літератором. Поетичні збірки: “Світання”, “Яблуневий подзвін”, “Сонячні стовбури”; у перекладі українською – “Світання”, 1974 рік, звідки й узяті вміщені тут переклади. Помер поет 1986 року.

ВИХОДИТЬ НЕ ХОЧЕТЬСЯ З ЛІСУ

По травах, таких золотавих.
Босоніж іду в гущині,
Де золото сонця на травах,
На кожній крислатій сосні.

Сідаю під сонячні шати,
Де гілочка кожна тремтить.
І серце почне калатати,
Як очі заплющу на мить.

Майне мені лихо шалене,
Ті юні воєнні роки,
Коли ще далеко від мене
Шуміли ці трави й гілки.

Зело свою теплу завісу
Спускає на мене згори,
Й виходить не хочеться з лісу,
Як дітям – з веселої гри.

ҐОНТАР

Дідусь мій, Леві, майстром був чудовим.
Він на Волині накривав хати.
Віддав охоче біднякам та вдовам
Своєї мудрості і доброти.
Він горбився на хліборобській хаті,
Світанок заставав його в трудах.
Текли потоки неба синюваті,
Де він латав гнилий і чорний дах.
По селах сонце він носив щоднини
І в кожнім домі зустрічав братів.
Але ж мій дід не ґонтами самими
Від хмар і злив закрити світ хотів,
А серцем, де збирались лю́дські болі,
Очима, де сміялася блакить…
Зросла раїна у широкім полі
І давню пісню дідову шумить…

* * *

Сниться зайчику зелений ліс,
Тишина, розлита на деревах;
Сонце, наче в міріадах сліз,
Мерехтить у росах кришталевих.

Зайчик прокидається… тремтить..
Небезпеку чує, щулить вуха.
То біжить, то спиниться на мить,
Пострілу чекає, мов обу́ха.

А мисливець жде… І не проси –
Він свою рушницю не відхилить…
Раптом сонце бризнуло з роси
І мисливцю очі засліпило!

Я за цю благословенну мить
Хочу сонцеві хвалу воздати…
Знов зайча в траві собі сидить,
Знову ліс шумить у снах зайчати.

РАНОК

Я вранці потопаю у росі,
В блакитній, нагромованій ясі.
З солодким болем під пташиний гомін
Ввіходить в серце перший сонця промінь, –
І, вітром ставши, в поле я біжу,
Колосся понад стежкою буджу,
Із кручі вниз – шугаю в сонну воду,
І хвилі свої та́ночки виводять,
І день, умившись у сназі новій,
Руша в дорогу…
День Землі – і мій.

МАМИНЕ ФОТО

Наш полк стояв край лісу,
коли гільза
Упала з першим пострілом війни.
Птахи, як люди, полишали гнізда,
І в гніздах плакав сум самотини́.

Нам – пошук боєм.
Був наказ суворий:
Листи і фото передать вогню…
Землею йшло в рудій шинелі горе,
Свинцем косило житечко на пню.

То був тяжкий мій гріх, матусю,
й злочин,
Але інакше я не міг тоді…
Ні, ма́буть, я віддав би власні очі,
По лікті руки б я відтяв собі,

Але ніза́що не спалив би фото!..
І все ж мені сумління не болить,
Бо ворог в чорних ковзаних чоботях
Не зміг твого обличчя осквернить!

Яків Бен Гершон РОЗЕНБЕРГ –
יעקב ראָזענבערג
(1922)

Народився 1922 року у Лодзі, у сім'ї ткача та кравчині. Зазнав жахіть гетто та концтаборів, зокрема, Освенциму, де у газових камерах загинули всі його рідні. Сам він вижив якимсь дивом. 1948 року разом із дружиною Естер переїхав до Австралії. Мешкає у Мельбурні. Пише їдишем та англійською. Випустив 4 збірки віршів. 2006 року вийшла книжечка його віршів "На засніжених сходинках" у перекладі українською. Називає себе Яків бен Гершон у пам'ять про загиблого батька.

БІЛІ ГОЛУБИ ВІРИ

З душі моєї віття
Звисають снива –
Мрії,
Гойдають пі́тьму.
Із неба мрій моїх
Блакитна зірка
Так сяє, наче
Не сяє – плаче.

У клітці серця мо́го
Тріпочуть
Білі
Голуби
Зурочені –
Стікаюча кров'ю
Віра.

СРІБНА СЛЬОЗА

Колись при кордоні згорілої хащі,
Немов хто і шлях підпалив,
Заснула земля, в океан заховавшись,
У хмару посріблених злив.

І хмара до неї дощами тулилась,
Гойдала колиску-грозу,
І казка із вітром до вуха хилилась,
То казка про срібну сльозу.

“Колись була із власної піни краплину
Зронила я в морок нічний,
Й загублена в чорному срібна перлина
Сяйнула, як вогник свічний…”

“Хай казкою серденько вітер потішить –
Про що він дізнавсь між світів?”
Та вітер, скуйовдивши лі́сові тишу,
В поля, золотий, покотив.

І тільки у вусі невдалий музика
Зали́шив веселощів бросrâть.
Як скрикнув, то в роті у вітра-базіки
Притлумлено блимнуло щось…

А вітер побіг – ні до чого і ноги –
І срібну віщунку поніс,
Вздовж берега, в гір не спитавши дороги,
Й луною у горах зродивсь…

“О вітре-бездомнику, вітре з-за рогу,
Новітні казання змели.
Немає під сонцем нічого нового,
Так само й на грішній землі”…

“Та що ти! – украй подивований вітер, –
Які недоречні слова!
Чи знаєш ти все, що трапляється в світі,
Які ще бувають дива?

Чи знаєш ти, що там, за спаленим степом,
В таїнах, де й вітер ущух,
Де губи пустелі радіють порепані
Непевній краплині дощу?

Ховаються за сімома там замка́ми
Таї́ни і ждуть перемог,

Як ніч перетворить їх спрагу на камінь,
І сонце загасить їм Бог”…

ЯК ДВІЙКО ЄВРЕЇВ БЕРЕ І…

Як двійко євреїв бере – і
Розмові дає штурхана,
То перший – ставний та білявий,
А другий – то світлу хана́.

Слова випускає білявий
Не менше, як жменю, авжеж,
У розпалі, як феєрверком,
Запалює іскри пожеж.

Всміхається старший, чорнявий,
Поблажливо в чорний кулак,
Бо бачить: в багаття стрибають
Слова, як юрба розбишак.

Нехай парубчина із воза
Корчмі загляда у вікно,
Роздмухує краще, ніж кузня,
У нім балакучість вино.

Чи він вже допився до краю,
Чи вижлуктав серце своє?
Чим юний ясніше палає,
Тим чорний смутнішим стає.

В нім спраглі слова сутеніють,
Проймаючись ніччю наскрізь,
Палає зірок світлячками
Небесний причаєний ліс.

....

Та вичахла їхня розмова,
Замовкли ці двоє жидів.
І слово, як цівка кривава,
З потятих стікає життів.

СПІВЕЦЬ У ЗОЛОТОМУ СНІ

Іцикові Манґеру

Мій Іцик із тих, хто розгублено став
Незнаним у шибці, як в рамці.
За вікнами світла промовистий став,
А двері надійно на клямці.

Він погляд підводить у небо святе,
Питає в зіркових кумась.
Блакитна пустунка поету на те:
"Ой, Іцику, не переймайсь!"

На очі кашкета поет насува,
Себе самоті довіря.
І парк простеляє під кроки дива,
Стає в узголів'ї зоря.

Він раптом угледів, як у небеса
Спурхнула принцеса-дитя,
Як бавиться з вітром чорнява коса,
Як білі шовки мерехтять.

Вона його кличе з любов'ю
У луки свої голубі:
"Ой, Іцику-серце, либонь я
Життям присягнуся тобі!

В новітній стрімкій круговерті,
У кроні небесній розтань.
Вгадай, аби вчасно померти,
Єврейською мрією стань…

Співочі довкруг небеса є,
Та я тебе, принце, присплю,
На грудях заколисаю
Навік, бо навічно люблю.

Зі співом, що ним, як пелюстку,
Ти серце видюще відкрив,
Таке співчутливе до людства,
До бідкань бездомних вітрів…

Тож не переймайсь і не видай,
Як золото серця палив,
Мій принце, співочий сновидо,
Самотній жебрак між полів…”

ТИ НЕ САМОТНІЙ

Співаю серцем спів
Із лагідності слів,
Ледь чутний передзвін
Під молитовний плин.
Де Бог? Хай чує Він…

Залюблений у спів,
Я серцем вже доспів.
Немов вино у дзбан,
Пісенний мій талан –
Проханням відчиня
Сліпуче світло дня,
Від коренів до віт
Розвиднюючи світ…

У щирих молитвах
Тону, співочий птах,
Благословляю вірш,
Найлюдянішу з тиш,
Що з ритмів та із рим
Вивершує інтим,
Нашіптуючи в сні
Омріяні пісні:
– Ти не самотній, ні…
– Ти не самотній, ні…

ХОТІВ БИ СПИТАТИ В ДЕРЕВ...

Хотів би спитати в дерев я,
Що в польську біжать сіножать:
“Чи вам не траплялись містечка,
Що тут, по сусідству, лежать?”

“Чи вам не траплялись містечка
Єврейських жінок, дітлахів?
З якого це доброго дива
Зворотніх нема їм шляхів?”

І знічені луки й діброви,
І ріки в туманних димах:
“Ти ба, позникали містечка!
Ні сліду, ні знаку нема!..”

Дивіться, стояла ж хатина,
Та пеклу було до снаги,
Щоб лю́дські скарби взяти в спадок,
Повирізать люд до ноги.

Розбіглися геть одурілі
З кривавих гонитв-ярмарків...
Сльозами сріблиться хай спадок
Від наших єврейських батьків...

Потрощили б радо дерева
Всі келихи із черепів;
Надвечір ще стогін ожилий
Доносять вітри до степів...

Гіллям затуляють дерева
Волання роздертим ротам,
Що потай з могил занімілих
Снують колискові світам...

О, знають всю правду дерева,
Нема лиш питати кому

Про долю єврейських містечок,
Полеглих у вічну пітьму.

Щось мріється мертвим їм досі
Із усміхом тихим у сні…
Чи клятва гріховна: помститись,
Чи туга, що ранить пісні́…

Гершл КОГАН – הערשל קאָהאן
(1933?)

Киянин. У 90-х роках репатріювався до Ізраїлю.

ВПЕРШЕ В МЕТРО

Ескалатор. Очі сина
Сяють, ма́буть, недарма:
– Тату, як оця драбина
Всіх нас разом підійма?

КІШКА ТА МИШКА

Кішка мишку не чіпала,
Бо остання раз у раз
Їй давала кусень сала
І казала: – Це для Вас!

А коли їй якось мишка
Притягла мішок зерна –
Мишку проковтнула кішка,
Бо зерно не їсть вона.

Мойсей ЛЕМСТЕР –
משה לעמסטער
(1946)

Народився 5 грудня 1946-го р. у Стольниченах, Молдова. Закінчив Літературний ін-т ім. Горького у Москві (навчався разом з Юрієм Андруховичем). Поет, літературознавець, бібліограф, лауреат премії ім. Якова Фіхмана. Мешкає в Кишиневі. 1996-го р. вийшла збірка його вибраного "А їдишер реґн" ("Єврейський дощ"), згодом перекладена російською.

— 🕮 —

Я

Я зітканий
Зі слів, що у віках
Забарвлені і святістю, і кров'ю,
Що їх жінки єврейські у сльозах
Леліяли з відвагою й любов'ю.

Я зітканий із жартів і чеснот,
Забарвлених
Думками і прозрінням,
Що в радості, і в горі
Мій народ
Відточував
Із вірою й терпінням.

Тому не важко зрозуміть мене –
Слова читайте
Справа і наліво.
І серцем збагнете ви основне:
Весь біль, всю мудрість
І любові, й гніву.

МОЖЕ БУТИ...

Якось склалося так,
І печально, і дивно, їй-право:
Уже тисячі літ,
Як єврей все ніяк не знайде́
На землі собі місця,
Де численні осіли держави,
І пустити коріння
Не може ніде.

Може буть, на землі
Їм і місця немає такого?
Чи з планети далекої
Прилетіти сюди спромоглись?
І в журбі з того часу смутного
Своє щастя шукають…
Чи знайдуть колись?

Бог створив їм Суботу, –
Наймудріший з усіх заповітів, –
Як космічний той корабель,
Що летить до інших світів,
Увійшовши, єврей,
Вбраний у філактерії,
Талесом вкритий,
Запалював тихо свічки
І летів,
І летів,
І летів…

ВИЛИВАЙТЕ ВСЕ НА МЕНЕ

О люди!
Ви, що знаєте євреїв, знайте, –
Коли забіснуються мови,
Саме їх клянучи,
На мене сердець ваших жовч
Виливайте,
Виливайте і вдень, і вночі!

О люди!
Якщо ви знаєте Лемстера Мойсея
І хочете хвали́ть,
То в годину святу
Євреїв хваліть,
На них, на євреїв,
Виливайте своїх сердець доброту...

СОНЯЧНИЙ ВІЗНИК

Це не сон, кажу зарані, –
Я ж вигадувать не звик.
Ніч везу я до світання,
Я ж бо сонячний візник.

Мчиться хура блискотлива
На небесну оболонь.
Сонце – справа, зорі – зліва,
Ясний місяць – кінь-вогонь.

Крешучи в півнеба іскри,
Землю круглу я граню;
Відчайдушно, безкорисно
Мчу я ніч назустріч дню!

Ген вже зблиски грають дивні,
Пі́тьма в променях згоря.
Чую – піють треті півні,
Бачу – блідне вже зоря.

І від сонячного гулу
Ніч вщухає – глянь лишень...

Гей, поштивий балагуло!
Гарний день – новий твій день!

Фелікс ХАЙМОВИЧ – פעליקס חײמאָוויטש (1948)

Фелікс Хаймович народився 1948 року в Мінську. Закінчив Мінський медінститут. Працює лікарем. Друкувався їдишем у літературних часописах Їзраїлю та інших країн. Живе в Мінську. Вірші їдишем уперше опубліковані 1986 року у часописі "Советіш геймланд". Пише переважно білоруською. Автор кількох поетичних збірок білоруською мовою.

* * *

Мій зелен раю, раю славен,
В очах зелених губиться мій слід.
З твоїми соловейками я здавен
Дружу, як добрий, істинний сусід.

Не виживу без запахів солодких
Суниць, сосни, берізок і рокит,
Без неба, що лягло у сині води,
Куди струмок доточує блакить.

Трава і сосни ці зеленосвітлі
На пожари́щі встали, на золі.
Не допущу, покіль живу на світі,
Щоб гай вогнем палили на землі.

Михаїл ФЕЛЬЗЕНБАУМ –
מיכאל פעלזענבאום
(1951)

Михаїл Фельзенбаум народився 1951-го р. у Василькові на Київщині. Виріс у Бельцях (Молдова). Закінчив Ленінградський інститут культури. Художник-різьбар по дереву. Поет, прозаїк, драматург. Перші вірші їдишем опублікував 1987-го року. Автор кількох книжок. Вірші М.Ф. перекладалися івритом, німецькою, російською. З 1990 р. — в Ізраїлі.

— 🕮 —

ПІСКОВИЙ ГОДИННИК

Дивлюсь на маленький горбик
Піску, що на губи любі
Лягає коли-не-коли.
Простягаю засліплі руки,
Споглядати – рабська наука –
Ту пекучу-текучу мову.
І любов палає червоно
У душі моїй зачарованій.
Забуваюсь в імені власнім,
Пам’ятаю прикмети рабства:
Що я в’язень цього піску.
О ти, вічносте, хоч до ранку
Розберися з примхами часу,
Наведи в його царстві лад.
А пісок осипає спогади,
У минуле кличе, назад.
Я дивлюся з жалем і жахом
На годинник, на зашморг вічності,
В нім останні піщинки кохання
Перетворюються на зо́рі,
Що покірно холонуть у небі
Замість зерням у землю лягти.

НЕКТАР

Перетворитись прагнув би на бджілку,
Яка визбирує нектар
З розпуклих квітів травня – із причілку
Губів твоїх,
І повнитись медової отрути,
Торкнувши щосвітання
проміння й хмар
очима м'яти-рути,
Із пуп'янків рожевих пити спрагло,
З глибин найглибших,
світ цілунком прогинати,
Як райдуга,
не словом – доторком легким,
Не відаючи, що роблю й для чого.

ОПІВНІЧНІ СЛОВА

"Люба моя, найдорожча,
ти мій найбезглуздіший острах..." –
Вихоплюю з полум'я ночі
для тебе значущі слова:
"О так, ти мій безум жахливий,
безглуздя, безтямність, безкрай..."
Слова, збожеволілі зливи,
розгойдані серцем, видзвонюють,
Зблідлий хитається місяць
у тебе в долонях –
І ніч, причарована рибка,
Спливає
на заклик сновиди,
Дихає дерево в шибку,
в зірок таїну вивідує.
Ти спиш, як маля після казки,
що мрію зірками розшила,
На віях тихою ласкою
сльози-зірки́ присушила.

Дов-Бер КЕРЛЕР (Борис КАРЛОВ) – דאָוו-בער קערלער (1958)

Народився 1958 року в Москві. У 13-річному віці репатріювався разом із батьками (батько – славетний їдишський поет-“відмовник” Йосип Керлер) до Ізраїлю. Закінчив там університет, а 1984-го року був першим докторантом в Оксфорді, що захищав дисертацію з їдишу. Професор. З 1993-го року –редактор заснованого і редагованого до того батьком часопису “Єрушалаїмер альманах”. З 2000 року мешкає в Індіанополісі, штат Індіана, США.

ПРОГУЛЯНКА З БАТЬКОМ І СИНОМ

Тримаю міцно два світи – святині,
Й обидва ці світи – мої і власні,
Учора й завтра їх зі мною нині,
Всім трьом шлях сяє сонячно і ясно.

Ці два світи – то рук моїх напруга:
І юний, свіжий світик повен світла,
Кістками у землі триває другий,
Радіє небу, що вгорі розквітло.

Ці два світи ведуть мене любовно…
Чи в змозі час зв’язок урвати?
                                        Звісно, –
Ні!
    Обома світами серце повне,
Тривання тіла в них і вічність пісні.

Велвл ЧЕРНІН –
וועלוול טשערנין
(1958)

Народився 1958-го року в Москві. 1981-го закінчив історичний факультет МГУ, за фахом – етнограф; 1983-го – Вищі літературні курси при Літературному ін-ті ім. М. Горького (група їдиш). 1990-го репатріювався до Ізраїлю. 1999-го захистив в Університеті Бар-Ілан докторську дисертацію. Автор поетичних книг "Бейн-ашмошес" ("Сутінки"), 1997; "Дер велфішер ніґн" ("Вовчий наспів"), 2001 та "Алібе діді" ("На мою думку"), "Таршиш" ("Фарсіс"), 2004, а також численних статей з історії єврейської літератури та етнографії єврейських громад. Лауреат премії Давида Гофштейна та ін. Вірші друкувалися у перекладах англійською, французькою, німецькою, івритом, російською.

МРІЯ

Проміняв би всі манатки, всі науки на коня
Й віз – не треба і навару;
Вільно й весело на пару
Мандрували б навмання.

Звався б звабно "балагу́ла"[1], всі шляхи спізнати б міг,
Подорожніх потаймиру
Я припрошував би щиро,
Сміху мав би повен міх.

А для любого жіноцтва відповідь єдина – "так".
Був – та і загув. Весь вийшов.
Як звелів мені Всевишній,
"Вйо!" – гукати я мастак.

[1] візник (їдиш)

* * *

Чорна, жирна земля України,
Єврейською кров'ю так щедро удобрена,
Тілами нашими, що чекають пришестя Того,
Хто додому покличе всіх.
Біля могили моєї колишньої реінкарнації,
Біля братської могили у чужому полі,
У чужій країні, мову якої я пам'ятаю,
Я питаю: "Чи залишились іще євреї у місті?"
І чую відповідь: "Вони що, божевільні?
Усі поїхали до Ізраїлю".
І я так само поміж цих "вони".
Я ніби є – і мене немає. Я бачу, але не бачать мене,
Мій погляд звернутий ген до Півдня.
Мою самотню надвечірню молитву я вимовляю голосно,
Із дозволу німої громади понищених.
Вірші псалмів на зелену траву
Зронюю, мов екзотичні перлини.
Є і немає. Бачу й не бачать.
Я полишаю чужу хату мого прадіда
Вдруге.
Іще побачимось.

САМ НА САМ

Злива хлобище. Небес розчахнулася хлань.
Чи не потопом укотре покарано землю цю грішну?
Пробі, дитино людська́! У покорі і захваті глянь:
Справді бо вирок життю вже виконує Сила Горішня.

Людство, птахів, звірину́ відмиває планеті з лиця.
Чи захлинешся, чи втопишся в цьому безмежному морі.
Я сам на сам із тим виром, німуючи на манівцях,
Сповнене серце отрути останньої змори.

Хвилі і хмари. Ні бескидів, ні берегів,
Левіафан лиш яскріє у цій божевільній безодні.
Я залишився самотній – ні друзів, ані ворогів.
Чом же це тільки мені нині явлена милість Господня?!

Хай би там що, посприяв, гідним визнав мене
Ха́ос кінця роздивитись, відчувши долоню гнівливу,
І не померти, людиною бувши. Одне
Знаю: мій дім не минуть ні імла, ні негоди, ні зливи.

Їсроел НЕКРАСОВ –
ייִסראָעל עקראסאָוו
(1970)

Народився 1970-го року в Ленінграді. Мешкає в Петербурзі. Закінчив філфак Петербурзького університету. Викладає їдиш у Петербурзькому інституті юдаїки. Поет, перекладач. Пише їдишем та циганською. Перекладає російською з їдишу та болгарської, а також їдишем — з російської та болгарської. Після школи працював столяром на різних заводах і фабриках, і зараз іноді столярує та мурує печі.

— —

* * *

З дитинства любе місто
змів огонь,
Його будинки, парки і вокзали.
На землю чорні луки вислизали
З моїх тремтячих болісно долонь.

Уламки стін – пеньки зубів, либонь.
Мертвотне сяйво місяця недбало
Сріблить деінде дзеркало каналу.
Чи зродить із кінця початок ця юдоль?

Не зрушить тиші голос, ані крок,
В руїнах жодна квітка не розквітне,
Затісно – вовком вий між цих дірок, –

Бувай здорове, місто трьохсотлітнє,
До щастя й лих вертаю в те життя,
Де річку міст останній перетяв.

НЕРВОВО-ПАРАЛІТИЧНА НІЧ

Голка́ми місячне проміння
До неба пришиває обрій.
Цей світ незвіданий, недобрий –
Новітній жах вийма зі скрині.

Чогось чекаю в занімінні.
У дзиґаря урчить в утробі:
“Тік-так!” – і, що не такт, то: “Пробі!” –
Пульсує в скроні кров.
Час лине.

Долоні – черпаки з чорнилом,
В яке занурився і вкляк,
Старіший в прірві цій на вічність.

Моргають більма крижанілі,
Щоб сходу вилить переляк –
Світанок засмути́ть гірчичний.

* * *

Дощ, бруд нагорі, а внизу нам добро –
Куняю на мармурі лави в метро.
Спішать перехожі. Вагон – човг та шерх!
Співа під гітару про бій офіцер,
Як втратив він ногу на клятій війні –
Хрипить його голос захриплі пісні…
Та часу не має народ до гітар.
Хіба хто монеткою дзеньк у футляр…

ТРАВЕНЬ У ВІЛЬНІ

Старий світ вмер, і не за ним тепер я пла́чу –
Не віриться, що звідси Божий Дух пішов!
Під бруком вулиці кістки я наші бачу,
Цю землю всю наскрізь просякла наша кров.

Плакучі верби зеленіють ніжно знову,
Купає теплий захід річка у воді,
А в ресторанах чути сміх, литовську мову,
Й цей Пятрас жде Ядвігу, як і я тоді…

* * *

Я твій раб, моя мила, свята моя згубо!
Вкарбував я у серці твоє ім'я.
Скажеш – вмри, я помру!
– То вмри! – не далась мені люба.
Так живий до сьогодні залишився я.

* * *

В передмісті наче день погас,
Двір заріс бузком, й вітри не віють.
В тіні недоріки хат кривіють –
Не проводять водогін і газ.

До сусідів завалився тин,
Стіл підгнив і лава в діда й баби,
Посивіли, відцвіли кульбаби,
Смітниками шмигають коти.

Сохне тут ганчір'я на тину,
Так зате ніхто не б'є на друзи
Посуд ворогів забутих й друзів…
Та невже повік отут втону?

— 🕮 —

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ ПРО ПЕРЕКЛАДАЧІВ

1. Білоус Дмитро Григорович народився 24 квітня 1920 р. в с. Курмани Недригайлівського р-ну Сумської обл. Закінчив Київський ун-т та аспірантуру. Учасник Великої Вітчизняної війни (ВВВ). Окрім власної поетичної творчості, багато перекладав, – переважно з болгарської. Нагороджений болгарським орденом Кирила та Мефодія I ступеня. Помер 2004 р.

2. Богуславська Валерія Борисівна народилася 18 січня 1939 р. у Харкові. Закінчила Одеський технологічний ін-т ім. Ломоносова. Перекладає з російської, англійської, їдишу, з української на російську. В її перекладі з їдишу вийшли збірки віршів Переца Маркіша, Якова Розенберга, Шике Дріза, Мані Лейба, Іцика Мангера, Лейзера Вольфа.

3. Вінграновський Микола Степанович народився 7 листопада 1936 р. у м. Первомайську на Миколаївщині. Закінчив Всесоюзний Інститут кінематографії (під художнім керівництвом Олександра Довженка). Видатний поет, прозаїк, актор, режисер, сценарист. Перекладав епізодично. Лауреат Шевченківської премії, літературної премії "Благовіст" та премії фундації Антоновичів (США); премій ім. О. Довженка та В. Вернадського. Заслужений діяч мистецтв України. Помер 26 травня 2004 р.

4. Голованівський Сава Олексійович народився 29 травня 1910 р. у с. Єлисаветградківці на Кіровоградщині. Навчався в сільськогосподарському ін-ті в Одесі. Учасник ВВВ. Поет, прозаїк, драматург. Перекладав з англійської ("Дон Жуан" Байрона), французької ("Рюї Блаз" Ґюґо) та їдишу. Помер 1990 р.

5. Довжик (Довжиков) Василь Михайлович народився 9 червня 1943 р. в с. Пристайлів Лебединського р-ну на Сумщині. Закінчив Лебединське педучилище та Київський ін-т театрального мистецтва. Поет, прозаїк, актор. Перекладає здебільшого зі слов'янських мов, але і з їдишу. Заслужений діяч мистецтв України.

6. Драч Іван Федорович народився 17 жовтня 1936 р. в с. Теліжинці Тетерівського р-ну на Київщині. З Київського ун-ту був виключений за політичні погляди. Закінчив Вищі сценарні курси в Москві. Поет, драматург, перекладач, політичний діяч. Лауреат Шевченківської премії, літературної премії Латвії ім. Ояра Вацієтіса та премії Фундації Антоновичів (США).

7. Дроб'язко Євген Антонович народився 1 вересня 1898 р. у Києві. Закінчив Київський ун-т (1920) і театральний ін-т (1923). Був на режисерській і редакторській роботі. Під час ВВВ працював на з-ді у Воткінську (Удмуртія), після повернення до Києва – знову на редакторській роботі. Переклав "Божественну комедію" Данте. Помер 2 травня 1980р.

8. Житник Володимир Костянтинович народився 28 листопада 1938 р. в с. Великі Будища на Полтавщині. Закінчив філфак Київського ун-ту. Доктор філологічних наук, професор. Перекладав здебільшого зі слов'янських мов. Був заст. голови секції перекладачів Київської організації НСПУ. Лауреат перекладацької премії ім. Рильського. Помер у листопаді 2010 р.

9. Забашта Любов Василівна народилася 3 лютого 1918 р. у Прилуках на Чернігівщині. Закінчила Одеський водний ін-т (1941). Навчалася на літфаці Київського педін-ту. Поетеса, прозаїк, перекладачка. Померла 21 липня 1990 р.

10. Забіла Наталя Львівна народилася 5 березня 1903 р. у Петербурзі. Закінчила Харківський ун-т (1925). Керувала Харківською організацією СПУ, була редактором ж-лу "Барвінок". Відома поетеса, авторка багатьох поетичних збірок. Померла 6 лютого 1985 р.

11. Зимний (Писаревський) Леонід Якович народився 18 лютого 1907 р. у Краснограді (Харківщина). Працював робітником на залізниці, піонервожатим, у газетах. Освіту здобув самотужки. Поет, перекладач. Загинув на фронті у бою під Барвенковим 22 травня 1942 р.

12. Каленик (Каляник /Каляников/) Іван Іванович народився 20 березня 1911 р. в с. Дядькове (нині Брянської обл.). Працював робітником на Харківському паровозобудівному заводі. Закінчив Харківський технікум сходознавства і східних мов. Репресований 1937 р. Загинув 10 квітня 1939 р. Реабілітований посмертно 1958 р. Поетичні збірки ("Поезії", 1959; "Робочий ранок, 1962; "Вибране", 1962, 1967) виходили посмертно, вже після реабілітації.

13. Кацнельсон Абрам Ісакович народився 1 січня 1914 р. в м. Городні на Чернігівщині. Закінчив Київський ун-т. Учасник ВВВ. Поет, перекладач (здебільшого з їдишу), критик, теоретик, упорядник колективних збірок. Помер у Лос-Анджелесі (США) 21 серпня 2003 р.

14. Копштейн Арон Йосипович народився 15 (18) березня 1915 р. в м. Очакові (Миколаївщина). Рано втратив батьків, виховувався в дитбудинку. Навчався в Літ. ін-ті ім. Горького, працював у пресі. Поет. Писав українською. Загинув на фінській війні в бою 4 березня 1940 р., прикриваючи друга, поета Ніколая Отраду.

15. Костенко Ліна Василівна народилася 19 березня 1930 р. у м. Ржищеві на Київщині. Навчалася в Київському педін-ті. Закінчила Літ. ін-т ім. Горького. Одна з фундаторок та активна учасниця Київського клубу творчої молоді (60-і рр.) Тривалий час її творчість за рад. влади була під забороною. Видатний український поет, збирачка та хранителька скарбів культури та народного мистецтва Чорнобильської зони. Лауреат Шевченківської премії.

16. Кочур Григорій Порфирович народився 4 (17) листопада 1908 р. в с. Феськівка, тепер Менського р-ну на Чернігівщині. Закінчив Київський ін-т профосвіти. Викладав у Вінницькому й Тираспольському педін-тах. Репресований 1943р., звільнений 1953р., реабілітований 1962 р. Видатний перекладач, засновник перекладацької школи. Перекладав з багатьох європейських мов. З ідишу перекладав Гофштейна, Вайнермана та ін. Помер 15 грудня 1994 р.

17. Литвинець Михайло Іванович народився 29 листопада 1933 р. в с. Ришавці на Житомирщині. Закінчив Київський ін-т іноземних мов (1956). Поет, перекладач. Перекладає з іспанської, португальської, французької, польської, ідишу та інших, навіть екзотичних (наприклад, рето-романської) мов.

18. Лукаш Микола Олексійович народився 19 грудня 1919 р. у м. Кролевці на Сумщині. Видатний український поет, перекладач, літературознавець, лексикограф, поряд із Г. Кочуром та М. Рильським – один із стовпів укр. перекладацтва. Поліглот. Учасник ВВВ. Закінчив Харківський педін-т. Був на пед. роботі, зав. відділом поезії ж-лу “Всесвіт”. Перекладав з 14 мов. Збірник перекладів “Від Боккаччо до Аполлінера” (1990). Лауреат перекладацької премії ім. Рильського. Був виключений зі Спілки письменників за заяву про згоду відсидіти у в’язниці замість Ів. Дзюби. Помер 29 липня 1988 р.

19. Лучук Володимир Іванович народився 27 серпня 1934 р. в с. Матче на Холмщині (нині Польща). Закінчив Львівський ун-т (1958) та аспірантуру. Поет. Працював у царині журналістики. Перекладач.

20. Львович Майя Давидівна, поетеса, перекладачка, народилася 23 квітня 1933 р. в Одесі. Закінчила філологічний факультет Харківського держуніверситету. Працювала коректором у видавництві “Прапор”. Пише українською та білоруською мовами, перекладає з обох та з ідишу. Авторка книжок “Земля моя”, “Вогник”, “У зозульчинім у борку”.

21. Малишко Андрій Самійлович народився 14 листопада 1912 р. у смт Обухів (Київщина).Навчався в медичному технікумі, закінчив літфак Київського ІНО (1932). Учителював, служив у Червоній

армії, працював у газетах. Учасник ВВВ. Видатний поет. Перекладав з російської, білоруської, польської, німецької. Лауреат Шевченківської премії 1964 р.

22. Малишко Валентина Андріївна, дочка А. Малишка, народилася 29 грудня 1937 р. у Києві. Закінчила Київський ун-т (1960). Поетеса, авторка декількох поетичних збірок. Померла 2006 р.

23. Муратов Ігор Леонтійович народився 28 липня 1912 р. у Харкові. Навчався у профтехшколі, працював на з-ді "Електросталь", на ХТЗ. Закінчив філфак Харківського ун-ту (1939). Учасник фінської війни та ВВВ. Поет, прозаїк, драматург. За життя – один із найавторитетніших і найшанованіших літераторів Харкова. Помер 29 березня 1974 р.

24. М'ястківський Андрій Пилипович народився 14 січня 1924 р. в с. Соколівці на Вінниччині. Учасник ВВВ. Закінчив Тульчинську фельдшерську школу та Вінницький педінститут. Працював сільським фельдшером, учителем, журналістом. Поет, прозаїк, перекладач. Перекладав з молдавської та румунської мов. Їдиш засвоїв самотужки, як казав, за три місяці. Помер 17 листопада 2003 р.

25. Новицький Олекса Михайлович народився 20 квітня 1914 р. в с. Пії на Київщині. 1939 – 1941 рр. навчався в Літ. ін-ті ім. М. Горького. Учасник ВВВ. Поет, перекладач. Перекладав переважно з російської та білоруської. Помер 28 лютого 1992 р.

26. Олійник Борис Ілліч народився 22 жовтня 1935 р. в с. Зачепилівці на Полтавщині. Закінчив Київський ун-т (1958). Працював журналістом. Поет, прозаїк, перекладач, есеїст, громадський діяч, голова Всеукраїнського фонду культури. Лауреат Шевченківської премії.

27. Павличко Дмитро Васильович народився 28 вересня 1929 р. у с. Стопчатів Косівського р-ну на Івано-Франківщині. Закінчив філфак Львівського ун-ту та аспірантуру. Лауреат Шевченківської премії. Поет, перекладач, упорядник поетичних (перекладацьких) антологій, громадський діяч. Певний час перебував на дипломатичній роботі. Твори П. перекладалися багатьма іноземними мовами.

28. Первомайський Леонід Соломонович (Гуревич Ілля Шльомович) народився 17 травня 1908 р. у Краснограді (Харківщина). Навчався в гімназії і трудовій школі. Працював бібліотекарем, у газетах, ж-лі "Вітчизна". Учасник війни. Поет, прозаїк, публіцист, перекладач (перекладав Гейне, Війона). Автор правдивого роману про війну "Дикий мед". Помер 9 грудня 1973 р.

29. Петренко Микола Євгенович народився 6 листопада 1925 р. у м. Лохвиця на Полтавщині. Під час окупації був вивезений до Німеччини на примусові роботи. Після повернення пройшов фільтраційні й трудові табори. Закінчив журфак Львівського ун-ту. Поет, громадський діяч. Упорядник та перекладач двомовної поетичної збірки Якова Шудріха.

30. Поліщук Валер'ян Львович народився 1 жовтня 1897 р. у с. Більче Млинівського р-ну на Рівненщині. Навчався в Петроградському ін-ті цивільних інженерів, Кам'янецькому ун-ті. Працював у газетах, багато мандрував. Входив до літ. орг. "Гарт", очолював "Авангард". Видав 40 книжок віршів, поем, нарисів, романів. Заарештований 1935 р., засуджений до 10 років ізоляції, з "місць вельми віддалених" не повернувся. Загинув 17 березня 1942 р. Реабілітований посмертно.

31. Пригара Марія Аркадіївна народилася 20 лютого 1908 р. у Москві. Закінчила Київський ІНО (1931). Працювала у видавництвах, під час війни – на радіостанції ім. Т.Г. Шевченка в Саратові. Поетеса, прозаїк, перекладачка. Перекладала здебільшого з польської. Лауреат премії ім. Лесі Українки. Померла 8 вересня 1983 р.

32. Рильський Максим Тадейович народився 19 березня 1895 р. в Києві, в сім'ї знаного громадського та культурного діяча. Деякий час жив у сім'ї композитора М.В. Лисенка. Навчався на медичному, згодом – на історико-філологічному ф-ті Київського ун-ту. 1919 – 1929 рр. вчителював у сільських школах, Київській залізничній школі, на робітфаці ІНО. Видатний український поет, один із "неокласиків". Видав понад 100 книжок, багато перекладав. Лауреат Шевченківської премії. Поряд із Кочуром та Лукашем – один із стовпів укр. перекладу. Помер 24 липня 1964 р.

33. Рихло Петро Васильович народився 10 липня 1950 р. у с.Шишківці, Кіцманського р-ну Чернівецької обл. Закінчив Чернівецький ун-т, фак-т романо-германської філології (1972). Перекладає переважно з німецької (особливе зацікавлення – П. Целан), з їдишу. Доктор філологічних наук, професор. Викладає в Чернівецькому ун-ті. Упорядник колективних збірок та антологій перекладів.

34. Сосюра Володимир Миколайович, чудовий український лірик, народився 6 січня 1896 р. на ст. Дебальцеве на Донеччині. Учасник Громадянської війни (спочатку на боці УНР, потім – у Червоній армії). Учасник ВВВ. Видав 80 поетичних збірок. Лауреат Шевченківської премії (1963). Помер 8 січня 1965 р.

35. Степанюк Борислав Павлович народився 16 липня 1923 р. в с. Канівщині Прилуцького р-ну на Чернігівщині. Закінчив Київ-

ський ун-т. Поет, перекладач (переважно зі східних мов). Лауреат премії ім. Тичини “Чуття єдиної родини”.

36. Талалаєвський Мотл (Матвій). Народився 28 грудня 1908 року в селі Мохнатка на Житомирщині. З 1927 року навчався спочатку в єврейському педагогічному технікумі, потім – в університеті. Працював у редакціях газет і в театрах. Писав їдишем та українською, ще до війни видав 14 збірок віршів. Сам перекладав українською з їдишу. На фронт пішов добровольцем. 1951 року був репресований, реабілітований через три роки; тільки через багато років повернулася можливість друкуватися. Помер 22 вересня 1978 року.

37.Тельнюк Станіслав Володимирович народився 26 квітня 1936 р. в с. Іскрівці на Запоріжжі. Закінчив Київський ун-т (1959). Працював у газетах, на БАМі (коли загрожував арешт за участь у Київському клубі творчої молоді та за “антирадянську діяльність” і “буржуазний націоналізм”). Поет, прозаїк, критик, перекладач, автор літ.-критичних нарисів про Алішера Навої та Павла Тичину. Упорядник та автор передмов до кількох книг Павла Тичини. Помер 1990 р.

38. Тихий (Штільман) Наум Миронович народився 28 травня 1920 р. в с. Ємільчиному на Житомирщині. Учасник ВВВ. Закінчив Київський ун-т (1947). Працював у вид-ві “Рад. Письменник”, “Літ. газеті”. Поет, прозаїк, перекладач. Помер 27 жовтня 1996 р.

39. Тичина Павло Григорович народився 27 січня 1891 р. в с. Піски Бобровицького р-ну на Чернігівщині. Навчався у бурсі, Чернігівській духовній семінарії, Київському комерційному ін-ті. Працював у редакціях, помічн. хормейстера в укр. театрі Садовського, 1920-го р. з капелою “Думка” подорожував Правобережною Україною. 1936 – 1939 та 1940 – 1943 рр. – директор Ін-ту літератури ім. Шевченка, 1943 – 1948 рр. – Міністр освіти України. Лауреат Шевченківської премії (1962). Один з кращих українських поетів. Перекладач. Іврит вивчив у духовних навчальних закладах; їдиш знав настільки добре, що навіть виправляв граматичні помилки авторів у пропонованих йому для перекладу віршах. З їдишу перекладав багато – Гофштейна, Шварцмана, Фінінберга, Квітка, Вайнермана, Балясну та ін. Помер 16 вересня 1967 р.

40. Усач Григорій Давидович народився 14 вересня 1934 р. в м. Немирові на Вінниччині. Закінчив Вінницький педін-т (1958). Працював у пресі. Поет, прозаїк, драматург, дитячий поет. Зараз мешкає в Ізраїлі. Особливе перекладацьке зацікавлення Шике Дріз, Ісаак Бабель.

41. Усенко Павло Матвійович народився 23 січня 1902 р. в с. Заочіпське Царичанського р-ну на Дніпропетровщині. Працював у газетах і журналах. Учасник ВВВ. Поет, комсомольський діяч. Помер 4 серпня 1975 р.

42. Фішбейн Мойсей Абрамович народився 1946 р. у Чернівцях. Закінчив Київський педагогічний інститут. Якийсь час працював в УРЕ, секретарем у М.П. Бажана. 1976 р. змушений емігрувати, жив у Німеччині, Ізраїлі, співробітничав з українською редакцією радіо "Свобода". 1989 р. організував поїздку чорнобильських дітей до Ізраїлю. 2003 р. повернувся на батьківщину. Поет, есеїст, перекладач, був двічі номінований на Шевченківську премію. Лауреат премії ім. В. Стуса. Член укр. Пен-клубу. Перекладає з німецької, івриту, їдишу. Ф. відрізняє досконале володіння всіма нюансами та глибинами укр. мови.

43. Франко Іван Якович, великий український поет, письменник, драматург, учений, громадський діяч, народився 27 серпня 1856 р. в с. Нагуєвичі (тепер с. Івана Франка) Львівської обл. Навчався 1875 р. у Львівському ун-ті, закінчив 1891 р. Чернівецький ун-т. 1893 р. у Відні захистив докторську дисертацію. Багато перекладав, досконало знаючи німецьку. Літературна та наукова спадщина Франка неосяжна, неможливо зрозуміти, як одна людина за коротке злиденне життя спромоглася зробити стільки, що вистачило би на чималий творчий колектив. Переклав Байронового "Каїна". Написав поему "Мойсей" із закликом до рідного українського народу набути такого самого проводиря, як свого часу пощастило євреям. Переклав з їдишу 117 поезій Вольфа Еренкранца (Велвла Збаржера) та 28 поезій Моріса Розенфельда. Помер у злиднях, майже повністю паралізований, 28 травня 1916 р.

44. Ющенко Олекса Якович народився 2 серпня 1917 р. в с. Хоружівка Недригайлівського р-ну на Сумщині. Закінчив Ніжинський учительський ін-т. Поет, прозаїк. Заслужений діяч мистецтв України. Лауреат премій ім. П. Тичини та ім. П. Артеменка. Помер 27 грудня 2008 р.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

В

Д

Е

Є

Для діячів єврейської культури і літератури (окрім перекладачів з їдишу) не вказане по-батькові

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК БІБЛІЙНИХ, МІФОЛОГІЧНИХ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Еврейская энциклопедия, т.т. I – XVI, Издание Общества для Научных Еврейских Изданий и издательства Брокгауз-Ефрон, С.-Петербург; издательский центр «Терра», 1991, Москва

2. Encyclopedia Judaica, v. 1 – 17, Jerusalem, 1982

3. Краткая еврейская энциклопедия, т.т. 1 – 10. Центр по исследованию и документации восточноевропейского еврейства, Еврейский Университет в Иерусалиме, Иерусалим, 1976

4. *Антологія "Вен а фолк дервахт",* Атенео літераріо, Буенос-Айрес, 1964 – 1968, т.т. 18 – 21; 25 – 29; 35

5. Антологія "А шпіґл оф а штейн", Магнес прес, Єрусалим, Єврейський Університет, 1987

6. Хаїм Бейдер, *Этюды о еврейских писателях*, Київ, "Дух і Літера", 2003

7. Хрестоматия современной еврейской (идиш) литературы, Фонд по изучению идиш имени Бена Гимеля, Иерусалим, 1994

8. Урі-Цві Ґрінберґ, *Ґезамлте верк* (Вибрані твори), у 2-х томах, Єрусалим, Єврейський університет, 1979 (їдиш)

9. *Proletpen, America's Rebel Yiddish Poets* (Антологія американської їдишської пролетарської поезії, їдиш / англ.), упорядники Амелія Ґлазер і Давид Вайнтрауб, Вісконсинський університет, 2005

10. Мані Лейб, *Лідер ун баладн* (Пісні й балади, їдиш), вид-во "Ціко", США, 1995

11. Ілля Еренбург, *Люди, годы, жизнь*, кн. 3, 4, Москва, "Советский писатель", 1963

12. Перец Маркіш, *Вибране*, Київ, "Дух і Літера", 2002

13. Єгупець, №№12 та 13 за 2003 рік

14. Шике (Овсій) Дріз, *Четверта струна*, Київ, "Віпол", 2006

15. Яків бен Гершон Розенберг, *На засніжених сходинках*, Київ, "Дух і Літера", 2006

16. Їдише культур, №7, 1966

17. Яків Шудріх, *Земля двигтить*, Львів, 1997

18. Йосип Бухбіндер, *Світлий погляд*, Київ, 1981

19. Йосип Бухбіндер, *Поезії*, Київ, 1984

20. Йосип Бухбіндер, *Близька далечінь*, Київ, 1987

21. Йосип Котляр, *Чудесна погода*, Київ – Харків, Держлітвидав,1936

22. Матвій Гарцман, *Поезії*, Київ, 1955

23. Шлойма Чернявський, *Високі тополі*, Київ, 1970

24. Рива Балясна, *Юнь моя*, Київ

25. Рива Балясна, *Золотий листопад*, Київ

26. Шимон Ґольденберг, *Сонячна соната. Вибране*, Київ, Радянський письменник,1958

27. Велвл Редько, *Очікування бурі* (їдишем),Тель-Авів, 2004

28. Петро Киричанський, *Світання*, Київ, 1974

29. – " – *Яблуневий дзвін*, Київ, Радянський письменник, 1982

30. Віленський Семен, *Повні відра краси*, Львів, Каменяр, 1965

31. *Відлуння Бабиного Яру*, поетична антологія, упорядн. Ю. Каплан, Київ, "ЮГ", 2006; *Эхо Бабьего Яра*, Киев, "ЮГ", 1991

32. Мойсей Фішбейн, *Ранній рай*, Київ, Факт, 2006

33. Григорій Кочур, *Третє відлуння*, Київ, Рада, 2000

34. Павло Тичина, *Зібрання творів* у 12 томах. Т. 5, кн. 2, К., 1986, "Наукова думка"

35. Іван Франко, *Мозаїка:* із творів, що не ввійшли до зібрання тв. у 50 т., Львів, "Каменяр", 2002

36. Микола Лукаш, *Від Боккаччо до Аполлінера*, Київ, "Дніпро", 1990.

37. Лехаим, №№ 1 – 4, 6, 2006

38. Всесвіт, № 9 за 1989 р.

39. Всесвіт, № 5 – 6 за 1994 р.

40. Жовтень, №4 за 1976 р.

41. Вітчизна, №2 за 1948 р.

42. Матвій Талалаєвський, *Від серця до серця*, Київ, Дніпро, 1978

43. Ханан Вайнерман, *Від щирого серця. Поезії*, Одеса, обласне вид-во, 1958

44. – " – *Щедра осінь. Лірика*, Одеса, 1970

45. Хана Левіна, *Рідне. Вірші*, Харків, Прапор, 1967

46. Петро Киричанський, *Світання. Поезії*, Київ, Радянський письменник, 1974

47. Михаїл Фельзенбаум, *Ес кумт дер тоґ* (*Ось день надходить,* їдиш), Тель-Авів, 1992

ВИДАВНИЦТВО "ДУХ І ЛІТЕРА" ПРОПОНУЄ:

• Jews and Slavs, v. 19. Jews, Ukrainians and Russians. Essays on Intercultural Relations. Jerusalem-Kyiv. ЄВРЕЇ І СЛОВ'ЯНИ, т. 19. Євреї, українці та росіяни. Нариси про міжкультурні взаємини. Єрусалим-Київ / Ред. В. Москович, Л. Фінберг. – К., ТОВ "Задруга", 2008. – 420 с. з іл.

Збірник складають статті 25-ти авторів із різних країн світу, які звертаються до теми єврейсько-слов'янських взаємин. Статті структуровано по трьох розділах: "Історія євреїв в Україні та Росії", "Євреї в українському та російському мистецтві й літературі", "Єврейський світ в Україні та Росії". Том містить багатий ілюстративний матеріал, що стосується відтворення образу євреїв в українському сакральному мистецтві.

• Б. Хаймович. «Дело рук наших для прославления». Росписи синагоги Бейт Тфила Беньямин в Черновцах: изобразительный язык еврейского мастера /Ред. К. Сигов, Л. Финберг. – К.: Дух і Літера. 2008 – 200 с.

Розпис синагоги "Бейт Тфіла Беньямін" у Чернівцях – один із рідкісних витворів мистецтва середини XX ст., сповнених справжнім релігійним почуттям. У розписі чернівецької синагоги представлена найширша художня програма зі всіх виявлених у наш час у синагогах Східної Європи. Незважаючи на безліч авторських новацій, цей розпис генетично пов'язаний зі старою середньовічною образотворчою традицією. Художник користується символіко-емблематичною мовою майстрів, які розписували дерев'яні та кам'яні синагоги.

Чернівецькі розписи було б неправильно оцінювати з позицій професійного мистецтва, тоді як вони являють собою феномен чистого релігійного духу, втіленого у пластичних формах. Як будь-який твір фольклору, вони зігріті теплом щирості й безпосередності, якостями, що надзвичайно рідко зустрічаються у витворах професійного європейського мистецтва XX ст.

• Мартін Бубер. Ґоґ і Маґоґ: роман/пер. з англ. – К.: Дух і Літера. 2008. — 320 с.

Роман "Ґоґ і Маґоґ" Мартіна Бубера, одного з найоригінальніших та найвідоміших філософів XX ст., незвичний для європейського читача. На перший погляд, перед нами вигадана історична хроніка, різновид добре відомого жанру "альтернативної історії", яка відбувається в хасидських осередках Галичини і Польщі наприкінці XVIII ст. Проте це – перший,

найбільш приступний шар змістів, які зчитуються з текстуальної поверхні роману. На читача, який насмілиться розгорнути буберівський "магічний детектив", чекає справжнє інтелектуальне випробування і навіть виклик, адже філософська насиченість тексту, гострота моральних дилем вражає.

Книга створювалася чверть століття і була закінчена у 1941 р. Добре відома європейській літературі тема – роль особистості в історії – набуває у Бубера виміру екзистенційної боротьби за справжню цінність людського буття.

• **Лесовая И. Бессарабский романс. – К.: Дух і Літера, 2008. – 584 стр.**

"Бессарабський Романс" книга про талановитих людей, дивні повороти долі та багатогранні форми щастя. Тверезий, іронічний і одночасно повний любові погляд автора вихоплює з хаосу двадцятого століття яскраві, несподівані характери, привабливі деталі, точні приклади часу. Куди лишень не заносить життя героїв роману: і в глухе бессарабське містечко, і в австро-угорське, румунське, радянське місто Чернівці, і в гетто на території Трансністрії, і в театр Міхоелса в період його останнього підйому і загибелі, і в одеський санаторій для паралізованих дітей...

• **Иосиф Островский. Живопись. Художественный альбом. 176 с.: ил./ Сост. Меир Островский. – К.: Дух і Літера. 2008.**

Художній альбом Йосипа Островського, члена Всесвітньої асоціації художників і скульпторів, представляє твори періоду 1970-90-х років, так званого "єврейського циклу", в яких панує відтворена із небуття атмосфера єврейського містечка. Художник зумів передати своїм пензлем прості й водночас неймовірно складні для втілення образи. Його герої – містечкові музиканти, ремісники, мудреці з сувоями ТаНаХу та Тори й просто єврейські діти, жінки та старі, в постатях яких відбита вся велич світу людяності й доброти.

• **Нариси з історії та культури євреїв України. Видання друге. – К.: Дух і Літера, 2008. – 440 с., з іл. ISBN 978-966-378-000-2; Вид. третє, 2009.**

У книзі представлені нариси з історії та культури євреїв, які проживають на території сучасної України, починаючи з прадавніх часів до сьогодення. Нариси висвітлюють різноманітні сторони життя євреїв, віковічні традиції та побут, виникнення хасидизму, розвиток єврейської літератури та друкарства,

українсько-єврейські взаємини впродовж століть, трагічну долю українського єврейства під час Голокосту. Частина текстів книги – це нариси про історію єврейського мистецтва, літературу, книговидання, архітектуру, становлення та розвиток єврейського театру та кінематографу.

• Адам Міхнік. У пошуках свободи. Есеї про історію та політику. Пер. із пол. А.Павлишина. /Упор. І. Хруслінська, ред. Л. Фінберг та А. Павлишин – К.: Дух і Літера, 2009. – 554 с.

У книзі представлені есеї Адама Міхніка – польського громадського діяча, дисидента, публіциста, активного учасника політичної опозиції в Польщі 1968-1989 років, одного з лідерів легендарної "Солідарності", головного редактора "Ґазети виборчої" з 1989 року до сьогодні.

А. Міхніх як представник першого післявоєнного покоління активно долучився до створення нової Польщі. Він пройшов крізь арешти і ув'язнення, долаючи наклепи, втрати, розчарування... Його мрією була демократична Польща, і він докладав максимум зусиль задля досягнення цієї мети. Події та роздуми про ці події знайшли своє відображення на сторінках книги. Періоду боротьби з комунізмом присвячені три перші есеї збірки, періоду змагань за вільну та демократичну Польщу – всі інші. До книги увійшли нариси про ідейних наставників Міхніка – Антонія Слонімського та Яцека Куроня, про дилеми польського романтизму, про драматичне переплетення польсько-українських та польсько-єврейських стосунків, які Міхнік розуміє і відчуває, як мало хто.

• Ковба Ж.М. Останній рабин Львова. Єзекіїль Левін. – Львів-Київ: «Дух і Літера». Всеукраїнський єврейський благодійний фонд «Хесед-Ар'є», 2009, 182 с., з іл.

На матеріалах архівних джерел, преси, спогадів галичан-євреїв, поляків, українців – висвітлюється релігійне життя юдейської громади Львова міжвоєнного періоду, діяльність рабинів та рабинату, їхні долі в часи Другої світової війни.

Вперше описано життєвий шлях, служіння вірним, духовна спадщина рабина синагоги Темпль Єзекііля Левіна, його дружні зв'язки з Митрополитом Греко-Католицької Церкви Андреєм Шептицьким. Рабин Левін загинув 1 липня 1941 р., рятуючи своїх вірних.

Для широкого читацького загалу; зацікавить науковців, краєзнавців, які досліджують історію Львова як одного з центрів европейського єврейства.

• **Поза межами розуміння /Богослови та філософи про Голокост/. Видання друге. За редакцією Джона К.Рота і Майкла Беренбаума. К.: Дух і Літера, 2009. – 432 с.**

Цю книгу варто прочитати кожному, хто серйозно ставиться до життя. Багато що ляже на душу і нагадає, і змусить замислитися: та що ж це воно діялося (і діється) з нами "у цьому світі без Бога і без людей"?! – як гірко висловився один із авторів цих текстів.

Англомовне видання цієї книги здійснене завдяки зусиллям двох провідних філософів, дослідників Голокосту – "християнина із Клермонта" Джона К. Рота і "юдея з Вашингтона" Майкла Баренбаума. "У наш план, – зазначають вони у своїй передмові, – входило привернути увагу до творів, неодноразово цитованих дослідниками Голокосту".

Отже, понад два десятки відомих єврейських і християнських філософів, мислителів, літераторів, переважно тих, хто зазнав людиноненависницької дійсності фашистських концтаборів і гетто, свідчать про Голокост – зловісну спробу остаточного знищення європейського єврейства гітлерівськими нацистами у період 1939 – 1945 років.

Українське видання цієї книги, здійснене напередодні 60-ліття трагедії Бабиного Яру, ніби підсумовує тему горя і болю, що випали на долю єврейського народу у "цивілізованому" XX столітті.

• **Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане. Вид. друге. Упор. Ж.Ковба. – К.: Дух і Літера. 2009 – 276 с.**

Ця книга – свідчення духовної особи, рабина Давида Кахане про трагічну долю львівських євреїв періоду фашистської окупації, про власний порятунок, порятунок дружини й доньки у монастирях Студитського уставу, резиденції митрополита Шептицького.

Вперше подаються спогади українців-галичан про рабина Кахане, інформація про галицьких рабинів і католицьке духовенство часів Другої світової війни.

Становить інтерес для істориків, краєзнавців, тих, хто цікавиться історією, сучасністю, перспективою міжнаціональних взаємин.

• **Ковба Ж.М. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». Вид. третє, випр. і доп. – К., 2009. – 296 с.**

На матеріалах архівних джерел, мемуарів, записаних авторкою усних спогадів корінних галичан: українців, поляків, євреїв –

свідків подій, розглянуті соціальні, економічні умови життя трьох народів у міжвоєнні роки, в час Другої світової війни. Основна увага приділялася поведінці місцевого населення в роки так званого «остаточного розв'язання єврейського питання».

Вперше публікуються імена галичан: поляків та українців, котрі були знищені фашистами за допомогу євреям. Більш повно, ніж у попередників, представлено дані про галичан – Праведників народів світу.

Становить інтерес для істориків, соціологів, українознавців, тих, хто цікавиться історією, сучасністю, перспективою міжнаціональних взаємин.

• **Бердичевский Яков. Народ книги. К истории еврейского библиофильства в России. Издание третье, исправленное и дополненное. – К.: Дух і Літера. 2009. – 489 с.**

У книзі Бердичівського простежуються багатовікові органічні зв'язки російських та радянських євреїв із книгою, які в кожному випадку позначено окремими «книжковими» знаками – екслібрисом. Сотні книжкових знаків, наведених у книзі, супроводжуються описом книжкових зібрань, що були відмічені цими знаками (обсяг і склад бібліотеки, її характеристика і доля, громадська позиція власника, його роль у науці, культурі, мистецтві та ін.). Історичний зріз роботи дорівнює майже двом століттям – дев'ятнадцятому та двадцятому.

• **Глибокий мул. Хроніка Натана Гановера. – К.: Дух і Літера, 2010. – 180 с.**

Праця Натана Гановера – одна з найвідоміших єврейських хронік, присвячених подіям 1648–1949 рр. в Україні. Оповідь про розгром єврейських громад поєднана з особистими спогадами та враженнями автора, доповнена свідченнями очевидців. У традиціях єврейської проповідницької літератури Гановер пояснює трагедію євреїв недотриманням заповідей і «муками, що сповіщають пришестя Месії», проте усвідомлює і соціальні причини тогочасних селянських повстань та бунтів.

• **Jews and Slavs. Vol. 22. Їдиш – єврейська національна мова через 100 років. Матеріали Чернівецької Міжнародної Конференції з мови їдиш, 2008 р. Міжнародна ювілейна конференція. Єрусалим–Київ. – К.: Дух і Літера. 2010. – 352 с.**

Збірник об'єднує майже 30 авторів – науковців та дослідників із Ізраїлю, США, Австрії, Великобританії, Франції, Польщі, Росії, Білорусі та України, котрі вивчають минуле, теперішнє та майбутнє мови їдиш.

• Єжи Фіцовський. Регіони великої єресі та околиці. / Пер. з польськ. А. Павлишина. – К.: Дух і Літера. 2010. – 544 с.

Рафінований інтелектуал, художник і майстер слова, новели якого належать до шедеврів європейської літератури XX століття, Бруно Шульц загинув від гестапівської кулі. Час та обставини прирекли митця та його твори на тривале забуття.

Польський поет та літературознавець Єжи Фіцовський урятував пам'ять про геніального дрогобичанина. Упродовж 60-ти років він вишукував сліди митця, інтерпретував його літературну, графічну, епістолярну та критичну спадщину. «Регіони великої єресі та околиці» – повна збірка досліджень та рефлексій Єжи Фіцовського про Бруно Шульца. Це – своєрідний інтелектуальний детектив, захопливий опис видатної пригоди духу і водночас пам'ятник полікультурному універсуму Галичини, безповоротно зруйнованому нацистами і комуністами.

• Мазор Мішель. Зникле місто. Свідчення в'язня Варшавського ґетто. Пер. з фр. – К.: Дух і Літера, 2010, 240 с., з іл.

Відомо, що серед матеріалів про історію Варшавського гетто небагато свідчень учасників цих подій. Саме тому спогади Мішеля Мазора вражають, а описані події видаються ірраціональними, такими, що не могли мати місця у світовій цивілізації XX століття.

Автор цієї книги – син відомого київського адвоката – в молоді роки виїхав до Варшави, де отримав юридичну освіту і працював юристом. Вони з дружиною пережили весь жах Варшавського ґетто і залишилися живими попри все. Ця книга – свідчення про людське життя в нелюдських умовах – становить інтерес для широкого кола читачів, небайдужих до історії людства і людяності.

• Марк Епштейн. Повернення майстра. Альбом-каталог. Наукове видання. – К.: Дух і Літера. 2010. – 72 с.

Національний Університет
“Києво-Могилянська Академія”
Центр досліджень історії та культури
східноєвропейського єврейства

Україна, Київ-70, 04070,
вул. Волоська, 8/5, корп. 5
Тел./факс: +38 (044) 463-57-89,
E-mail: judaicacenter@ukma.kiev.ua
Internet: http://www.judaicacenter.kiev.ua

Інститут юдаїки

Україна, 03049, Київ, вул. Курська 6,
E-mail: judaica@svitonline.com
Internet: http://www.judaica.kiev.ua

З питань замовлення та придбання
літератури звертатися:

Видавництво «ДУХ І ЛІТЕРА»
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
5-й корпус, кім. 209-211
вул. Волоська, 8/5, Київ-70, 04070, Україна
Тел./факс: + 38(044) 425-60-20
E-mail: duh-i-litera@ukr.net – відділ збуту
Internet: http://duh-i-litera.kiev.ua

Надаємо послуги “Книга — поштою”